AMOS OZ

MANO MICHAELIS

Alma littera

AMOS OZ

MANO MICHAELIS

Romanas
Iš anglų kalbos vertė Andrius Patiomkinas

Alma littera
VILNIUS / 2008

UDK 892.45-3
Oz-01

Versta iš:
Amos Oz
My Michael
Vintage, London, 2001

MY MICHAEL © Amos Oz 1968
Translated into Lithunian from the English translation by Nicholas de Lange
English translation copyright © Chatto & Windus 1972
© Vertimas į lietuvių kalbą, Andrius Patiomkinas, 2008
© Leidykla „Alma littera", 2008

ISBN 978-9955-24-957-3

I

Rašau, nes žmonės, kuriuos mylėjau, mirė. Rašau, nes jaunystėje buvau kupina meilės galios, o dabar ta meilės galia miršta. Aš nenoriu mirti.

Esu trisdešimtmetė ištekėjusi moteris. Mano vyras – Michaelis Gonenas, geologijos daktaras, gero būdo žmogus. Aš jį mylėjau. Susipažinome Šv. Žemės koledže prieš dešimt metų. Aš buvau pirmakursė Žydų universiteto studentė – tais laikais, kai paskaitos dar buvo skaitomos Šv. Žemės koledže.

Kaip mes susipažinome:

Vieną žiemos rytą apie devintą lipdama laiptais slystelėjau. Nepažįstamas jaunuolis sugavo mane už parankės. Jo ranka buvo tvirta ir įsitempusi. Pamačiau trumpus pirštus plokščiais nagais. Blyškūs pirštai juosvais krumpliais. Kai suskubo mane sulaikyti, parimau ant jo rankos, kol skausmas apmalš. Buvau sutrikusi, nes nesmagu paslysti nepažįstamų žmonių akivaizdoje: skvarbūs tiriantys žvilgsniai, kreivos šypsenos... Ir sumišusi, nes to jaunuolio delnas buvo platus ir šiltas. Kol mane laikė, pro mamos megztos žydros vilnonės suknutės rankovę jutau jo pirštų šilumą. Jeruzalėje buvo žiemos metas.

Paklausė, ar neužsigavau.

Atsakiau, kad veikiausiai būsiu išsinarinusi kulkšnį.

Nepažįstamasis nusišypsojo, kad jam visados patikęs žodis „kulkšnis“. Jo šypsena buvo drovi ir vertė drovėtis. Aš nukaitau. Ir neprieštaravau, kai pakvietė kartu su juo eiti į bufetą pirmame aukšte. Koją man maudė. Šv. Žemės koledžas įsikūręs krikščioniškame vienuolyne, išnuomotame Žydų universitetui po 1948

metų karo, kai buvo atkirsti ant Skopo kalno stovintys pastatai. Tai atšiaurus statinys, koridoriai aukšti ir platūs. Aš nesugaudžiau savo minčių sekdama paskui šitą nepažįstamą nuo manęs nesitraukiantį jaunuolį. Džiaugiausi atsiliepdama į jo balsą. Aš negalėjau tiesiai į jį pažvelgti ir patyrinėti jo veido. Labiau jutau nei mačiau, kad jo veidas pailgas, liesas ir tamsus.

– Dabar prisėskim, – tarė jis.

Mudu prisėdome nežiūrėdami vienas į kitą. Neklausdamas, ko norėčiau, jis užsakė du puodelius kavos. Nieko kito pasaulyje aš nemylėjau labiau už savo velionį tėvą. Kai naujasis pažįstamas pasuko galvą, pamačiau, kad jo plaukai nurėžti trumpai ir kad nelygiai nusiskutęs. Buvo matyti tamsūs šeriai, ypač pasmakrėje. Nežinau, kodėl man įstrigo ši smulkmena, tiesą sakant, bylojanti jo naudai. Man patiko jo šypsena ir jo pirštai, žaidžiantys su šaukšteliu, lyg gyventų atskirą savo gyvenimą. Ir šaukštelis lyg mėgavosi jų liečiamas. Mano pačios pirštas staiga panūdo paliesti jo smakrą toje vietoje, kurios nebuvo gerai nusiskutęs ir kur kalėsi šereliai.

Michaelis Gonenas buvo jo vardas.

Trečiakursis geologijos studentas. Gimęs ir užaugęs Holono mieste.

– Šalta toje tavo Jeruzalėje.

– Mano Jeruzalėje? Iš kur žinai, kad aš – jeruzalietė?

Jis atsiprašąs, jei kartais suklydo, bet jis nemanąs, kad suklydo. Jau išmokęs iš pirmo žvilgsnio atpažinti jeruzaliečius. Tai sakydamas pirmą kartą pažvelgė man į akis. Jo akys buvo pilkšvos. Pastebėjau žiburiukus jose, bet tai nebuvo džiaugsmo žiburiukai. Pasakiau, kad jo spėjimas teisingas. Aš – iš tiesų jeruzalietė.

– Spėjimas? Na, ne.

Jis apsimetė įsižeidęs ir lūpų kampučiais šypsojo: ne, tai nebuvęs spėjimas. Jis supratęs, kad aš – jeruzalietė. Supratęs? Ar tai įtraukta į geologijos studijų programą? Ne, žinoma, ne. Iš tikrųjų tai šito jis išmokęs iš kačių. Iš kačių?! Taip, jam labai

patinka stebėti kates. Katės niekada nemezga draugystės su tais, kurie joms abejingi. Katės žmonių atžvilgiu niekada neklystančios.

– Pats, atrodo, linksmas žmogus, – apsidžiaugiau. Aš nusijuokiau, ir mano juokas mane išdavė.

Paskui Michaelis Gonenas pakvietė su juo lipti į ketvirtą Šv. Žemės koledžo aukštą, kur turėjo rodyti mokomuosius filmus apie Negyvąją jūrą ir Aravos dykumą.

Lipant toje vietoje, kur buvau paslydusi, jis pačiupo mane už rankovės. Tarsi būtų grėsęs pavojus dar kartą paslysti ant to paties laiptelio. Pro žydrą vilną pajutau visus jo pirštus iki vieno. Jis sausai kostelėjo, ir aš pažiūrėjau į jį. Sugavęs mano žvilgsnį, visas išraudo. Net ausys, ir tos paraudonavo. Lietus pliekė į langus.

– Tai bent liūtis, – tarė Michaelis.

– Taip, liūtis! – karštai pritariau, lyg netikėtai atradusi tai, kas mus sieja.

Michaelis padvejojo. Paskui pridūrė:

– Anksti ryte mačiau rūką, ir stiprus vėjas pūtė.

– Mano Jeruzalėje žiema yra žiema, – linksmai atsiliepiau, pabrėždama tą „mano Jeruzalėje“, nes norėjau priminti ankstesnius jo žodžius.

Norėjau, kad jis nenustotų kalbėjęs, bet jis nesugalvojo, ką atsakyti – Michaelis nėra sąmojingas žmogus. Jis vėl nusišypsojo. Lietingą dieną Jeruzalėje ant Šv. Žemės laiptų, tarp antro ir trečio aukšto. Aš nepamiršau.

Filme rodė, kaip garinamas vanduo, kol pasirodo gryna druska – pilkame purve švytintys balsvi kristalai. O mineralai tuose kristaluose – kaip plonytės gyslelės, smulkutėlės ir trapios. Pilka žemė pamažu eižėjo tiesiog mūsų akyse, nes mokomajame filme natūralius procesus rodė pagreitintai. Filmas buvo begarsis. Vietoj langų juodavo nuleistos uždangos, sulaikančios die-

nos šviesą. Nors lauke ir taip buvo niūru ir apsiblausę. Senyvas dėstytojas retkarčiais šį tą pakomentuodavo ir paaiškindavo, bet aš nieko nesupratau. Mokslininkas kalbėjo neskubriai, aidinčiu balsu. Prisiminiau jaukų balsą gydytojo Rozentalio, išgydžiusio mane nuo difterijos, kai buvau devynerių. Retsykiais senasis dėstytojas lazdele besdavo į reikšmingesnes vieno ar kito kadro detales, kad studentų mintys nenukryptų nuo esminių dalykų. Aš vienintelė galėjau nevaržomai stebėti smulkmenas, kurios neturėjo jokios mokslinės vertės, pavyzdžiui, skurdžią, bet atkaklią dykumos augaliją, vis pasirodančią ekrane aplinkui kalio karbonatą siurbiančius įrenginius. Blausioje projektoriaus šviesoje taip pat nevaržomai galėjau stebeilyti į seno sukirpimo dėstytojo, primenančio mano mėgtų senų knygų iliustracijas, veidą, ranką, lazdelę. Prisiminiau tamsius „Mobio Diko" raižinius. Lauke keliskart stipriai kimiai sugrumėjo griaustinis. Lietus tūžmingai pliekė į užtamsintus langus, sakytum reikalaudamas dėmesingai išklausyti kažin kokią skubią jo perduodamą žinią.

2

Mano velionis tėvas dažnai sakydavo: „Stiprūs žmonės gali pasiekti beveik viską, ko nori, bet net patiems stipriausiems negalima visko norėti.“ Aš nesu labai stipri.

Su Michaeliu sutarėme susitikti tą patį vakarą „Ataros“ kavinėje Ben Jehudos gatvėje. Lauke šėlo tikrų tikriausia audra, tūžmingai pliekianti akmenines Jeruzalės sienas.

Tebegaliojo griežti ekonominiai suvaržymai. Mums patiekė erzacinės kavos su mažyčiais popieriniais cukraus maišeliais. Michaelis papasakojo su tuo susijusį anekdotą, bet nepralinksmino. Jis nėra sąmojingas žmogus – galbūt dėl to nesugebėjo juokingai papasakoti. Mane džiugino jo pastangos: buvau laiminga, kad verčiu jį kiek pasitempti. Tai dėl manęs jis vadavosi iš savo kokono ir stengėsi pakelti nuotaiką sau ir man. Būdama devynerių aš vis dar norėjau užaugti vyru, o ne moterimi. Vaikystėje visada žaidžiau su berniukais ir visada skaičiau berniukams skirtas knygas. Risdavaus, spardydavaus ir karstydavaus. Mes gyvenome Kirjat Šmuelyje, Katamono priemiesčio pakraštyje. Uolėtu šlaitu driekėsi apleistas, usnimis užžėlęs ir gelžgaliais nusėtas žemės plotas, o pašlaitėje stovėjo dvynių namas. Dvyniai buvo arabai – Halilis ir Azizas, Rašido Šachados sūnūs. Aš buvau princesė, o jie buvo mano sargybiniai, aš buvau užkariautoja, o jie – mano kariauna, aš tyrinėtoja, o jie – mano nešikai čiabuviai, aš kapitonė, jie – mano įgula, aš superagentė, jie – mano parankiniai. Kartu iššvalgydavom atkampiausias gatves, šmižinėdavom po giraites, įsivogdavom į Šv. Simono vie-

nuolyno miškelį, alkani, uždusę, erzindami ortodoksų vaikus, šūkalodami britų policininkams. Gainiojomės ir patys sprukome, slapstėmės ir netikėtai patys iššokdavom. Aš valdžiau tuodu dvynius. Tai buvo odą šiurpinantis, jau seniai bejaustas malonumas.

– Tu – drovi mergina, tiesa? – pasitikslino Michaelis.

Kai baigėme gerti kavą, jis išsitraukė iš palto kišenės pypkę ir padėjo ant stalo tarp mudviejų. Aš buvau rudo velveto kelnėmis ir storu raudonu megztiniu – tokiu, kokius tais laikais nešiojo studentės universitete, siekdamos kasdieniškumo įspūdžio. Michaelis nedrąsiai tarstelėjo, kad su žydrąja vilnone suknele ryte atrodžiau moteriškesnė. Bent jam.

– Tu irgi šįryt kitaip atrodei, – atsakiau aš.

Michaelis vilkėjo pilką paltą. Nenusivilko jo per visą laiką, kol sėdėjome „Ataros" kavinėje. Jo skruostai buvo įraudę nuo geliančio šalčio lauke. Liemuo lieknas, o pats prakaulus. Neuždegta pypke ant staltiesės jis ėmė braižyti figūras. Pirštai, žaidžiantys su pypke, mane veikė raminamai. Galbūt jis staiga pasigailėjo dėl pastabos apie mano aprangą ir tarsi taisydamas klaidą pridūrė: jo manymu, aš – graži mergina. Tai sakydamas neatitraukė akių nuo savo pypkės. Aš ne itin stipri, bet už šį jaunuolį stipresnė.

– Papasakok apie save, – paprašiau.

– Aš nekovojau „Palmacho" būryje, – pasakė Michaelis. – Tarnavau ryšininkų dalinyje. Buvau Karmelio brigados radistas.

Paskui ėmė pasakoti apie tėvą. Michaelio tėvas buvo našlys. Dirbo Holono savivaldybės vandentiekio skyriuje.

Rašidas Šachada, dvynių tėvas, dirbo techninio skyriaus raštininku britų valdomoje Jeruzalės savivaldybėje. Jis buvo išsilavinęs arabas, su nepažįstamais žmonėmis bendraujantis kaip padavėjas.

Michaelis sakė, kad tėvas didžiąją algos dalį išleidžia jo mokslams. Jis – vienturtis vaikas ir tėvas su juo siejąs didžiules viltis. Nenorįs pripažinti, kad sūnus – tik eilinis jaunuolis.

Pavyzdžiui, jis pagarbiai skaitąs Michaelio atliktas geologijos užduotis ir komentuojąs tokiomis iš anksto paruoštomis frazėmis, kaip „tai be galo išsamus mokslinis darbas“. Didžiausias jo troškimas – kad Michaelis Jeruzalėje taptų profesoriumi, nes Michaelio senelis iš tėvo pusės dėstė gamtos mokslus žydų mokytojų seminarijoje Gardine. Buvo labai gerbiamas dėstytojas. Michaelio tėvo manymu, būtų šaunu šią grandinę tęsti iš kartos į kartą.

– Šeima – ne estafetė, kurioje profesija perduodama kaip lazdelė, – pasakiau.

– Bet aš negaliu to tėvui paaiškinti, – atsakė Michaelis. – Jis – sentimentalus žmogus ir hebrajiškus žodžius vartoja taip, lyg liestųsi prie trapių brangaus porceliano dirbinių. Papasakok dabar tu apie savo šeimą.

Pasakiau jam, kad tėtis mirė 1943 metais. Jis buvo kuklus žmogus. Su žmonėmis kalbėdavo taip, lyg turėtų juos nuraminti ir pelnyti simpatiją, kurios neužsitarnavo. Turėjo krautuvėlę – vertėsi pardavinėdamas ir taisydamas radijo aparatus bei elektros prietaisus. Po tėčio mirties mama gyvena Nof Harimo kibuce su vyresnėliu mano broliu Emanueliu.

– Vakarus ji leidžia su Emanueliu ir jo žmona Rina, geria arbatą ir moko anūką gerų manierų, nes jo tėvai priklauso tai kartai, kuri niekina įprastines elgesio normas. Ji užsidaro visai dienai savo kambarėlyje kibuco pakraštyje ir rusiškai skaito Turgenevą bei Gorkį, darkyta hebrajų kalba rašo man laiškus, mezga ir klausosi radijo. Tą žydrą suknelę, kuri tau rytą patiko, numezgė mano mama.

Michaelis nusišypsojo:

– Būtų šaunu, jei tavo mama ir mano tėvas susipažintų. Esu tikras, jie rastų apie ką pasišnekučiuoti. Ne taip kaip mes, Hana, sėdime čia ir šnekame apie tėvus. Tau nenuobodu? – sunerimo ir krūptelėjo, lyg šiuo klausimu būtų užgavęs save.

– Ne, – pasakiau aš. – Ne, man nenuobodu. Man čia patinka.

Michaelis pasitikslino, ar tik ne iš mandagumo taip sakau. Aš dar kartą jį patikinau. Prašiau, kad daugiau papasakotų apie tėvą. Pasakiau, kad man patinka, kaip jis kalba.

Michaelio tėvas esąs asketiškas, neišdidus žmogus. Vakarais savo noru tvarkosi Holono darbo liaudies klube. Tvarkosi? Stumdo suolus, tvarko sąskaitas, daugina skelbimus, po susirinkimų renka nuorūkas. Būtų šaunu, jei mudviejų tėvai susipažintų... Ak, jis jau tai sakęs. Jis atsiprašo, kad kartojasi ir varo man nuobodulį. Ką aš studijuoju universitete? Archeologiją?

Papasakojau jam, kad Achvoje nuomoju kambarį iš vienos ortodoksų šeimynos. Rytais dirbu auklėtoja Saros Zeldin vaikų darželyje Kerem Avrahame. Popiet lankau žydų literatūros paskaitas ir esu tik pirmo kurso studentė.

– „Studentė“ galima surimuoti su „žiemą kentė“, – stengdamasis būti sąmojingas ir išvengti pauzių, griebėsi žodžių žaismo Michaelis. Bet prasmė buvo neaiški ir jis bandė tai persakyti kitais žodžiais. Ūmai liovėsi aiškinęs ir suskato įnirtingai degti savo niekaip neįsikuriančią pypkę. Aš mėgavausi jo sumišimu.

Tuomet mane dar pykindavo nuo tų netašytų mano draugių taip dievinamų vyrukų – didžiulių „Palmacho“ būrio meškinų, kurie speisdavo merginas į kampą savo apgaulingu per kraštus trykštančiu lipšnumu. Arba nuo tų dulkinų traktorininkų raumeningomis galūnėmis, kurie iš Negevo dykumos grįždavo nelyg moterimis nešini marodieriai iš užgrobto miesto. Žiemos vakarą „Ataros“ kavinėje man labai patiko studento Michaelio Goneno drovumas.

Lydimas dviejų moterų, į kavinę įžengė garsus mokslininkas. Michaelis palinko man prie ausies šnibžtelėti jo pavardės. Jo lūpos turbūt palietė mano plaukus.

– Permatau tave kiaurai, – tariau aš. – Skaitau tavo mintis. Tu klausi savęs: „O kas toliau? Kur mes eisime paskui?“ Ar aš teisi?

Michaelis ūmai išraudo it vaikas, sugautas vagiantis saldainius.

– Anksčiau nesu rimtai draugavęs su mergina.

– Anksčiau?

Susimąstęs Michaelis stumtelėjo tuščią puoduką. Pažvelgė į mane. Pro jo nuolankumą pačiame akių dugne šmėstelėjo pašaipėlė.

– Iki šiol.

Po ketvirčio valandos garsusis mokslininkas išėjo su viena iš moterų. Jos draugė persikraustė prie kampinio staliuko ir rūgščia mina užsidegė cigaretę.

– Ta moteris pavýdi, – tarstelėjo Michaelis.

– Mums?

– Turbūt tau, – bandė išsisukti.

Jis buvo įsitempęs, nes pernelyg stengėsi. Jei tik būčiau galėjusi jam pasakyti, kad savo pastangomis nusipelno pagyrų. Kad man žavūs jo pirštai. Nedrįsau to sakyti, bet ir tylėti bijojau. Pasakojau Michaeliui, kad man labai patinka, kai sutinku kokią Jeruzalės garsenybę, rašytoją ar mokslininką. Pomėgis, kurį perėmiau iš tėčio. Kai buvau maža, tėtis man juos rodydavo gatvėje. Mano tėčiui be galo patiko pasakymas „pasaulinė įžymybė“. Jis susijaudinęs kuždėdavo, jog ana tas profesorius, ką tik užsukęs į gėlių parduotuvę, – pasaulinė įžymybė, o ana ten apsiperkantis vyras garsus tarptautiniu mastu. Aš išvysdavau miniatiūrinį senuką, lėtai ir apdairiai pėdinantį nelyg keliautojas svetimame mieste. Kai mokykloje skaitydavome pranašų knygas, pranašus aš vaizduodavausi panašius į tėčio gatvėje man rodomus rašytojus ir mokslininkus: ryškių veido bruožų, akiniuotus, tvarkingai pakirptomis žilomis barzdomis, nerimastingos ir neužtikrintos eisenos, lyg leistųsi stačia ledinuota nuokalne. O vaizduodamasi, kaip šie trapūs senukai griaudėja dėl žmonių nuodėmių, nusišypsodavau. Man dingodavosi, kad didžiausio įsiūčio akimirką jų balsas užlūždavo ir vietoj jo išeidavo tik ausį rėžiantis spigus garsas. Jei į tėčio krautuvėlę Jafos plente užsukdavo koks rašytojas ar universiteto profesorius, grįžęs namo tėtis atrodydavo taip, lyg būtų matęs regėjimą. Jis pakiliai kartodavo paprasčiausius jų žodžius ir lyg retas monetas studijuodavo jų

ištartas frazes. Visąlaik jų žodžiuose ieškodavo prasmių, nes į gyvenimą žiūrėjo kaip į pamoką, per kurią būtina šį tą išmokti. Jis buvo dėmesingas žmogus. Vieno šeštadienio rytą tėtis mane su broliu Emanueliu nusivedė į kino teatrą „Tel Or" paklausyti Martino Buberio ir Hugo Bergmano kalbų vienos pacifistinės organizacijos surengtame susirinkime. Ir dabar dar pamenu kuriozišką nutikimą. Kai išėjome iš salės, profesorius Bergmanas žengė prie mano tėčio tardamas:

– Tikrai nesitikėjau šiandien jūsų išvysti mūsų gretose, garbusis daktare Libermanai. Dovanokit – jūs ne profesorius Libermanas? Vis tiek esu tikras, kad mes pažįstami. Jūsų veidas, pone, man labai matytas.

Tėtis kažką sumikčiojo. Nubalo, lyg būtų apkaltintas negarbingu poelgiu. Profesorius taip pat sutriko, atsiprašinėjo suklydęs. Galbūt iš to sumišimo mokslininkas uždėjo delną man ant peties.

– Šiaip ar taip, gerbiamas pone, tamstos dukra – tamstos dukra? – labai graži mergaitė, – pasakė. Pro jo ūsus prasišvietė švelni šypsena.

Tėtis šio nutikimo nepamiršo iki pat gyvenimo pabaigos. Vis pasakodavo ir pasakodavo su užsidegimu ir pasigėrėjimu. Net sėdėdamas savo krėsle susisupęs į chalatą ir akinius užsikėlęs ant kaktos, iš nuovargio susileidusiais skruostais, tėtis atrodydavo taip, lyg tyliai klausytų kažin kokios paslaptingos jėgos balso.

– Ir žinai, Michaeli, iki pat šiol vis pagalvoju, kad aš ištekėsiu už jauno mokslininko, kuriam lemta tapti pasauline įžymybe. Stalinės lempos nutviekstas mano vyro veidas plevens tarp senų vokiškų tomų rietuvių. Aš įsėlinsiu pirštų galais, padėsiu ant stalo arbatos puodelį, iškratysiu peleninę, tyliai užversiu langines ir išeisiu jo nepastebėta. Dabar tu juoksiesi iš manęs.

3

Dešimta valanda.

Su Michaeliu kiekvienas apmokėjome savo sąskaitą, kaip studentams įprasta, ir išėjome į naktį. Stiprus šaltukas svilino veidus. Aš kvėpavau ir žiūrėjau, kaip mano kvapas susilieja su Michaelio iškvėptu oru. Jo palto medžiaga buvo rupi, stora ir maloni liesti. Aš neturėjau pirštinių, tad Michaelis prisispyręs įsiūlė savąsias – šiurkščias, aptrintas odines pirštines. Vandens upeliai nutekamuoju grioviu plūdo Siono aikštės link, tarsi miesto centre būtų dėjęsi kažin kas nepaprasta. Praėjo stipriai susiglaudusi, rankomis susivijusi porelė.

– Tai neįmanoma! Aš negaliu patikėti, – sakė mergina.

– Na, ir naivuolė tu, – nusijuokė jos draugas.

Kelias akimirkas stovėjome, nesumodami, ką daryti. Žinojome tik kad nenorime skirtis. Lietus liovėsi ir dar labiau atšalo. Šaltis man buvo nepakeliamas. Drebėjau. Stebėjome nutekamuoju grioviu plūstantį vandenį. Gatvė žvilgėjo. Asfaltas atspindėjo geltonas išdrikusias mašinų žibintų šviesas. Nerišlios mintys sukosi galvoje – kaip dar nors trumpam sulaikyti Michaelį.

– Turiu prieš tave kėslų, Hana, – tarė jis.

– Būk atsargus, – atsakiau. – Gali pats įkristi į kasamą duobę.

– Planuoju tamsius darbelius, Hana.

Jį išdavė virpanti lūpa. Vieną mirksnį jis man priminė didelį liūdną vaiką, berniuką beveik plikai skusta galva. Panorau nupirkti jam kepuraitę. Panorau jį liesti.

Staiga Michaelis kilstelėjo ranką. Permirkusioje vietoje stabdydamas sužviegė taksi. Paskui kartu atsidūrėme šiltuose jo

viduriuose. Michaelis liepė vairuotojui vežti mus, kur tik nori, jam tas pats. Taksistas metė į mane šelmišką žvilgsnį, kupiną nešvankaus pasitenkinimo. Nuo prietaisų skydo jo veidas rausvai švytėjo, tarsi oda būtų nusilupusi ir apnuoginusi kruvinus veido audinius. Taksisto fizionomija buvo pašaipaus satyro. Aš nepamiršau.

Važiavome apie dvidešimt minučių, neturėdami supratimo kur. Langai buvo apsitraukę nuo mūsų šilto kvapo. Michaelis pasakojo apie geologiją. Teksase žmonės kasa žemę ieškodami vandens, o vietoj jo ima ir ištrykšta nafta. Galimas daiktas, Izraelyje taip pat esama nerastų naftos išteklių. Michaelis sakė „litosfera“, „smiltainis“, „kreidos klodas“. Sakė „prekambrinis“, „kambrinis“, „metamorfinės uolienos“, „vulkaninės uolienos“, „tektonika“. Tada pirmąkart pajutau įtampą, kurią juntu ir dabar, išgirdusi savo vyrą šnekant ana keistąja kalba. Šie žodžiai – nelyg koduotas pranešimas apie dalykus, suprantamus tik man. Po žemės paviršiumi be perstojo veikia dvi priešingos – endogeninės ir egzogeninės jėgos. Dėl sunkio jėgų negausios nuosėdinės uolienos apimtos nuolatinio irsmo. Litosfera – tai kietų uolienų pluta. Po kietų uolienų pluta kunkuliuoja branduolys – siderosfera.

Nesu visiškai tikra, kad Michaelis vartojo būtent šiuos žodžius, kai važinėjome taksi Jeruzalėje tą 1950 metų žiemos naktį. Bet kai kuriuos iš jo pirmąkart išgirdau tą vakarą, ir jie mane prikaustė. Tai buvo it kokia keista, grėsminga žinia, kurios aš nepajėgiau iššifruoti. Lygiai kaip nesėkmingai bandomas atkurti iš atminties išblukęs naktinis košmaras. Nesugaunama it sapnas.

Kai tarė šiuos žodžius, Michaelio balsas buvo duslus, prislopęs. Akinamu raudoniu žėrėjo prietaisų skydas tamsoje. Michaelis kalbėjo kaip rimtos atsakomybės slegiamas žmogus, tarsi tikslumas tuo momentu būtų buvęs ypatingos svarbos. Jei būtų paėmęs mano delną ir suspaudęs savajame, nebūčiau jo ištraukusi. Tačiau žmogų, kurį aš mylėjau, nešė tramdomo įkarščio

banga. Aš klydau. Panorėjęs jis galėjo būti labai stiprus. Daug stipresnis už mane. Susitaikiau su tuo.

Su jo liūliuojančiais žodžiais mane užplūdo ramybė, panaši į tą, kuri apima nusnūdus dieną. Išbudimo prieš sutemas ramuma, kai laikas atrodo suglebęs, o aš pati švelni ir visi daiktai aplinkui švelnūs.

Taksi šniokštė pažliugusiomis gatvėmis, kurių per aprasojusius stiklus neįstengėme atpažinti. Langų valytuvai glamonėjo priekinį stiklą. Susiderinę tvinkčiojo vienodu ritmu, tarsi paklusdami kažkokiam neatšaukiamam dėsniui. Po dvidešimt minučių važiavimo Michaelis liepė vairuotojui sustoti, nes jis nebuvo turtingas ir mūsų kelionė jam jau atsiėjo penkerius pietus studentų valgykloje Mamilos gatvėje.

Išlipome iš taksi nepažįstamoje vietoje – nuožulniame šlifuotais akmenimis grįstame skersgatvyje. Grindinio akmenys buvo čaižomi lietaus lašų – tuo metu vėl ėmė lyti. Vėjas įnirtingai mus talžė. Žingsniavome iš lėto. Buvom peršlapę iki kaulų. Michaelio plaukai permirkę kiaurai. Jo mina kėlė šypseną – verkiančio vaiko. Kartą, ištiesęs pirštą, nubraukė mano pasmakrėje pakibusį lašą.

Staiga mudu atsidūrėme aikštėje priešais „Generali" pastatą. Iš viršaus į mus spoksojo sparnuotas liūtas, perlijęs, sustingęs. Michaelis buvo gatavas prisiekti, kad liūtas juokiasi sau panosėje.

– Negi tu negirdi, Hana? Jis juokiasi! Žiūri į mus ir juokiasi. Ir aš jam linkęs pritarti.

– Gaila, – atsiliepiau, – Jeruzalė – toks mažas miestas, kad neįmanoma pasiklysti.

Michaelis lydėjo mane Melisandos ir Pranašų gatvėmis, paskui Štrauso gatve, kurioje yra medicinos centras. Nesutikome nė gyvos dvasios. Atrodė, lyg gyventojai būtų apleidę miestą ir palikę jį mudviem. Abu buvome miesto valdovai. Vaikystėje žaisdavome žaidimą, kurį vadinau „Miesto princesė". Dvyniai vaidindavo nuolankius mano valdinius. Kartais priversdavau

vaidinti maištingus valdinius, o tada negailestingai juos sutramdydavau. Tai keldavo nepakartojamą jaudulį.

Jeruzalės pastatai žiemos naktį primena pilkas juodoje uždangoje sustingusias figūras. Užgniaužto įtūžio pritvinkęs peizažas. Jeruzalė kartais gali būti tik abstrakcija: akmenys, pušys ir rūdijanti geležis.

Katės sustirusiomis uodegomis šmirinėjo ištuštėjusiomis gatvėmis. Nuo siaurų gatvelių sienų atsimušdavo iškreiptas – ištęstas ir suduslintas – mūsų žingsnių garsas. Kokias penkias minutes pastovėjome prie mano namų durų.

– Michaeli, – pasakiau. – Aš negaliu pakviesti tavęs į svečius išgerti karštos arbatos, nes mano šeimininkai religingi. Pažadėjau jiems vyrų nesivesti. Be to, dabar pusė dvylikos.

Kai ištariau „vyrų", abu šyptelėjome.

– Aš ir nesitikėjau, kad pakviesi mane į savo kambarį dabar, – atsakė Michaelis.

– Michaeli Gonenai, tu – tikras džentelmenas ir aš dėkinga tau už vakarą. Už viską. Jeigu pakviestum drauge praleisti dar vieną tokį vakarą, manau, neatsisakyčiau.

Jis pasilenkė prie manęs. Dešiniąja tvirtai pastvėrė mano kairę plaštaką. Tada pabučiavo ją. Judesys buvo ryžtingas ir staigus, tarsi visą kelią būtų jį repetavęs, tarsi mintyse būtų suskaičiavęs iki trijų prieš palinkdamas manęs pabučiuoti. Pro odinę pirštinę, kurią man buvo perleidęs, kai išėjome iš kavinės, mane užliejo gaivalinga šilumos banga. Drėgnas vėjelis sujudino medžių viršūnes ir nuščiuvo. Kaip didikas iš angliško filmo Michaelis pabučiavo man ranką pro savo paties pirštinę, tik tiek, kad jis buvo šlaput šlaputėlis ir pamiršo nusišypsoti, o pirštinė – ne baltos spalvos.

Aš nusimoviau pirštines ir atidaviau. Paskubomis jas užsitempė, kol dar garavo nuo mano kūno šilumos. Neįgalus kaimynas bjauriai atsikrenkštė už užšautų antro aukšto langinių.

– Koks tu keistas šiandieną, – nusišypsojau.

Lyg būčiau žinojusi, koks būna kitomis dienomis.

4

Su malonumu prisimenu difterijos priepuolį, kai man buvo devyneri. Žiemą. Kelias savaites pragulėjau lovoje prie lango į pietų pusę. Pro langą galėjau stebėti niūrias rūko ir lietaus platybes: pietinę Jeruzalę, Betliejaus kalvų šešėlius, Emek Refaimą, turtingų arabų priemiesčius slėnyje. Tai buvo vientisas žiemos pasaulis, bekraštis šviesiai ir tamsiai pilkų formų pasaulis. Mačiau ir traukinius, sekdavau juos akimis per visą Emek Refaimą, nuo suodinos stoties ligi pat geležinkelio posūkio arabų gyvenvietės Beit Safafos papėdėje. Aš vadovavau traukiniams. Man ištikimos pajėgos išlaikė pozicijas. Aš buvau besislapstanti imperatorė. Imperatorė, kurios valdžios nesusilpnino nuotolis ir izoliacija. Mano sapnuose pietiniai priemiesčiai buvo virtę Sen Pjero ir Mikelono salomis, kurias buvau aptikusi brolio pašto ženklų albume. Jų pavadinimas pagavo mano vaizduotę. Sapnus perkeldavau į dienos pasaulį. Diena ir naktis sudarė vieną nedalomą pasaulį. Pakilusi temperatūra šį įspūdį stiprino. Tai buvo svaigios ryškiaspalvės savaitės. Aš buvau karalienė. Į mano šaltakraujišką viešpatavimą kėsinosi maištininkai. Įtūžusi minia mane suėmė, įkalino, žemino, kankino. Bet saujelė ištikimų šalininkų bruzdėjo tamsiose pakampėse rengdamiesi išvaduoti. Aš tikėjau jais. Aš salau nuo man tekusių baisių kančių, nes jos stiprino mano didybę. Grįžtančią valdžią. Aš nenorėjau pasveikti. Pasak gydytojo dr. Rozentalio, esama vaikų, kuriems patinka sirgti, kurie nesiduoda gydomi, nes liga tam tikra prasme suteikia jiems laisvę. Kai žiemos pabaigoje pasveikau, pasijutau ištremta. Nustojau savo alchemi-

nių galių, gebėjimo vaizduote įveikti ribą, kuri skiria miegą ir budinčią sąmonę. Ir po šiai dienai busdama iš miegų juntu savotišką nusivylimą. Aš šaipausi iš savo migloto troškimo rimtai susirgti.

Palinkėjusi labos nakties Michaeliui, užlipau į savo kambarį. Išsiviriau arbatos. Ketvirtį valandos prastovėjau šildydamasi prie parafininio šildytuvo ir nieko konkretaus negalvodama. Nusilupau brolio Emanuelio iš Nof Harimo kibuco atsiųstą obuolį. Prisiminiau, kaip Michaelis tris ar keturis kartus nesėkmingai bandė uždegti pypkę. Nuostabus kraštas – tas Teksasas: žmogus sode kasa duobę vaismedžiui sodinti, ir staiga trykšteli naftos čiurkšlė. Tai buvo ištisa sritis, apie kurią niekada nebuvau susimąsčiusi, nematomi pasauliai, glūdintys po kiekvienu žemės lopinėliu, kuriuo vaikštau. Mineralai, kvarcai, dolomitai ir daugybė kitų panašių dalykų.

Paskui parašiau trumpą laišką mamai ir broliui bei jo šeimynai. Visiems pranešiau, kad laikausi gerai. Ryte reikės nepamiršti nusipirkti pašto ženklų.

Žydų Apšvietos laikotarpio literatūroje dažnai minima šviesos ir tamsos priešprieša. Rašytojas pasiaukojęs galutinei šviesos pergalei. Turiu prisipažinti, kad man labiau patinka tamsa. Ypač vasarą. Dienos šviesa terorizuoja Jeruzalę. Daro jai gėdą. Bet mano širdyje tarp šviesos ir tamsos nėra priešpriešos. Atmintyje iškilo tas slystelėjimas ryte ant Šv. Žemės laiptų. Žeminanti akimirka. Viena iš priežasčių, kodėl miegas man teikia malonumą, yra ta, kad labai nemėgstu priimti sprendimų. Sapnuose kartais nutinka nesmagių dalykų, bet juose visuomet veikia kažin kokia jėga, kuri nusprendžia už tave, ir tu esi laisva kaip tas dainos laivelis su įmigusia įgula, plaukiantis ten, kur neša sapnai. Minkštas hamakas, kirai ir platybė vandenyno, kuris yra ir švelniai siūbuojantis paviršius, ir neišmatuojamų gelmių verpetas. Žinau, kad gelmės laikomos šalčio buveine. Bet šaltos jos ne visada ir neištisai. Tai perskaičiau knygoje apie šiltąsias sroves

ir povandeninius ugnikalnius. Dar giliau, po stingdančiomis vandenyno gelmėmis, gali aptikti slypintį šiltą urvą. Kai buvau maža, skaičiau nuskaičiau brolio turėtą Žiulio Verno knygą „20 000 mylių po vandeniu". Būna tokių tirštų naktų, kai randu slaptą kelią per blyškias gelmes tarp balzganų gličių jūros gyvių ir pasibeldžiu į šiltojo urvo duris. Ten mano namai. Slėpiningas kapitonas ten laukia manęs apsuptas knygų, pypkių ir jūrlapių. Juodabarzdis, plėšriai spindinčiomis akimis. Kaip laukinis suspaudžia mane, o aš sugeriu jo liepsnojančią neapykantą. Mažos žuvytės nardo per mus kiaurai, lyg abu būtume iš vandens. Kai jos neria, nutvilko dilgčiojamo malonumo virpulys.

Perskaičiau porą Mapu „Siono meilės" skyrių kitos dienos seminarui. Jei būčiau Tamara, priverščiau Amnoną šliaužti pas mane keliais septynias naktis. Kai pagaliau jis bibliniais žodžiais išpažintų savo meilės kančias, įsakyčiau jam burlaiviu nuplukdyti mane į jūrų salyną, į tą tolimą vietą, kur indėnai pavirsta įstabiais sidabraspalviais kibirkščiuojančiais jūrų gyviais, o dangaus žydrynėje plauko kirai.

Kartais naktimis regiu atšiaurią Rusijos stepę. Įšalusias lygumas, aptrauktas melzgano leduko pluta, atmušančia laukinio mėnulio blyksėjimą. Rogės, meškos kailio gūnia, juoda susisupusio vadeliotojo kupra, pašėlusiais šuoliais lekiantys arkliai, aplink tamsoje žėrinčios vilkų akys, baltame šlaite vienišas perdžiūvęs medis, naktis stepių nakty ir grėsmingai budinčios žvaigždės. Staiga vadeliotojas atgręžia į mane stambų veidą, ištašytą lyg kokio apgirtusio skulptoriaus. Susivėlusių ūsų galuose pakibę varvekliai. Burna kiek praverta, tarsi iš jos sklistų geliančios vėtros stūgavimas. Perdžiūvęs medis, vienui vienas styrantis stepės šlaite, nėra atsitiktinis, jis turi paskirtį, kurios busdama negaliu nusakyti. Bet net nubudusi atsimenu, kad jis turi paskirtį. Taigi grįžtu ne visai tuščiomis.

Ryte išėjau nusipirkti pašto ženklo. Išsiunčiau į Nof Harimą laišką. Suvalgiau bandelę, jogurto, išgėriau arbatos. Šeiminin-

kė – ponia Tarnopoler – užėjo pas mane į kambarį paprašyti, kad grįždama namo nupirkčiau skardinę parafino. Gerdama arbatą įveikiau dar vieną Mapu knygos skyrių.

– Hana, šiandien tu laiminga kaip maža mergaitė! – atkreipė dėmesį viena iš merginų Saros Zeldin darželyje.

Aš apsivilkau žydrąją vilnonę suknelę ir užsirišau ant kaklo raudoną šilkinę skarelę. Pamačiusi save veidrodyje, nudžiugau: su kaklaskare buvau panaši į padūkėlę, galinčią staiga pamesti galvą.

Vidudienį Michaelis laukė manęs prie įėjimo į Šv. Žemę, šalia sunkių geležinių vartų tamsiais metaliniais ornamentais. Su geologinių bandinių pilna dėže rankose. Panorusi paspausti jam ranką, nebūčiau galėjusi.

– O, čia tikrai tu? – nusistebėjau. – Ir ko gi lauki? Tave čia kas nors pastatė?

– Nelyja, o ir tu nepermirkusi, – atsakė Michaelis. – Sulijusi tu ne tokia įžūli.

Paskui atkreipė mano dėmesį, kaip šelmiškai ir vylingai pastato viršūnėje šypso bronzinė Mergelė Marija. Išskėstomis rankomis, lyg stengtųsi apglėbti visą miestą.

Nulipau į bibliotekos pusrūsį. Siaurame niūriame pasaže su pasieniais išrikiuotomis tamsiomis antspauduotomis dėžėmis sutikau malonųjį bibliotekininką, nediduką vyrą su šlike. Buvau įpratusi pasisveikinti su juo ir persimesti šmaikščiomis pastabomis. Jis irgi lyg darydamas atradimą nusistebėjo:

– Kas jums šiandieną pasidarė, panele? Geros naujienos? Jums leidus, pasakysiu šitaip: „Šviesus džiaugsmas nušvietė Haną pačiu nuostabiausiu būdu."

Mapu skirtame seminare dėstytojas papasakojo anekdotišką atvejį apie vieną fanatiškai ortodoksišką žydų sektą, tvirtinusią, esą Abraomui Mapu išspausdinus „Siono meilę" viešuosiuose namuose – sergėk, Dieve! – atsiradę daugiau gultų.

Kas čia šiandien visus apsėdo? Gal jie susimokė?

Ponia Tarnopoler, mano šeimininkė, buvo nupirkusi naują viryklę. Ir man meiliai šypsojosi.

5

Dangus vakare kiek prašviesėjo. Melsvi lopinėliai plaukė į rytus. Drėgmė tvyrojo ore.

Sutarėme su Michaeliu susitikti prie „Edisono" kino teatro. Katras pasirodys pirmas, nupirks du bilietus į filmą, kuriame pagrindinį vaidmenį atlieka Greta Garbo. Filmo herojė miršta iš meilės be atsako, paaukojusi kūną ir sielą netikusiam vyrui. Žiūrėdama kovojau su nenugalimu noru juoktis. Jos kančios ir jo beviltiškumas atrodė lyg du paprastutės matematikos lygties nariai – lygties, kurios spręsti manęs netraukė. Buvau pritvinkusi ligi kraštų. Aš padėjau galvą Michaeliui ant peties ir žiūrėjau šonu, kol vaizdai susiliejo į šokčiojančią juodų ir baltų, bet daugiausia pilkšvų pustonių seką.

Išėjus laukan, Michaelis ištarė:

– Kai žmonės viskuo aprūpinti ir neturi ką veikti, jausmai išsikeroja kaip piktybinis auglys.

– Kokia banali pastaba, – atsiliepiau.

– Klausyk, Hana, menas – ne mano sritis, – atsakė Michaelis. – Aš, taip sakant, – tik paprastas mokslininkas.

– Tai irgi banalu, – neketinau nusileisti.

Michaelis nusišypsojo:

– Na, ir?

Nesumodamas, ką atsakyti, jis ima šypsotis. Visai kaip vaikas, pastebėjęs ką nors paika darančius suaugusiuosius, – drovia ir drovėtis verčiančia šypsena.

Izaijo gatve žingsniavome Geulos gatvės link. Ryškios žvaigždės spindėjo Jeruzalės danguje. Daugelis britų mandato laikų gatvės žibintų buvo nudaužyti per artilerijos apšaudymą Nepri-

klausomybės karo metu. 1950 metais didžiuma jų tebekabėjo sutrupinti. Gatvių galuose buvo matyti šešėliuotos kalvos.

– Čia ne miestas, – pasakiau aš, – tik regimybė. Mus iš visų pusių spaudžia kalnai: Kastelis, Skopas, Augusto Viktorija, Nebi Samuilas, Mis Kerė. Miestas nei iš šio, nei iš to ima atrodyti kaip bekūnis.

– Palijus Jeruzalėje liūdna. Tiesą sakant, Jeruzalėje visąlaik liūdna, bet tas liūdesys skirtingas kiekvieną akimirką ir kiekvienu metų laiku.

Pajutau ant pečių Michaelio ranką. Savąsias paslėpiau šiltų velvetinių kelnių kišenėse. Kartą ištraukiau ranką iš kišenės ir paliečiau jam pasmakrę. Buvo švariai nusiskutęs, ne taip kaip mūsų pažinties Šv. Žemėje dieną. Pasakiau, kad nusiskuto, ko gero, norėdamas man įtikti.

Michaelis susidrovėjo. Taip jau nutikę, melavo, kad vakar nusipirkęs naują skustuvą. Nusijuokiau. Jis kiek padvejojo, paskui nutarė prisidėti.

Geulos gatvėje matėme, kaip moteris ortodoksė balta skarele atidaro langą trečiame aukšte ir iki pusės išsispraudžia pro jį, lyg norėdama išpulti į gatvę. Bet ji tik užšovė sunkias geležines langines. Vyriai cyptelėjo tarsi iš nevilties.

Kai ėjome pro Saros Zeldin vaikų darželio žaidimų aikštelę, pasakiau Michaeliui, kad čia dirbu. Ar aš griežta auklėtoja? Jam atrodą, kad griežta. Kas jį verčia taip manyti? Jis nesumojo, ką atsakyti. Visai kaip vaikas, pasakiau aš. Kuris, pradėjęs ką sakyti, nežino, kaip baigti. Pareiškia nuomonę ir nedrįsta jos apginti. Vaikas!

Michaelis šypsojosi.

Viename iš kiemų ties Malachijo gatvės kampu pasigirdo kačių kniauksmas. Skardų isterišką spiegimą lydėjo keli prislopę stūgtelėjimai, galiausiai – duslus miauktelėjimas. Silpnas ir nuolankus, lyg nebūtų likę nei vilties, nei prasmės.

– Jos rėkia iš meilės, – pasakė Michaelis. – Ar žinai, Hana, kad katės dažniausiai rujoja žiemą, šalčiausiu metu? Vedęs laiky-

siu katę. Visada norėjau katės, bet tėvas neleido. Aš – vienturtis vaikas. Katės spiegia iš meilės, nes nepripažįsta jokių suvaržymų ar taisyklių. Įsivaizduoju, kad rujojanti katė jaučiasi taip, lyg būtų mirtinai spaudžiama. Tai fizinis skausmas, lyg degtum. Ne, ne per geologiją mane to mokė. Bijojau, kad tu šaipysies iš tokių mano kalbų. Eime.

– Tikriausiai buvai labai išlepintas vaikas, – pasakiau.

– Aš buvau šeimos viltis, – atsakė Michaelis. – Ir tebesu. Mano tėvas ir keturios jo seserys – visi jie stato už mane, lyg būčiau jų lenktyninis žirgas ir lyg mokslai universitete būtų jojimas su kliūtimis. Ką tu rytais veiki vaikų darželyje, Hana?

– Keistas klausimas. Darau tą patį, ką ir kitos vaikų darželių auklėtojos. Praeitą mėnesį per Chanuką klijavau popierinius kupolus ir karpiau kartoninius makabiejus. Kartais kieme šluoju lapus. Kartais paskambinu pianinu. Ir dažnai vaikams iš atminties pasakoju istorijas apie indėnus, salas, keliones, povandeninius laivus. Vaikystėje dievinau Žiulio Verno ir Fenimoro Kuperio knygas – jų turėjo brolis. Maniau, jeigu eisiu ristynių, karstysiuos po medžius ir skaitysiu berniukų knygas, užaugusi būsiu vyras. Aš negalėjau pakęsti, kad esu mergaitė. Į suaugusias moteris žiūrėjau su neapykanta ir pasibjaurėjimu. Net dabar kartais trokštu sutikti vyrą, panašų į Michailą Strogovą. Didelį ir stiprų, bet kartu tylų ir santūrų. Jis turėtų būti nekalbus, atsidavęs, ramus ir vos ne vos įstengiantis užgniaužti vidinės energijos pliūpsnius. Ką tu?! Žinoma, aš tavęs nelyginu su Michailu Strogovu. Ir kuriems galams? Aišku, ne.

– Jei būtume susitikę vaikai, – atsiliepė Michaelis, – tu mane būtum patiesusi. Žemesnėse klasėse mane prikuldavo stipresnės mergaitės. Buvau toks, kurį galima pavadinti geru berniuku: kiek pavėpęs, bet darbštus, stropus, tvarkingas ir labai sąžiningas. Dabar aš anaiptol nepavėpęs.

Papasakojau Michaeliui apie dvynius. Risdavausi su jais it pasiutusi. Vėliau, kai man suėjo dvylika, abu įsimylėjau. Vadinau juodu Halzizu – Halilis ir Azizas. Jie buvo dailūs berniukai.

Dvejetas stiprių ir klusnių kapitono Nemo įgulos jūrininkų. Juodu beveik nekalbėjo. Laikydavosi tyliai arba leisdavo gomurinius garsus. Jie nemėgo žodžių. Du tamspilkiai vilkai. Budrūs baltailčiai. Laukiniai ir niaurūs. Piratai. Ką tu apie tai nutuoki, mažasis Michaeli?

Paskui Michaelis pasakojo apie motiną:

– Mama mirė, kai man buvo treji. Pamenu jos baltas rankas, bet nepamenu veido. Yra likę keletas nuotraukų, bet jose sunku ką įžiūrėti. Mane užaugino tėvas. Auklėjo kaip mažą žydų socialistą, pasakodamas istorijas apie hasmonėjų vaikus, štetlio vaikus, nelegalių imigrantų vaikus, vaikus kibucuose. Apie badaujančius Indijos, Spalio revoliucijos Rusijoje vaikus. De Amičio „Širdis“. Sužeisti, bet savo miestus gelbstintys vaikai. Vaikai, besidalijantys paskutiniu kąsniu. Išnaudojami vaikai, kovojantys vaikai. Mano keturios tetos, tėvo seserys, visai kitokios. Berniukas turi būti tvarkingas, sunkiai dirbti, stropiai mokytis ir prasimušti į žmones. Jaunas gydytojas, dirbantis savo šaliai ir taip užsitarnaujantis vardą. Jaunas advokatas, narsiai duodantis atkirtį britų teisėjams ir aprašinėjamas visuose laikraščiuose. Tą dieną, kai buvo paskelbta nepriklausomybė, mano tėvas pasikeitė pavardę iš Ganco į Goneną. Aš esu Michaelis Gancas. Mano draugai Holone tebevadina mane Gancu. Bet tu, Hana, nevadink manęs Gancu. Ir toliau vadink mane Michaeliu.

Žingsniavome Šnelerio kareivinių pasieniu. Prieš daug metų jose buvo įsikūręs sirų našlaitynas. Tas pavadinimas pažadino kažin kokį seną mano liūdesį, kurio priežasties neįstengiau atsiminti. Toli rytuose skambėjo varpai. Stengiausi neskaičiuoti jų dūžių. Mudu ėjome susikibę rankomis. Mano ranka buvo šalta, Michaelio šilta.

– Šaltos rankos – karšta širdis, – pajuokavo jis.

– Mano tėvo buvo šiltos rankos ir karšta širdis, – atsakiau. – Jis turėjo radijo aparatų ir elektros prietaisų krautuvėlę, bet buvo

nekoks verslininkas. Prisimenu jį stovintį su mamos prijuoste ir mazgojantį indus. Valantį dulkes. Dulkinantį lovatieses. Su išmanymu kepantį omletą. Kaip išsiblaškęs laimina Chanukos žvakes. Kaip brangina kad ir paskutinio nevykėlio pastabas. Jis visąlaik stengėsi įtikti. Tarsi kiekvienas būtų jį teisęs, o jis, visas pervargęs, amžinai būtų verčiamas gerai pasirodyti per nesibaigiantį egzaminą, išpirkti kažkokią seniai pamirštą kaltę.

– Vyras, už kurio ištekėsi, turės būti be galo stiprus, – pasakė Michaelis.

Ėmė kristi dulksna ir pakilo pilkas tirštas rūkas. Pastatai atrodė besvoriai. Mekor Barucho rajone taškydamas vandens purslus pralėkė motociklas. Michaelis buvo paskendęs mintyse. Prie savo namo vartų aš pasistiebiau ant pirštų galiukų ir pabučiavau jam į skruostą. Michaelis perbraukė delnu man kaktą. Lūpomis baikščiai palietė odą. Jis pavadino mane šalta gražia jeruzaliete. Aš pasakiau, kad jis man patinka. Jei būčiau jo žmona, nebūtų toks liesas. Tamsoje jis atrodė trapus. Michaelis nusišypsojo. Jei būčiau jo žmona, pasakiau, išmokyčiau atsakyti, kai su juo kalbama, užuot šypsojus ir šypsojus, lyg žodžiai neegzistuotų. Michaelis nurijo priekaištą, įsistebeilijo į aptrupėjusių laiptų turėklus ir tarė:

– Aš noriu tave vesti. Prašau, dabar nieko nesakyk.

Vėl pabiro stingdančio lietaus lašai. Aš drebėjau. Akimirką džiaugiausi, kad nežinau, kiek Michaeliui metų. Vis dėlto tai buvo jo kaltė, kad drebu. Negalėjau pasikviesti jo į savo kambarį. Bet kodėl jis nepasiūlo eiti pas jį? Du kartus, kai išėjome iš kino, Michaelis bandė kažką sakyti, o aš jį pertraukiau žodžiais „tai banalu“. Ką Michaelis bandė pasakyti, nepajėgiau prisiminti. Žinoma, aš jam leisčiau laikyti katę. Kokia ramybė mane užplūsta šalia jo. Kodėl vyras, už kurio ištekėsiu, turėtų būti be galo stiprus?

6

Po savaitės drauge nuvažiavome į svečius – į Tirat Jaro kibucą Jeruzalės kalvose.

Tirat Jare gyveno Michaelio klasės draugė, kuri buvo ištekėjusi už vyruko iš kibuco. Michaelis maldavo, kad važiuočiau kartu. Jam labai daug reiškia, sakė jis, supažindinti mane su sena savo drauge.

Michaelio draugė buvo aukšta, išdžiūvusi, kandi. Pilkais plaukais ir suspaustomis lūpomis ji priminė išmintingą senį. Pora nenuspėjamo amžiaus vaikų trynėsi pakampėmis. Mano veidas ar apranga kažkodėl jiems kėlė pasikartojančius slopinamo prunkščiojimo priepuolius. Tai trikdė. Michaelis dvi valandas buvo įsitraukęs į gyvą pašnekesį su drauge ir jos vyru. Aš buvau pamiršta po pirmų trijų keturių mandagumo frazių. Man draugiją palaikė drungna arbata ir sudžiūvę sausainiai. Dvi valandas murksojau ir raudonavau, atseginėdama ir užseginėdama Michaelio portfelio sagtį. Ko jis čia mane atsitempė? Kodėl leidausi įkalbama čia važiuoti? Kas per žmogus, su kuriuo susidėjau? Darbštus, atsakingas, sąžiningas, tvarkingas ir... visiškas nuoboda. O jo graudūs juokeliai! Tokiam nykiam žmogui nederėtų visąlaik dėtis linksmuoliu. Bet Michaelis iš paskutiniųjų stengėsi būti sąmojingas ir linksmas. Jie išsipasakojo nuobodžias istorijas apie nuobodžius bendraklasius. Fizinio lavinimo mokytojo, pavarde Jehijamas Peledas, asmeninis gyvenimas jiems kėlė piktdžiugišką mokinukišką kikenimą. Paskui įsiplieskė aršus ginčas dėl Transjordanijos karaliaus Abdulā ir Goldos Meir susitikimo Nepriklausomybės karo išvakarėse.

Draugės vyras trankė kumščiu stalą ir net Michaelis pakėlė balsą. Kai šaukė, jo balsas trūkinėjo ir drebėjo. Pirmąkart mačiau jį kitų žmonių draugijoje. Buvau dėl jo klydusi.

Paskui mudu tamsoje ėjome plento link. Tirat Jarą su plentu į Jeruzalę jungė kiparisais apsodintas takas. Nuožmus vėjas žnaibė mane nuo galvos iki kojų. Saulėlydžio žaroje atrodė, kad Jeruzalės kalvos rezga kažką negera. Michaelis tylus žingsniavo šalia. Jis nepajėgė sugalvoti nieko, ką galėtų man pasakyti. Mes buvome nepažįstami – jis ir aš. Vieną keistą akimirksnį, pamenu, mane pervėrė aštrus jausmas, kad esu nepabudusi ar kad viskas vyksta ne šiuo metu. Visa tai jau buvau patyrusi anksčiau. Arba kažkas prieš daugelį metų buvo mane perspėjęs neiti tamsoje šiuo juodu taku su blogu žmogumi. Laikas jau nebetekėjo ramiai ir vienodai. Jis virto pliūpsniais. Galbūt taip buvo nutikę vaikystėje. O gal sapne ar šiurpioje pasakoje. Staiga aš išsigandau to neaiškaus silueto, tyliai žengiančio greta. Jo palto apykaklė buvo atlenkta į viršų, kad paslėptų apatinę veido dalį. Liemuo siauras it šešėlis. Likusius veido bruožus slėpė juoda odinė studentiška kepuraitė, užsmaukta ant akių. Kas jis toks? Ką tu apie jį žinai? Jis tau – ne brolis, net ne giminaitis, netgi ne senas bičiulis, o keista pamėklė, toli nuo žmonių gyvenamų vietų, tamsoje, vėlų vakarą. Gal jis ruošiasi tave užpulti? Gal jis nesveikas? Nieko apie jį nesu girdėjusi iš jokio patikimo žmogaus. Kodėl jis su manimi nekalba? Kodėl jis nugrimzdęs į savo mintis? Ko jis mane čia atsitempė? Ką jis sumąstė? Naktis. Užmiestyje. Aš vienui viena. Jis vienui vienas. Kas, jeigu visa tai, ką man pasakojo, – apgalvotas melas? Jis ne studentas. Jo vardas ne Michaelis Gonenas. Jis pabėgęs iš gydymo įstaigos. Jis pavojingas. Kada man visa tai nutiko anksčiau? Kažkas mane perspėjo, labai seniai, kad šitaip nutiks. Kas ten per pratisi garsai neįžvelgiamuose laukuose? Pro kiparisų uždangą net žvaigždžių nematyti. Sode kažin kas tūno. Jeigu klykčiau, kas mane išgirstų? Nepažįstamasis, žengiantis tvirtais plačiais žingsniais,

nesiderina prie mano eisenos. Šiek tiek atsilieku, tyčia. Jis nepastebi. Man dantys kalena iš šalčio ir baimės, žiemys kaukia ir gelia. Tas šešėlis – jis ne su manimi, jis nutolęs, nugrimzdęs į save, tarsi būčiau tik jo vaizduotės kūrinys, tikrovėje neegzistuojantis. Aš gyva, Michaeli. Man šalta. Jis negirdi manęs. Gal neištariau garsiai.

– Man šalta ir aš negaliu taip greitai lėkti! – sušukau kaip išgalėdama balsu.

– Nebedaug liko. Mes jau beveik stotelėje. Pakentėk, – nukirto Michaelis lyg nuo savo minčių atitrauktas žmogus.

Vos tai ištaręs, jis vėl pradingo savo plačiojo palto gelmėse. Man gerklėje pakilo gumulas, o akys pasruvo. Pasijutau įžeista. Pažeminta. Aš buvau išsigandusi. Norėjau įsikibti jam į ranką. Tik jo ranka man ir buvo pažįstama. Jis pats – ne. Nė truputėlio.

Žvarbus vėjas švokštė kiparisams slopiu nedraugišku balsu. Nebuvo džiaugsmo pasaulyje. Nei kiparisuose, nei eižėjančiame take, nei besiniaukiančiose kalvose aplinkui.

– Michaeli! – šūktelėjau netekdama vilties. – Michaeli, aną savaitę sakei, kad tau patinka žodis „kulkšnis“. Atsakyk man dėl Dievo meilės: ar tu supranti, kad mano batai kliuksi nuo vandens, o kulkšnis skauda taip, lyg eičiau basa per erškėčių lauką? Sakyk, kas dėl to kaltas?!

Michaelis atsisuko staigiai, grėsmingai. Sutrikęs įsmeigė akis į mane. Tada priglaudė savo šlapią skruostą man prie veido ir prispaudė šiltas lūpas prie kaklo nelyg žindantis kūdikis. Kaklo oda jutau kiekvieną jo skruosto šerį. Su pasimėgavimu liečiau šiurkščią jo palto medžiagą. Medžiagą it šiltas ramus atodūsis. Jis atsisagstė paltą ir įsitraukė mane vidun. Mes buvome kartu. Įtraukiau jo kvapo. Jis buvo gyvas. Kaip ir aš. Aš nebuvau jo vaizduotės kūrinys, jis nebuvo manyje tūnanti baimė. Mes buvome gyvi. Aš sugėriau jo vos tramdomą sąmyšį. Aš tarpau jame. Tu mano, šnabždėjau aš. Niekada nebūk šaltas, šnabždėjau. Mano

lūpos prigludo prie jo kaktos, o jo pirštai čiuopė mano sprandą. Prisilietimas buvo atsargus ir švelnus. Staiga atmintyje iškilo Šv. Žemės bufeto šaukštelis ir kaip tas šaukštelis mėgaujasi, liečiamas Michaelio pirštų. Jei Michaelis būtų negeras žmogus, tuomet ir jo pirštai, žinoma, nebūtų geri.

7

Likus maždaug porai savaičių iki vestuvių nuvažiavome su Michaeliu aplankyti jo tėvo ir tetų Holone bei mano mamos ir brolio šeimos Nof Harimo kibuce.

Michaelio tėvas gyveno ankštame niūriame dviejų kambarių bute darbininkų kvartale. Mūsų apsilankymas sutapo su elektros linijų gedimu. Jackelis Gonenas prisistatė man aprūkusios parafininės lempos šviesoje. Jis slogavo, todėl nebučiavo manęs, kad kartais neapkrėstų prieš pat vestuves. Buvo įsisiautęs į šiltą chalatą, pageltusiu veidu. Pasakė, kad mano globai patiki brangią naštą – savąjį Michaelį. Tada susidrovėjo ir ėmė gailėtis dėl to, ką pasakė. Bandė savo žodžius nuleisti juokais. Nerimastingai, atsargiai šis senyvas žmogus išvardijo visas ligas, kuriomis Michaelis sirgo vaikystėje. Stabtelėjo tik ties labai pavojinga karštine, kuri vos nepražudžiusi Michaelio, kai jam ėjo vienuolikti metai. Galiausiai pabrėžė, kad nuo keturiolikos Michaelis nebesirgo. Tad nors ne iš stipriųjų, jis – neabejotinai sveikas jaunuolis.

Aš prisiminiau, kad mano tėtis, pardavinėdamas naudotus radijo aparatus, su klientais kalbėdavo lygiai tokiu pat tonu: nuoširdžiai, ne per daug familiariai, su vos juntamu troškimu įtikti.

Kol Jackelis Gonenas bendravo su manimi paslaugaus patarnautojo balsu, su sūnumi persimetė vos keliais žodžiais. Pasakė tik kad labai nustebo gavęs iš jo laišką su tokia naujiena. Apgailestavo, kad negali mudviem išvirti arbatos ar kavos, nes dingusi elektra, o jis neturįs nei parafininės krosnelės, nei

juolab dujinės viryklės. Kai Tova – suteik jai, Dieve, ramybę – buvo gyva... Tova – tai Michaelio motina... jei ji būtų su mumis, tokia proga viskas būtų daug šventiškiau. Tova buvusi nepaprasta moteris. Dabar jis nepasakos apie ją – nenorįs maišyti liūdesio su džiaugsmu. Vieną dieną jis man papasakos labai liūdną istoriją.

– Ką tuomet judviem galėčiau pasiūlyti? Ak, šokolado!..

Taigi karštligiškai, lyg apkaltintas, kad neatlieka pareigos, jis išvertė savo komodą ir ištraukė seną šokoladinių saldainių dėžutę su dar nenurištu dovanos kaspinu.

– Štai, mano brangieji, vaišinkitės. Prašom.

Dovanokit, aš nelabai supratau – ką jūs ten studijuojate universitete? Ak, taip, žinoma, žydų literatūrą. Dabar nepamiršiu. Pas profesorių Klausnerį? Taip, Klausneris – didis vyras, nors ir nepalaiko Darbininkų judėjimo. Kažkur turiu vieną jo „Antrosios šventyklos istorijos" tomą. Suieškosiu ir parodysiu. Iš tikrųjų tai norėčiau tą knygą įteikti jums dovanų. Jums ji bus naudingesnė nei man: jūsų gyvenimas dar priešaky, o mano – jau praeityje. Be elektros jos nebus lengva rasti, bet dėl sūnaus žmonos joks vargas nebaisus.

Kol Jackelis Gonenas šnopuodamas lankstėsi prie apatinės knygų spintos lentynos ieškodamas knygos, atvyko trys iš keturių tetų. Jos irgi buvo pakviestos susipažinti su manimi. Kilus sumaiščiai dėl elektros gedimo, tetos pavėlavo ir nerado tetos Gitos atsivežti kartu. Štai kodėl prisistačiusios tik trise. Mano garbei ir šios progos garbei jos visą kelią nuo Tel Avivo iki Holono važiavusios taksi, kad spėtų laiku. Visą kelią buvę tamsu kaip maiše.

Tetos bendravo su manimi kiek perdėtai palankiai, tarsi kiaurai permatydamos mano užmačias, bet nusprendusios atleisti. Joms malonu su manimi susipažinti. Michaelis laiške prirašęs tiek gražių dalykų apie mane. Kaip džiugu dabar pačioms įsitikinti, kad jis neperdėjo. Teta Lėja Jeruzalėje turinti draugą – poną Kadišmaną, išsilavinusį ir įtakingą žmogų, kuris tetos

Lėjos prašymu jau spėjęs pasiklausinėti apie mano šeimą. Taigi tetos, visos keturios, jau žinančios, kad aš kilusi iš geros šeimos.

Teta Ženė paklausė, ar galėtume mudvi trumpai šnektelėti akis į akį.

– Aš atsiprašau. Suprantu, kad nelabai gražu šnibždėtis kompanijoje, bet šeimoje nėra reikalo griežtai reikalauti mandagumo, – aš viliuosi, kad nuo šiol tu jau mūsų šeimos narė.

Mudvi išėjome į kitą kambarį ir tamsoje prisėdome ant kietos Jackelio Goneno lovos. Teta Ženė įjungė elektrinį žibintuvėlį, lyg būtume atsidūrusios lauke naktį.

Sulig menkiausiu judesiu mūsų šešėliai pašėlusiai šokčiojo ant sienos, o žibintuvėlis virpėjo jos rankoje. Man dingtelėjo absurdiška mintis, kad teta Ženė tuoj paprašys nusirengti. Gal kad Michaelis buvo minėjęs, jog ji – vaikų gydytoja.

– Jackelės – turiu minty Michaelio tėvą – finansinė padėtis ne pati geriausia, – pradėjo ji stipraus prieraišumo dvasia. – Tiesą sakant, visai prasta. Nėra jokio reikalo tokiai protingai mergaitei kaip tu aiškinti, kas yra smulkus tarnautojas. Didžiąją jo atlyginimo dalį suryja Michaelio mokslai. Kokia tai našta, nėra reikalo aiškinti. Ir Michaelis studijų nemes. Turiu tau pasakyti gana aiškiai, kad šeima jokiu būdu neleis jam mesti studijų. Dėl to negali būti nė kalbos. Šį reikalą mes aptarėme važiuodamos taksi čionai – aš ir seserys. Mes ketiname kaip reikiant pasispausti ir skirti jums, tarkim, po penkis šimtus svarų kiekviena. Gal kiek daugiau ar mažiau. Teta Gita, be abejonės, prisidės, nors jai neišėjo šį vakarą atvykti. Ne, nėra jokio reikalo mums dėkoti. Mes esame labai šeimyniška šeima, jei galima taip sakyti. Be galo šeimyniška. Kai Michaelis taps profesoriumi, galėsite mums pinigus grąžinti, cha cha.

Tai nesvarbu. Svarbiausia, kad ir tiek pinigų jums neužteks savo būstui. Mane į neviltį varo žvėriškai kylančios kainos. Pinigai kasdien nuvertėja. Ką aš noriu pasakyti – ar jūsų sprendimas tuoktis kovą jau galutinis? Ar negalėtumėte kiek atidėti? Leisk man tada paklausti tavęs dar vieno dalyko, visai atvirai,

kaip šeimos narės: ar yra nutikę kas nors tokio, kas neleistų nukelti vestuvių? Ne? Tai ko tada skubėti? Pasakysiu tau, kad aš išbuvau susižadėjusi šešerius metus – Kaune, prieš ištekėdama už savo pirmojo vyro. Šešerius metus! Žinoma, suprantu, kad šiais laikais negali būti nė kalbos apie ilgas sužadėtuves. Tik jau ne šešeri metai. Bet, tarkim, metai? Ne? Na, ką gi. Bet aš nemanau, kad pati labai daug sutaupysi dirbdama vaikų darželyje. Bus buities išlaidų ir išlaidų studijoms. Turėtum suprasti vieną dalyką: finansiniai sunkumai nuo pat pradžių gali sugriauti santuoką. Aš kalbu iš patirties. Kurią dieną tau papasakosiu sukrečiančią istoriją. Pasakysiu atvirai, jei tu ne prieš, kaip gydytoja. Sutinku, mėnesį, porą mėnesių, pusę metų jūsų seksualinis gyvenimas nustelbs visas problemas. Bet paskui? Tu –protinga mergaitė ir aš prašau racionaliai apsvarstyti šį klausimą. Girdėjau, tavo šeima gyvena kažkur kibuce. Kaip čia dabar? Pagal tėvo testamentą vestuvių dieną paveldėsi tris tūkstančius svarų? Tai gerai. Labai gerai. Matai, Hanele, Michaelis savo laiške pamiršo mums apie tai parašyti. Apskritai tas mūsų Michaelis dar tebeskraidžioja padebesiais. Gal jis ir genialus mokslininkas, bet realiame gyvenime – ne daugiau kaip vaikas. Na, ką gi, vadinasi, nusprendėte kovą? Tebūnie kovas. Negerai, kai vyresnė karta bruka savo sumanymus jaunimui. Jūsų gyvenimas dar priešaky, mūsų – jau praeityje. Kiekviena karta turi mokytis iš savo klaidų. Sėkmės jums. Paskutinis dalykas: jei kada prireiktų pagalbos ar patarimo, neabejodama kreipkis į mane. Aš turiu daugiau patirties nei dešimt eilinių moterų. Dabar eime atgal pas kitus. *Mazel tov*, Jackele! Micha, *mazel tov*! Linkiu jums sveikatos ir laimės.

Nof Harimo kibuce Galilėjoje mano brolis Emanuelis sveikindamasis su Michaeliu suspaudė jį glėbyje ir širdingai paplekšnojo per petį, lyg radęs brolį pražuvėlį. Per energingą dvidešimties minučių iškylą aprodė jam visą kibucą.

– „Palmacho“ būryje tarnavai? Ne? Na, ir kas?! Nieko čia tokio. Kiti irgi nudirbo daug svarbaus darbo.

Pusiau rimtai Emanuelis ragino mudu persikelti į Nof Harimą. Ko negerai? Sumanus vyrukas čia gali būti naudingas ir džiaugtis gyvenimu kaip ir Jeruzalėje.

– Iš karto matau, kad tu – ne riaumojantis liūtas. Fiziniu požiūriu, noriu pasakyt. Na, ir ką? Mes – ne futbolo komanda, pats supranti. Galėtum darbuotis vištidėje, o gal net raštinėje. Rinele, Rinele! Nubėk, atnešk tą brendžio butelį, kurį išlošėme loterijoje per Purimo šventę. Paskubėk, mūsų šaunus naujasis brolis laukia. O kaip tu, Hanuška, – ko tokia tyli? Mergina ruošiasi tekėti, o iš veido pamanytum, kad ką tik tapo našle. Michaeli, drauguži, ar žinai, kodėl panaikino „Palmacho" būrį? Ne, nesuk tu smegenų, aš tik norėjau sužinoti, ar girdėjai tą anekdotą. Ne? Kokie jūs visi atsilikę toj Jeruzalėj. Tuomet klausyk, papasakosiu.

Ir galiausiai – mama.

Mano mama verkė, kalbėdama su Michaeliu. Darkyta hebrajų kalba pasakojo apie mano tėvo mirtį, o jos žodžius stelbė ašaros. Ji paklausė, ar galėtų pamatuoti Michaelį. Pamatuoti? Taip, pamatuoti. Norinti numegzti jam baltą megztinį. Stengsis kaip begalėdama, kad turėtų gatavą vestuvėms. Ar jis turįs tamsų kostiumą? Ar nenorėtų per ceremoniją vilkėti vargšelio brangiojo Josifo kostiumo? Lengvai galėtų jį persiūti. Nieko per daug nereikėtų daryti. Kostiumas nei per didelis, nei per mažas. Mama jo maldavo. Iš sentimentalių paskatų. Tai viskas, ką galinti jam dovanoti. Ir su ryškiu rusišku akcentu mama vis kartojo ir kartojo, tarsi iš paskutiniųjų reikalaudama jo patvirtinimo:

– Hanelė – gera mergaitė. Labai gera mergaitė. Jai teko daug skausmo. Turėtum tai irgi žinoti. Ir dar: nežinau, kaip tai pasakyti... ji labai gera mergaitė. Turėtum tai irgi žinoti.

8

Mano velionis tėvas kartais sakydavo – paprasti žmonės nemoka gerai meluoti. Apgaulė visuomet išsiduoda. Panašiai kaip su antklode, kuri per trumpa: kai bandai užsitempti ant kojų, neužtenka iki galvos, o kai užsitrauki iki galvos, išlenda kojos. Žmogus, norėdamas ką nors nuslėpti, surezga gudriausią pasiaiškinimą, nesuvokdamas, kad pats pasiaiškinimas atskleidžia nemalonią tiesą. Nuoga tiesa, kita vertus, pragaištinga ir niekur neveda. Kas paprastiems žmonėms belieka? Viskas, ką mes galime, – tai tik tyliai žiūrėti. Tai ir viskas, kas mums lieka. Tylėti ir žiūrėti.

Likus dešimt dienų iki vestuvių, išsinuomojome seną dviejų kambarių butą Mekor Barucho rajone šiaurvakarinėje Jeruzalėje. Be ortodoksų šeimų, 1950-aisiais šioje vietoje daugiausia gyveno smulkūs valstybės ar Žydų agentūros tarnautojai, audinių prekeiviai, kino teatrų ir Anglų ir palestiniečių banko kasininkai. Tai buvo jau mirštantis priemiestis. Naujoji Jeruzalė plėtėsi į šiaurę ir šiaurės vakarus. Mūsų butas buvo niūrokas, vandens tiekimo sistema senamadė, bet kambariai labai aukštomis lubomis, ir man tai patiko. Aptarinėjome sumanymus nudažyti sienas šviesiai ir įsiveisti vazoninių gėlių. Tuomet dar nežinojome, kad kambarinės gėlės Jeruzalėje neauga, tikriausiai dėl galybės rūdžių ir cheminių valiklių vandenyje iš čiaupo.

Atliekamu laiku mudu klaidžiojome po Jeruzalę ir pirkome būtiniausius daiktus: svarbiausius baldus, keletą šepečių, šluo-

tų bei virtuvės reikmenų, drabužių. Aš nustebau, patyrusi, kad Michaelis moka oriai derėtis. Nė karto nemačiau, kad prarastų savitvardą. Aš didžiavausi juo. Mano geriausia draugė Chadasa, neseniai ištekėjusi už daug žadančio ekonomisto, apie Michaelį buvo tokios nuomonės:

– Kuklus ir protingas vaikis. Gal ir ne pats šauniausias, bet patikimas.

Seni šeimos draugai, tikri jeruzaliečiai, sakė:

– Jis daro gerą įspūdį.

Vaikštinėjome susikibę už rankų. Visų sutiktų pažįstamų veiduose stengiausi išskaityti jų išvadą apie Michaelį. Pats Michaelis kalbėjo nedaug. Jo akys lakstė į šalis. Draugijoje jis buvo malonus ir santūrus. Žmonės stebėjosi:

– Geologija? O atrodo tikras humanitaras!

Vakarais važiuodavau pas Michaelį į jo kambarį Musraroje, kur laikinai buvome susidėję pirkinius. Didžiąją vakaro dalį praleisdavau siuvinėdama gėlėmis pagalvių užvalkalus. O ant drabužių siuvinėjau mūsų pavardę – Gonenai. Aš mokėjau gražiai siuvinėti.

Sėdėdavau įsitaisiusi krėsle, kurį nusipirkome savo namų balkonui. Michaelis sėdėdavo prie darbo stalo – jis rašė geomorfologijos darbą. Plušo iš paskutiniųjų, kad spėtų baigti ir atiduoti iki vestuvių. Buvo prisakęs sau spėti. Žiūrėdavau į stalinės lempos nušviestą jo pailgą, liesą tamsų veidą, trumpai kirptus plaukus. Kartais jis man būdavo panašus į religinio internato auklėtinį arba į Diskino našlaičių prieglaudos berniuką – vaikystėje matydavau, kaip jie per mūsų gatvę pėdina į geležinkelio stotį. Nuskustomis galvomis jie žingsniuodavo poromis, susikibę už rankų. Liūdni ir klusnūs. Tačiau po tuo klusnumu buvo justi užgniaužtas įtūžis.

Michaelis vėl ėmė skustis atsainiai. Tamsūs šeriai kalėsi pasmakrėje. Jis pametė naująjį skustuvą? Ne, jis prisipažįsta man melavęs antrą mudviejų susitikimo vakarą. Jis nepirko naujo

skustuvo. Kruopščiai nusiskuto, nes norėjo pamaloninti mane. Kodėl man melavo? Todėl, kad drovėjosi manęs. Kodėl dabar vėl skutasi tik kas antrą dieną? Todėl, kad dabar mano akivaizdoje nebesijaučia kaip nesavas.

– Aš nekenčiu skustis. Jei būčiau menininkas, o ne geologas, pasvarstyčiau, ar neužsiauginus barzdos.

Pabandžiau įsivaizduoti jį su barzda ir pratrūkau kvatoti. Michaelis pažvelgė į mane nustebęs:

– Kas čia juokingo?

– Tu įsižeidei?

– Ne, neįsižeidžiau. Nė truputėlio.

– Tai ko taip į mane žiūri?

– Nes pagaliau sugebėjau tave prajuokinti. Kiek kartų bandžiau tave prajuokinti ir nė karto nemačiau juokiantis. Dabar, be jokių pastangų, man pavyko. Aš džiaugiuosi.

Michaelio akys buvo pilkos. Kai šypsojosi, jo lūpų kampučiai virpėjo. Pilkas ir santūrus mano Michaelis.

Kas dvi valandos išvirdavau jo mėgstamos citrininės arbatos. Šnekėjomės retai, nenorėjau trukdyti jam dirbti. Man patiko žodis „geomorfologija“. Sykį, kai jis palinko virš savo darbo, tyliai atsikėliau ir pritipenusi basa pirštų galiukais atsistojau už nugaros. Michaelis nežinojo, kad stoviu už jo. Per petį įskaičiau kelis sakinius. Raštas buvo tvarkingas ir išpuoselėtas kaip stropios mergaitės. Bet nuo žodžių mane suėmė šiurpas: mineralinių telkinių ekstrakcija, iščentrinis vulkaninių jėgų spaudimas, sustingusi lava. Bazaltas. Subsekvencinės ir konsekvencinės srovės. Morfotektoninis procesas, prasidėjęs prieš tūkstančius metų ir tebesitęsiantis iki šiol. Laipsniškas irsmas, momentinis suirimas. Seisminės disturbacijos tokios nežymios, kad jas užfiksuoja tik patys jautriausi prietaisai.

Mane dar sykį apstulbino šitie žodžiai. Tai buvo man skirta koduota žinia. Nuo jos priklausė mano gyvenimas. Bet aš nežinojau jos šifro.

Paskui partipenau į savo krėslą ir siuvinėjau toliau.

– Niekada nebuvau sutikęs tokios moters kaip tu, – tarė Michaelis, pakėlęs galvą. Ir tučtuojau, užbėgdamas man už akių, suskubo pridurti: – Kokia banalybė.

Noriu užrašyti, kad iki vestuvių nakties Michaelio aš neprisileidau.

Keli mėnesiai prieš mirtį tėtis, pasivadinęs mane į savo kambarį, užrakino duris. Jo veidas jau buvo subjaurotas ligos. Skruostai įdubę, oda išdžiūvusi ir pageltusi. Jis žiūrėjo ne į mane, o į kilimą ant grindų, tarsi nuo jo būtų skaitęs žodžius, kuriuos rengėsi man sakyti.

Tėtis kalbėjo man apie nedorus vyrus, kurie maloniomis kalbomis suvilioja moteris, o paskui palieka likimo valiai. Tuo metu buvau apie trylikos. Visa, ką jis kalbėjo, jau buvau girdėjusi iš krizenančių mergiočių ir spuoguotų vaikėzų. Tačiau tėtis nepokštavo, o žodžius tarė su tylaus liūdesio gaida. Bylojo taip, tarsi jau pats dviejų skirtingų lyčių egzistavimas būtų netvarka, dauginanti pasaulio kančias, netvarka, kurios padarinius žmonės turi stengtis kaip išgalėdami mažinti. Baigdamas pasakė, kad jeigu sunkiomis akimirkomis prisiminsiu jį, neleisiu sau priimti neteisingų sprendimų.

Nemanau, kad tai buvo tikroji priežastis, dėl kurios neprisileidau Michaelio iki mūsų vestuvių nakties. Tikrosios priežasties nenorėčiau rašyti. Žmonės turėtų apdairiai vartoti žodį „priežastis“. Kas man taip sakė? Ogi pats Michaelis. Kai apkabindavo mane per pečius, Michaelis būdavo tvirtas ir santūrus. Galbūt drovėjosi, kaip ir aš. Jis nemaldaudavo balsiai. Jo pirštai kviesdavo, bet niekados nereikalaudavo. Pirštais lėtai perbraukdavo man per nugarą. Tada atitraukdavo delną, pažiūrėdavo į savo pirštus, paskui – į mane, į mane ir vėl į pirštus, tartum įdėmiai lygindamas. Mano Michaelis.

Vieną vakarą, atsisveikindama su Michaeliu prieš išeidama (su Tarnopolerių šeimyna Achvoje gyventi man buvo likę mažiau nei savaitė), aš pasakiau:

– Michaeli, nustebsi, sužinojęs, kad aš šį tą nutuokiau apie sroves, apie kurias galbūt net tu nesi girdėjęs. Jeigu būsi geras berniukas, vieną dieną tau papasakosiu apie jas.

Tada pataršiau ranka jo plaukus: kas per dygliai! Ką aš turėjau omenyje, pati nežinau.

Vieną iš paskutinių naktų, likus porai dienų iki vestuvių, sapnavau siaubingą sapną. Su Michaeliu buvome Jeriche. Vaikštinėjome dairydamiesi po turgų tarp purvinų susmukusių lūšnų. (Tėtis, brolis ir aš 1938 metais į Jerichą buvome nuvykę paiškylauti. Per Sukoto šventę. Važiavome arabų autobusu. Buvau aštuonerių. Aš nepamiršau. Per Sukotą mano gimtadienis.)

Nusipirkome su Michaeliu kilimą, kelis pufus, puošnią sofą. Michaelis nenorėjo šių daiktų pirkti. Juos išsirinkau aš, o jis netardamas žodžio sumokėjo. Jericho arabų turgus buvo triukšmingas ir spalvingas. Žmonės rėkė it išprotėję. Per minią žengiau ramiai, su kasdieniu sijonu. Danguje plieskė baisi laukinė saulė, tokią esu mačiusi Van Gogo paveiksluose. Tuomet šalia mūsų sustojo kareiviškas visureigis. Iš jo stryktelėjo mitrus striukas britų karininkas ir plojo Michaeliui per petį. Michaelis ūmai apsigręžė ir lyg pakvaišęs puolė bėgti, pakeliui versdamas prekystalius, kol jį prarijo minia. Aš likau viena. Moterys užklykė. Išdygo du vyrai ir pagriebę mane nusinešė. Jie slėpėsi po vilnijančiais gobtuvais. Kyšojo tik jų akys, jos žibėjo. Laikė sukibę šiurkščiai ir skausmingai. Vingiuotais keliais juodu vilko mane į miesto pakraščius. Vietos buvo panašios į nuožulnius skersgatvius už Abisinų gatvės naujosios Jeruzalės rytinėje dalyje. Mane nustūmė ilgais laiptais į rūsį su spingsinčia purvina parafinine lempa. Rūsys buvo juodas. Mane nutrenkė ant žemės. Pajutau drėgmę. Sudvisusį orą. Lauke buvo girdėti prislopintas beprotiškas skalijimas. Staiga dvyniai nusimetė gobtuvus. Visi trys buvome to paties amžiaus. Jų namas stovėjo priešais mūsiš-

kį, už dykvietės tarp Katamono ir Kirjat Šmuelio. Kiemas buvo uždaras, namo viduje. Mūro sienomis stiebėsi vijokliai. Sienos – rausvo akmens, mėgstamo turtingesnių arabų pietiniuose Jeruzalės priemiesčiuose.

Dvynių aš bijojau. Jie tyčiojosi iš manęs. Jų dantys buvo balti. Tamsūs ir žvitrūs, du stiprūs pilki vilkai. „Michaeli, Michaeli!“ – suklykiau, bet buvau netekusi balso. Aš buvau nebylė. Mane užliejo tamsa. Tamsa norėjo, kad Michaelis pasirodytų ir išgelbėtų mane tik nuslūgus skausmui ir malonumui. Jei dvyniai ir prisiminė mūsų vaikystės dienas, to neparodė. Išskyrus juoką. Jie strikinėjo ant rūsio betono tarsi gindamiesi nuo šalčio. Bet šalta nebuvo. Jie šokčiojo ir šuoliavo trykšdami įniršiu. Jie šnypštė. Aš neįstengiau sulaikyti nervingo, bjauraus juoko. Azizas buvo kiek aukštesnis ir tamsesnis už brolį. Jis pralėkė pro mane ir atidarė duris, kurių nebuvau pastebėjusi. Parodė į jas ir nusilenkė kaip padavėjas. Aš buvau laisva. Aš galėjau išeiti. Stojo siaubinga akimirka. Aš galėjau išeiti, bet neišėjau. Tada Halilis suinkštė dusliu drebančiu balsu ir užtrenkęs užšovė duris. Azizas iš savo gobtuvo klosčių išsitraukė ilgą blizgantį peilį. Jo akys sužibo. Jis susmuko keturiomis. Jo akys liepsnojo. Drumzlinais ir krauju pasruvusiais baltymais. Aš žengiau atgal ir nugara prisiplojau prie rūsio sienos. Purvinos sienos. Gliti puvėsių drėgmė persisunkė per drabužius ir lyžtelėjo odą. Sukaupusi paskutines jėgas, užklykiau.

Ryte šeimininkė, ponia Tarnopoler, užėjo pas mane į kambarį pasakyti, kad per miegus šaukiau. Jei panelė Grinbaum, girdi, šaukia per miegus likus porai dienų iki vestuvių, tai, be jokios abejonės, – kažin kokios didžiulės nelaimės ženklas. Sapnuose mums pranešama, ką turime daryti ir ko nevalia daryti. Sapnuose esame priversti sumokėti už savo paklydimus, kalbėjo Tarnopoler. Jeigu ji būtų mano motina, – tai turinti pasakyti net jeigu užpyksiu, – neleistų man strimgalviais tekėti už atsitiktinai gatvėje sutikto vyro. Juk aš galėjusi sutikti visai kitą žmogų arba išvis nieko nesutikti! Ir kur visa tai nuvesią? Į nelaimę!

– Jūs, žmonės, tuokiatės su tuo, ką išsuka butelis, kaip per Purimo šventės žaidimą. Mane sutuokė *šadchanas**, kuris žinojo, kaip leisti įvykti tam, kas parašyta danguje, nes gerai pažinojo abi šeimas ir buvo kruopščiai ištyręs, kas per vienas jaunikis ir kas per viena jaunoji. Pagaliau juk pats esi toks, kokia tavo šeima. Tėvai, seneliai, tetos ir dėdės, broliai ir seserys. Kaip vanduo iš šaltinio. Šįvakar prieš miegą išvirsiu tau mėtų arbatos. Tai puikus vaistas neramiai sielai. Tik pikčiausi priešai turėtų sapnuoti tokius košmarus prieš savo vestuves. Jus jie, panele Grinbaum, aplankė todėl, kad jūs, žmonės, tuokiatės visai kaip tie stabmeldžiai iš Biblijos: mergelė sutinka nepažįstamą vyrą, nenutuokdama, kas jis toks, susipažįsta ir sutaria vestuvių dieną, lyg pasaulyje nebūtų daugiau žmonių.

Ištarusi žodį „mergelė“, ponia Tarnopoler nusišypsojo pavargusia šypsena. Aš nesakiau nieko.

* Profesionalus judėjų piršlys.

9

Su Michaeliu susituokėme kovo vidury. Ceremonija vyko ant plokščio senojo rabinato Jafos plente stogo priešais Steimackio užsienio knygyną po šviesiai pilku tamspilkių debesų prisigrūdusiu dangumi.

Michaelis su tėvu vilkėjo tamsiai pilkais kostiumais ir abu turėjo po baltą nosinaitę viršutinėje švarko kišenėje. Buvo tokie panašūs, kad porą kartų juos supainiojau – savo vyrą Michaelį pavadinau Jackeliu.

Tradicinę taurę Michaelis sutraiškė sunkiu treptelėjimu. Dūžtantis stiklas išleido sausą garsą. Tylus šnaresys nusirito per susirinkusiuosius. Teta Lėja pravirko. Mama irgi verkė.

Brolis Emanuelis pamiršo galvos apdangalą. Neklusnius plaukus jis buvo apsirišęs languota nosine. Jo žmona Rina mane tvirtai laikė, lyg būčiau galėjusi staiga nualpti. Aš ničnieko nepamiršau.

Vakare vienoje Ratisbonos pastato auditorijoje buvo surengtas pobūvis. Prieš dešimt metų, mūsų vestuvių laikais, dauguma universiteto katedrų buvo įsikūrusios šoniniuose krikščioniškų vienuolynų flygeliuose. Universiteto pastatai ant Skopo kalno buvo atkirsti nuo miesto po Nepriklausomybės karo. Senieji jeruzaliečiai dar vis tikėjo, kad tai laikina. Politinių spekuliacijų netrūko. Tvyrojo didžiulis netikrumas.

Ratisbonos vienuolyno salė, kurioje vyko pobūvis, buvo sena, aukšta, o lubos aprūkusios, apsilaupiusios, piešiniai išblukę. Vos ne vos įžiūrėjau scenas iš Jėzaus gyvenimo, nuo Atėjimo iki Nukryžiavimo. Aš nusukau nuo lubų akis.

Mama buvo juoda suknele. Ta pačia, kurią pasisiuvo po mano tėčio mirties 1943-iaisiais. Vestuvių proga, norėdama atskirti gedulą nuo džiaugsmo, prie suknelės buvo prisisegusi varinę segę. Sunkūs jos karoliai žėrėjo senovinių lempų šviesoje.

Pobūvyje dalyvavo trisdešimt ar keturiasdešimt studentų. Dauguma – geologai, bet buvo ir kelios pirmakursės literatūros studentės. Mano geriausia draugė Chadasa atėjo su jaunuoju savo vyru ir padovanojo man žinomo senos jemenietės moters portreto reprodukciją. Keli seni mano tėčio draugai susimetę mums įteikė čekį. Mano brolis Emanuelis atsivežė iš kibuco septynis jaunus bičiulius. Jų dovana – auksuota vaza. Emanuelis su bičiuliais iš paskutiniųjų stengėsi būti pobūvio siela, bet studentų dalyvavimas juos trikdė.

Du iš jaunųjų geologų atsistoję perskaitė ištęstą ir nuobodų dialogą, pagrįstą geologinių sluoksnių seksualinėmis konotacijomis. Rašinys tryško nešvankiomis užuominomis ir dviprasmybėmis. Jie bandė mus pralinksminti.

Sara Zeldin iš vaikų darželio, susenusi ir susiraukšlėjusi, atnešė arbatos servizą. Ant visų rinkinio indų paauksuotais kraštais buvo po paveiksliuką su žydrai apsitaisiusių įsimylėjėlių porele. Ji apkabino mano mamą, jos pasibučiavo. Jiedvi šnekučiavosi jidiš kalba ir be paliovos linksėjo galvomis.

Keturios Michaelio tetos, jo tėvo seserys, stoviniavo aplink sumuštiniais nukrautą stalą ir gyvai aptarinėjo mane. Jos nesivargino net nuleisti balso. Joms aš nepatikau. Šitiek metų Michaelis buvęs atsakingas ir tvarkingas berniukas, o dabar štai veda paskubomis – tai neišvengiamai sukels nepadorių paskalų. Šešerius metus teta Ženė išbuvo susižadėjusi Kaune – šešerius metus! – kol pagaliau ištekėjo už pirmojo vyro. Nepadorių paskalų, kurias sukels mūsų skubėjimas, smulkmenas keturios tetos aptarinėjo lenkiškai.

Brolis su bičiuliais iš kibuco gerokai padaugino. Jie įsiūžavo. Triukšmingai traukė gerai žinomos užstalės dainos variacijas. Linksmino merginas tol, kol šios iš juoko ėmė spiegti ir žvy-

gauti. Mergina iš Geologijos fakulteto, vardu Jardena, gelsvais plaukais ir apvaliais blizgučiais nusagstyta suknele, nusispyrė batelius ir viena pati ėmė trypti pašėlusį ispanišką šokį. Kiti svečiai pritarė jai plodami į taktą. Jos garbei mano brolis Emanuelis sudaužė apelsinų sulčių butelį. Paskui Jardena užlipo ant kėdės ir su sklidinu stiklu likerio rankoje sudainavo amerikietišką šlagerį apie apviltą meilę.

Turiu užrašyti dar vieną įvykį: į pobūvio pabaigą mano vyras bandė nustebinti mane netikėtu bučiniu į sprandą. Jis prityki no iš nugaros. Turbūt draugeliai studentai pakišo šią mintį. Tuo metu aš kaip tik laikiau brolio įbruktą vyno taurę. Kai Michaelio lūpos palietė mano sprandą, aš pašokau ir šliūkštelėjau vyno ant baltos vestuvinės suknelės. Lašelis užtiško ir ant rudos tetos Ženės suknios. Kuo tokia ypatinga ši smulkmena? Nuo anos rytinės mano šeimininkės Tarnopoler kalbos po nakties, kai rėkiau per miegus, mane ėmė persekioti ženklai ir užuominos. Visai kaip tėtį. Jis buvo atidus žmogus. Gyvenimas jam buvo tarsi parengiamieji kursai, kuriuose šio to išmoksti ir kaupi patirtį.

10

Savaitės pabaigoje pasveikinti manęs priėjo mano profesorius. Šv. Žemės fojė, per savaitinės savo paskaitos apie Mapu pertrauką.

– Ponia... ė, taip, ponia Gonen. Aš ką tik išgirdau gerą naujieną ir turiu paskubėti pasveikinti jus su, ė, tuoktuvėmis. Nuoširdžiai viliuosi, kad jūsų šeima tuo pat metu bus ir visapusiškai žydiška, ir visapusiškai, ė, apsišvietusi. O tai pasakęs, tikiu, kad palinkėjau jums visokeriopos laimės. Gal galėčiau sužinoti, kokia jūsų jaunikio, to tikro laimės kūdikio, disciplina? Ak, geologija! Koks nepaprastai simboliškas susijungimas. Tiek geologija, tiek literatūros studijos, taip sakant, tyrinėja gelmes, ieškodamos neatrastų lobių. Gal galėčiau sužinoti, ponia Gonen, ar ketinate tęsti studijas? Puiku, aš džiaugiuosi. Kaip žinote, aš beveik tėviškai rūpinuosi savo mokinių likimu.

Mano vyras nusipirko didžiulę knygų spintą. Kol kas daug knygų neturėjo, dvidešimt trisdešimt, bet per laiką jų daugės. Michaelis vaizdavosi visą knygų eilėmis užstatytą sieną. Kol kas knygų spinta stovėjo apytuštė. Aš parnešiau iš darželio keletą figūrėlių, kurias buvau išlanksčiusi iš vielos ir dažytos rafijos, kad plynos lentynos neatrodytų taip skurdžiai. Kurį laiką.

Persisuko karšto vandens čiaupo galvutė. Michaelis bandė ją sutvarkyti pats. Jaunystėje sakė dažnai taisydavęs čiaupus tėvui ar tetoms. Šįsyk jam nepavyko. Gal net dar labiau sugadino. Išsikvietėme santechniką. Išvaizdų vaikinuką iš Šiaurės Afrikos – jis kaipmat pašalino gedimą. Michaeliui buvo gėda, kad

nesugebėjo pataisyti pats. Stypsojo paniuręs kaip vaikas. Buvo malonu stebėti jo sumišimą.

– Kokia žavi jauna pora, – pasakė santechnikas. – Iš jūsų aš daug neimsiu.

Pirmomis naktimis užmigti tegalėjau išgėrusi migdomųjų. Kai man suėjo aštuoneri, brolis gavo atskirą kambarį ir nuo to laiko miegojau viena. Man buvo neįprasta, kad Michaelis užmerkia akis ir užmiega. Niekada nemačiau jo miegančio iki mudviem susituokiant. Jis užsitempdavo antklodę ant galvos ir išnykdavo. Kartais turėdavau sau priminti, kad tas ritmingas švilpčiojimas – tai jo kvėpavimas ir kad nuo šiol pasaulyje man nėra artimesnio vyro už jį. Aš sukinėdavausi ir vartydavausi iki paryčių nenaujoje dvigulėje lovoje, kurią pusvelčiui pirkome iš ankstesnių buto nuomininkų. Lova buvo gausiai išraižyta arabeskomis, nutepta blizgia ruda spalva. Neapgalvotai plati, kaip dauguma senoviškų baldų. Tokio pločio, kad kartą nubudusi pamaniau, jog Michaelis jau atsikėlęs ir išėjęs. Jis gulėjo toli nuo manęs, susisupęs į savo kokoną. Beveik apčiuopiami, juodu grįždavo pas mane auštant. Grįždavo juslūs ir įsiaudrinę. Tamsūs, žvitrūs ir tylūs.

Aš niekada nenorėjau padūkusio vyro. Ką tokio esu padariusi, kad būčiau nusipelniusi tokio vargo? Mergaitė aš visados buvau giliai įsitikinusi, kad ištekėsiu už jauno mokslininko, kuriam lemta tapti pasauline įžymybe. Pirštų galais įsėlinsiu į taupiai apstatytą jo kambarį, pastatysiu arbatos stiklą ant vieno iš sunkių vokiškų tomų, paskleistų ant jo stalo, iškratysiu peleninę, tyliai užversiu langines ir nepastebėta pirštų galais išsėlinsiu. Jei mano vyras pultų prie manęs lyg kamuojamas troškulio, aš drovėčiausi savęs. Jei Michaelis mane liečia, kaip mokslininkas liečia trapų instrumentą ar mėgintuvėlį, kodėl mane tai liūdina? Naktimis aš prisimindavau šiltą šiurkštų jo paltą, kurį vilkėjo tą vakarą, kai mudu keliavome iš Tirat Jaro į autobusų stotelę Jeruzalės plente. Ir šaukštelis, su kuriuo žaidė jo pirštai Šv. Žemės bufete, iškildavo mano atmintyje tomis pirmosiomis naktimis.

Kavos puodelis virpėjo mano rankose, kai vieną tokį rytą įbedusi akis į suskilusią grindų plytelę paklausiau savo vyro, ar aš gera moteris. Kiek pamąstęs, jis gana moksliškai atsakė negalįs spręsti, nes jam netekę pažinti kitos moters. Jo atsakymas buvo nuoširdus. Kodėl tad mano rankos ir toliau virpėjo taip, kad kava apliejau naują staltiesę?

Kas rytą kepdavau dvigubą plaktos kiaušinienės porciją. Abiem plikydavau kavos. Michaelis raikydavo duoną.

Aš su malonumu rišausi žydrą prijuostę ir dėliojau indus bei stalo reikmenis į naująsias jų vietas virtuvėje. Dienos slinko ramiai. Aštuntą valandą Michaelis išeidavo į paskaitas nešinas nauju portfeliu, dideliu juodu portfeliu, kurį tėvas jam nupirko vestuvių proga. Atsisveikindavau su juo ties gatvės kampu ir pasukdavau Saros Zeldin vaikų darželio link. Buvau nusipirkusi naują pavasarinę suknią iš geltonais žiedais marginto kartūno. Bet pavasaris užtruko, o žiema nesitraukė. Žiema 1950-aisiais Jeruzalėje pasitaikė ilga ir atšiauri.

Veikiama migdomųjų, aš snūduriuodavau kiaurą dieną. Senoji Sara Zeldin supratingai žvelgdavo į mane pro savo akinius auksiniais rėmeliais. Turbūt įtarė pašėlusias naktis. Norėjau jai pasakyti, kaip yra iš tikrųjų, bet neradau žodžių. Mūsų naktys buvo ramios. Kartais, atrodė, pajusdavau kažkokį neaiškų nugarkaulį smelkiantį lūkestį. Tarsi lemiamas įvykis dar nebūtų įvykęs. Tarsi visa kas tebūtų įžanga, repeticija, pasirengimas. Aš mokiausi sudėtingo vaidmens, kurį netrukus turėsiu atlikti. Kažin kas reikšminga netrukus turėjo įvykti.

Noriu užrašyti vieną keistą dalyką, susijusį su Perecu Smolenskinu.

Profesorius buvo baigęs paskaitų ciklą apie Abraomą Mapu ir perėjęs prie Smolenskino „Gyvenimo takų mynėjo“ aptarimo. Jis smulkiai pasakojo apie autoriaus keliones ir dvasinius išgyvenimus: tuo metu literatūrologai dar įsivaizdavo, kad rašytojas tiesiogiai susijęs su tuo, kas vaizduojama knygoje.

Prisimenu akimirkas, kai mane apimdavo stiprus jausmas, jog Perecą Smolenskiną pažįstu asmeniškai. Galbūt jo portretas, išspausdintas knygoje, priminė man kokį pažįstamą žmogų. Bet kažin ar tai buvo tikroji priežastis. Man dingojosi, kad vaikystėje iš jo paties buvau girdėjusi tokių dalykų, kurie paveikė mano gyvenimą, ir kad netrukus vėl jį turėčiau sutikti. Aš privalau, privalau susiformuluoti mintyse tikslius klausimus, kad žinočiau, ko Pereco Smolenskino paklausti. Iš tikrųjų man tereikėjo apsvarstyti Dikenso įtaką Smolenskino apsakymams.

Kiekvieną popietę sėdėdavau prie įprasto stalo Šv. Žemės skaitykloje ir skaitydavau seną anglišką „Deivido Koperfildo" leidimą. Dikenso našlaitis Deividas priminė Juozapą, našlaitį iš Madmenos miesto Smolenskino apsakyme. Jiems abiem teko visokių vargų. Abu rašytojai gailėjo našlaičių ir buvo negailestingi visuomenei. Aš ramiai prasėdėdavau dvi tris valandas, apie kančias ir beširdiškumą skaitydama taip, lyg būčiau skaičiusi apie kadaise išnykusius dinozaurus. Lyg susidūrusi su bereikšmėmis pasakėčiomis be moralo. Tai buvo pažintis per atstumą.

Tuo metu Šv. Žemės pusrūsyje dirbo nedidukas pagyvenęs bibliotekininkas, kuris nešiojo šlikę ir žinojo tiek mergautinę, tiek santuokinę mano pavardę. Jo, žinoma, nebėra tarp gyvųjų. Aš apsidžiaugiau, kai jis man pasakė:

– Panele Hana Grinbaum-Gonen: iš tamstos vardo pirmųjų raidžių galima sudėti hebrajišką žodį „šventė". Aš meldžiu Dievo, kad visos tamstos dienos būtų kaip šventė.

Kovas pasibaigė. Įpusėjo balandis. Žiema 1950-aisiais Jeruzalėje pasitaikė ilga ir atšiauri. Temstant aš stovėdavau prie lango ir laukdavau grįžtančio vyro. Aš apkvėpuodavau stiklą ir piešdavau strėle pervertą širdį, sudėtas rankas, raides HG, MG, HM. Kartais ir kitokias figūras. Kai gatvės gale pasirodydavo Michaelio siluetas, paskubom visus piešinius nutrindavau delnu. Iš tolo Michaeliui atrodydavo, kad jam mojuoju, ir jis atsakydavo tuo

pačiu. Kai įžengdavo, mano ranka nuo stiklo trynimo būdavo drėgna ir sužvarbusi. „Šaltos rankos – karšta širdis“, – mėgdavo kartoti Michaelis.

Iš Nof Harimo kibuco atkeliavo siuntinys su dviem mamos megztais megztiniais: baltos vilnos – Michaeliui ir melsvai pilkos kaip romios jo akys – man.

II

Vieną žydrą šeštadienį pavasaris staiga užgriuvo kalvas ir mudu išsiruošėme pėstute iš Jeruzalės į Tirat Jarą. Išėjome iš namų septintą ir žingsniavome keliu į Kefar Liftą. Susikibę už rankų, susipynusiais pirštais. Tai buvo mėlio pritvinkęs rytas. Kalvų kontūrai dailiai išvedžioti žydrame danguje. Uolų plyšiuose glaudėsi laukinės alpinės našlaitės. Kalvų šlaitai liepsnojo plukėmis. Žemė buvo įmirkusi. Uolų įdubose dar telkšojo lietaus vanduo, o pušys lingavo švariai išpraustos. Kolonijos – nebegyvenamo ir apgriuvusio arabų kaimelio – papėdėje, pagautas ekstazės, švokštė vienišas kiparisas.

Michaelis keliskart stabtelėjo parodyti geologinių savitumų ir pasakyti jų pavadinimų. Ar aš žinojusi, kad kadaise šias kalvas sėmė jūra, prieš šimtus tūkstančių metų?

– Pasaulio pabaigoje vandenys vėl užtvindys Jeruzalę, – pasakiau įsitikinusi.

– Ar Hana irgi iš pranašų? – nusijuokė Michaelis.

Jis buvo guvus ir linksmas. Kartkartėmis pakeldavo kokį akmenį ir rūsčiai, priekaištingai apžiūrėdavo. Kopiant į Kastelį, didžiulis paukštis – erelis ar grifas – atplasnojo ir aukštai virš mūsų galvų ėmė sukti ratus.

– Mes dar gyvi! – džiaugsmingai šūktelėjau.

Uolos buvo slidžios. Aš tyčia slystelėjau, primindama Šv. Žemės laiptus. Taip pat persakiau Michaeliui, ką ponia Tarnopoler kalbėjo man aną rytą prieš vestuves: kad tokie žmonės kaip mes tuokiasi lyg stabmeldžiai iš Biblijos, lyg per Purimo žaidi-

mą. Mergina nusižiūri atsitiktinai sutiktą vyrą, nors galėjo sutikti visai kitą žmogų.

Paskui nuskyniau našlaitę ir perkišau per Michaelio sagos kilpą. Jis suėmė mano ranką. Mano delnas buvo šaltas tarp šiltų jo pirštų.

– Mano galvoje sukasi viena banali frazė, – nusijuokė Michaelis.

Aš nieko nepamiršau. Pamiršti – vadinasi, numirti. Aš nenoriu mirti.

Liora, mano vyro draugė, turėjo šeštadieninių prievolių ir negalėdama atsilaisvinti į svečius mūsų nepakvietė. Ji tik paklausė, ar mums viskas gerai, ir grįžo į virtuvę. Mes papietavome valgykloje. Vėliau išsitiesėme ant žolės, vyro galva – man ant kelių. Buvau jau beprasižiojanti Michaeliui apie savo skaudulį, apie dvynius. Išsikerojusi baimė sulaikė. Aš nieko nepasakojau.

Vėliau nuėjome iki Akva Belos šaltinio. Netoli mūsų pamiškėje sėdinėjo būrelis vaikinų ir merginų, atmynusių iš Jeruzalės dviračiais. Vienas lopė pradurtą padangą. Mus pasiekė jų pokalbių nuotrupos.

– Sąžiningumas yra geriausia taktika. Vakar pasakiau tėvui, kad einu į klubą, ir nudrožiau į „Siono" kino teatrą pažiūrėti „Samsono ir Dalilės". Ir kaip jūs manote, kas sėdėjo man už nugaros? Ogi mano tėvas!

Netrukus nugirdome dviejų merginų pokalbį.

– Mano sesuo Estera ištekėjo dėl pinigų. Aš tekėsiu tik iš meilės. Gyvenimas – ne žaidimas.

– Prisipažinsiu tau, kad iš tikrųjų nesu griežtai nusistačiusi prieš nesantuokinius santykius. Antraip, kaip būdama dvidešimtmetė suprasi, ar tu vis dar taip pat mylėsi ir sulaukusi trisdešimties? Kartą girdėjau kalbant vieną jaunimo judėjimo vadovą, jis sakė, kad meilė tarp šiuolaikinių žmonių turėtų būti paprastas ir natūralus dalykas, kaip gurkšnoti vandenį. Vis dėlto nemanau, kad tuo reikėtų piktnaudžiauti. Saikas visame kame. Ne

taip kaip Rivkelė, kuri keičia vaikinus kas savaitę. Bet ir ne taip kaip Dalija. Kokiam vyrui priėjus paklausti valandų, ji išrausta ir neria šalin, lyg visi tik ir taikytųsi ją išprievartauti. Gyvenime reikia laikytis vidurio ir vengti kraštutinumų. Kas gyvena nevaržydamas savęs, miršta jaunas, rašo Štefanas Cveigas vienoje savo knygoje.

Šabui pasibaigus, parvažiavome į Jeruzalę pirmu pasitaikiusiu autobusu. Vakarop įsipūtė stiprus šiaurvakaris. Dangų aptraukė debesys. Pavasariškas rytas buvo apgaulingas ženklas. Jeruzalėje tebeviešpatavo žiema. Nors ketinome, nevažiavome į miestą, į „Siono" kino teatrą, žiūrėti „Samsono ir Dalilės". Anksti atsigulėme. Michaelis skaitė laikraščio savaitgalio priedą. Aš kitos dienos seminarui skaičiau Pereco Smolenskino „Asilo pakasynas". Mūsų namuose buvo be galo tylu. Langinės užvertos. Naktinė lempa klojo šešėlius, kurių aš nemėgau. Girdėjau, kaip vandens lašai kapsi į virtuvės kriauklę. Aš persiėmiau tuo ritmu.

Kiek vėliau pro šalį praėjo būrelis paauglių, traukiančių namo iš religingo jaunimo klubo. Eidami pro mūsų namą, vaikėzai užtraukė:

Prisiekiu: mergos visos – padermės šėtono,
Nekenčiu aš jų, laikausi vieno tik sijono.

O mergos veriamai užspiegė.

Michaelis padėjo laikraštį. Paklausė, ar galėtų mane kiek sutrukdyti. Norįs pasitarti:

– Jei turėtume pinigų, galėtume nusipirkti radiją ir namie klausytis koncertų. Bet mes nemažai įsiskolinę, taigi šiais metais neišgalėsime nusipirkti radijo. Gal ta šykštuolė Sara Zeldin kitą mėnesį tau pakels atlyginimą? Beje, santechnikas, kuris tvarkė karšto vandens čiaupą, buvo labai malonus ir žavus, bet čiaupas ir vėl persisuko.

Michaelis užgesino šviesą. Tamsoje apgraibomis siekė mano rankos. Bet akys dar nebuvo apsipratusios su besiskverbiančia pro langines blausia šviesa ir plaštaka jis taip trinktelėjo man į smakrą, kad sudejavau iš skausmo. Maldavo atleisti. Glostė man plaukus. Jaučiausi išvargusi ir bedvasė. Jis priglaudė skruostą prie manojo. Šiandien taip gražiai ir ilgai vaikštinėjome, štai dėl ko jam pritrūko laiko nusiskusti. Šeriai braižė man odą. Tai, pamenu, buvo nelemta akimirka, kai aš prisiminiau jaunąją iš vieno nešvankaus anekdoto – senamadę jaunamartę, kuri visai ne taip suprasdavo vyro meilinimąsi. Juk dvigulė lova tokia plati! Žeminanti akimirka.

Naktį sapnavau ponią Tarnopoler. Buvome lygumos mieste, lyg Holone, lyg Michaelio tėvo bute. Tarnopoler išvirė man mėtų arbatos. Karčios ir šleikščios. Mane supykino ir aš apdergiau savo baltą vestuvinę suknelę. Tarnopoler šaižiai nusikvatojo.

– Aš tave perspėjau, – gyrėsi ji. – Aš tave iš anksto įspėjau, bet tu – užsispyrėlė – nepaisei jokių ženklų!

Baisus paukštis aštriais lenktais nagais smigo į mane. Pradrėskė man akių vokus. Pabudau persigandusi ir nusimečiau Michaelio ranką.

– Tu kraustaisi iš proto, – suniurzgė jis krustelėjęs. – Atstok nuo manęs. Man reikia išsimiegoti – rytoj sunki diena.

Aš nurijau piliulę. Po valandos dar vieną. Galų gale apkvaitusi užmigau. Ryte pakilo temperatūra. Nėjau į darbą. Per pietus susikivirčijau su Michaeliu, išplūdau jį. Michaelis susitvardė ir nepratarė nė žodžio. Vakare susitaikėme. Dėl barnio abudu kaltinome save. Į svečius užsuko draugė Chadasa su vyru. Jos vyras – ekonomistas. Pokalbis pakrypo apie valdžios vykdomą ekonominių suvaržymų politiką. Chadasos vyro teigimu, vyriausybės veiksmai grindžiami absurdiškomis prielaidomis – tartum visas Izraelis būtų vienas didelis jaunimo judėjimas. Chadasa sakė, kad valdininkai rūpinasi vien savo artimaisiais, ir kaip pavyzdį priminė pasibaisėtinos korupcijos atvejį, apie

kurį Jeruzalėje sklido kalbos. Michaelis kiek pamąstęs pareiškė – kaip savo nuomonę, – kad neteisinga iš gyvenimo reikalauti per daug. Aš nesupratau, ar jis gina vyriausybę, ar sutinka su mūsų svečiais. Paklausiau, ką nori tuo pasakyti. Michaelis nusišypsojo man, tarsi šypsena būtų kaip tik tas atsakymas, kurio laukiau. Aš išėjau į virtuvę plikyti arbatos ir atnešti pyragaičių. Pro praviras duris girdėjau, ką šneka mano draugė Chadasa. Ji gyrė mane Michaeliui. Sakė, kad buvau geriausia mokinė klasėje. Paskui kalba pasisuko apie Žydų universitetą. Toks jaunas universitetas, o varo tokią konservatyvią liniją.

12

Birželį, praėjus trims mėnesiams po vestuvių, pasijutau nėščia.

Michaelis anaiptol nenudžiugo, kai jam pranešiau. Dukart perklausė, ar nesuklydau. Kartą, dar prieš mums susituokiant, viename medicinos vadovėlyje jis skaitęs, kad apsirikti labai lengva, ypač pirmą kartą. Gal būsiu ne taip išsiaiškinusi simptomus?

Tuomet aš atsistojau ir išėjau iš kambario. Jis liko ten, kur stovėjo, prieš veidrodį, su skustuvu ties jautria odos vieta tarp lūpos ir smakro. Galbūt aš pasirinkau netinkamą laiką pokalbiui – kaip tik tuo metu, kai jis skutosi.

Kitą dieną iš Tel Avivo atvyko vaikų gydytoja teta Ženė. Iš ryto jai paskambinęs Michaelis ir ji viską metusi ir galvotrūkčiais atlėkusi čia.

Teta Ženė su manimi kalbėjo griežtai. Kaltino mane atsakomybės stoka. Aš paversianti niekais visas Michaelio pastangas prasimušti ir ko nors gyvenime pasiekti. Negi aš nesuvokianti, kad Michaelio pažanga – tai ir mano likimas. Ir dar prieš pat baigiamuosius egzaminus!

– Kaip vaikas! – baigė jinai. – Visai kaip vaikas.

Ji neliksianti nakvoti. Ji viską metusi ir kaip beprotė atlėkusi į Jeruzalę. Ji gailėjosi čia atvažiavusi. Ji daug ko gailėjosi.

– Visas šis reikalas – tai vos dvidešimties minučių operacija, ne rimtesnė nei tonzilių šalinimas. Bet yra tokių nesukalbamų

moterų, kurios nesupranta elementarių dalykų. O kalbant apie tave, Micha, tai kėpsai čia kaip iškamša, tarsi tai būtų ne tavo reikalas. Kartais pagalvoju, kad nėra jokios prasmės vyresnei kartai aukotis jaunesniųjų labui. Verčiau jau užsičiaupsiu ir neišklosiu visko, ką manau. Geros dienos judviem!

Teta Ženė pastvėrė savo rudą skrybėlę ir iškūrė. Michaelis kiurksojo netekęs žado pusiau pravira burna kaip vaikas, ką tik išgirdęs šiurpią istoriją. Aš nuėjau į virtuvę, užsirakinau ir pravirkau. Stovėdama prie indaujos susitarkavau morką, užsibarsčiau cukraus, įpyliau citrinų sulčių ir verkiau. Jei mano vyras beldė į duris, aš neatsiliepiau. Bet dabar esu beveik tikra, kad jis nebeldė.

Mūsų sūnus Jairas gimė pirmųjų vedybinių metų gale, 1951-ųjų kovą, po varginančio nėštumo.

Vasarą, pačioje nėštumo pradžioje, aš pamečiau gatvėje abi normuojamo maisto knygeles. Michaelio ir savo. Be jų neįmanoma buvo įsigyti būtiniausių maisto produktų. Ne vieną savaitę man reiškėsi akivaizdūs vitaminų trūkumo požymiai. Michaelis atsisakė juodojoje rinkoje pirkti bent mažiausią druskos kruopelę. Tokį principingumą buvo paveldėjęs iš tėvo – aršią, orią ištikimybę savo valstybės įstatymams.

Net ir gavus naujas maisto knygeles, mane toliau persekiojo visokios nelaimės. Sykį, ištikta svaigulio, nualpau Saros Zeldin darželio žaidimų aikštelėje. Gydytojas man uždraudė dirbti. Tai buvo nelengvas sprendimas, nes mūsų finansinė padėtis buvo kritinė. Be to, gydytojas prirašė kepenėlių ekstrakto injekcijų ir kalcio tablečių. Man nepaliaujamai skaudėjo galvą. Jaučiausi taip, lyg dešinį smilkinį badytų ledinio metalo virbalu. Miegas virto tikru košmaru. Pabusdavau klykdama. Michaelis parašė savo namiškiams, kad buvau priversta apleisti darbą, ir dar užsiminė apie mano psichinę būklę. Mano geriausios draugės Chadasos vyro dėka Michaeliui pasisekė iš studentų paramos fondo gauti nedidelę paskolą.

Rugpjūčio gale iš tetos Ženės atkeliavo registruotas laiškas. Jai nepasirodė priderama brūkštelėti nors keletą žodžių, bet voke radome perlenktą trijų šimtų svarų čekį. Michaelis pasakė: jeigu mano išdidumas verčiąs mane grąžinti pinigus, jis pasiruošęs atsisakyti studijų ir ieškotis darbo, o aš galinti pasiųsti tetos Ženės pinigus atgal. Aš atsakiau, kad man nepatinka žodis „išdidumas" ir kad su dėkingumu priimu pinigus. Ta proga Michaelis paprašė manęs visados atminti, kad jis buvo pasiruošęs mesti studijas ir ieškotis darbo.

– Prisiminsiu, Michaeli. Tu gi pažįsti mane. Aš nemoku užmiršti.

Aš nustojau lankyti paskaitas universitete. Daugiau jau niekados nestudijuosiu žydų literatūros. Paskaitų sąsiuvinyje užsirašiau, kad vienišumo dvasia persmelkia žydiškojo renesanso poetų kūrybą. Iš kur tas vienišumas kilo, kas jam būdinga – šito aš niekados nesužinosiu.

Namų ruošą taip pat apleidau. Beveik visą rytą prasėdėdavau viena mūsų balkonėlyje iš apleisto vidinio kiemo pusės. Ilsėdavausi sulankstomame krėsle ir mėtydavau katėms duonos gabaliukus. Su malonumu stebėdavau kieme žaidžiančius kaimynų vaikus. Mano tėtis retsykiais kartodavo frazę „tylėti ir žiūrėti". Aš tyliu ir žiūriu, bet tai, ko gero, toli nuo tos tylos, toli nuo to žiūrėjimo, apie kuriuos kalbėjo tėtis. Ko gi varžosi vaikai kieme, nekantraujantys ir uždusę? Žaidimas alinantis, o pergalė nieko verta. Kas laukia nugalėtojo? Nusileis naktis. Grįš žiema. Pratrūks visa naikinančios liūtys. Vėl šėls vėtros Jeruzalėje. Galimas daiktas, kils karas. Slėpynių žaidimas beprasmis iki absurdo. Iš savo balkono aš matau juos visus. Ar gali kas iš tikro pasislėpti? Kam stengtis? Koks stebėtinas dalykas yra jaudulys. Nurimkite, pailsę vaikai. Žiema dar toli, bet jau kaupia jėgas. O tolumas jos apgaulingas.

Po pietų visa išsekusi griūdavau į lovą. Neįstengdavau net perversti laikraščių.

Michaelis išeidavo aštuntą ryte ir vakare šeštą pareidavo. Buvo vasara. Negalėjau apkvėpuoti stiklo ir ant jo piešti. Kad nevargintų manęs, Michaelis grįžo prie senesnės dienotvarkės – su draugais studentais pietaudavo studentų užkandinėje Mamilos gatvės gale.

Gruodis buvo šeštasis mano nėštumo mėnuo. Michaelis išlaikė egzaminus pirmajam mokslo laipsniui gauti. Buvo įvertintas stipriu aštuonetu.

Jo sėkmė manęs nesujaudino. Tegu švenčia vienas, o mane palieka ramybėje. Mano vyras dar spalį buvo pradėjęs ruoštis antrosios pakopos studijoms. Kai vakarais išvargęs grįždavo namo, jis savo noru traukdavo į bakalėjos ir daržovių parduotuves, į vaistinę. Kartą dėl manęs praleido vieną svarbų eksperimentą – buvau jo prašiusi parnešti iš klinikos tyrimų rezultatus.

Tą vakarą Michaelis sulaužė savo tylos įžadus. Bandė man paaiškinti, kad ir jo gyvenimas ne itin lengvas šiomis dienomis. Neturėčiau manyti, kad jo gyvenimas, taip sakant, rožėmis klotas.

– Aš taip ir nemanau, Michaeli.

Kodėl tada aš verčianti jį jaustis kaltą?

Aš verčiu jį jaustis kaltą? Jis privalo suprasti, kad tokioje padėtyje aš negaliu būti romantiška. Aš net neturiu nėščiajai skirtos suknelės. Diena iš dienos nešioju kasdienius drabužius, į kuriuos netelpu ir kurie man nepatogūs. Tad kaip galiu atrodyti graži ir patraukli?

Ne, ne to jis iš manęs pageidaująs. Ne mano grožio pasigendąs. Ko jis prašo, ko jis maldauja manęs – tai kad nustočiau buvusi tokia atšiauri ir isteriška.

Iš tikrųjų: tuo laikotarpiu abu laikėmės savotiško nelengvo kompromiso.

Panašiai kaip du bendrakeleiviai, likimo susodinti šalia vienas kito ilgoje kelionėje traukiniu. Priversti rodyti dėmesį vienas kitam, paisyti mandagumo taisyklių, neprimesti savęs ir neįsti

prie kito, nepiktnaudžiauti pažintimi. Būti paslaugūs ir taktiški. Kartkartėmis galbūt prablaškyti vienas kitą maloniu paviršutinišku šnektelėjimu. Nieko nereikalauti. Kartais net leisti pajusti santūrią simpatiją.

Tačiau čia pat, už vagono lango, driekėsi vienodas ir niūrus kraštovaizdis. Išdegę tyrlaukiai. Skurdūs krūmokšniai.

Jei paprašydavau uždaryti langą, jam būdavę malonu patarnauti.

Tai buvo panašu į bandymą šaltakraujiškai išlaikyti pusiausvyrą. Lyg įsirėžus atsargiai leistis lietaus nuslidintais laiptais. O, kad būtų galima pailsėti, ilsėtis be galo.

Pripažįstu: tai aš dažniausiai sutrikdydavau pusiausvyrą. Jei Michaelis nebūtų kietai sugriebęs ir laikęs, būčiau paslydusi ir nusiritusi. Tyčia tylomis murksodavau ištisus vakarus, lyg sėdėčiau namie viena. Jei Michaelis paklausdavo, kaip jaučiuosi, atsakydavau:

– Negi tau rūpi?

Jei įsižeidęs kitą rytą nepaklausdavo, kaip jaučiuosi, aš imdavau niurgzti, jog nepaklausė todėl, kad jam nerūpiu.

Kartą ar du anksti žiemą sugluminau Michaelį savo ašaromis. Išvadinau jį žvėrimi. Apkaltinau nejautrumu ir abejingumu. Abu kaltinimus mano vyras švelniai atrėmė. Kalbėjo ramiai ir kantriai, tarsi tai jis būtų užgauliojęs ir dabar jam būtų reikėję manęs atsiprašinėti. Aš spyriojausi kaip neklusnus vaikas. Iš neapykantos savo vyrui mano gerklėje sušoko gumulas. Aš norėjau sudrumsti jo ramybę.

Michaelis šaltakraujiškai ir kruopščiai išplovė grindis, išgręžė skudurą ir porą kartų jas sausai nutrynė. Tada paklausė, ar man jau geriau. Pašildė pieno ir nugriebė nuo jo plėvelę, kurios nekenčiau. Atsiprašė, kad supykdė mane tokios būklės. Paprašė paaiškinti, ką padarė ne taip, kad mane supykdė, – nenorįs vėl padaryti tos pačios klaidos. Paskui išėjo nupirkti skardinės parafino.

Paskutiniais nėštumo mėnesiais atrodžiau sau baisi. Nedrįsdavau pažvelgti į veidrodį – mano veidą bjaurojo tamsios dėmės. Išsiplėtus venoms turėjau nešioti tampres. Dabar turbūt buvau panaši į ponią Tarnopoler ar senąją Sarą Zeldin.

– Aš tau šlykšti, Michaeli?

– Tu man labai brangi, Hana.

– Jei aš tau ne šlykšti, kodėl neapkabini manęs?

– Jei apkabinsiu, tu pulsi į ašaras ir sakysi, kad aš apsimetinėju. Jau pamiršai, ką sakei man šį rytą. Liepei man tavęs neliesti. Aš ir neliečiu.

Kai Michaelio nebūdavo namie, aš vėl pajusdavau bundant seną vaikystės troškimą – sunkiai susirgti.

13

Michaelio tėvas sūnų su nusisekusiu egzaminu pasveikino eiliuotu laišku. „Didis pasiekimas“ jis surimavo su „džiaugsmas ima“ ir „Hana laime dalinas“. Michaelis perskaitė laišką garsiai, paskui prisipažino tikėjęsis ir iš manęs kokios dovanėlės, pavyzdžiui, naujos pypkės, jo pirmo baigiamojo egzamino sėkmei paminėti. Pasakė tai ir nusišypsojo drovia ir drovėtis verčiančia šypsena. Už tokius žodžius užpykau ant jo, ir jo šypsena mane supykdė. Argi nesiskundžiau jam tūkstančius kartų, kad man galvą gelia taip, lyg ją varstytų ledinės plieno adatos? Kodėl jis visąlaik galvojąs tik apie save, o apie mane niekad?

Tris kartus Michaelis dėl manęs atsisakė vykti į svarbias geologines ekspedicijas, kuriose dalyvavo visi jo bendrakursiai. Pirmąkart – į Manaros kalną, kur buvo atrasti geležies rūdos telkiniai, antrąkart – į Negevo dykumą, trečiąkart – į kalio karbonato kasyklas Sodomoje. Net jo vedę draugai važiavo į šias ekspedicijas. Aš nepadėkojau Michaeliui už jo pasiaukojimą. O vieną vakarą mano galvoje suskambo pora primirštų eilučių iš žinomo vaikiško eilėraštuko apie berniuką, vardu Michaelis:

Penkerius metus mažasis Michaelis šoko, o tada –
skambutis pasigirdo,
Išėjo į mokyklą, bet prieš tai „Lik sveikas!“ tarė savo
balandėliui ir pravirko.

Aš prapliupau kvatoti.

Michaelis pažvelgė slopindamas nuostabą. Ne taip dažnai, pasakė, jam tenka matyti mane linksmą. Jam labai įdomu, kas mane taip netikėtai prajuokino.

Aš pažiūrėjau į jo išpūstas akis ir dar garsiau nusikvatojau.

Michaelis trumpam paskendo mintyse. Paskui ėmė pasakoti politinį anekdotą, kurį dieną išgirdo studentų užkandinėje.

Paviešėti pas mus iki mano gimdymo ir pasitvarkyti namie iš Nof Harimo kibuco Aukštutinėje Galilėjoje atvažiavo mama. Nuo to laiko, kai po tėčio mirties 1943-iaisiais persikėlė į Nof Harimą, daugiau jai neteko šeimininkauti. Su baisiu įkarščiu mama kibo į darbą. Po pirmųjų pietų, kuriuos paruošė tik atvažiavusi, ji prisipažino Michaeliui žinojusi, kad jis nemėgsta baklažanų, bet jis nė nepastebėjęs, kaip ką tik suvalgė tris patiekalus su baklažanais. Nuostabu, kokius stebuklus galima išdarinėti virtuvėje. Ar jis iš tikrųjų nepajutęs baklažanų skonio? Nė truputėlio?

Michaelis atsakinėjo mandagiai. Ne, visiškai nepajutęs. Taip, nuostabu, kokius stebuklus galima išdarinėti virtuvėje.

Mama siuntinėjo Michaelį su pavedimais, vienu po kito. Apkartino jam gyvenimą atkakliais griežtos švaros reikalavimais. Visados turįs plauti rankas. Nedėti pinigų ant stalo, kai prie jo valgoma. Išimti iš lango rėmų apsauginius tinklelius ir kaip reikiant išpurtyti.

– Ką tu čia sugalvojai? Tik ne balkone, prašyčiau, – dulkes suneš atgal į kambarį! Ne balkone – apačioj, kieme. Taip, kaip tik taip, dabar geriau.

Ji žinojo, kad Michaelis – našlaitis, užaugęs be motinos, todėl nepyko ant jo. Bet vis tiek negalėjo suprasti: išsilavinęs, apsišvietęs, mokosi universitete – negi jis nesuvokiąs, kad visur pilna mikrobų?!

Michaelis paklusdavo nesipriešindamas, kaip gerai išauklėtas vaikas. Kuo galėčiau padėti? Leiskite man. Aš jums trukdau? Ne, aš nueisiu ir nupirksiu. Žinoma, paklausiu daržovių par-

davėjo. Gerai, pasistengsiu grįžti anksčiau. Pasiimsiu pirkinių krepšį. Ne, nepamiršiu. Štai, aš jau sudariau sąrašėlį. Jis atsisakė ketinimo įsigyti pirmuosius naujosios „Encyclopaedia Hebraica" tomus. Tai nebuvo pats būtiniausias dalykas. Dabar jis suprantąs, kad privalome kaip išgalėdami taupyti.

Vakarais Michaelis padėdavo bibliotekininkui fakulteto bibliotekoje, ir šis pusetatis užtikrino šiokių tokių pajamų.

– Dabar ir vakarais nebeturiu garbės matyti jūsų prakilnybės, – niurnėjau aš.

Michaelis net liovėsi rūkyti namie, nes mama negalėjo pakelti tabako smarvės, be to, buvo įsitikinusi, kad dūmai kenkia vaikeliui.

Kai jau nebejstengdavo ištverti, mano vyras nusileisdavo į gatvę ir ketvirtį valandos traukdavo dūmą ties žibinto stulpu – lyg poetas, ieškantis įkvėpimo. Kartą atsistojau prie lango ir kurį laiką jį stebėjau. Gatvės žibinto šviesoje įžiūrėjau jo trumpai kirptą pakaušį. Dūmai sukosi aplink jį kamuoliais lyg apie iškviestą iš numirusių dvasią. Prisiminiau žodžius, kuriuos kadaise buvo sakęs: katės žmonių atžvilgiu niekados neklystančios. Jam visados patikęs žodis „kulkšnis". Aš buvau šalta graži jeruzalietė. Jo nuomone, jis esąs eilinis jaunuolis. Anksčiau, prieš susipažindamas su manimi, nėra rimtai draugavęs su mergina. Akmeninis liūtas prie „Generali" pastato juokiasi lietuje sau po nosimi. Jausmai išsikeroja kaip piktybinis auglys, kai žmonės viskuo aprūpinti ir neturi ką veikti. Jeruzalėje visąlaik liūdna, bet tas liūdesys skirtingas kiekvieną akimirką ir kiekvienu metų laiku. Tai buvo labai seniai. Michaelis turbūt jau viską bus pamiršęs. Tiktai aš nelinkusi atiduoti nė kruopelytės lediniams laiko nasrams. Aš stebiuosi, kaip stebuklingai laikas keičia pačius paprasčiausius žodžius. Visame kame esama savotiškos alchemijos, kuriančios mano vidinio gyvenimo melodiją. Jaunimo vadovas, kuris merginai, matytai prie Akva Belos šaltinio, kalbėjo, jog meilė šiais laikais turi prilygti vandens gurkšnoji-

mui, klydo. Michaelis buvo teisus, kai tą vakarą Geulos gatvėje pasakė, kad mano vyras turės būti be galo stiprus. Tą akimirką aš pajutau: nors jis priverstas stypsoti ir rūkyti ten, po gatvės žibintu, it nubaustas vaikas, jis neturi teisės dėl savo kančių kaltinti mane, nes neilgai trukus aš mirsiu ir dėl to neprivalau jam būti dėmesinga. Michaelis iškratė pypkę ir ėmė lipti atgal. Aš paskubomis atsiguliau ir nusisukau į sieną. Mama paprašė jo atidaryti skardinę. Michaelis atsakė, kad jam tai būsią malonu. Kažkur toli kaukė greitosios sirenos.

Vieną vakarą tyloje išjungus šviesą Michaelis sukuždėjo, jog kartais jam atrodo, kad aš jo nebemyliu. Pasakė tai ramiai, lyg tardamas kokio mineralo pavadinimą.

– Aš be nuotaikos, – atsakiau. – Tai ir viskas.

Michaelis suprantąs. Mano būsena. Mano pašlijusi sveikata. Prastos sąlygos. Galimas daiktas, jis vartojo žodžius „psichofizinis“, „psichosomatinis“. Ištisą žiemą vėjas Jeruzalėje linguoja pušų viršūnes, o kai išsikvepia, pušyse jo nelieka nė ženklo. Aš tavęs nepažįstu, Michaeli. Naktimis tu guli šalia manęs ir aš tavęs nepažįstu.

14

Mūsų sūnus Jairas gimė 1951-ųjų kovą.

Mano velionio tėvo vardas – Josifas buvo duotas mano brolio Emanuelio sūnui. Mano sūnus buvo pavadintas dviem vardais – Jairu ir Zalmanu – Michaelio senelio Zalmano Ganco atminimui.

Jackelis Gonenas atvažiavo į Jeruzalę kitą dieną po gimdymo. Michaelis atsivedė jį aplankyti manęs į gimdyvių palatą „Šarei Cedeke", niūrioje ir slegiančioje ligoninėje, statytoje dar praeitame amžiuje. Tinkuota siena priešais mano lovą trupėjo ir žvelgdama į ją aš įžiūrėdavau keisčiausius pavidalus: dantytų kalnų virtines ar juodą isteriškų traukulių surakintą moterį.

Paniuręs ir prislėgtas buvo ir Jackelis Gonenas. Labai ilgai, sugniaužęs Michaelio delną, jis sėdėjo prie mano lovos ir nuobodžiai vardijo savo patirtus vargus. Kaip jis keliavęs iš Holono į Jeruzalę, kaip iš autobusų stoties per klaidą nusigavęs ne į Mekor Baruchą, o į Mea Šearimą. Mea Šearime tarp susisukusių laiptų ir nukarusių skalbinių virvių užėjęs tokių atkampių vietų, kurios jam priminė varginguosius rajonus Radome Lenkijoje. Mudu turbūt nė netuokiame, kalbėjo jis, koks begalinis skausmas jį užplūdęs, koks ilgesys, koks gilus liūdesys. Taigi, atsidūręs jis Mea Šearime, ten paklausęs kelio ir jam parodę, jis dar kartą paklausęs ir jį dar kartą suklaidinę – niekada nebūtų patikėjęs, kad ortodoksų vaikai galėtų krėsti tokias išdaigas. O gal Jeruzalės skersgatviai tokie klaidūs. Galų gale pavargusiam ir išsekusiam jam pasisekę susirasti mūsų namą, ir tai daugiau per atsitiktinumą, ne kitaip.

– Vis dėlto, kaip sakoma, viskas gerai, kas gerai baigiasi. Ne tai svarbiausia. Svarbiausia, kad aš noriu pabučiuoti tave į kaktą ir... šitaip perduoti nuoširdžiausius linkėjimus, nuo Michaelio tetų taip pat. Ir įteikti šį voką – jame šimtas keturiasdešimt septyni svarai, paskutinės mano santaupos. Gėlių, dovanokite man, pamiršau atnešti ir aš prašau, aš maldauju jūsų pavadinti mano anūką Zalmanu.

Baigęs kalbėti, jis ėmė vėduotis sulamdyta skrybėle vėsindamas išvargusį veidą ir su palengvėjimu atsiduso, lyg pagaliau nuritęs didžiulį akmenį nuo šulinio angos.

– Norėčiau jums trumpai, keliais žodžiais, paaiškinti, kodėl Zalmano vardas. Man jis kelia sentimentų. Ar mano šnekos jus vargina, mano brangieji? Na, ką gi, aš turiu sentimentų. Zalmanas buvo mano tėvo, mūsų brangiojo Michaelio senelio, vardas. Zalmanas Gancas, galima sakyti, buvo įžymus žmogus. Tai jūsų pareiga pagerbti jo atminimą, kaip geriems žydams dera. Zalmanas Gancas buvo mokytojas, iš tiesų labai puikus mokytojas. Vienas geriausių. Jis mokė gamtos mokslų Gardino mokytojų seminarijoje. Tai iš jo Michaelis paveldėjo gabumą mokslams. Taigi, einu tiesiai prie reikalo. Aš jūsų maldauju. Niekada nieko nesu jūsų prašęs. Beje, kada jie man leis pamatyti vaikelį? Taigi. Niekada nieko nesu jūsų prašęs. Visada jums atiduodavau viską, ką turėjau. O dabar, mano brangūs vaikai, kreipiuosi su prašymu, išties dideliu prašymu. Man tai labai daug reiškia... ar duosite mano anūkėliui Zalmano vardą?

Jackelis pakilo ir išėjo iš kambario, kad mudu su Michaeliu galėtume aptarti šį klausimą. Jis – supratingas senas žmogus. Aš nesumojau, juoktis ar verkti. Zalmanas – tai bent vardas!

Michaelis atsargiai pasiūlė: gimimo liudijime būtų galima įrašyti dvigubą vardą – Jairas Zalmanas. Jis tik siūląs, ne reikalaująs. Galutinis sprendimas paliekamas man. Kol berniukas užaugs, kalbėjo Michaelis, antrąjį jo vardą laikytume paslaptyje, kad neapsunkintume sūnui gyvenimo.

Koks tu sumanus, Michaeli. Koks be galo sumanus.

Mano vyras paglostė man skruostą. Paklausė, ko dar nupirkti pakeliui namo. Paskui atsisveikino ir nuėjo tėvui pranešti apie kompromisą. Įsivaizduoju, kaip mano vyras gyrė mane tėvui už lengvai pasiektą susitarimą, kurio jokia kita moteris ir taip toliau.

Apipjaustymo apeigose nedalyvavau. Gydytojai nustatė man nežymią komplikaciją ir neleido keltis iš lovos. Popiet sulaukiau tetos Ženės, gydytojos Ženės Ganc-Krispin vizito. Ji kaip viesulas prašvilpė per palatą ir įsiveržė į gydytojų kabinetą. Ji plyšojo vokiškai ir lenkiškai. Ji grasino išsivežti mane privačia greitąja į ligoninę Tel Avive, kur dirbo pirmąja gydytojo pavaduotoja vaikų ligų skyriuje. Ji aštriai kritikavo mane prižiūrintį gydytoją. Kitų gydytojų ir seselių akivaizdoje kaltino jį nusikalstamu aplaidumu.

– Tai siaubinga! – rėkavo ji. – Kaip kokioj azijatų ligoninėj, apsaugok, Dieve!

Neturiu supratimo, dėl ko teta Ženė susikirto su gydytoju ir ko taip įsiuto. Prie mano lovos ji užtruko vos akimirką. Brūkštelėjo lūpomis ir pūkuotais ūseliais per skruostą ir prisakė nesijaudinti.

– Rūpesčius palik man. Jei reikės, aš nepabijosiu pakelti vėjo pačiuose aukščiausiuose sluoksniuose. Micha, jei nori žinoti, gyvena smėlio pilyje. Grynai kaip tėvas, *der selber chuchem*!

Kalbėdama teta Ženė laikė ranką ant baltos mano antklodės. Mačiau jos striukus pirštus ir vyrišką plaštaką. Tetos Ženės pirštai buvo suriesti, lyg įsikibusi mano lovos iš visų jėgų būtų stengusis nesukūkčioti.

Teta Ženė jaunystėje daug prisikentėjo. Michaelis buvo šiek tiek pasakojęs jos gyvenimo istorijos. Jos pirmasis vyras Lipa Froidas buvo ginekologas. Šis Froidas 1934-aisiais paliko tetą Ženę ir išlėkė į Kairą paskui vieną čekų lengvaatletę. Jis pasikorė viešbučio „Shepheard's", tuo metu vieno žinomiausių Artimuosiuose Rytuose, miegamajame. Antrojo pasaulinio karo

metu teta Ženė ištekėjo už aktoriaus Alberto Krispino. Šiam jos sutuoktiniui pakriko nervai, o kai pasveiko, jį apėmė visiška ir nesibaigianti apatija. Pastaruosius dešimt metų jis – pensione Naharijoje, kur nieko daugiau neveikia, tik miega, valgo ir žiūri. Teta Ženė jį išlaiko.

Įdomu, kodėl kitų žmonių negandos mums primena operetės siužetus? Galbūt kaip tik dėl to, kad tos negandos – kitų žmonių? Mano tėtis kartais sakydavo, kad net stipriausiems negalima norėti visko.

Mane palikdama teta Ženė pažadėjo:

– Pamatysi, Hana, tas šundaktaris prakeiks tą dieną, kai mane sutiko. Kas per niekšas! Kur tik pasisuksi šiais laikais, visur nenaudėliai ir imbecilai. Lik sveika, Hana!

– Ir jūs, teta Žene. Aš jums dėkinga. Jūs negailėjote pastangų, ir viskas mano labui.

– Nieko panašaus! Nekalbėk nesąmonių, Hana. Žmonės turi būti žmonės, o ne laukiniai žvėrys. Negerk jokių jų vaistų, tik kalcio tabletes. Sakyk, kad aš taip liepiau.

15

Naktį gimdyvių palatoje pratisai ir beviltiškai raudojo rytietė moteris.

Naktinė seselė ir budintis gydytojas guodė ją ir bandė raminti. Jie meldė pasakyti, kas yra, kad galėtų padėti. Rytietė moteris rypavo ritmiškai ir vienodai, lyg pasaulyje nebūtų nei žodžių, nei žmonių.

Ligoninės darbuotojai su ja kalbėjo taip, lyg kvostų klastingą nusikaltėlę. Kalbėjo tai griežtai, tai švelniai. Pakaičiui grasino ir įtikinėjo, kad viskas bus gerai.

Rytietė nereagavo į jai sakomus žodžius. Galbūt ją stabdė nepalenkiamas išdidumas. Mačiau blausios naktinės lempos apšviestą jos veidą. Jis nebuvo iškreiptas verksmo grimasos. Oda lygi, be raukšlių. Bet balsas vėrė kiaurai, o ašaros iš lėto riedėjo skruostais.

Vidurnaktį medicinos personalas sušaukė pasitarimą. Seselė raudančiai moteriai atnešė jos kūdikį, nors tam numatytas laikas dar nebuvo atėjęs. Moteris iš po antklodės iškišo gyvūno letenėlę primenančią ranką. Uždėjo ją kūdikiui ant galvos, bet tučtuojau atitraukė, lyg prilietusi iki raudonumo įkaitusią geležį. Vaiką paguldė į jos lovą. Moteris vis tiek rypavo. Net kai kūdikį išnešė, niekas nepasikeitė. Galiausiai seselė pastvėrė laibą rytietės ranką ir suvarė adatą. Rytietė moteris lėtai palingavo galva, sutrikusi, lyg sugluminta nepaliaujamo šių protingų žmonių dėmesio. Negi jie nesuvokia, kad niekas pasaulyje jai daugiau nebeturi prasmės?

Ji veriamai raudojo ištisą naktį. Nutriušusios palatos vaizdas ir blausios naktinės šviesos pamažu pranyko man iš akių. Aš regėjau žemės drebėjimą Jeruzalėje.

Sofonijo gatve sliūkino senis. Stambus ir niaurus, jis nešėsi išsipūtusį maišą. Sustojęs ties Amoso gatvės kampu, ėmė šaukti: *Pri-mus! Pri-mus!* Gatvėse buvo tuščia. Nė menkiausio vėjelio. Paukščiai pradingę. Po kurio laiko iš užpakalinių kiemų ėmė lįsti katės sustirusiomis uodegomis. Perkarusios, išsirietusios, lyg vaiduokliai. Jos strykčiojo į šaligatvio pakraščiuose susodintus medžius ir kabarojosi į pačias jų viršūnes. Iš ten dirsčiojo žemėn ir pasišiaušusios tūžmingai šnypštė, tarsi po Kerem Avrahamo rajoną būtų šlaistęsis piktas šuo. Vidury gatvės senis nusimetė maišą. Gatvėse nebuvo jokio judėjimo, nes britų pajėgos buvo paskelbusios neribotą komendanto valandą. Storulis brūkštelėjo sau nagais per kaklą, ir šis judesys išdavė jo įniršį. Rankoje jis laikė surūdijusią vinį, įbedė ją į asfaltą prarakdamas nedidelį plyšį. Kelio danga kaipmat ėmė trūkinėti ir eižėti aplinkui į visas puses nelyg geležinkelių tinklas mokomajame filme, kur viskas rodoma pagreitintai. Aš įsikandau kumštį, kad neužklykčiau iš siaubo. Sofonijo gatve Bocharie-čių kvartalo link dusliai kaukšėdama nusirito akmens skaldos lavina. Kai akmenukai kliudė mane, neskaudėjo. Jie priminė mažyčius vilnos kamuoliukus. Tačiau oras virpėjo nuo nervingos įtampos, panašiai kaip virpa pasišiaušusi katė, pasiruošusi šuoliui. Nuo Skopo kalno lėtai nuslydęs milžiniškas akmuo prasiskynė kelią tiesiai per Beit Izraelio rajoną, versdamas namus it domino plokšteles, ir užsirito į Pranašo Ezechielio gatvę. Man atrodė, kad tas milžiniškas akmuo neturi teisės užriedėti ant kalvos, kad įkalnėje jis turi nuriedėti atgal, antraip būtų nesąžininga. Aš išsigandau, kad man nuo kaklo nutrauks naujuosius karolius ir už jų pradanginimą mane nubaus. Apsisukau bėgti, bet tas senis gatvėje per visą plotį patiesė savo maišą ir pats ant jo užlipo, ir aš nepajėgiau to maišo nustumti,

nes senis buvo sunkus. Aš prisispaudžiau prie tvoros, nors žinojau, kad išpurvinsiu savo mėgstamiausią suknelę, ir tuomet tas milžiniškas akmuo užsirito ant manęs, jis irgi buvo tarsi vilnonis, visai nesunkus. Namai svirduliavo ir biro eilėmis: lėtai pasisukdavo ir griūdavo it šaunūs didingai pakirsti operos herojai. Jų nuolaužos nežeidė. Jos užklojo mane lyg šiltais pūkų patalais, lyg plunksnų kalnu. Tarsi lengvai, abejingai priglausdamos. Iš griuvėsių kur ne kur kilo apdriskusios moterys. Tarp jų buvo ir ponia Tarnopoler. Jos verksmingais balsais inzgė rytietišką melodiją, kaip tos nusamdytos raudotojos, kurias mačiau per tėčio laidotuves prie Bikur Holimo ligoninės lavoninės. Šimtai, tūkstančiai berniukų, liesų ortodoksų berniukų su peisais ir juodais gabardino apsiaustais tylomis pasipylė iš Achvos, Geulos, Sanhedrijos, Beit Izraelio, Mea Šearimo, Tel Arzos. Jie tūpė ant griuvėsių, rausėsi juose, karštligiškai naršė vienas per kitą. Sunku buvo į juos žiūrėti ir nesitapatinti su jais. Aš buvau viena iš jų. Kažkoks berniūkštis, persirengęs policininku, pleveno aukštai, trupančiame viršutiniame likusios stirksoti namo sienos balkone. Jis garsiai, piktdžiugiškai kvatojo, išvydęs mane gulinčią gatvėje. Storžievis berniūkštis. Tysodama ant kelio pamačiau lėtai besiartinantį alyviškai žalią britų šarvuotį. Iš garsiakalbio šarvuočio bokštelyje sklido hebrajiški žodžiai. Balsas buvo ramus ir vyriškas, ir nuo jo mano oda maloniai šiurpo iki pat kojų pirštų galiukų. Jis skelbė komendanto valandos įsaką. Į visus sutiktus lauke bus šaudoma be įspėjimo. Mane iš visų pusių apspito gydytojai, nes tysojau susmukusi gatvėje ir nepajėgiau atsikelti. Gydytojai kalbėjo lenkiškai. „Baisios epidemijos grėsmė“, – sakė jie. Lenkų kalba skambėjo hebrajiškai, bet tai nebuvo mūsiškė hebrajų kalba. Škotų raudonkepuriai laukė pastiprinimo – kraujo spalvos raudonkepurių karo policininkų, atplaukiančių „Drakonu“ ir „Tigre“ – dviem eskadriniais minininkais. Netikėtai berniūkštis policininko uniforma lėtai nėrė galva žemyn iš balkono, lėtai nėrė šaligatvio link, tarsi vyriausiasis Palestinos komisaras

generolas Kaningemas būtų atšaukęs sunkio jėgos dėsnį. Berniūkštis lėtai nėrė aptrupėjusio šaligatvio link, ir aš neįstengiau užspiegti.

Prieš pat antrą nakties mane pažadino naktinė seselė. Cypčiojančiu vežimėliu atvežė pamaitinti sūnų. Neatitokusi iš košmaro, aš rypavau nesustodama, dar garsiau už rytietę, kuri tebekūkčiojo. Pro ašaras maldavau seselę paaiškinti, kaip čia yra, kad mano sūnus dar gyvas, kaip mano kūdikis galėjo pergyventi šitokią katastrofą.

16

Laikas ir atmintis palankūs patiems paprasčiausiems žodžiams. Su jais elgiasi ypač maloniai. Apgaubia juos švelnia saulėleidžio žara.

Aš laikausi įsikibusi atminties ir žodžių, kaip dideliame aukštyje laikomasi turėklų.

Pavyzdžiui, seno vaikų eilėraštuko žodžiai, kurių negailestingai įsikibusi laikosi mano atmintis:

Juokdarėli juokdarėli, su manim ar šoksi?
Juokdarėlis gražutėlis su kiekvienu šoks.

Noriu atkreipti dėmesį: antroje šio posmelio eilutėje atsakoma į pirmos eilutės klausimą, bet atsakymas nuvilia.

Dešimtą dieną po gimdymo gydytojai man leido palikti ligoninę, bet prisakė gulėti lovoje ir vengti įtampos. Michaelis buvo kantrus ir ištvermingas.

Kai su kūdikiu taksi parvažiavome namo, tarp mamos ir tetos Ženės įsiplieskė aršus ginčas. Teta Ženė vėl buvo išsiprašiusi iš darbo ligoninėje ir atvažiavusi į Jeruzalę pavadovauti mudviem su Michaeliu. Ji norėjo įtikinti mane elgtis racionaliai.

Teta Ženė nurodė Michaeliui vaiko lovelę statyti prie pietinės kambario sienos, kad atidarius langines saulės šviesa nekristų ant kūdikio. Mama Michaeliui liepė lovelę pristumti prie mano lovos. Ji nesiginčysianti su daktarais dėl medicinos, žinoma, ne. Vis dėlto žmonės turi ne tik kūną, bet ir sielą ir tik mama galinti

suprasti mamos sielą. Mama su savo vaiku privalantys būti šalia. Jausti vienas kitą. Namai – ne ligoninė. Tai jausmų, ne medicinos klausimas. Šitaip darkyta hebrajų kalba aiškino mama. Teta Ženė į ją nežiūrėjo. Ji pasisuko į Michaelį ir tarė:

– Galima suprasti ponios Grinbaum jausmus, bet mes su tavimi esame racionalūs žmonės.

Tada kilo kandus, tačiau stebėtinai mandagus ginčas: abi moterys atsisakė savo pretenzijų ir prisispyrusios tvirtino, kad dėl to neverta kivirčytis, bet nė viena nepripažino antrosios atsitraukimo.

Michaelis, vilkintis savo pilkuoju kostiumu, stovėjo tylus. Kūdikis ant jo rankų miegojo. Michaelis akimis maldavo moterų paimti iš jo mažylį. Jis panėšėjo į žmogų, kuris beviltiškai kamuojasi bandydamas atsiginti čiaudulio. Aš šypsojausi jam.

Moterys susiėmusios už rankų švelniai stumdėsi kreipdamosi viena į kitą „pani Grinbaum" ir „pani doktor". Ginčas išvirto į lenkišką klegesį.

– Nėra prasmės, nėra prasmės, – stenėjo Michaelis, bet nepatikslino, kuri iš dviejų nuomonių jam atrodo neverta dėmesio.

Galų gale teta Ženė, lyg šovus išganingai minčiai, pasiūlė leisti pasirinkti tėvams.

– Hana? – paklausė Michaelis.

Aš buvau pavargusi. Pritariau tetos Ženės siūlymui, nes tą rytą atvykusi į Jeruzalę ji nupirko man melsvos flanelės chalatą. Negalėjau užgauti jos jausmų vilkėdama gražų jos man pirktą chalatą.

Teta Ženė neslėpė šypsenos. Ji patapšnojo Michaeliui per petį nelyg ori dama, sveikinanti jauną žokėjų, ką tik atvariusį jos kumelę į pergalę.

– *Gut, gut. Azoy wie Hannele will. Yo*, – tepasakė mano mama pavargusiu balsu.

O vakare, vos teta Ženė išvažiavo, mama irgi nusprendė rytojaus dieną keliauti atgal į Nof Harimą. Jai nebesą čia kas veikti. Ji nenorinti painiotis po kojom. Be to, jos labai pasigendą tenai.

Viskas bus gerai. Kai Hanelė buvo kūdikis, viskas buvo daug blogiau. Viskas bus gerai.

Abiem moteriškėms apleidus mūsų namus, pamačiau, kad mano vyras jau išmokęs pašildyti pieno buteliuką verdančio vandens puode, pamaitinti vaiką ir kartkartėmis jį pakelti, kad atsiraugėtų ir viduriuose neužsilaikytų oras.

Gydytojas uždraudė maitinti kūdikį krūtimi, nes man kilo nauja komplikacija. Negalavimas nebuvo labai rimtas: protarpiais paskaudėdavo ir kėlė šiokių tokių nepatogumų.

Tarp miego mažylis praplėšdavo akių vokus ir pro juos išnirdavo vaiskiai žydros salelės. Man atrodė, kad tai vidinė jo spalva, kad jo akių angelės – tik mažyčiai lašeliai spindulingos žydrumos, kurios pripildytas kūdikio kūnelis po oda. Kai sūnus pažvelgdavo į mane, prisimindavau, kad jis dar negali manęs matyti. Ši mintis gąsdino. Aš nebuvau tikra, kad gamta sėkmingai atkartos nusistovėjusią įvykių seką. Aš ničnieko neišmaniau apie natūralią kūno vystymosi eigą. Michaelis ne kažin kuo tegalėjo padėti.

– Apskritai kalbant, – sakė jis, – fizinis pasaulis paklūsta nekintamiems dėsniams. Aš nesu biologas, bet nepaliaujami tavo klausinėjimai apie priežastingumo pobūdį man, gamtos mokslų atstovui, atrodo beprasmiai. Priežastingumo sąvoka kebli ir dėl jos nuolat kyla nesutarimų.

Aš mylėjau savo vyrą, kai jis ant pilko švarko užsikabindavo baltą servetėlę, nusimazgodavo rankas ir atsargiai pakeldavo sūnų.

– Tu tikras stropuolis, Michaeli, – prajukdavau.

– Nebūtina iš manęs šaipytis, – ramiai atsiliepdavo Michaelis.

Vaikystėje mama man dažnai niūniuodavo gražią dainelę apie gerą berniuką, vardu Dovydas:

Dovydėlis toks meilutis,
Susitvarkęs ir švarutis.

Aš neatsimenu, kas dainuojama toliau. Jei ne mano liga, aš eičiau į miestą ir pirkčiau Michaeliui dovaną. Naujutėlaitę pypkę. Ryškiaspalvį tualetinių reikmenų komplektą. Aš svajoju.

Penktą ryto Michaelis keldavosi, užvirindavo vandens ir skalbdavo vystyklus. Po kurio laiko pramerkusi akis, išvysdavau jį palinkusį virš manęs, tylutėlį ir nuolankų. Jis paduodavo man šilto pieno puodelį ir medaus. Aš būdavau mieguista. Kartais net neištiesdavau rankos paimti puoduko, atrodydavo, kad Michaelį sapnuoju, kad jis netikras.

Būdavo naktų, kai Michaelis net nenusirengdavo. Iki ryto sėdėdavo prie savo stalo ir skaitydavo knygas. Kandžiodavo tuščios pypkės kandiklį. Nepamiršau to garso – to kaukšėjimo. Galbūt jis sėdomis nusnūsdavo pusvalandį kitą prie stalo, pasidėjęs galvą ant ištiestos rankos.

Jei vaikas pravirkdavo naktį, Michaelis paimdavo jį ant rankų ir nešiodavo po kambarį pirmyn atgal, nuo lango iki durų ir vėl atgal, šnabždėdamas jam į ausį tai, ką turėjo išmokti atmintinai. Snūduriuodama naktimis aš girdėdavau miglotus slaptažodžius: „devonas“, „permas“, „triasas“, „litosfera“, „siderosfera“. Vienąme mano sapne hebrajų kalbos profesorius gėrėjosi rašytojo Mendelės kalbiniu lydiniu ir atsitiktinai išvardijo kai kuriuos iš čia minėtų žodžių. „Panele Grinbaum, – kreipėsi jis į mane. – Gal malonėtumėt trumpai apibūdinti situacijos dviprasmiškumą?“ Kaip tas senamadis profesorius man sapne šypsojosi! Jo šypsena buvo švelni ir meili lyg glamonė.

Tomis naktimis Michaelis rašė išsamų darbą apie neptūninininkų ir plutonininkų, senovėje skirtingai aiškinusių žemės kilmę, ginčą. Ginčas vyko dar prieš Kantui ir Laplasui paskelbiant nebulinę hipotezę. Mane kažkuo traukė tas pavadinimas – „nebulinė hipotezė“.

– Kaip Žemė iš tikrųjų atsirado, Michaeli? – paklausiau vyro.

Michaelis tik nusišypsojo, tarsi kaip tik tokio atsakymo būčiau laukusi. Ir iš tikrųjų – aš nelaukiau jokio atsakymo. Buvau nugrimzdusi į save. Aš sirgau.

Tomis 1951-ųjų vasaros dienomis Michaelis man prisipažino, kad puoselėja svajonę savo rašinį per porą metų išplėsti ir išspausdinti kaip nedidelį mokslo straipsnį. Ar aš įsivaizduojanti, klausė jis, kaip apsidžiaugtų senas jo tėvas. Nepasivarginau paieškoti jam skatinamų žodžių.

Aš traukiausi, grimzdau į save, lyg jūros dugne būčiau pametusi mažytį perlą. Ištisoms valandoms prasmegdavau jūros žalumo prietemoje. Skausmai, depresija ir šiurpūs sapnai dieną naktį. Aš ne iškart pastebėjau juodus maišelius Michaelio paakiuose. Jis buvo siaubingai išsekęs. Jis turėdavo valandų valandas stumdytis eilėje su mano maisto knygele rankoje prie nemokamo maisto kūdikį maitinančioms moterims. Nė karto nė žodeliu negirdėjau jo skundžiantis. Tik jam įprasta sausa maniera juokavo, kad pašalpos nusipelno jisai, nes tai jis maitina kūdikį.

17

Mažasis Jairas plačiu putliu veidu, mėsinga nosimi ir atsikišusiais skruostikauliais ėmė panašėti į mano brolį Emanuelį, bet tai manęs nedžiugino. Jairas buvo ėdrus ir gyvybingas mažylis. Gerdamas niurnėjo, o miegodamas gurguliavo iš pasitenkinimo. Jo oda buvo rausva. Vaiskiai žydros salelės išvirto į mažas smalsias pilkšvas akutes. Jis turėjo polinkį į nepaaiškinamus ūmaus įtūžio protrūkius – sugniaužęs kumštukais talžydavo orą aplink save. Galvodavau, kad jei tie kumšteliai nebūtų tokie smulkūs, pavojinga būtų prie jo artintis. Tokiais kartais pagal gerai žinomą filmą sūnų vadindavau Riaumojančiu Peliuku. Michaeliui labiau patiko jį pravardžiuoti Lokiuku. Trijų mėnesių mūsų sūnus turėjo daugiau plaukų nei dauguma kitų mažylių.

Kartais, kai kūdikis pravirkdavo, o Michaelio nebūdavo namie, aš atsikeldavau iš lovos ir basomis su įsiūčiu linguodavau lovelę, iš skausmo ekstazės vadindama savo vaiką Zalmanu Jairu, Jairu Zalmanu. Tarsi sūnus mane būtų įskaudinęs. Pirmais jo gyvenimo mėnesiais aš buvau bejausmė motina. Prisimindavau atgrasų tetos Ženės apsilankymą mano nėštumo pradžioje ir kartais iškreiptai vaizduodavausi, kad tai aš norėjau atsikratyti kūdikio, o teta Ženė spyrė mane šito nedaryti. Taip pat atrodydavo, kad neilgai trukus aš mirsiu, todėl niekam nieko nesu skolinga, net šitam rausvam, sveikam pasiutusiam mažyliui. Taip, Jairas buvo pasiutęs. Dažnai ant mano rankų jis imdavo klykti, o jo veidas įrausdavo kaip kokio girto įdūkusio valstiečio rusiškame filme. Tik kai Michaelis jį iš manęs paimdavo ir švelniai paniūniuodavo, Jairas teikdavosi nusiraminti. Mane suim-

davo apmaudas. Tartum koks svetimas žmogus būtų sugėdinęs dėl niekšiško nedėkingumo.

Aš prisimenu. Aš nepamiršau. Kai Michaelis su kūdikiu ant rankų kambaryje žingsniuodavo pirmyn atgal, nuo lango iki durų ir vėl iš naujo, šnibždėdamas į ausį tuos gręslius žodžius, ūmai aš pajusdavau juodu, mus visus tris, gaubiančią atmosferą, kurią tegaliu pavadinti melancholija, nes geresnio žodžio nesugalvoju.

Aš sirgau. Net kai gydytojas Urbachas pasakė, kad komplikacija praėjo ir galiu grįžti į normalaus gyvenimo vėžes, net ir tada nesijaučiau sveika. Vis dėlto ryžausi iškraustyti Michaelio sudedamąją lovą iš kambario, kuriame stovėjo vaiko lovelė. Nuo dabar aš rūpinsiuos kūdikiu. Mano vyras miegos svetainėje, kad daugiau neatitrauktume jo nuo studijų. Galės atsigriebti ir atlikti tuos darbus, kuriuos buvo priverstas apleisti ankstesniais mėnesiais.

Aštuntą vakaro aš papenėdavau vaiką, užmigdydavau, užsirakindavau ir išsitiesdavau plačioje dvigulėje lovoje. Kartais pusę dešimtos ar dešimtą Michaelis atsargiai pabelsdavo į duris. Jei atverdavau, jis sakydavo:

– Pamačiau šviesą durų apačioje ir supratau, kad nemiegi. Dėl to ir pabeldžiau...

Kalbėdamas žvelgė į mane pilkomis akimis nelyg rūpestingas vyresnėlis sūnus. Šalta ir abejinga atsakydavau:

– Aš sergu, Michaeli. Pats žinai, kad man negerai.

Jis gniaužydavo delne tuščią pypkę, kol parausdavo krumpliai.

– Aš tik norėjau paklausti, gal... aš netrukdau tau?.. Gal galėčiau kuo nors padėti arba... gal tau manęs reikia? Ne dabar? Ką gi, jei ko nors prireiktų, pati žinai, Hana, aš čia pat, už sienos... Aš nieko ypatinga neveikiu, skaitau Goldšmitą trečiąkart iš eilės, ir tiek...

Labai seniai Michaelis Gonenas man sakė, kad katės žmonių atžvilgiu niekados neklystančios. Katės niekados neužmegs draugystės su tais, kurie joms abejingi. Taigi.

Aš pabusdavau prieš aušrą. Jeruzalė – neprieinamas miestas net jei gyveni jame, net jei jame gimei. Pabundu ir išgirstu vėją siaurose Mekor Barucho gatvelėse. Užpakaliniuose kiemuose ir senoviškuose balkonuose riogso gofruotos geležies pašiūrės. Vėjas švilpauja jose. Skalbiniai šnara ant skersai gatvę ištemptų virvių. Šiukšliavežiai tempia šaligatviu šiukšlių dėžes. Vienas visąlaik keikiasi gergždžiančiu balsu. Kažkur kieme karingai užgieda gaidys. Visose pusėse klega tolimi balsai. Oras įkaitęs nuo neišsiliejusios įtampos. Nuo aistros pamišusių kačių kauksmas. Vienišas šūvis šiaurėje dunksančioje tamsoje. Tolumoje suriaumoja mašina. Gretimame bute suaimanuoja moteris. Toli rytuose, turbūt senamiesčio bažnyčiose, gaudžia varpai. Gaivus vėjas kedena pušis. Jeruzalė – pušų miestas. Tarp pušų ir vėjo viešpatauja abipusė santarvė. Ilgaamžės pušys Talpiote, Katamone, Beit Hakereme, už ūksmingos Šnelerio giraitės. Tuo metu En Keremo kaimo žemumoje balzgani rūkai auštant tampa spalvų karalystės pasiuntiniais. Vienuolynai En Keremo kaimo žemumoje atitverti aukštomis sienomis. Netgi sienų apsuptyje šnabždasi pušys. Rezga kažką pikta. Rezga, tarsi aš jų negirdėčiau. Tarsi manęs nebūtų. Padangų čiūžtelėjimas. Pienininko dviratis. Lengvi jo žingsniai laiptų apačioje. Prislopintas kostelėjimas. Kiemuose suloja šunys. Tenai kieme baugus reginys, ir šunys jį mato, o aš – ne. Suaimanuoja langinės. Jie žino, kad aš nubudusi ir drebu. Jie derina veiksmus, tarsi manęs čia nebūtų. Taikinys jųjų – aš.

Kas rytą, apsipirkusi parduotuvėse ir pasitvarkiusi namie, vežuosi Jairą vežimėliu į lauką. Jeruzalėje vasara. Dangus ramiai žydras. Mes traukiame į Machanės Jehudos turgų pigios keptuvės ar kiaurasamčio. Kai buvau vaikas, man patikdavo žiūrėti į

nuogas įdegusias turgaus nešikų nugaras. Jų prakaitas man kvepėjo. Net ir dabar sūkuriuojantys Machanės Jehudos turgaus kvapai mane veikia raminamai. Kai kada prisėdu ant suoliuko su vežimėliu pašonėje priešais Tachkemonių religinės berniukų mokyklos tvorą ir stebiu, kaip per pertraukas žaidimų aikštelėje pešasi berniūkščiai.

Neretai mes nusigaudavome net iki Šnelerio giraitės. Į tokią iškylą išsiruošdavau su termosu citrinų arbatos, sausainiais, pasiimdavau mezginį, pilką kilimėlį ir žaislų. Ten prabūdavome ilgiau nei valandą. Giraitė nedidelė, ant stataus šlaito, nuklota sudžiūvusiais pušų spygliais. Nuo vaikystės vadinau ją mišku.

Aš patiesdavau kilimėlį ir pasodindavau Jairą žaisti su savo kubeliais. Pati su kitomis trimis keturiomis namų šeimininkėmis įsitaisydavau ant šalto akmens. Tos moterys mielos: džiaugiasi galėdamos pasipasakoti apie save ir namiškius nė neužsimindamos, kad savo ruožtu ir pati turėčiau atskleisti savo paslaptis. Tad nenorėdama pasirodyti išdidi ar pranašesnė aptarinėju su jomis vienos ar kitos virbalų rūšies pranašumus. Pasakoju apie „Majanos štubėje" ar Švarco parduotuvėje išparduodamas lengvutes palaidines. Viena tų moterų pamokė, kaip peršalusį kūdikį išgydyti duodant pakvėpuoti garų su vaistais.

Kartais bandau jas pralinksminti kokiu politiniu anekdotu, parneštu Michaelio: apie Dovą Josifą – „normavimo ministrą" ar apie naująjį imigrantą, kuris Ben Gurionui pasakė tą ar aną. O kai pasuku galvą, išvystu arabų kaimelį Šafatą, snaudžiantį anapus sienos, užlietą melsvos šviesos. Jo stogų čerpės raudonuoja tolumoje, o paukščiai medžių viršūnėse rytais gieda giesmes man nesuprantama kalba.

Aš greitai pailstu. Parsigaunu namo, pamaitinu mažylį, užmigdau lovelėje ir uždususi nugrimztu į lovą. Virtuvėje įsiveisė skruzdžių. Matyt, staiga išsiaiškino, kokia aš bejėgė.

Įpusėjus gegužei leidau Michaeliui rūkyti pypkę namie, išskyrus kambarį, kuriame miegu su kūdikiu. Kas būtų, jei Michaelis

susirgtų, kad ir nestipriai? Nuo keturiolikos metų jis nė dienos nėra sirgęs. Ar jis negalėtų pasiimti kelių išeiginių? Maždaug po pustrečių metų, kai jis gausiąs antrą mokslo laipsnį ir galėsiąs nusistatyti nebe tokią griežtą dienotvarkę, – tuomet mes galėsią visi trys kartu smagiai papramogauti. Gal jis ko norėtų? Gal galiu jam nupirkti ką iš drabužių? Tiesą pasakius, jis iki šiol taupąs, kad įsigytų pasirodančius atskirus didžiosios „Encyclopaedia Hebraica" tomus. Todėl keturis kartus per savaitę iš universiteto pareinąs pėsčiomis, užuot važiavęs autobusu, – šitaip jau sutaupęs bemaž dvidešimt penkis svarus.

Birželio pradžioje Jairas pirmąkart leido suprasti, kad atpažino tėvą. Michaelis žengė jo pusėn nuo durų, ir vaikas iš pasitenkinimo sugurguliavo. Tuomet Michaelis bandė artintis prie jo iš kitos pusės, ir Jairas vėl džiaugsmingai sukrykštė. Man nepatiko, kaip atrodo džiaugsmu trykštantis vaikas. Aš pasakiau Michaeliui bijanti, kad nepaaiškėtų, jog mūsų vaikas protiškai atsilikęs.

Michaeliui iš nuostabos nukaro žandikaulis. Jis pradėjo kažką sakyti, sudvejojo, apsigalvojo ir nutilo. Vėliau parašė tėvui ir tetoms atvirlaiškį, pranešdamas, kad sūnus jį atpažįsta. Mano vyras buvo įsitikinęs, kad juodviem su sūnumi lemta tapti artimais bičiuliais.

– Turbūt buvai išpaikintas vaikas, – atsakiau aš.

18

Liepą baigėsi mokslo metai. Michaeliui kaip įvertinimo ir paskatinimo ženklą skyrė kuklią stipendiją. Profesorius kalbėjosi su Michaeliu apie jo perspektyvas. Rimtas darbštus jaunuolis būsiąs pastebėtas, jis neabejotinai liksiąs dėstytoju universitete. Vieną vakarą atšvęsti sėkmės Michaelis pasikvietė keletą draugų studentų. Surengė vakarėlį kaip staigmeną.

Svečių pas mus būdavo retai. Kas trys mėnesiai užvažiuodavo ir pusdienį praleisdavo kuri nors teta. Senoji Sara Zeldin grįždama iš vaikų darželio užeidavo dešimčiai minučių pasidalyti patarimais, kaip prižiūrėti kūdikį. Michaelio draugės Lioros vyras buvo užvažiavęs iš Tirat Jaro kibuco su dėže obuolių. Kartą vidurnakty įgriuvo mano brolis Emanuelis.

– Ei, paimkit iš manęs tą šlykščią vištą, greitai! Ar čia dar yra gyvų? Šekit, atvežiau jums paukštį – jis irgi dar gyvas. Na, tai viso geriausio! Apie tris lakūnus anekdotą girdėjot? Na, tai linkėjimai mažajam. Apačioje manęs laukia sunkvežimis, gali bet kada užtūtuoti!

Šeštadieniais kartais apsilankydavo geriausia mano draugė Chadasa su vyru arba be jo. Ji vis įkalbinėjo mane grįžti į universitetą. Senu papratimu užmesti į mus akies ir su Michaeliu sulošti šachmatų partijos retkarčiais užsukdavo ponas Kadišmanas.

Vakare į netikėtai surengtą pasilinksminimą atėjo aštuoni studentai. Tarp jų buvo iš pirmo žvilgsnio žavi, bet, kaip vėliau paaiškėjo, prastų manierų šviesiaplaukė. Ko gero, ta pati, kuri

gyvai trypė ispanišką šokį mūsų vestuvėse. Mane ji vadino meilute, o Michaelį genijumi.

Mano vyras išpilstė vyną ir padalijo sausainių. Tada užlipo ant stalo ir įniko mėgdžioti savo dėstytojus. Jo draugai juokėsi iš mandagumo. Tik ta šviesiaplaukė, Jardena, buvo kaip reikiant užsivedusi.

– Micha, – krykštavo ji, – tu pats nuostabiausias!

Man buvo gėda dėl vyro, nes jo pasirodymas nebuvo juokingas. Jo linksmumas iškankintas ir dirbtinis. Net jam pasakojant smagų nutikimą manęs neėmė juokas, nes pasakojo taip, lyg diktuotų paskaitos tekstą.

Po poros valandų svečiai išsiskirstė.

Mano vyras surinko stiklines ir nunešė į virtuvę. Iškratė pelenines. Iššlavė kambarį. Užsirišo prijuostę ir grįžo prie kriauklės. Eidamas koridoriumi stabtelėjo ir pažvelgė į mane kaip išbartas mokinukas. Jis siūlė man eiti miegoti ir pažadėjo laikytis tylos. Jam atrodą, kad visas šis sujudimas mane nuvargino. Jis klydęs. Dabar suprantąs, kaip baisiai klydęs. Jam nederėję kviesti pašalinių žmonių: mano nervai dar įtempti ir aš bemat pavargstanti. Jis pats nustebęs, kaip iškart apie tai nepagalvojo. Beje, ta Jardena jam pasirodžiusi be galo vulgari. Ar aš jam atleidžianti už tai, ką padarė?

Kol Michaelis atsiprašinėjo už surengtą vakarėlį, prisiminiau, kokia apdujusi buvau tą vakarą, kai mudu ėjome pėsčiomis atgal po pirmosios mūsų iškylos į Tirat Jarą ir kaip sustojome tamsių kiparisų tarpueilyje, kaip žvarbus lietus čaižė man veidą ir kaip Michaelis staiga atsisagstė savo šiurkštų paltą ir priėmė mane į glėbį.

Dabar jis stovėjo palinkęs virš kriauklės tarsi nulaužtu sprandu. Pavargusiais judesiais plovė stiklines karštu vandeniu, paskui skalavo šaltu. Aš pritykinau basomis iš už nugaros. Pabučiavau jo trumpai kirptą galvą, apkabinau per pečius ir sugniaužiau jo tvirtą plaukuotą plaštaką. Džiaugiausi, kad nugara

jis jaučia mano krūtį, nes nuo nėštumo pradžios mudu su vyru nebuvome suartėję. Michaelio delnas buvo šlapias nuo mazgojamų stiklinių. Vienas pirštas aprištas purvinu tvarsčiu. Turbūt įsipjovė, bet man nieko nesakė. Tvarstis taip pat buvo šlapias. Jis pasuko į mane savo pailgą liesą veidą – man pasirodė dar labiau išsekęs nei tą dieną, kai pirmąsyk susitikome Šv. Žemės koledže. Aš pamačiau, kad visas jo kūnas sunykęs. Skruostikauliai išsišovę. Ties dešine šnerve įsimetusi plonytė raukšlelė. Paliečiau jo skruostą. Michaelis neatrodė nustebęs. Tarsi kažko panašaus būtų laukęs visas šias dienas. Tarsi būtų iš anksto žinojęs, kad būtent šį vakarą kažkas pasikeis.

Seniai seniai gyveno mergaitė, vardu Hana. Ją aprengė prieš šabą nauja suknele, balta kaip sniegas. Apmovė gražiais batukais, tikros zomšos, o garbanas surišo gražiu šilkiniu šalikėliu, nes mažoji Hanelė turėjo puikius garbanotus plaukus. Išėjo Hana į lauką ir pamatė seną anglių prekeivį, sulinkusį po sunkiu juodu maišu. Jau visai netrukus turėjo prasidėti šabas. Hana puolė tam prekijui padėti – nešti anglių maišą: nes mažoji Hanelė buvo geros širdies. Baltą suknelę ji išsipaišino anglimis, zomšinius batelius išsipurvino. Hana prapliupo karčiomis ašaromis: nes mažoji Hanelė buvo gera mergaitė, visada susitvarkiusi ir švarutė. Kilniaširdis mėnulis danguje išgirdo jos verksmą ir nukreipė į ją savo spindulius, tie švelniai mirgėdami visus suodžius pavertė aukso gėlėmis, o kiekvieną dėmelę – sidabro žvaigžde: nes pasaulyje nėra tokio liūdesio, kuris negalėtų pavirsti į didelį džiaugsmą.

Užliūliavusi mažylį, aš įžengiau į vyro kambarį su ilgais permatomais kulkšnis siekiančiais naktiniais. Michaelis įdėjo į knygą žymeklį, užvertė, padėjo pypkę ir užgesino stalinę lempą. Tada atsistojo ir apkabino mane per liemenį. Nesakydamas nė žodžio.

Paskui aš kalbėjau pačius širdingiausius žodžius, kokius tik įstengiau rasti: papasakok man ką nors, Michaeli. Kodėl man kažkada sakei, kad tau patinka žodis „kulkšnis“? Man patinka,

kad tau patinka žodis „kulkšnis“. Galbūt dar nevėlu tau pasakyti, kad esi švelnus ir jautrus žmogus. Tu – retenybė, Michaeli. Tu parašysi savo darbą, Michaeli, o aš jį dailiai perrašysiu. Tavo darbas bus nepriekaištingas, ir mes su Jairu didžiuosimės tavimi. Ir juo pradžiuginsi tėvą. Viskas pasikeis. Mūsų niekas nebevaržys. Aš myliu tave. Pamilau, kai susitikome Šv. Žemėje. Gal dar nevėlu prisipažinti, kad mane traukia tavo pirštai. Nežinau, kokiais žodžiais apsakyti, kaip labai noriu būti tavo žmona. Labai labai.

Michaelis miegojo. Ar galėjau jam priekaištauti? Aš kalbėjau jam pačiu švelniausiu balsu, o jis buvo siaubingai pavargęs. Naktimis jis vis sėdėdavo prie savo stalo iki antros trečios ryto, palinkęs virš darbo, kandžiodamas tuščios pypkės kandiklį. Dėl manęs jis apsiėmė taisyti pirmakursių rašinius ir net versti techninius straipsnius iš anglų kalbos. Iš uždirbtų pinigų nupirko man šildytuvą ir prašmatnų vežimėlį Jairui su lingėmis ir spalvotu gaubtu. Jis buvo toks išsekęs. O mano balsas toks švelnus. Jis užmigo.

Savo negirdinčiam vyrui aš šnabždėjau apie didžiausią savo skaudulį. Apie dvynius. Ir apie neprieinamą mergaitę – tų dvynių karalienę. Aš neslėpiau nieko. Visą naktį tamsoje žaidžiau su jo kairės rankos pirštais, o jis, įsikniaubęs į patalus, nieko nejuto. Aš vėl miegojau šalia savo vyro.

Ryte Michaelis buvo toks kaip visada – rimtas, dalykiškas. Plonytė raukšlelė buvo pradėjusi ryškėti žemiau kairės šnervės. Kol kas jos beveik nesimatė, bet jeigu raukšlės gilės ir įniks vagoti visą veidą, mano Michaelis vis labiau panašės į savo tėvą.

19

Aš ilsiuosi ramybėje. Tai, kas vyksta aplinkui, manęs nebejaudina. Čia mano vieta. Čia aš esu. Tokia, kokia esu. Tokios pat visos dienos. Tokia pati aš. Net su nauja vasarine suknute aukštu liemeniu aš vis tiek tokia pat. Buvau kruopščiai padaryta ir dailiai supakuota, perrišta gražiu raudonu kaspinu ir padėta į vitriną, nupirkta ir išvyniota, panaudota ir padėta į šalį. Visos dienos nykiai vienodos. Ypač kai vasara viešpatauja Jeruzalėje.

Tai, ką čia parašiau, – apgailėtinas melas. Kad ir ta 1953-iųjų besibaigiančios liepos diena; garsų ir reginių kupina, vaiskiai žydra diena. Mūsų išvaizdusis daržovių ir vaisių pardavėjas ankstų rytą. Mūsų daržovių ir vaisių pardavėjas persas Elijas Mosija ir gražioji jo duktė Levana. Ponas Gutmanas, elektrikas iš Davido Jelino gatvės, pažadėjęs per dvi dienas sutaisyti lygintuvą ir pažadėjęs pažadą tesėti. Dar siūlęs pirkti geltoną lemputę uodams vakarais nuo balkono baidyti. Jairui dveji metai ir trys mėnesiai. Jis nusirito nuo laiptų, todėl mušė juos mažyčiais savo kumšteliais. Ant kelių – kraujo lašeliai. Nubrozdintas vietas aptvėriau nežiūrėdama vaikui į veidą. Prieš dieną „Edisono“ kino teatre buvome žiūrėję šiuolaikinį italų filmą „Dviračių vagys“. Per pietus Michaelis jį santūriai pagyrė. Mieste buvo nusipirkęs vakarinį laikraštį, kuriame rašė apie Pietų Korėją ir Negeve infiltruotas šnipų gaujas. Gatvėje susiriejo dvi moterys ortodoksės. Rašio gatvėje ar kažkur netoliese aidėjo greitosios sirenos. Kaimynė man skundėsi didelėmis kainomis ir prasta žuvies kokybe. Michaelis su akiniais, nes jam peršti akis. Akiniai tik skai-

tyti. „Alenbio“ kavinėje Karaliaus Jurgio gatvėje nupirkau ledų Jairui ir sau. Išsiterliojau jais žaliosios palaidinės rankovę.

Viršuje gyvenanti Kamnicerių šeima turi sūnų Joramą – svajingą šviesiaplaukį keturiolikmetį. Joramas – poetas. Rašo eiles apie vienatvę. Jis nešdavo man savo rankraščius paskaityti, nes buvo girdėjęs, kad jaunystėje studijavau literatūrą. Buvau jo kūrybos teisėja. Jo balsas drebėjo, lūpos virpėjo, o akys liguistai spindėjo. Joramas atnešė man naują eilėraštį, kurį paskyrė poetės Rachelės atminimui. Joramo eilėraštyje gyvenimas be meilės buvo lyginamas su bevaise dykuma. Vienišas keliautojas dykumoje ieško pavasario, tačiau apgaulingi regėjimai jį veda klaidingu keliu. Galiausiai, pasiekęs tikro pavasario prieigas, jis susmunka ir miršta.

– Tik pamanykit, gerai išauklėtas, dievobaimingas ortodoksų berniukas rašo eiles apie meilę! – nusikvatojau.

Kurį laiką Joramui užteko jėgų juoktis kartu, bet štai jau įsitvėrė krėslo ranktūrių, o pirštai mergaitiškai pabalo. Jis juokėsi su manimi, bet ūmai akys sudrėko. Jis pastvėrė ir suglamžė popieriaus lapą su eilėmis. Staiga apsisuko ir išbėgo iš kambario.

– Atleiskite man, ponia Gonen, – sušnibždėjo stabtelėjęs prie durų. – Sudiev.

Apgailestauju.

Vakare aplankyti mūsų užėjo tetos Lėjos draugas ponas Avrahamas Kadišmanas. Geriant kavą jis kritikavo kairiųjų vyriausybę. Ar visos dienos buvo kaip visos? Jos prabėgo nepalikdamos pėdsakų. Aš atsakingai įsipareigojusi sau šiuose užrašuose aprašyti kiekvieną prabėgančią dieną, kiekvieną valandą, nes mano dienos priklauso tik man ir aš ilsiuosi ramybėje, o dienos lekia pro šalį kaip tos kalvos pro traukinio langus pakeliui į Jeruzalę. Aš mirsiu Michaelis mirs daržovių pardavėjas persas Elijas Mosija mirs Levana mirs Joramas mirs Kadišmanas mirs visi kaimynai mirs visi žmonės mirs visa Jeruzalė mirs ir tuomet nepažįstamas traukinys bus pilnas nepažįstamų žmonių ir jie kaip ir mes stovės prie langų ir žiūrės į lekiančias pro šalį nepažįsta-

mas kalvas. Aš net skruzdės virtuvėje ant grindų negaliu priploti nepagalvodama apie save.

Ir dar aš galvoju apie pačius intymiausius dalykus, apie tai, kas giliai mano kūne ir kas priklauso tik man, ir niekam daugiau: mano širdis, mano nervai, mano gimda. Jie yra mano, juose – mano esybė, bet man niekados nebus leista pažvelgti į juos ar paliesti, nes pasaulis yra atskirybė.

O, kad galėčiau užgrobti garvežį ir tapti traukinio princese, ir valdyti žvitriuosius dvynius tarsi savo kūno narius, savo kairę ir dešinę ranką.

O, kad išties taip nutiktų: 1953-iųjų rugpjūčio 17-ąją šeštą valandą ryto bocharietis taksistas Rachamimas Rachamimovas, tvirtai sudėtas ir besišypsantis, pagaliau pasirodo prie mano durų, pabeldžia ir mandagiai klausia, ar panelė Ivona Azulai pasiruošusi keliauti. Žinoma, aš būčiau pasiruošusi važiuoti su juo į Lydos oro uostą skristi lėktuvu „Olympic“ į užpustytą Rusijos stepę naktį rogėse susisupusi į meškenas vadeliotojo stambus kiaušas ledinuotose platybėse perkarusių vilkų žėrinčios akys. Mėnulio spinduliai krinta ant nuošalaus medžio sprando. Pristabdyk, vadeliotojau, trumpam pristabdyk, atsisuk ir parodyk man savo veidą. Išskaptuotas iš medžio jo veidas, netašytas, balsvoje šviesoje. Ant susivėlusių ūsų galų kabo varvekliai.

O povandeninis „Nautilijus“ plaukiojo ir tebeplaukioja, skrodžia jūrų gelmes, didžiulis, ryškiai švytintis ir begarsis pilkame vandenyne, skersai išilgai išvagotame šiltųjų srovių, su povandeninių urvų raizgalyne koralinių rifų papėdėse, skrodžia vis giliau ir giliau su galinga jėga, jis žino, kur ir ko plaukia, ir nesiilsi ramybėje, ne taip kaip akmuo, ne taip kaip gyvybės nustojusi moteris.

O prie Niufaundlendo krantų po šiaurės pašvaiste akylai patruliuoja britų minininkas „Drakonas“, ir jo įgula apie ramybę nė nenutuokia, įsibaiminusi Mobio Diko, kilmingo baltojo banginio. Rugsėjo mėnesį „Drakonas“ iš Niufaundlendo išplauks į Naująją Kaledoniją aprūpinti atsargomis karinės įgu-

los. „Drakone“, prašau, nepamiršk Haifos uosto ir Palestinos. Ir tolimosios Hanos.

Visus šiuos metus Michaelis puoselėjo viltis iš Mekor Barucho išsikelti į butą Rechavijos ar Beit Hakeremo rajone. Jam nepatinka čia gyventi. Jo tetos irgi nepaliauja stebėtis, kodėl Michaelis gyvena tarp ortodoksų, o ne civilizuotame rajone. Mokslininkui būtina tyla ir ramybė, aiškina tetos, o čia vien triukšmingi kaimynai.

Tai mano kaltė, kad iki šiol nesutaupėme net pradinio įnašo naujam butui, net jei Michaelis supratingai tai nutylėjo tetoms. Kas metai, pavasariui grįžus, mane apsėda pirkimo manija. Elektriniai prietaisai, pilkšva užuolaida per visą sieną, gausybė naujų rūbų. Kai buvau netekėjusi, pirkdavau vos vieną kitą drabužį. Studentaudama su tais pačiais išvaikščiojau visą žiemą: su mamos megzta žydra vilnone suknele ar rudomis velveto kelnėmis ir storu raudonu megztiniu, kokius tais laikais nešiojo studentės universitete, siekdamos kasdieniškumo įspūdžio. Dabar nauja suknelė man įgrysta per porą savaičių. Kiekvieną pavasarį pajusdavau pirkinių aistrą. Karštligiškai lakstydavau iš vienos parduotuvės į kitą, lyg kažkur manęs būtų laukęs didysis prizas, bet visados kitoje vietoje.

Michaeliui buvo įdomu, kodėl aš daugiau nenešioju tos suknelės aukštu liemeniu. Aš buvusi tokia laiminga, kai nusipirkau ją mažiau nei prieš pusantro mėnesio. Užgniaužęs smalsumą, jis tik tyliai ir neva supratingai palingavo galva, ir man užvirė kraujas. Galbūt kaip tik dėl to išėjau į miestą ryžtingai nusiteikusi pritrenkti jį išlaidumu. Man labai patiko jo savitvarda. Norėjosi sutrupinti ją.

Sapnai.

Žiaurūs dalykai rezgami prieš mane kasnakt.

Dvyniai prieš aušrą Judėjos dykumos griovose, į pietryčius nuo Jericho, mokosi svaidyti granatas. Suderinti judesiai. Auto-

matai ant pečių. Nudrengtos ir tepaluotos desantininkų uniformos. Mėlyna gysla, iššokusi ant Halilio kaktos. Azizas pritūpia, visu kūnu atsilošia. Halilis panarina galvą. Azizas išsitiesdamas meta. Kalvomis nusirita aidas, Negyvoji jūra už dvynių nugarų įkaista iki baltumo nelyg liepsnojančios naftos ežeras.

20

Po Jeruzalę klaidžioja tokie seni prekeiviai. Jie nepanašūs į tą vargšą anglių pardavėją iš istorijos apie mažosios Hanos suknelę. Jų veidai nespindi vidine šiluma. Jie apsisiautę ledine neapykanta. Senieji prekeiviai. Po miestą klaidžiojantys keistuoliai amatininkai. Jie ne tokie kaip visi. Pažįstu juos jau daug metų, juos ir jų riksmus. Net penkerių šešerių metų mergaitei jie man varė siaubą. Aprašysiu ir juos – tuomet gal nustos mane šiurpinę naktimis. Aš bandau išsiaiškinti jų kelius, jų apeinamą plotą, iš anksto nuspėti, kurią dieną kuris vėl pasirodys šūkalodamas ir siūlydamas mūsų gatvėje savo prekes. Be jokios abejonės, jie irgi laikosi kažkokios tvarkos ar eiliškumo. „Stik-lai! Stik-lai!“ – balsas šiurkščiai kimus. Jis nesinešioja nei įrankių, nei stiklo, tarsi susitaikęs su tuo, kad į jo šauksmus niekas neatsilieps. *Alte zachen, alte schich!* – skardena su didžiausiu maišu ant peties lyg vagis iš pasakų knygų paveikslėlių. *Pri-mus, pri-mus!* – tai stambus vyras milžiniška prakaulia kaukole, primenantis archetipinį kalvį. „Matracai! Matracai!“ – beveik dviprasmiškai įtaigauja balsas. Peilių galąstojas tamposi koja minamą medinį tekėlą. Be dantų, ausys plaukuotos ir išsikišusios kaip šikšnosparnio. Senieji amatininkai, keistuoliai prekeiviai, metai iš metų bastosi laiko nepaliestomis Jeruzalės gatvėmis. Tarsi Jeruzalė būtų vaiduoklių pilis kur nors Šiaurėje, o jie – pasaloje tykančios kerštaujančios dvasios.

Aš gimiau 1930-aisiais Kirjat Šmuelyje Katamono pakraštyje per Sukoto šventę. Kartais apima keistas jausmas, kad nykūs tyrlaukiai skiria mano tėvų ir mano vyro namus. Niekada ne-

buvau aplankiusi gatvės, kurioje gimiau. Vieną šabo rytmetį su Michaeliu ir Jairu išėjome pasivaikščioti ir nusigavome iki Talbijos pakraščių. Toliau eiti aš nesutikau. Kaip išpaikintas vaikas trepsėjau koja: ne, ne! Mano vyras ir vaikas juokėsi iš manęs, bet nusileido.

Mea Šearime, Beit Izraelyje, Sanhedrijoje, Kerem Avrahame, Achvoje, Zichron Mošėje, Nachalat Šivoje gyvena religingi žmonės: aškenaziai kailinėmis kepuraitėmis ir sefardai dryžuotais apsiaustais. Senutės tyliai gūžiasi ant žemų suoliukų, tarsi prieš jas tįsotų ne mažas miestukas, o plytėtų neaprėpiamos erdvės, kurių horizontus privalu kas dieną stebėti sakalo akimis.

Jeruzalė neturi pabaigos. Pietuose – Talpiotas, užmirštas žemynas, nugrimzdęs tarp amžinai šnabždančių pušų. Iš Judėjos dykumos, prisišliejusios prie Talpioto iš rytų, kyla melsvi garai. Rūkas paliečia nedidukes jo vilas ir net pušų užtemdytus sodus. Beit Hakeremas, atsiskyręs kaimelis, pasimetęs už vėjo gairinamos lygumos, apsuptas uolotų laukų. Bajit Vaganas, nuošalus fortas ant kalvos, kur už visą dieną neatšaunamų langinių groja smuikas, o vakarais pietų pusėje kaukia šakalai. Nejauki tyla įsivyrauja Rechavijoje, Gaono Sadijos gatvėje, saulei nusileidus. Prie apšviesto lango sėdi ir darbuojasi žilaplaukis išminčius, spaudo rašomosios mašinėlės klavišus. Kas galėtų pagalvoti, kad kitame tos pačios gatvės gale įsikūręs Šarei Chesedo rajonas, pilnas basakojų moterų, naktimis klaidžiojančių tarp spalvotų vėjo plazdenamų drobių, ir klastingų kačių, šmirinėjančių pakiemiais. Ar galimas daiktas, kad tas senas žmogus, skambinantis savo melodijas vokiška rašomąja mašinėle, apie jas nė nenutuokia? Kas galėtų pagalvoti, kad po jo vakariniu balkonu driekiasi Kryžiaus slėnis, o šlaitu sliuogianti senovinė giraitė užgriebia atkampius Rechavijos namus tarsi kėsindamasi apglėbti ir uždusinti juos vešlia savo augalija. Nedideli laužai blyksi slėnyje, o iš giraičių atsklinda ir langų stiklus paliečia pratisos prislopusios dainos. Temstant iš miesto pakraščių į Rechaviją ima skverbtis būriai baltadančių padaužų aštriais akmenukais

daužyti įspūdingų jos gatvių žibintų. Kol kas gatvės dar ramios: Kimchio, Maimonido, Nachmanido, Alharizio, Abrabanelio, Ibn Ezros, Ibn Gabirolio, Gaono Sadijos. Bet ir britų minininko „Drakono" deniuose tebetvyros ramybė, maištui įsižiebus triumuose... Prietemai gaubiant Jeruzalę, gali dirstelėti į gatvių galuose dūluojančias kalvas, laukiančias, kada tamsa nusileis ant langinėmis užsisklendusio miesto.

Tel Arzoje, Jeruzalės šiaurėje, gyvena sena pianistė. Ji groja be atvangos ir nenuilsdama. Ruošiasi naujam Šuberto ir Šopeno kūrinių rečitaliui. Į šiaurę nuo jos ant kalvos stūkso vienišas Nebi Samuillo bokštas, stūkso sustingęs kitoje sienos pusėje ir dieną naktį nenuleidžia akių nuo pagyvenusios pianistės, kuri lyg niekur nieko sėdi prie pianino tiesia nugara į atvirą langą. Naktį tas bokštas krizena, aukštas laibas bokštas krizena lyg pats sau kuždėdamas: „Šopenas ir Šubertas."

Vieną rugpjūčio dieną mudu su Michaeliu išsiruošėme ilgiau pasivaikščioti. Jairą palikome pas geriausią mano draugę Chadasą Becalelio gatvėje. Jeruzalėje buvo vasara. Jos gatvės buvo užlietos kiek kitokios šviesos. Turiu minty gęstančią dienos šviesą tarp pusės šešių ir pusės septynių. Vėsa glamonėjo. Siauroje Pri Chadašo gatvelėje buvo akmenimis grįstas kiemas, nuo gatvės atskirtas apgriuvusios sienos. Tarp grubiai tašytų grindinio akmenų į viršų stiebėsi senas man nežinomas medis. Kai tuo keliu žiemą ėjau viena, palaikiau tą medį jau nebegyvu. Bet klydau: dabar, smailiais nageliais kabindamiesi į orą, iš kamieno kalėsi švieži ūgliai. Iš Pri Chadašo gatvės pasukome kairėn – į Juozapo gatvę. Aukštas tamsus vyras, susisupęs į paltą, su pilka kepure ant galvos, spoksojo į mane pro šviečiantį žuvų krautuvės langą. Aš išprotėjau ar tai mano tikrasis vyras priekaištingai veria mane akimis pro apšviestą žuvų krautuvės langą, susisupęs į paltą ir užsimaukšlinęs pilką kepurę?

Moterys buvo ištempusios į balkonus visą namų turtą: margus ir baltus patalus, paklodes ir antklodes. Viename iš Chašmonai-

mų gatvės balkonų stovėjo liauna grakšti mergina. Atraitotomis rankovėmis, skarele paslėpusi plaukus. Nepastebėdama mūsų, ji medine lazda piktai daužė pūkinę antklodę. Ant vienos sienos buvo matyti apiblukęs dar pogrindžio laikų šūkis raudonomis raidėmis: *Kraujyje ir ugnyje krito Judėja, kraujyje ir ugnyje Judėja pakils.* Sentimentalumas man svetimas, bet tų žodžių muzika mane sujaudino.

Tą vakarą su Michaeliu daug apėjome. Bochariečių kvartalo Pranašo Samuelio gatve nužingsniavome iki Mandelbaumo vartų. Iš čia pro Vengrų namus sukančiu taku patraukėme į Abisinų kvartalą, į Musrarą ir likusiu Jafos kelio galiuku – į Notrdamo aikštę. Jeruzalė – liepsnojantis miestas. Ištisi kvartalai, atrodo, kybo ore. Bet atidesniam žvilgsniui atsiskleidžia neišmatuojamas jos sunkis. Nepakeliamas gatvelių raizgalynės despotizmas.

Laikinų statinių labirintas, pykčiu rusenančios lūšnos ir pašiūrės, prisišliejusios prie pilko akmens, nusidažančio tai melsvu, tai rausvu atspalviu. Rūdijantys laštakai. Apgriuvusios sienos. Nuožmi ir tyli mūrų ir atkaklios augalijos kova. Griuvėsių dykynės ir usnys. O svarbiausia – nenuspėjamos šviesos išdaigos: užtenka atsitiktiniam debesėliui vos akimirką įsiterpti tarp besileidžiančios saulės ir miesto, ir Jeruzalė kaipmat pasikeičia.

Ir dar sienos.

Kiekvienas kvartalas, kiekvienas priemiestis už aukštų sienų slepia nematomą branduolį. Praeiviui užsklęstos nedraugiškos citadelės. Ar gali kas jaustis Jeruzalėje kaip namie, klausiu savęs. Net pragyvenęs čia amžių? Tai uždarų kiemų miestas, jo siela užsklęsta tarp atšiaurių stiklo šukėmis vainikuotų sienų. Jeruzalės nėra. Tyčia paberti trupiniai nekaltiems žmonėms suklaidinti. Tai tik kiautas kiaute, o jo turinys užgintas. Aš rašiau: „Gimiau Jeruzalėje." Parašyti „Jeruzalė – mano miestas" aš negaliu. Iš kur man žinoti, kas manęs tyko rusų komplekso gilumoje, už Šnelerio kareivinių sienų, En Keremo vienuolių urvuose ar

vyriausiojo komisaro rūmų ant Piktų Užmačių kalvos anklave. Tai užsisklendęs miestas.

Melisandos gatvėje įsižiebus žibintams, stambus orus vyras puolė prie Michaelio, suėmė už atlapų kaip senas pažįstamas ir šitaip kreipėsi į mano vyrą:

– Prakeikiu tave, Izraelio nelaime. Kad tu prasmegtum!

Michaelis, nesusidūręs su Jeruzalės bepročiais, apstulbo ir perbalo. Nepažįstamasis draugiškai nusišypsojo ir ramiai pridūrė:

– Ir teprasmenga visi Viešpaties priešai, amen sela*.

Michaelis turbūt ketino paaiškinti nepažįstamajam, kad šis apsiriko palaikydamas jį pikčiausiu savo priešu, bet vyras baigė visas kalbas besdamas pirštu į mano vyro batus:

– Spjaunu į tave ir į visus tavo palikuonis amžių amžiams, amen!

Priemiesčiai ir kaimai supa Jeruzalę glaudžiu ratu nelyg smalsūs praeiviai, apstoję ant kelio gulinčią susižeidusią moterį: Nebi Samuilas, Šafatas, Šeich Džara, Isavija, Augusta Viktorija, Vadi Džozas, Siluanas, Sur Bacheras, Beit Safafa. Sugniaužę kumščius, jie sutraiškytų miestą.

Neįtikėtina, bet vakarais trapūs senukai mokslininkai išeina pakvėpuoti grynu oru. Jie baksnoja šaligatvį lazdomis nelyginant akli klajūnai snieguotoje stepėje. Tą vakarą su Michaeliu sutikome porą tokių Lunco gatvėje, už Sansuro namų. Jie palengva žingsniavo susikibę už parankių, tarsi naudodamiesi vienas kito pagalba jiems nesvetingoje aplinkoje. Aš nusišypsojau ir džiugiai pasisveikinau. Abu skubiai kilstelėjo ranką prie galvos. Vienas atsakydamas į sveikinimą entuziastingai pamosavo skrybėle. Antrasis buvo vienplaukis, tad padarė simbolinį gestą, o gal tik pamojo išsiblaškęs.

---

* (*Hebr.* הלס „sustok ir klausyk“) – judaistinio psalmyno žodis, artimas **amen**.

21

Rudenį Michaelis gavo dėstytojo asistento pareigas Geologijos fakultete. Šįsyk su kompanija nešventė. Šia ypatinga proga gavo porą išeiginių. Mes nusivežėme Jairą į Tel Avivą ir apsistojome pas tetą Lėją.

Plokščias mirguliuojantis miestas, ryškiaspalviai autobusai, jūros vaizdas ir sūraus vėjo skonis, tvarkingai apgenėti šaligatvių medžiai – visa tai sužadino man kažkokį aitrų troškimą nežinia ko ir nežinia kodėl. Ten viešpatavo ramuma ir vos juntamas lūkestis. Mes aplankėme tris Michaelio mokyklos draugus ir nuėjome į porą spektaklių „Habimos" teatre. Išsinuomojome valtį ir Jarkono upe nusiyrėme Septynių malūnų link. Plačiašakių eukaliptų atspindžiai virpėjo vandenyje. Begalinės ramybės akimirka.

Tą patį rudenį grįžau prie penkių valandų darbo Saros Zeldin vaikų darželyje. Ėmėme grąžinti pinigus, kurių prisiskolinome po vestuvių. Net Michaelio tetoms atidavėme dalį iš jų gautų pinigų. Bet taupyti naujo buto paskolai nepradėjome, nes Velykų išvakarėse, nepasitarusi su Michaeliu, Zuzovskių parduotuvėje nupirkau brangią madingą sofą ir tris prie jos derančius krėslus.

Kai Michaelis gavo savivaldybės leidimą, iš karto apsimūrijome balkoną. Naująjį kambarį pavadinome studija. Michaelis čia pasistatė rašomąjį stalą ir perkraustė knygų spintą. Ketvirtų mūsų vedybų metinių proga dovanojau Michaeliui pirmąjį „Encyclopaedia Hebraica" tomą. Jis nupirko man Izraelio gamybos radijo imtuvą.

Michaelis sėdėdavo ir darbuodavosi iki išnaktų. Naująją studiją nuo mano miegamojo skyrė stiklinės durys. Pro durų stiklą stalinė lempa metė milžiniškus šešėlius ant sienos priešais mano lovą. Naktimis Michaelio šešėlis braudavosi į mano sapnus. Kai jis atidarydavo stalčių ar pakeldavo knygą, užsidėdavo akinius ar uždegdavo pypkę, tamsūs šešėliai užguldavo sieną priešais mano akis. Jie krisdavo visiškoje tyloje. Kartais įgaudavo pavidalus. Aš stipriai užmerkdavau akis, bet jie vis tiek neatleisdavo gniaužtų. Kai atsimerkdavau, atrodydavo, kad visas kambarys kratosi sulig menkiausiu vyro krustelėjimu prie stalo naktį.

Apgailestavau, kad Michaelis – geologas, o ne architektas. O, kad naktimis jis būtų įknibęs į brėžinius pastatų, kelių, nepaimamų tvirtovių ar jūrų uosto, kuriame galėtų nuleisti inkarą britų minininkas „Drakonas"!

Michaelio ranka jautri ir tvirta. Kokias tikslias diagramas jis braižo! Braižo geologinę schemą ant plono kalkinio popieriaus, o lūpos tuo metu kietai sučiauptos. Primena lemtingus sprendimus priimantį ir ledine ramybe dvelkiantį karvedį ar valstybės vadovą. Jei Michaelis būtų architektas, galbūt galėčiau susitaikyti su jo šešėliu, krintančiu ant miegamojo sienos naktį. Keista ir baugu nakčia suvokti, kad Michaelis tyrinėja nežinomus žemės gelmių klodus. Tarsi naktimis niekintų ir pykdytų to nedovanojantį pasaulį.

Galų gale aš atsikeliu ir išsiverdu mėtų arbatos, kaip išmokusi iš ponios Tarnopoler, pas kurią nuomojau kambarį prieš ištekėdama. Arba užsidegu šviesą ir skaitau iki vidurnakčio ar pirmos nakties, kol mano vyras tyliai atsigula šalia, pasako „labanakt", pabučiuoja į lūpas ir užsitraukia ant galvos antklodę.

Iš knygų, kurias naktimis skaičiau, niekaip nebūtum pasakęs, jog kadaise studijavau literatūrą: blizgiais minkštais viršeliais Somersetas Moemas ir Dafnė diu Morjė angliškai, Štefanas Cveigas, Romenas Rolanas. Mano skonis pasidarė sentimentalus. Verkiau skaitydama prastai išverstą Andrė Morua „Moterį be meilės". Raudojau kaip mokinukė. Aš nepateisinau savo

profesoriaus lūkesčių. Neleidau išsipildyti viltims, kurias jis su manimi siejo ir man išsakė netrukus po vestuvių.

Stovėdama prie virtuvės kriauklės įsižiūrėjau į sodą apačioje. Sodas apleistas: prineštas purvo žiemą ir dulkinas, apėjęs usnimis vasarą. Indų šukės voliojasi, kur pakliuvo. Joramo Kamnicerio su draugais statyti akmeniniai įtvirtinimai riogso apgriuvę. Sodo gale stirkso sugedusi vandens kolonėlė. Čia – Rusijos stepė, čia – Niufaundlendas, čia – salyno salelės ir aš čia ištremta. Bet kartais mano akys atmerktos ir aš galiu išvysti Laiką. Laikas panašus į naktimis patruliuojantį policijos automobilį: tankiai švysčiojantis raudonas švyturėlis, palyginti lėtai besisukantys ratai, vos čežančios padangos. Slenka atsargiai. Lėtai. Grėsmingai. Vogčia.

Aš vaizdavausi, kad negyvi daiktai paklūsta kitokiam ritmui, nes jie nemąsto.

Pavyzdžiui, ant mūsų sode išsikerojusio figmedžio metų metus kabojo surūdijęs dubuo. Turbūt koks seniai miręs kaimynas iš viršutinio aukšto kadaise išmetė jį pro langą. Dubuo įsipainiojo šakose. Išbertas rūdžių, jis jau kabojo už virtuvės lango, kai čia atsikėlėm. Ketverius penkerius metus. Siautulingi žiemos vėjai, ir tie nenubloškė jo žemėn. Vis dėlto Naujųjų metų dieną stovėjau virtuvėje prie kriauklės ir savo akimis mačiau, kaip tas dubuo iškrito iš medžio. Nei menkiausias vėjelis, nei katė ar paukštis nesukrutino šakos. Bet tą akimirką apsireiškė neatšaukiamos jėgos. Rūdžių pagraužtas metalas suguro, ir dubuo tarkštelėjo žemėn. Aš noriu pasakyti šit ką: visus tuos metus šį daiktą laikiau pačiu tikriausiu rimties įsikūnijimu, o jame visus tuos metus vyko akiai nematomi pokyčiai.

22

Dauguma mūsų kaimynų – religingi žmonės, turintys daug vaikų. Ketverių metų Jairas kartais sugalvoja tokių klausimų, į kuriuos negaliu atsakyti. Siunčiu jį su savo klausimais pas tėvą. O Michaelis, kartais su manimi kalbantis kaip su maža neklusnia mergaite, su sūnumi bendrauja kaip vyras su vyru. Jų pokalbio žodžiai pasiekia mane virtuvėje. Jie niekuomet nepertraukia vienas kito. Michaelis išmokė Jairą baigti kalbą žodžiu „baigiau". Michaelis kartais pats juo užbaigia savo atsakymą. Šitokį būdą mano vyras pasirinko, norėdamas leisti sūnui suprasti, kad pašnekovams nedera pertraukti vienas kito.

Jairas, tarkim, klausia: „Kodėl vienas žmogus galvoja ne tą patį, ką kitas žmogus?" Michaelis atsako: „Žmonės skirtingi." Tada Jairas klausia: „Kodėl nebūna tokių pat žmonių arba tokių pat vaikų?" Michaelis pripažins, kad nežino atsakymo. Vaikas patylės, gerai pagalvos, o tada veikiausiai pareikš:

– Manau, mamytė žino viską, nes mamytė niekada nesako „nežinau". Mamytė sako: „Žinau, bet nemoku paaiškinti." Kaip gali sakyti „žinau", jeigu nemoki paaiškinti? Baigiau.

Michaelis santūriai šypsodamas turbūt bandys išaiškinti sūnui, kuo mintys skiriasi nuo jų pasakymo.

Nugirdusi panašų pokalbį, vis prisimenu velionį tėvą, atidų žmogų, kuris pasverdavo kiekvieną nugirstą pasakymą, net vaiko, ieškodamas ženklų ar užuominų jam užgintos tiesos, prie kurios slenksčio jis buvo priverstas tysoti kniūbsčias visą gyvenimą.

Ketverių penkerių metų Jairas buvo stiprus, tylus vaikas. Kartais pasireikšdavo jo polinkis į sunkiai paaiškinamą agresiją.

Galbūt jam paaiškėjo, kokie baikštūs kaimynų vaikai. Vangiais rankų mostais jis galbūt net vyresniems vaikams įkvėpdavo pagarbios baimės. Kai kada pareidavo namo prikultas iki mėlynių kitų vaikų tėvų. Bet paprastai neišklausdavome, kieno tai darbas. Michaelio prispirtas, dažniausiai atsakydavo taip:

– Aš pats kaltas, nes pradėjau. Aš pirmas pradėjau muštis, todėl jie gynėsi. Aš baigiau.

– Kodėl tu pradėjai muštis?

– Mane privertė.

– Kaipgi tave privertė?

– Visaip.

– Na, kaip?

– Nesakysiu. Jie neprasivardžiavo... Jie lindo.

– Kaip lindo?

– Lindo.

Pastebėjau paniurėlišką sūnaus pasipūtimą. Išskirtinį domėjimąsi maistu. Daiktais. Elektros prietaisais. Laikrodžiu. Užsitęsusias tylos pauzes, tarsi jo mintyse ištisai suktųsi kažin kokie sudėtingi dalykai.

Michaelis niekados nekėlė rankos prieš vaiką: tiek iš principo, tiek dėl to, kad pats buvo auginamas supratingai ir vaikystėje nė karto negavo pylos. Apie save to negaliu pasakyti. Mušiau Jairą tada, kai jis rodydavo paniurėlišką pasipūtimą. Nežiūrėdama į jo ramias pilkas akis perdavau iki uždusimo, kol pavykdavo iš jo gerklės išspausti kūkčiojimą. Jis buvo tokios stiprios valios, kad kartais mane imdavo šiurpas, o išdidumui galų gale palūžus Jairas teikdavosi man juokingai suinkšti, bet tas inkštimas labiau priminė verkiančio vaiko mėgdžiojimą.

Virš mūsų, trečiame aukšte, priešais Kamnicerius gyveno bevaikė senyvų žmonių pora, pavarde Glikai. Vyras buvo dievobaimingas smulkus galanterininkas, o moterį kamavo isterijos priepuoliai. Naktimis mane pažadindavo pratisas duslus kūk-

čiojimas, panašus į mažo šuniuko viauksėjimą. Kartais prieš aušrą nuskambėdavo šaižus riksmas, o po pertraukėlės įkandin antras, slopus, tarsi iš po vandens. Aš šokdavau iš lovos ir bėgdavau vienais naktiniais į vaiko kambarį. Man vis atrodydavo, kad tai Jairas klykia, kad kažkas baisaus nutiko mano sūnui.

Nakties aš nekenčiau.

Mekor Barucho kvartalas statytas iš akmens ir geležies. Geležiniai laiptatakių, kylančių išorinėmis senovinių namų sienomis, turėklai. Purvini geležiniai vartai su išraižytais jų statybų metais, fundatorių bei jų tėvų vardais. Sukiužusios, persikreipusiomis pozomis sustingusios tvoros. Surūdijusios ant vienui vieno vyrio kabančios langinės, grasinančios nusitėkšti į gatvę. Ir raudonai ant trupančio tinko sienos netoli mūsų namo nuteptas šūkis: *Kraujyje ir ugnyje Judėja krito, kraujyje ir ugnyje Judėja pakils*. Mane žavi ne šūkio prasmė, o tam tikra simetrija. Sakytum, išlaikyta pusiausvyra, kurios aš nemoku apsakyti, bet kuri aplanko mane naktimis, kai gatvės žibintai atspaudžia ant sienos langų rėmų šešėlį ir viskas, regis, susidvejina.

Pakilęs vėjas žvangina gofruotos geležies stogines, kurias žmonės susinarsto savo balkonuose ir ant stogų. Šis garsas irgi sustiprina nuolatos grįžtančią depresiją. Į nakties pabaigą juodu tyliai plaukia virš mūsų rajono. Sklendžia iki pusės nuogi, lengvi ir basakojai. Išdžiūvusiais kumščiais daužo gofruotą geležį, nes jiems įsakyta iki paklaikimo įbauginti šunis. Prieš aušrą šunų lojimas aptyksta ir virsta padriku stūgavimu. Atsiplaikstо dvyniai. Aš jaučiu. Girdžiu jų basų kojų tapnojimą. Jie be garso kvatoja vienas kitam. Lipa vienas kitam ant pečių ir ropščiasi pas mane sode kerojančiu figmedžiu. Jiems nurodyta šaka bilsnoti į mano langines. Nesmarkiai. Švelniai. Kartą girdėjau, kaip jas braižė nagais. Kartą apmėtė langines kankorėžiais. Juodu pasiųsti pažadinti manęs. Kažkam atrodo, kad aš miegu. Jauna būdama galėjau stipriai mylėti, o dabar ši mano stiprybė gęsta. Aš nenoriu užgesti.

Metams bėgant, kartkartėmis užduodavau sau klausimus, panašius į tuos, kurie mano mintyse šmėstelėjo aną naktį, kai su Michaeliu pėsčiomis keliavome atgal iš Tirat Jaro, likus trims savaitėms iki vestuvių. Ką tu įžvelgei šitame vyre ir ką tu apie jį žinai? O jeigu kitas vyras būtų sugavęs tave už rankos slystelėjusią ant Šv. Žemės laiptų? Ar čia esama kažkokių jėgų veikimo, jėgų, kurių pažinti greičiausiai neįmanoma, ar vis dėlto ponios Tarnopoler žodžiuose, kuriuos ji pasakė vestuvių išvakarėse, būta tiesos?

Ką mąsto mano vyras, nebandau spėlioti. Jo veide matau rimtį, tarsi jo norai būtų išsipildę ir dabar jis išsiblaškęs ir patenkintas stovėtų laukdamas autobuso, kuris jį, smagiai pasivaikščiojusį zoologijos sode, parveš namo: pavalgyti, nusirengti ir gultis miegoti. Kai pradinėse klasėse rašydavome apie kokią išvyką, rašinio pabaigoje savo įspūdžius apibendrindavome žodžiais „pavargęs, bet laimingas“. Kaip tik tokia mina būna Michaelio veide didžiumą dienų.

Michaelis kas rytą į universitetą važiuoja dviem autobusais. Portfelis, kurį tėvas jam dovanojo vestuvių proga, ekonominių suvaržymų laikotarpio reliktas iš dirbtinės odos, nusidėvėjo, bet pirkti naujo jis man neleido. Pasakė, kad yra sentimentaliai prisirišęs prie senojo.

Tvirtais mikliais pirštais laikas nudilina daiktus. Visa kas priklauso nuo jo malonės.

Portfelyje Michaelis nešiojasi savo paskaitų lapus, kuriuos numeruoja romėniškais, o ne įprastais arabiškais skaičiais. Be to, portfelyje tiek žiemą, tiek vasarą nešiojasi vilnonį šaliką, kurį jam numezgė mano mama. Ir dar tablečių nuo rėmens. Ne per seniausiai Michaelį ėmė graužti rėmuo, ypač prieš pietus.

Žiemą mano vyras dėvi melsvai pilką lietpaltį, derantį prie akių spalvos. O ant skrybėlės užsivožia plastikinį apmovą. Vasarą nešioja laisvus tinklelinius marškinius be kaklaraiščio. Jo liemuo, liesas ir plaukuotas, persišviečia per tuos marškinius. Jis ir toliau atkakliai kerpa plaukus trumpai, kad būtų panašus į sportininką

ar karininką. Ar Michaelis kada nors troško būti sportininku ar karininku? Kiek nedaug mums leista sužinoti apie kitą žmogų. Net jei esi be galo atidus. Net jei niekada nieko nepamiršti.

Mudu ne per daugiausia kalbamės įprastą dieną: gal galėtum paduoti, gal palaikysi, paskubėk, nešiukšlink, kur Jairas, vakarienė paruošta, gal užgesintum šviesą koridoriuje.

Vakare po devintos valandos žinių lupame ir valgome vaisius sėdėdami vienas prieš kitą krėsluose. Chruščiovas sutvarkys Gomulką, Eizenhaueris nesikiš. Vyriausybė išties pasiryžusi išsilaikyti? Irako valdovas – marionetė jaunų karininkų rankose. Rinkimai daug permainų neatneš.

Paskui Michaelis sėda prie savo darbo stalo ir užsideda skaitymo akinius. Aš įsijungiu radiją ir tyliai klausausi muzikos. Ne koncerto, o tolimos užsienio radijo stoties šokių muzikos. Vienuoliktą gulu į lovą. Vienoje iš sienų įmūrytas vandentiekio vamzdis. Slėpiningi tekančio vandens garsai. Kosėjimas. Vėjo ūžimas.

Kiekvieną antradienį eidamas namo iš universiteto Michaelis užsuka į centrą ir „Kahanos" agentūroje nuperka du bilietus į kiną. Aštuntą valandą mes pradedame rengtis, o pusę devynių išeiname iš namų. Kol mudu su Michaeliu kine, Jairą prižiūri išblyškęs jaunuolis Joramas Kamniceris. Už tai aš jam padedu ruoštis žydų literatūros egzaminui. Tai jo dėka aš nespėjau užmiršti visko, ko buvau išmokusi studijų metais. Mes sėdime kartu skaitydami Achado Chamo eses ir lygindami Kunigą su Pranašu, Kūną su Dvasia, Vergovę su Laisve. Visos viena kitai priešingos idėjos simetriškai suporuotos. Man patinka tokia sistema. Joramas irgi įsitikinęs, kad pranašavimas, laisvė ir dvasia kviečia mus išsivaduoti iš vergystės ir kūno pančių. Kai pagiriu kurį nors jo eilėraštį, Joramo akys liguistai sužimba. Joramo eilės aistringos. Jis vartoja neįprastus žodžius ir žodžių junginius. Kartą paklausiau, ką reiškia viename jo eilėraštyje pasakymas „asketiška meilė". Joramas paaiškino, kad esama tokios meilės, kuri nesuteikia pa-

grindo džiaugtis. Aš pakartojau pastabą, kurią prieš daug metų išgirdau iš savo vyro: kai žmonės viskuo aprūpinti ir neturi ką veikti, jausmai išsikeroja kaip piktybinis auglys.

– Ponia Gonen... – pratarė Joramas ir staiga užsikirto. Paskutinis skiemuo išėjo spigus, nes Joramo amžius buvo toks, kai vaikinams sunku suvaldyti balsą.

Michaeliui užėjus į kambarį, kuriame sėdėdavome su Joramu, vaikinuką sakytum ištikdavo vidinis mėšlungis. Jis susikūprindavo ir nudurdavo akis į grindis susinepatoginęs, lyg būtų ką išpylęs ant kilimo ar numetęs vazą. Joramas Kamniceris baigs vidurinę mokyklą, įstos į universitetą, o paskui Jeruzalėje mokys hebrajų kalbos ir Biblijos. Kasmet siųs mums po gražų naujametį atviruką, ir mes nusiųsime jam vieną. Laikas dar tebebuvo čia, ori nematoma būtybė, nepalanki Joramui, nepalanki man, nežadanti nieko gero.

Vieną 1954-ųjų rudens vakarą Michaelis namo grįžo su pilkšvai baltu kačiuku rankose. Rado jį Davido Jelino gatvėje, religinės mergaičių mokyklos patvoryje.

– Argi jis ne mielas? Paliesk jį. Žiūrėk, kaip kelia mažytę letenėlę, gąsdindamas mus, lyg būtų koks leopardas ar bent jau pantera. Kur Jairo knyga apie gyvūnus? Mamyte, prašom paduoti knygą, ir mes parodysime Jairui, kodėl katės ir leopardai yra giminaičiai.

Kai Michaelis paėmė sūnaus ranką ir paglostė ja kačiuką, pastebėjau, kaip virptelėjo vaiko lūpų kamputis, lyg kačiukas būtų trapus ar jį glostyti pavojinga.

– Žiūrėk, mamyte, jis žiūri tiesiai į mane. Ko jis nori?

– Jis nori ėsti, branguti. Ir miego. Eik ir paruošk jam guolį ant virtuvės grindų. Ne, kvailiuk, katėms nereikia antklodžių.

– Kodėl nereikia?

– Todėl, kad katės – ne žmonės. Jos kitokios.

– Kodėl jos kitokios?

– Jos jau tokios sukurtos. Nemoku paaiškinti.

– Tėti, kodėl katėms nereikia antklodžių kaip mums?

– Todėl, kad jos turi šiltą kailiuką, taigi joms šilta be antklodžių.

Michaelis ir Jairas su kačiuku pražaidė visą vakarą. Pavadino jį Sniegiumi. Kačiukas buvo vos poros savaičių ir nekoordinuoti jo judesiai kėlė graudulį. Jis iš visų jėgų stengėsi sugauti drugelį, plazdenantį palei pat virtuvės lubas. Kačiuko šuoliai buvo juokingi, nes jis neturėjo jokio supratimo apie aukštį ar atstumus. Pašokęs kelis centimetrus nuo grindų, pražiodavo ir sučiaupdavo mažus nasrelius, lyg jau būtų pasiekęs drugelį. Mes visi leipome juokais. Kačiukas, mums kvatojant, išsiriesdavo ir išleisdavo šnypščiamą garsą, neva turintį stingdyti kraują.

– Sniegius užaugs didelis, – kalbėjo Jairas, – ir bus stipriausias mūsų rajono katinas. Išmokysime jį saugoti namus ir gaudyti vagis bei šnipus. Sniegius bus mūsų sarginis katinas.

– Jį reikia pašerti, – pasakė Michaelis. – Be to, jį reikia paglostyti. Kiekvienas gyvas padaras trokšta meilės. Taigi mes mylėsime Sniegių, o Sniegius mylės mus. Tik bučiuoti jo nebūtina, Jairai. Mamytė supyks.

Aš paaukojau jam žalią plastikinį dubenį, padaviau pieno ir sūrio. Michaelis turėjo pamurkdyti Sniegiaus snukutį į pieną, nes šis dar nemokėjo lakti iš dubenėlio. Tai išgąsdino gyvuliuką, jis purkštavo ir smarkiai purtė šlapią nosytę taškydamas į šalis baltus lašelius. Galop atsuko į mus šlapią ir graudžiai išsitaršiusį snukutį. Sniegius nebuvo sniego baltumo – pilkšvai baltas. Eilinis katinas.

Naktį kačiukas aptiko siaurą neužverto virtuvės lango plyšį. Per balkoną prasmuko į miegamąjį ir susirado mūsų lovą. Susirangė man prie kojų, nors tai Michaelis jį priglaudė ir visą vakarą žaidė su juo. Nedėkingas gyvūnas. Jis nekreipė dėmesio į žmogų, kuris jam buvo geras, ir glaustėsi prie to, kuris sutiko jį šaltai. Prieš kelerius metus Michaelis man sakė: „Katė niekada nemegs

draugystės su jai abejingu žmogum.“ Dabar supratau, kad tai tebuvo viso labo metafora, kurios nereikėjo suprasti tiesiogiai, ir kad Michaelis šitaip pasakė tik norėdamas pasirodyti originalus. Kačiukas gulėjo susirangęs prie mano kojų, dusliai šnarpavo, ir šis garsas veikė raminamai. Švintant kačiukas ėmė braižyti duris. Aš atsikėliau ir išleidau jį. Vos atsidūręs lauke, įniko miaukti prie durų, kad vėl įleisčiau. Įsmukęs vidun, nustypino prie balkono durų, nusižiovavo, pasirąžė, panarnėjo ir miaukdamas ėmė prašytis išleidžiamas. Sniegius buvo aikštingas kačiukas, o gal tik nelabai apsisprendęs.

Po penkių dienų mūsų kačiukas išėjo į lauką ir negrįžo. Visą vakarą mano vyras su sūnumi jo ieškojo gatvėje, mūsų rajone ir prie religinės mergaičių mokyklos tvoros, iš kur jį Michaelis paėmė praėjusią savaitę. Jairas buvo įsitikinęs, kad mes nuskriaudėme Sniegių. Michaelis savo ruožtu darė prielaidą, kad šis parkeliavo pas savo mamą. Mano sąžinė buvo švari. Tai sakau, nes mane įtarinėjo nugalabijus Sniegių. Negi Michaelis iš tikrųjų manąs, kad aš būčiau galėjusi nunuodyti kačiuką?

– Aš suprantu, – atsakė jis, – kad neteisingai pasielgiau nuspręsdamas laikyti katiną nepasitaręs su tavimi, tarsi gyvenčiau vienas. Pabandyk mane suprasti: aš tik norėjau, kad vaikas būtų laimingas. Ir aš, kai buvau vaikas, labai norėjau turėti katiną, bet tėvas neleido.

– Aš prie jo net neprisiliečiau, Michaeli, patikėk manimi! Aš net neprieštaraučiau, jei parneštum į namus kitą kačiuką. Aš jo net nepaliečiau.

– Į dangų jis, tikiuosi, nukeliavo ugnies vežimu, – sausai šyptelėjo Michaelis. – Nekalbėkim daugiau apie tai. Man tik gaila berniuko: jis labai prisirišo prie Sniegiaus. Bet keiskime temą. Negi barsimės dėl kažkokio kačiuko?

– Mes nesibaram, – atsakiau.

– Nėra kačiuko – nėra barnių, – vėl sausai šyptelėjo Michaelis.

23

Maždaug tuo metu mūsų naktų aura pasikeitė. Savo nenuilstamu dėmesingumu ir atidumu Michaelis išmoko patenkinti mano kūną. Jo pirštai buvo pasitikintys ir įgudę. Jie niekuomet nepasiduodavo, kol priversdavo mane dusliai sudejuoti. Neišsemiama kantrybe ir juslumu jis išgaudavo iš manęs šią dejonę. Jis išmoko stipriai įsisiurbti lūpomis į tam tikrą mano kaklo vietą ir nepaleisti. Jo šiltas tvirtas delnas užsliuogdavo nugara iki sprando, iki pat plaukų pašaknų, paskui grįždavo kitu keliu atgal. Silpnoje pro langinių lentas prasiskverbusioje gatvės žibintų šviesoje Michaelis matydavo mano veidą, primenantį skausmo veriamo žmogaus miną. Mano akys visuomet būdavo užmerktos, vis besistengiant susikaupti. Michaelis, žinau, akių nesumerkdavo, jis būdavo susikaupęs ir blaivaus proto. Blaivūs ir apgalvoti dabar buvo jo prisilietimai. Kiekvienas rankos judesys apskaičiuotas, siekiant suteikti man malonumo. Pabudusi paryčiais aš vėl jo norėdavau. Beprotiškos vizijos apnikdavo mane prieš mano valią. Kailiais apsikarstęs atsiskyrėlis vedasi mane į Šnelerio giraitę ir stūgaudamas kandžioja petį. Pamišęs darbininkas iš naujos gamyklos Mekor Barucho vakaruose pasičiumpa mane ir lekia į kalnus lengvai nešdamas tepaluotose rankose. Ir niaurūs reginiai: jų delnai putlūs, bet stiprūs, kojos plaukuotos ir įdegusios. Juodu nesijuokia.

Arba Jeruzalę staiga užgriūva karas, ir aš, išpuolusi iš namų plonutėliais naktiniais, pasileidžiu bėgti tamsiu siauru keliu kaip išprotėjusi. Spiginantys žibintai ūmai nutvieskia kipari-

sų alėją: mano vaikas prapuolė! Rūstūs nepažįstami žmonės ieško jo slėniuose. Pėdsekys. Policijos pareigūnai. Nusikamavę aplinkinių kaimų savanoriai. Jų akyse galiu išskaityti užuojautą, bet jie vis tiek nerimsta. Mandagiais, bet tvirtais balsais prisako man nesijaudinti. Dar yra šansų. Saulei patekėjus, ieškotojų bus dukart tiek. Aš klaidžiojau blausiais Abisinų gatvės skersgatviais. „Jairai, Jairai!" – šaukiau gatvėje, kurios šaligatviuose voliojosi kačių lavonai. Iš vieno namo kiemo išžengė garbus profesorius, dėstęs man žydų literatūrą. Nušiurusiu kostiumu. Jis šypsojo pervargusio žmogaus šypsena. „Jūs irgi bevaikė, jaunoji ponia, – mandagiai tarė, – todėl leiskite jus pakviesti vidun." Kas gi ta nepažįstama mergina žalia suknele ten toliau gatvėje, apsivijusi rankomis mano vyrui liemenį, lyg manęs čia nebūtų? Aš buvau nematoma. „Giedras sentimentas. Graudus sentimentas, – kalbėjo mano vyras. – Ašdode statys gilų uostą."

Ruduo. Medžiai nebuvo kaip reikiant sukibę su žeme. Įtartinai siūbavo. Begėdiškai. Balkone aukštai virš žemės pamačiau kapitoną Nemą. Išbalusiu veidu ir žybsinčiomis akimis. Jo juodoji barzda buvo nurėžta trumpai. Žinojau, kad tai mano kaltė, dėl manęs jie atidėliojo plaukimą į jūrą. Laikas skrieja pro šalį. Kapitone, man gėda. Nežiūrėkite taip tylomis į mane.

Vieną dieną, kai man buvo šešeri ar septyneri ir sėdėjau tėčio krautuvėlėje Jafos kelyje, stalinės lempos nusipirkti užėjo poetas Saulas Černichovskis. „Ar šitą mielą mergytę irgi parduodat?" – paklausė juokdamasis mano tėčio. Nelauktai poetas pakėlė mane stipriomis rankomis, o jo sidabraspalviai ūsai pakuteno man skruostą. Aitrus šiltas kvapas sklido nuo jo. Jis šypsojo valiūkiškai lyg koks nutrūktgalvis vaikėzas, kuriam pavyko išvesti iš kantrybės suaugusį žmogų. Černichovskiui išėjus, tėtis buvo sukrėstas ir susijaudinęs. „Mūsų didysis poetas bendravo su mumis kaip eilinis klientas! Bet poetas, žinoma, kažką tu-

rėjo galvoje... – mąsliai nutęsė tėtis, – kai pakėlė Haną ir taip džiugiai nusijuokė." Aš nepamiršau. 1954-ųjų žiemos pradžioje regėjau šį poetą sapne. Ir Dancigo miestą. Ir didingą procesiją.

Michaelis pradėjo rinkti pašto ženklus. Aiškino, kad renka juos vaiko labui, bet kol kas Jairas nerodė jokio susidomėjimo ženklais. Per vieną vakarienę Michaelis parodė man retą – Dancigo miesto – pašto ženklą. Iš kur jį gavo? Tą rytą Solelio gatvėje jis pirkęs nenaują užsieninę knygą „Giliavandenių ežerų seismometrinė žvalgyba". Ir tarp jos puslapių radęs nedažnai pasitaikantį Dancigo pašto ženklą. Michaelis man bandė paaiškinti, kokią didelę vertę įgyja jau neegzistuojančių valstybių ženklai: Latvijos, Lietuvos, Estijos, laisvojo miesto Dancigo, Šlėzvigo-Holšteino, Bohemijos ir Moravijos, Serbijos, Kroatijos. Mane hipnotizavo Michaelio ištarti vardai.

Retasis ženklas pažiūrėti nebuvo labai patrauklus: tamsios spalvos, stilizuotas kryžius su karūna viršuje ir gotiški rašmenys – *Freie Stadt*. Jokio vaizdo ant ženklo. Iš kur man žinoti, kaip tas miestas atrodo? Jame plačios gatvės ar aukštos mūro sienos? Ar leidžiasi stačiu šlaitu žemyn ir merkia pėdas į uosto vandenis kaip Haifa? O gal tyso pelkėtoje lygumoje? Gal tai girių apsupti bokštai, o gal bankų ir gamyklų miestas, pastatytas tiksliai pagal planą? Ženkle nebuvo jokių užuominų.

Aš paklausiau Michaelio, kaip atrodo Dancigo miestas.

Michaelis atsakė šypsena, tarsi ji būtų kaip tik tas atsakymas, kurio tikėjausi.

Šįkart aš pakartojau klausimą. Paklaustas antrąsyk, jis buvo priverstas pripažinti, kad mano klausimas jį nustebino.

– Ir kodėl gi, po galais, tu užsigeidei sužinoti, kaip atrodo tas Dancigas? Ir iš kur, tavo manymu, aš galėčiau žinoti? Po vakarienės suieškosiu jį tau enciklopedijoje – ne, nerasiu, nes dar neišleistas tomas su raide D. Beje, jeigu degi noru kada nors pakeliauti po užsienį, patariu sumažinti išlaidas ir nemėtyti naujų

suknelių, panešiotų savaitę kitą. Kas nutiko tai pilkai suknelei, kurią kartu pirkome „Majanos štubėje“ per Sukotą?

Taigi, iš Michaelio apie Dancigą nieko nesužinojau. Po vakarienės šluostant indus pasišaipiau iš jo. Pasakiau, kad jis tik apsimeta kolekcionuojąs pašto ženklus sūnaus labui, kad sūnus iš tikrųjų tėra pateisinimas infantiliam jo paties troškimui pažaisti su ženklais kaip mažam vaikui. Norėjau nors viename smulkiame ginče įveikti savo vyrą.

Michaelis man nesuteikė net šio mažyčio malonumo. Jį nelengva įžeisti. Jis nestabdė mano užgauliojimų srauto, nes negerai įsiterpti į kito kalbą. Jis toliau laikydamas rankoje atsargiai sausino porceliano lėkštę. Pasistiebęs pirštų galais, padėjo išvalytą atgal į vietą, į indaują virš kriauklės. Paskui, nepasukdamas galvos, atsakė, kad aš nepasakiau nieko naujo. Nebūtina išmanyti psichologiją, kad suprastum, jog net suaugusieji retkarčiais mėgsta pažaisti. Jis kolekcionuojąs Jairui pašto ženklus lygiai taip, kaip aš jam karpanti iš žurnalų popierines figūrėles, nors jos vaiko nė truputėlio nedomina. Tad kokia prasmė šaipytis iš jo silpnybių?

Kai sudėliojome lėkštes, Michaelis prisėdo krėsle paklausyti žinių. Aš atsisėdau priešais ir tylėjau. Abu lupome vaisius. Nuluptais dalijomės.

– Elektros sąskaita šį mėnesį milžiniška, – tarė Michaelis.

– Viskas brangsta. Pienas irgi pabrango, – atsiliepiau.

Tą naktį sapnavau Dancigą.

Aš buvau princesė. Iš savo pilies bokšto žvelgiau į miestą. Bokšto papėdėje buvo susirinkusios minios pavaldinių. Ištiesiau ranką pasveikinti jų. Mano povyza priminė bronzinę Mergelės Marijos statulą Šv. Žemės vienuolyno viršuje.

Mačiau gausybę padūmavusių stogų. Pietryčių pusėje padangė niaukstėsi virš senesnių miesto dalių. Juodi debesys lėkė iš

šiaurės. Artinosi audra. Už kalvos įžiūrėjau milžiniškų prieplaukos kranų siluetus, juodus geležinius jų pastolius. Visose iki vienos kranų viršūnėse mirgėjo raudoni įspėjamieji žiburiai. Šviesa pamažu pilkėjo. Girdėjau uostą paliekančio laivo sireną. Pietų pusėje buvo girdėti, kaip dunda traukiniai, bet jų pačių nematyti. Mačiau parką su lapuočių atžalynais. Vidury parko telkšojo pailgas ežeras. Ežero viduryje kyšojo mažytė pailga sala. Joje stovėjo princesės statula. Mano statula.

Uosto vandenys juodavo nuo laivų tepalų. Įsižiebę gatvės žibintai metė ant mano miesto šaltos šviesos juostas. Blausi šviesa, atsimušusi į rūko, debesų ir dūmų uždangą, danguje virš priemiesčių tvyrojo it drumzlina aureolė.

Aikštė apačioje garsiai šurmuliavo. Aš, miesto princesė, stovėjau savo rūmų aukštybėse, kad prabilčiau žmonėms, lūkuriuojantiems aikštėje. Turėjau pasakyti, kad myliu juos, kad dovanoju jiems ir kad ilgą laiką sirgau. Aš nepajėgiau prabilti. Dar nebuvau pasveikusi. Poetas Saulas, kurį buvau paskyrusi rūmų valdytoju, priėjo ir atsistojo man iš dešinės. Jis kalbėjo žmonėms raminamais man nesuprantamos kalbos žodžiais. Minia džiaugsmingai jį sveikino. Staiga pasirodė, kad tarp pritarimo šūksnių nugirdau neaiškų piktą murmėjimą. Poetas ištarė keturis surimuotus žodžius – kažkokį šūkį ar žinomą posakį – dar kitokia kalba, ir minia prapliupo užkrečiamai kvatoti. Viena moteris ėmė rėkti. Kažkoks vaikas kolona užsliuogė į viršų ir pradėjo vaipytis. Vyras su mantija mestelėjo kelis kandžius žodžius. Visa kita paskandino garsūs pritarimo šūksniai. Tuomet poetas užmetė man ant pečių šiltą paltą. Pirštų galiukais paglosčiau jam puikius sidabriškus plaukus. Šis judesys įkaitino minią, stiprėjantis jos ūžesys peraugo į triukšmingą erzelį. Meilės ar įtūžio proveržį.

Virš miesto skriejo lėktuvas. Įsakiau jam blykčioti raudonai ir žaliai. Akimirką atrodė, tartum lėktuvas skristų tarp žvaigždžių ir mažiau ryškias trauktų paskui save. Paskui į Siono aikštę ėmė plūsti gvardiečiai. Kariai užsidegę giedojo himną princesės

garbei. Aš sėdėjau karietoje, kuri yrėsi gatvėmis, traukiama keturių palšų arklių. Nuvargusia ranka į visas puses dalijau oro bučinius savo žmonėms. Mano valdiniai buvo tūkstančiais užplūdę Geulos gatvę, Machanės Jehudos, Usiškino ir Keren Kajemeto gatves. Visos rankos iki vienos spaudė po vėliavą ar gėlę. Tai buvo procesija. Aš laikiausi įsikibusi į parankę dviem sargybiniams. Jie buvo pasitempę, tamsūs ir grakštūs. Aš pavargau. Pavaldiniai mėtė chrizantemų vainikus. Tai buvo šventė. Chrizantemos – mano mėgstamiausios gėlės. Prie Šv. Žemės vienuolyno man ranką ištiesė ir iš karietos išlipti padėjo Michaelis. Kaip įprasta, ramus ir susikaupęs. Princesė suprato, kad tai lemtingas momentas. Jai atrodė, kad privalo elgtis karališkai. Pasirodė nedidukas bibliotekininkas su juoda šlike ant galvos. Judesiai bylojo apie jo nuolankumą. Tai buvo Jackelis, Michaelio tėvas. „Jūsų Didenybe, – klusniai nusilenkė ceremonmeisteris. – Jūsų Didenybei maloningai leidus." Aš lyg ir pajutau po šiuo nuolankumu slepiamą pašaipą. Man niekad nepatiko sausas Saros Zeldin juokas. Ji neturi teisės stovėti tenai ant laiptų ir juoktis iš manęs. Aš atsidūriau bibliotekos pusrūsyje. Prietemoje įžiūrėjau perkarusių moterų figūras. Jos tysojo ant grindų nepadoriai išskėstomis kojomis, siauruose tarpuose tarp knygų lentynų. Grindys buvo gličios. Tos perkarusios moterys visos kaip viena panašios – dažytais plaukais ir nešvankiai apnuogintomis krūtimis. Nė viena nesišypsojo ir nerodė man deramos pagarbos. Kančia, rodės, sustingusi jų veiduose. Jos buvo šiurkščios. Tos moterys nekentė manęs, grabinėjo, bet vis dėlto nepalietė. Jų nagai buvo smailūs, aštrūs ir baisūs. Tai buvo uosto dokų pasileidėlės. Jos garsiai užgauliojo mane. Gadino orą. Jos buvo girtos. Šleikštus dvokas sklido nuo jų. „Aš – Dancigo princesė!" – bandžiau joms surikti, bet man buvo atėmę balsą. Aš buvau viena iš tų moterų. Man dingtelėjo: „Jos visos – Dancigo princesės." Prisiminiau, kad turiu priimti nekantraujančią piliečių ir pirklių delegaciją privilegijų klausimu. Aš nežinau, kas tos privilegijos. Aš nusivariusi. Aš – viena iš šių rūsčių mo-

terų. Iš ūkanų, iš tolimų laivų statyklų atsklido laivo baubimas, tarsi ten kas būtų skerdžiamas. Aš buvau įkalinta bibliotekos rūsyje. Mane atidavė šitų kokčių, ant gličių grindų besivoliojančių moterų gaujai. Aš nepamiršau, kad tebeplaukioja britų minininkas „Drakonas“, kuris mane pažįsta, kuris išskirtų mane žmonių minioje, kuris atplauktų ir išgelbėtų man gyvybę. Tačiau jūra negrįš į laisvąjį miestą iki kito ledynmečio. Iki to laiko „Drakonas“, dieną naktį plaukiojantis prie Mozambiko krantų, man bus nepasiekiamas. Joks laivas nepasieks miesto, kurio seniai nebėra. Aš buvau žuvusi.

24

Mano vyras Michaelis Gonenas savo pirmąjį straipsnį mokslo žurnale dedikavo man. Straipsnio pavadinimas – „Erozijos procesai Parano dykumos griovose“. Tokia pat buvo ir jo daktaro disertacijos tema. Dedikacija buvo išspausdinta kursyvu po pavadinimo: *Hanai, savo supratingai žmonai, autorius skiria šį darbą.*

Aš perskaičiau straipsnį ir pasveikinau Michaelį: man patiko, kaip apeidamas būdvardžius ir prieveiksmius jis visą svorį perkėlė į daiktavardžius ir veiksmažodžius. Man patiko ir tai, kad jis vengė ilgų sakinių. Mintis reiškė trumpais, glaustais sakiniais. Man kėlė pasigėrėjimą jo sausas dalykiškas stilius.

Michaeliui užkliuvo žodis „sausas“. Kaip dauguma žmonių, kurie visai nesidomi kalba ir vartoja ją kaip vandenį ar orą, Michaelis suprato šį žodį kaip priekaištą. Apgailestaująs, kad jis – ne poetas, kad negalėjęs man skirti eilėraščio vietoj kažkokio sauso mokslinio tyrimo. Kiekvienas daro tai, ką sugeba, sakė jis. „Žinau, žinau – koks banalus mano požiūris.“

– Michaeli, negi pamanei, kad aš nesu tau dėkinga už dedikaciją ar kad nevertinu tavo straipsnio?

– Na, aš tavęs nekaltinu. Straipsnis skirtas geologijos ir kitų giminingų disciplinų specialistams. Geologija – ne istorija. Išsilavinusiam ir kultūringam galima būti apie geologiją neturint elementaraus supratimo.

Michaelio žodžiai mane įskaudino, nes aš mėginau kartu su juo pasidžiaugti ir visai nenorėdama užgavau.

– Gal galėtum man paprastais žodžiais paaiškinti, kas išvis yra ta geomorfologija?

Michaelis susimąstęs ištiesė ranką, paėmė nuo stalo akinius ir įsižiūrėjo į juos, šypsodamas mįslingąja savo šypsena. Paskui padėjo akinius atgal.

– Taip, aš mielai tau paaiškinsiu, bet jeigu iš tikrųjų nori sužinoti ir prašai ne dėl to, kad pamalonintum mane. Ne, nepadėk mezginio. Man labai patinka sėdėti priešais tave ir kalbėti, kai tu mezgi. Man patinka žiūrėti į tave atsipalaidavusią. Nebūtina į mane žiūrėti, aš žinau, kad tu atidžiai manęs klausai. Čia juk ne kokia apklausa. Geomorfologija yra bendra geologijos ir geografijos mokslų šaka. Ji tiria žemės reljefo formavimąsi lemiančius procesus. Dauguma žmonių klaidingai mano, kad žemė, kokia yra, susiformavo kartą ir visiems laikams prieš daugelį milijonų metų. Iš tikrųjų žemės paviršius formuojasi be paliovos. Jei pasinaudotume populiaria žemės „sukūrimo" koncepcija, sakytume, kad žemė kuriama nuolatos. Net šiuo metu, kai mudu čia sėdime ir kalbamės. Įvairiausi ir net priešingi veiksniai sąveikaudami formuoja ir keičia tiek matomus žemės paviršiaus kontūrus, tiek požeminius jos ypatumus, kurių negalime stebėti. Vieni iš šių veiksnių yra geologinio pobūdžio, juos sukelia žemės centre besilydantis branduolys, kuris pamažu ir netolygiai vėsta. Kiti veiksniai – atmosferos, tokie kaip oro srovės, krituliai ir vienas kitą cikliškai keičiantys šiluma bei šaltis. Tam tikri fizikos veiksniai irgi daro įtaką geomorfologijos procesams. Beje, šį akivaizdų faktą, turbūt dėl jo akivaizdumo, mokslininkai dažnai pražiūri: gamtos veiksniai tokie savaime suprantami, kad net kai kurie iškiliausi specialistai jų linkę nepaisyti. Tarkim, sunkio jėga ar saulės poveikis. Sukurta sudėtingiausių ir kruopščiai argumentuotų teorijų paaiškinti reiškiniams, kuriuos lemia elementarūs gamtos dėsniai.

Be geologinių, meteorologinių ir fizikos veiksnių, reikia turėti omenyje ir chemijos sričiai priklausančius reiškinius. Pavyzdžiui, tirpsmą ar difuziją. Galime daryti išvadą, kad ge-

omorfologija yra įvairių disciplinų tyrimo laukas. Beje, tokia pasaulio traktuotė aptinkama jau senovės graikų mitologijoje, kurioje pasaulio formavimasis, regis, vaizduojamas kaip nesibaigiantis priešingų jėgų konfliktas.

Šio principo laikosi ir šiuolaikinis mokslas, kuris vis dėlto nemėgina paaiškinti atskirų reiškinių kilmės. Tam tikra prasme mes apsiribojame kur kas siauresne problema nei ta, kurią sau kėlė senovės mitologija. Ne „kodėl?", o „kaip?" – tik šis vienas klausimas mus domina. Bet kai kurie šiuolaikiniai mokslininkai kartais nepajėgia atsispirti pagundai ir pateikia visa apimantį pasaulio sandaros aiškinimą. Ypač sovietinė mokykla – jei bent kiek pasektume jų publikacijas – kartais vartoja iš humanitarinių mokslų skolintas sąvokas. Kiekvieną mokslininką persekioja pagunda susižavėti metaforomis ir pasiduoti populiariai iliuzijai, esą metafora gali užimti mokslinio paaiškinimo vietą. Aš pats sąmoningai vengiu kai kurių mokyklų į apyvartą paleistų efektingų pasakymų. Kalbu apie tokias miglotas sąvokas kaip „trauka", „stūma", „ritmas" ir panašiai. Mokslinį aprašymą nuo žodinės kūrybos skiria plonytė linija. Kur kas plonesnė, nei paprastai įsivaizduojama. Aš iš paskutiniųjų stengiuosi šios linijos neperžengti. Gal būtent dėl to mano straipsnis palieka sausoką įspūdį.

– Michaeli, – pratariau. – Turiu paaiškinti nesusipratimą. Sakydama „sausas", aš norėjau tave pagirti.

– Tai girdėdamas be galo džiaugiuosi, nors man sunku patikėti, kad žodžiu „sausas" mes pavadinome tą patį dalyką. Mudu juk tokie skirtingi. Jei kurią dieną man skirtum kelias valandas, būčiau laimingas, galėdamas tau aprodyti savo laboratoriją. Be to, galėtum apsilankyti mano paskaitoje. Tuomet viską paaiškinčiau tau dar paprastesniais žodžiais ir galbūt ne taip sausai.

– Rytoj, – pasakiau. Tai sakydama stengiausi nusišypsoti gražiausiai, kaip tik moku.

– Man bus labai malonu, – atsakė Michaelis.

Kitą rytą pasiuntėme Jairą į darželį su pasiteisinimo rašteliu Sarai Zeldin: dėl svarbių asmeninių priežasčių aš turėjusi imti išeiginę.

Į geologijos laboratorijas su Michaeliu keliavome dviem autobusais. Kai atvažiavome, Michaelis paprašė laborantės padaryti du puodelius kavos ir užnešti į jo kabinetą.

– Šiandien ne vieną, o du puodelius, – tarė jis džiugiai ir greitai pridūrė: – Matilda, susipažinkite, ponia Gonen. Mano žmona.

Tada užlipome į Michaelio kabinetą antrame aukšte. Tai buvo mažytė patalpėlė šviesiajame ilgo koridoriaus gale, atitverta faneros sienele. Šiame kambariuke stovėjo stalas, atkeliavęs iš kokios nors britų administracijos kontoros, pora iš vikšrių pintų krėslų ir tuščia knygų spinta, padabinta didžiule kriaukle, atstojančia vazą. Ant stalo po stiklu gulėjau aš, nufotografuota vestuvių dieną, Jairas puošniais apdarais ir pora iš spalvoto žurnalo iškirptų baltų kačiukų.

Michaelis atsisėdo prie stalo nugara į langą, ištiesė kojas, alkūnes susidėjo ant stalo ir bandė nutaisyti oficialią povyzą.

– Prašom prisėsti, madam, – kreipėsi jis. – Kuo galiu jums padėti?

Tuo metu durys atsidarė ir su dviem kavos puodeliais ant padėklo įžengė Matilda. Tikriausiai ji nugirdo paskutinius Michaelio žodžius. Susidrovėjęs mano vyras pakartojo:

– Matilda, čia ponia Gonen, mano žmona.

Matildai išėjus iš kabineto, Michaelis atsiprašė manęs: keletą minučių turįs skirti savo popieriams. Aš siurbčiojau kavą ir žiūrėjau į jį, nes, maniau, jis to norėjo. Pastebėjęs, kad žiūriu į jį, mano vyras patenkintas nusišypsojo su vos slepiamu pasitenkinimu. Kiek nedaug reikia, kad pradžiugintum kitą žmogų.

Netrukus Michaelis pakilo. Aš irgi. Jis atsiprašė už šiokį tokį užlaikymą.

– Turėjau, taip sakant, sutvarkyti kelis savo popierius. Dabar eime į laboratoriją. Tikiuosi, ten tau bus įdomu. Mielai atsakysiu į visus tavo klausimus, jei jų kils.

Mano vyras kalbėjo aiškiai ir mandagiai, vedžiodamas mane po geologijos laboratorijas. Aš uždavinėjau klausimus, šitaip suteikdama galimybę jam pasireikšti. Jis ne vieną ir ne du kartus tikslinosi, ar nepavargau, ar man nenusibodo. Šį kartą žodžius rinkausi labai atsargiai.

– Ne, Michaeli, – patikinau, – aš nepavargau ir man nenusibodo. Aš noriu pamatyti dar daugiau. Man labai patinka klausyti tavo aiškinimų. Tu turi talentą paprastai ir tiksliai išaiškinti sudėtingus dalykus. Viskas, ką pasakoji, man nauja ir kelia susižavėjimą.

Kai tai pasakiau, Michaelis suspaudė mano delną tarp savųjų ir truputėlį palaikė, lygiai kaip tada, kai išėjome į lietingą gatvę iš „Ataros" kavinės.

Kaip ir dauguma humanitarinės pakraipos studentų, aš visąlaik įsivaizdavau, kad visi akademiniai dalykai yra žodžių ir sąvokų siejimo sistema. Dabar supratau, kad Michaelis ir jo bendramoksliai turi reikalą ne vien su žodžiais, bet ir naršo žemės krūtinę, ieškodami paslėptų lobių: vandens, naftos, druskų, mineralų, akmenų statyboms bei pramoninių žaliavų ir net brangakmenių moterų papuošalams.

– Aš noriu tave įtikinti, – pasakiau, kai išėjome iš laboratorijos, – kad namie žodį „sausas" aš pavartojau teigiama reikšme. Jei pakviestum mane į savo paskaitą, sėdėčiau auditorijos gale ir klausyčiausi jos didžiuodamasi.

Ir tai – dar ne viskas. Aš troškau pareiti kartu su juo namo, kur būčiau galėjusi glostyti ir glostyti jo plaukus. Aš sukau galvą, norėdama sugalvoti ypatingą komplimentą, kuris vėl įžiebtų jo akyse santūrią ugnelę, pasitenkinimo spindesį.

Susiradau laisvą vietą priešpaskutinėje eilėje. Mano vyras stovėjo alkūnėmis pasirėmęs į katedrą. Jo liemuo buvo lieknas. Laikysena – atsipalaidavusio žmogaus. Kartkartėmis pasisukęs parodydavo lazdele kurią nors iš diagramų, kurių buvo pribraižęs ant lentos prieš paskaitą. Kreida lentoje nubrėžtos linijos buvo tie-

sios ir dailios. Galvojau apie jo kūną po drabužiais. Pirmakursiai studentai sėdėjo užsikniaubę ant savo užrašų. Kartą vienas pakėlė ranką ir uždavė klausimą. Prieš atsakydamas Michaelis akimirką įsmeigė į studentą akis, tarsi bandydamas nuspėti, kodėl to paklausė. O atsakydamas kalbėjo taip, lyg studentas būtų iškėlęs vieną iš esminių klausimų. Jis buvo ramus ir santūrus. Net kai tarp sakinių trumpam stabtelėdavo, man atrodė, kad jis ne tiek pritrūko žodžių, kiek kruopščiai juos renkasi, skatinamas kažin kokios vidinės atsakomybės. Staiga prisiminiau tą seną geologijos dėstytoją Šv. Žemėje aną vasario mėnesį prieš penkerius metus. Jis irgi lazdele rodė reikšmingas mokomojo filmo detales. Tas senukas kalbėjo neskubriu, aidinčiu balsu. Mano vyro balsas irgi skambėjo maloniai. Anksti ryte, skusdamasis vonioje ir manydamas, kad aš dar miegu, jis niūniuodavo sau po nosimi. Dabar, skaitydamas paskaitą studentams, Michaelis kiekviename sakinyje vieną žodį kiek pabrėždavo ir ištardavo lėčiau, tarsi šitaip lengvai sufleruodamas patiems sumaniausiems mokiniams. Senojo dėstytojo veido bruožai, ranka ir lazdelė projektoriaus šviesoje Šv. Žemėje man priminė tamsius „Mobio Diko" ar Žiulio Verno romanų, vaikystėje labai mėgtų knygų, raižinius. Aš nemoku pamiršti. Kur aš būsiu, kas aš būsiu tą dieną, kai Michaelis susilygins su senojo Šv. Žemės dėstytojo šešėliu?

Po paskaitos universiteto valgykloje kartu pietavome.

– Norėčiau pristatyti savo žmoną, – Michaelis didžiuodamasis tarė pro šalį einantiems pažįstamiems. Mano vyras priminė mokinuką, pažindinantį mokyklos direktorių su garsiu tėvu.

Gėrėme kavą. Michaelis man užsakė turkiškos. Pats pageidavo kavos su pienu.

Vėliau Michaelis užsidegė pypkę.

– Aš negaliu patikėti, – kalbėjo jis, – kad tau mano paskaitoje buvo įdomu. Tiesa, aš labai jaudinausi, nors niekas iš studentų nenutuokė, kad paskaitoje dalyvauja ir mano žmona.

Tiesą pasakius, aš taip jaudinausi, kad porą sykių kalbėdamas vos nepamečiau minties, nes žiūrėjau ir galvojau apie tave. Aš tik gailėjausi, kad dėstau ne kokį literatūrinį dalyką. Man labai norėjosi tave sudominti, o ne varyti nuobodulį tokiomis sausomis temomis.

Michaelis buvo ką tik pradėjęs rašyti disertaciją. Laukiąs nesulaukiąs tos dienos, kalbėjo jis, kai senas jo tėvas ant savo kassavaitinio laiško galės užrašyti „Dr. Gonenui ir p. Gonen". Žinoma, tai naivokas sentimentas, bet juk kiekvienas puoselėjame kokius nors naivius sentimentus. Kita vertus, negi paskubinsi disertacijos rašymą? Jam reikėsią išnagrinėti sudėtingą problemą.

Kai mano vyras tarė žodžius „sudėtingą problemą", jo veidą iškreipė spazmas, ir tą trumpą akimirksnį man pasimatė, kaip smulkios raukšlelės, neseniai įsispaudusios ties jo lūpų kampučiais, plėsis ateityje.

25

1955-ųjų vasarą išsivežėme sūnų savaitės atostogų į Holoną – pailsėti ir pasimaudyti jūroje.

Autobuse greta mūsų sėdėjo šiurpios išvaizdos vyras – karo auka, o gal pabėgėlis iš Europos. Sudarkytu veidu, viena akiduobė žiojėjo tuščia. Didžiausią šiurpą kėlė to vyro burna: jis neturėjo lūpų, kurios dengtų dantis, todėl atrodė, kad sėdi išsišiepęs iki ausų ar kad jo galva – tuščiavidurė kaukolė. Kai nelaimingasis bendrakeleivis pažvelgdavo į mūsų sūnų, Jairas įsikniaubdavo man į krūtinę, bet protarpiais, lyg norėdamas susižadinti dar didesnę baimę, jis slapčia žvilgčiojo į tą subjaurotą veidą. Vaiko pečiai trūkčiojo, o veidas buvo perbalęs iš siaubo.

Šis žaidimas nepažįstamajam visai patiko. Jis neslėpė veido ir netraukė nuo mūsų sūnaus vienintelės savo akies. Sakytum pasiryžęs išgauti visus vaiko baimės atspalvius, jis ėmė vaipytis ir rodyti dantis, kad net man pasidarė baisu. Aptekęs seilėmis, jis tykojo vogčia mesto vaiko žvilgsnio ir stengdavosi išsiviepti, kai tik Jairas pakeldavo akis. Jairas įsitraukė į šį šiurpulingą žaidimą. Jis atsitiesdavo ir įsistebeilijęs kantriai laukdavo, kol nepažįstamasis parodys naują grimasą. Paskui vėl įsikniaubęs man pečiais į krūtinę pašėlusiai tirtėdavo. Visu kūnu. Žaidimas vyko tylomis: Jairas kūkčiojo raumenimis, plaučiais, bet ne balsu.

Nieko negalėjome padaryti. Autobuse laisvų vietų nebuvo. Vyras ir berniukas neatlyžo net kai Michaelis pabandė atskirti juos savo kūnu. Jie žvilgčiojo ir spoksojo vienas į kitą Michaeliui per nugarą ar pro pažastį.

Kai centrinėje Tel Avivo stotyje išlipome iš autobuso, nepažįstamasis priėjo prie mūsų ir pasiūlė Jairui sausainį. Jis mūvėjo

pirštines, nors buvo vasara. Jairas paėmė sausainį ir be žodžių įsidėjo į kišenę.

– Koks mielas vaikutis, – paglostęs pirštu Jairui veidą, pasakė vyras. – Koks gražus berniukas.

Jairas karštligiškai suvirpėjo, bet neištarė nė žodžio.

Kai sėdėjome autobuse į Holoną, mažylis išsitraukė iš kišenės sausainį ir baimingai laikydamas toliau nuo savęs paskelbė nuosprendį:

– Kas nori mirti, tegu jį suvalgo.

– Iš nepažįstamų žmonių negalima nieko imti, – atsakiau aš.

Jairas nutilo. Jis buvo bepradedąs kažką sakyti, bet persigalvojo ir galop tvirtai pareiškė:

– Tas žmogus buvo labai blogas. Jis – tikrai ne žydas.

Michaelis juto pareigą paprieštarauti:

– Ko gero, jis buvo sunkiai sužeistas kare. Galimas daiktas, jis – didvyris.

– Ne didvyris, – nenusileido Jairas. – Jis – tikrai ne žydas. Blogas žmogus.

– Netaukšk niekų! – griežtai nukirto Michaelis.

Vaikas pakėlė sausainį sau prie burnos ir vėl sudrebėjo.

– Aš mirsiu, – sumurmėjo jis. – Aš jį suvalgysiu.

„Tu niekados nemirsi“, – buvau beatsiliepianti nuostabia kadaise skaityto Geršomo Šofmano eilute, bet Michaelis, „kuriam linksmumas ir vėjavaikiškumas yra nepažįstami“, aplenkė mane ir paskelbė gerai pasvertą nuosprendį:

– Tu mirsi, kai sulauksi šimto dvidešimt metų. O dabar geruoju prašau: nustok taukšti nesąmones. Aš baigiau.

Jairas pakluso. Kurį laiką sėdėjo kietai sučiaupęs lūpas. Galiausiai, lyg baigęs sudėtingus apmąstymus, neryžtingai ištarė:

– Kai nuvažiuosime pas senelį Jackelį, aš nieko nevalgysiu. Nieko.

Pas senelį Jackelį svečiavomės šešias dienas. Rytais vesdavomės sūnų į Bat Jamo paplūdimį. Dienos buvo ramios.

Jackelis Gonenas jau nedirbo savivaldybės vandentiekio skyriuje. Nuo metų pradžios gyveno iš kuklios pensijos. Bet savo priedermių Darbininkų partijos vietos skyriuje neapleido. Ir toliau kas vakarą vaikščiojo į klubą su raktų ryšuliu kišenėje. Nedidelėje užrašų knygelėje žymėjosi: nusiųsti į valyklą užuolaidas, nupirkti pranešėjui butelį vaisių sulčių, surinkti kvitus ir suregistruoti eilės tvarka.

Rytais kaip savarankiškų Visuomenės švietimo instituto organizuojamų kursų dalyvis susirašinėjimo būdu studijavo geologijos pradmenis, kad galėtų su sūnumi padiskutuoti nesudėtingomis mokslo temomis.

– Dabar turiu į valias laiko, – sakė jis. – Žmogus niekada neturėtų sakyti: esu per senas, kad iš mokslo man būtų kokios naudos.

– Prašom tvarkytis šiame bute kaip namie, – kalbėjo jis mums. – Manęs nepaisykite. Susigadinsite atostogas, jei kiekviename žingsnyje galvosite apie mane. Jei norėsite perstatyti baldus ar palikti neklotas lovas, nieku gyvu nevaržykite savęs mandagumo reikalavimais. Noriu, kad jūs kaip reikiant pailsėtumėte. Judu man atrodote tokie jauni, mano brangieji. Tokie jauni, kad jeigu man nebūtų taip smagu į judu žiūrėti, pradėčiau savęs gailėti.

Šį paskutinį sakinį Jackelis vėliau pakartojo dar keliomis progomis. Visas jo kalbėjimas buvo kažkoks gremėzdiškai oficialus: arba dėl įpročio žodžius tarti raiškiai, lyg sakytų kalbą nedideliame susirinkime, arba dėl polinkio į pasakymus, kurie paprastai pasitelkiami iškilmingomis progomis. Mano atmintyje iškilo Michaelio ištarta frazė per pokalbį „Ataros“ kavinėje, kad jo tėvas hebrajiškus žodžius taria taip, lyg liestųsi prie trapių brangaus porceliano dirbinių. Dabar įsitikinau, kad Michaelis visai atsitiktinai pasakė labai tikslią pastabą.

Nuo pirmos dienos tarp senelio ir anūko užsimezgė artima draugystė. Jie abu keldavosi šeštą ryto, stengdamiesi nepažadin-

ti manęs su Michaeliu apsirengdavo, užkąsdavo lengvų pusryčių ir išeidavo pasibastyti tuščiomis Holono gatvėmis. Jackelis su malonumu pažindino anūką su miesto komunalinio ūkio paslaptimis: iš centrinės transformatorinės išeinančiomis elektros linijų atšakomis, vandentiekio trasa, gaisrinės būstinėmis ir pavojaus sirenomis bei hidrantais skirtingose miesto vietose, su sanitarijos skyriaus nustatyta šiukšlių vežimo tvarka ir autobusų maršrutais. Tai buvo visiškai naujas pasaulis su savita, kerinčia logika.

Dar viena smagi naujovė – vardas, kuriuo senelis vadino anūką.

– Tėvai tegu vadina tave Jairu, bet aš tave vadinsiu Zalmanu, nes Zalmanas – tikrasis tavo vardas.

Vaikas neprieštaravo dėl naujojo vardo, bet pagal tam tikrą teisingumo principą, suprantamą tik jam pačiam, pradėjo senąjį žmogų vadinti tuo pat vardu – Zalmanas. Kai juodu pusę devynių grįždavo pasivaikščioję, Jairas pranešdavo:

– Zalmanas su Zalmanu parėjo!

Aš kvatodavau iki ašarų. Net Michaelis neįstengdavo sutramdyti šypsenos.

Pakilę su Michaeliu iš lovos, ant virtuvės stalo jau rasdavome paruoštus pusryčius: salotų, kavos ir baltos duonos, suraikytos ir apteptos sviestu.

– Zalmanas savo rankomis paruošė judviem pusryčius, štai koks jis protingas berniukas, – didžiuodamasis paskelbdavo Jackelis. Ir nenorėdamas iškraipyti faktų pridurdavo: – Aš tik vienu kitu žodeliu jam patariau.

Vėliau Jackelis lydėdavo mus iki autobusų stotelės, perspėdavo saugotis srovių ir nepersideginti saulėje. „Aš irgi prisidėčiau, bet nenoriu jums būti našta“, – kartą išdrįso prisipažinti.

Vidudienį, kai parvažiuodavome iš paplūdimio, Jackelis ruošdavo mums vegetariškus pietus: kiaušinienę, daržovių, skrudintos duonos ir vaisių. Mėsos ant jo stalo nepasirodydavo – dėl kažkokio jo įsitikinimo, kurio jis neaiškino, būgštaudamas, kad mums būsią nuobodu.

Per pietus jis kaip įmanydamas stengėsi mus linksminti pasakodamas nutikimus iš Michaelio vaikystės, pavyzdžiui, kaip Michaelis kartą kažką pasakė sionistų lyderiui Mošei Šertokui ir kaip Mošė Šertokas pasiūlė Michaelio pastabą išspausdinti vaikų laikraštyje.

Valgančiam anūkui Jackelis pasakodavo apie blogus arabus ir gerus arabus, apie žydus budėtojus ir ginkluotas arabų gaujas, apie didvyriškus žydų vaikus ir žiaurų britų pareigūnų elgesį su nelegalų vaikais.

Paaiškėjo, kad Jairas – dėmesingas ir atsidavęs mokinys. Jis nepraleido pro ausis nė vieno žodžio ir nepamiršo nė menkiausios smulkmenos. Sakytum Michaelio žinių troškulys jame būtų susiliejęs su slegiančiu mano gebėjimu viską atsiminti. Vaiką galėjai egzaminuoti iš visko, ką buvo išgirdęs iš „senelio Zalmano“: elektros linijos sujungtos su apskaitos stotimi, Chasano Salamės gauja apšaudė Holoną nuo Tel Arišo kalvos, vanduo atiteka iš Roš Chajano šaltinio. Bevinas buvo blogas anglas, o Vingeitas – geras.

Senelis visiems mums nupirko mažų dovanėlių. Dėžutėje supakuotus penkis kaklaryšius Michaeliui, man – profesoriaus Širmano „Žydų poeziją Ispanijoje ir Provanse“, o anūkui nupirko raudoną prisukamą gaisrinės mašinėlę su veikiančia sirena.

Dienos buvo ramios.

Darbininkų kvartalo daugiabučius supo dekoratyviniai medžiai, susodinti tvarkingų keturkampių vejų pakraščiais. Paukščiai čiulbėdavo juose visą dieną. Miestas buvo šviesus, nutviekstas saulės. Vakarop nuo jūros įsipūsdavo brizas, ir Jackelis atlapodavo langines bei virtuvės duris.

– Šis vėjas gaivina, – sakydavo jis. – Jūra kvėpuoja gyvybe.

Dešimtą valandą parėjęs iš klubo, senasis žmogus pasilenkęs virš lovos pabučiuodavo miegantį anūką. Paskui visi trys balkone išsitiesdavome nutrintuose sulankstomuose krėsluose. Jackelis susilaikydavo nuo kalbų apie partiją, nes mes, ko gero,

nesidomime tais dalykais, kurie įdomūs jam. Jam nederėtų varyti mums nuobodulio per tokias trumpas atostogas. Todėl Jackelis pakreipdavo pokalbį tokiomis temomis, kurios, jo manymu, mums arčiau širdies. Jis kalbėdavo apie Josifą Chaimą Brenerį, nužudytą ne per toliausiai nuo šių vietų prieš trisdešimt ketverius metus. Breneris, jo nuomone, buvęs didis rašytojas ir didis socialistas, nors Jeruzalės profesoriai ir žiūrintys į jį iš aukšto dėl neva per didelio politiškumo ir per mažo dėmesio pačiai literatūrai. „Paminėsite mano žodį, – sakė jis, – anksčiau ar vėliau Brenerio didybę vėl pripažins net Jeruzalė."

Nedrįsau jam prieštarauti.

Mano tyla pamalonino Jackelį – ją priėmė kaip dar vieną mano gero skonio įrodymą. Jis, kaip ir Michaelis, manė, kad aš apdovanota jautria siela.

– Turbūt atleisi man už sentimentalumą, jei pasakysiu, kad esi man brangi kaip dukra.

Su Michaeliu jis kalbėdavo apie gamtinius šalies išteklius.

– Nebetoli ta diena, kai mūsų žemėse bus atrasta naftos. Dėl to neturiu nė mažiausios abejonės. Aš dar atsimenu, kaip vadinamieji ekspertai skeptiškai vertino Pakartoto Įstatymo knygos eilutę: „Žemė, kurios akmenys iš geležies ir kurios kalvose gali kasti varį." O dabar štai turime Manaros kalną ir turime Timną: geležis ir varis. Esu tvirtai įsitikinęs, kad netrukus rasime ir naftos. Apie jos buvimą be užuolankų rašoma Toseftoje, o senovės rabinai buvo praktiški žmonės. Tai, ką jie rašė, buvo pagrįsta moksliškumu, ne vien jausmais. Aš tikiu, sūnau, kad tu nesi eilinis vaizduotės neturintis geologas. Tau lemta – esu tuo įsitikinęs – būti tarp tų, kurie ieško ir atranda naujus dalykus. Bet dabar jau užteks man jus varginti tais savo tauškalais. Jūs gi atvažiavote atostogauti, o čia nukvakęs senis paisto apie dalykus, su kuriais judu kasdien susiduriate darbe. Lyg Jeruzalėje jūsų nelauktų sunkus protinis darbas. Nepakenčiamas niektauza – štai kas aš. Ar ne geriau dabar judviem eiti miegoti, kad ryte atsikeltumėte linksmi ir žvalūs? Labos nakties jums abiem, mano

brangieji. Gerai išmiegokite ir nekreipkite dėmesio į kliedesius senio, kuris gyvena vienui vienas ir retai turi su kuo pašnekėti.

Dienos buvo ramios.

Po pietų mes palengva traukdavome į miesto parką, ten sutikdavome senų draugų ir kaimynų. Visi iki vieno buvo pranašavę Michaeliui šviesią ateitį ir dabar jiems buvo malonu dėl nuostabių jo laimėjimų. Jie didžiavosi galėdami paspausti ranką jo žmonai ir įžnybti į skruostą sūnui ir pasakojo linksmus nutikimus iš tų laikų, kai Michaelis dar buvo ant rankų nešiojamas pyplys.

Michaelis kasdien man nupirkdavo vakarinį laikraštį. Pirkdavo ir spalvotų žurnalų. Buvome įrudę nuo saulės. Jūros kvapas įsigėręs į odą. Miestas nedidelis, namai nubaltintomis sienomis.

– Holonas – jaunas miestas, – pasakojo Jackelis Gonenas. – Jis nebuvo atstatytas kaip kokia senovinė grožybė, o švarutėlis ir jaukus išaugo tiesiog iš smėlio. O man, menančiam pirmąsias jo dienas, jis kasdien teikia vis didesnį malonumą, nors čia, žinoma, nėra nė dalelytės to, ką jūs turite Jeruzalėje.

Paskutinį vakarą aplankyti mūsų iš Tel Avivo atvažiavo keturios tetos. Jairui jos atvežė dovanų. Negrabiai spaudė jį savo glėbyje, lengvai pakšnojo. Nors kartą visos buvo patenkintos, net teta Ženė susilaikė nuo įprastinių skundų.

Kalbėtojos vaidmens ėmėsi teta Lėja:

– Manau, už mus visas galiu pasakyti, kad tu, Micha, pateisinai mūsų į tave dėtas viltis. Hana, turėtum švytėti iš pasididžiavimo jo laimėjimais. Aš dar prisimenu, kaip Michos draugai tyčiojosi, kai po Nepriklausomybės karo jis nevažiavo su jais kaip koks bukagalvis į kažkokį kibucą Negeve. Jis sąmoningai apsisprendė važiuoti į Jeruzalę studijuoti universitete ir tarnauti savo šaliai bei žmonėms savo protu, savo talentais, o ne raumenimis kaip koks darbinis arklys. O dabar, kai mūsų Michaelis – jau beveik daktaras, tie patys draugai, kurie tyčiojosi iš jo, važiuoja pas jį prašyti pagalbos žengiant pirmuosius

žingsnius universitete. Geriausius savo gyvenimo metus jie iššvaistė kaip kokie imbecilai, ir tas jų kibucas Negeve dabar jiems lenda per gerklę. O mūsų Micha, kuris sumaniai elgėsi nuo pat pradžių, dabar panorėjęs gali tuos nelaimingus pasipūtėlius nusisamdyti, kad perneštų baldus iš seno buto į naująjį, kurį netrukus judu įsitaisysite.

Sakydama „kibucas Negeve", teta Lėja susiraukė, o žodį „Negevas" ištarė kaip kokį keiksmažodį. Po paskutinio jos sakinio visos keturios tetos prapliupo spigiai kvatoti.

– Nė vieno žmogaus negalima niekinti, – pratarė senasis Jackelis.

Kiek pasvarstęs, Michaelis sutiko su tėvu ir pridūrė, kad, jo nuomone, žmogaus vertė nuo išsilavinimo nepriklauso.

Tokiu paaiškinimu teta Ženė liko patenkinta. Ji atkreipė dėmesį, kad Michaelio laimėjimai neapsuko jam galvos ir nepaveikė jo kuklumo.

– Kuklumas – labai geras daiktas. Aš visados tvirtinau, kad žmonos pareiga – palaikyti savo vyrą kelyje į pripažinimą. Tik tuomet, kai vyras niekam tikęs, jo žmona priversta vyriškai kovoti ir žengti savo keliu negailestingame vyrų pasaulyje. Toks likimas ištiko mane. Džiaugiuosi, kad Michos žmonai tokia dalia negresia. Ir tu, brangioji mano Hana, ir tu turėtumei džiaugtis, nes niekas šiame gyvenime neteikia didesnio pasitenkinimo kaip atkaklios pastangos, kurias vainikuoja sėkmė ir kurios, esu įsitikinusi, atneš dar didesnių laimėjimų ateityje. Toks mano credo nuo pat vaikystės. Visos negandos, kurias man teko patirti, nė truputėlio nesusilpnino šio mano tikėjimo. Priešingai, tik sustiprino.

Grįžimo atgal į Jeruzalę rytą Jackelis padarė tai, ko aš niekada nepamiršiu. Jis užlipo kopėtėlėmis iki aukštai pakabintos spintelės, nukėlė didelę dėžę ir ištraukė seną, išblukusią, susiraukšlėjusią budėtojo uniformą. Be to, iš skrynios išėmė seną budėtojo kepurę – *kolpaką* – ir užvožė anūkui ant galvos. Kepurė buvo

tokia didelė, kad vaikui smuko ant akių. Pats senelis ant pižamos užsivilko budėtojo uniformą.

Visą rytą iki pat išvykimo juodu siautė po namus žaisdami karą ir vaizduodami manevrus. Jie šaudė vienas į kitą lazdomis slėpdamiesi už baldų – įtvirtinimuose. Šūkalojo vienas kitam „Zalmanai". Jairo veidas švytėjo pasiutėlišku džiaugsmu pirmąkart patyrus galios teikiamą malonumą – senasis eilinis kiekvieną jo komandą vykdė su nesvyruojamu atsidavimu. Jackelis buvo laimingas senas žmogus tą paskutinį mūsų paskutinės viešnagės Holone rytą. Vieną akimirką mane nusmelkė jausmas, kad šis vaizdas man jau pažįstamas, kad seniai, labai seniai, lyg ir esu jį mačiusi. Tai buvo tarsi išplaukusi daug ryškesnio, daug aiškesnio originalo kopija. Kur ir kada matyto, aš neįstengiau atsiminti. Nugara perbėgo šiurpas, ir aš nūste panūdau ką nors pasakyti, perspėti sūnų ir vyro tėvą dėl galimo gaisro ar elektros iškrovos pavojaus. Tačiau jų žaidime šių grėsmių niekaip nebuvo galima įžvelgti. Man knietėjo pasiūlyti Michaeliui tuojau pat – tučtuojau – išvažiuoti, bet neįstengiau pratarti nė žodžio. Tai būtų atrodę kvaila ir nemandagu. Kas mane privertė taip sunerimti? Tą rytą žemai virš Holono praskrido kelios naikintuvų eskadrilės. Nemanau, kad jos buvo mano nerimo priežastis. Nemanau, kad tokiame kontekste „priežastis" yra tinkamas žodis. Lėktuvų varikliai gaudė. Langų rėmai tirtėjo. Jaučiau, kad visa tai vyksta jokiu būdu ne pirmąkart.

Išvažiuojant vyro tėvas Jackelis pabučiavo mane į abu skruostus. Bučiuojama pastebėjau, kad jo akys kažkokios ne tokios, drumstos lėliukės tartum išsiplėtusios į akių baltymus. Veidas išblyškęs, skruostai įkritę ir susigarankščiavę, o lūpos, prigludusios prie mano kaktos, – nešiltos. Rankos paspaudimas, priešingai, buvo stebėtinai šiltas. Ranką senasis žmogus spaudė tvirtai, beveik karštligiškai, lyg būtų norėjęs savo pirštus man įteikti kaip dovaną. Praėjus keturioms dienoms po mūsų grįžimo į Jeruzalę, visa tai akinamai ryškiai vėl švystelėjo mano akyse, kai

vakarop teta Ženė atvažiavo pranešti, kad Jackelis susmuko be sąmonės prie autobusų stotelės šalia namų.

– Dar vakar, dar vakar vakare vargšelis Jackelis buvo atvažiavęs aplankyti mūsų, – vebleno ji atsiprašinėjamai, tarsi norėdama išsklaidyti negerus įtarimus. – Dar vakar vakare atvažiavo aplankyti mūsų ir niekuo nesiskundė. Priešingai, kalbėjo su manimi apie naujus vaistus nuo poliomielito, kuriuos neseniai sukūrė Amerikoje. Jis atrodė... normaliai. Visai normaliai. Ir staiga šįryt tiesiai prieš kaimynų Globermanų akis susmuko prie autobusų stotelės.

– Našlaitis Micha! – staiga susriūbavo ji, tempdama lūpą it nuskriaustas pusamžis vaikas. Ji spaudė Michaelio ranką prie sukritusios savo krūtinės, glostė kaktą, kol galų gale apsiramino. – Micha, kaip taip galima, kad žmogus nei iš šio, nei iš to, be jokios priežasties, ant šaligatvio kaip koks krepšys ar ryšulys, išslydęs iš rankų, nei iš šio, nei iš to ant šaligatvio, ir... tai siaubinga! Tai... neteisinga! Bjauru! Lyg vargšelis Jackelis būtų tik koks krepšys ar ryšulys, taip parkristi ir išsiskleisti... tai... į ką tai panašu, Micha?!. Pagalvok, taip gėdingai... kai Globermanai sėdi atsilošę ir spokso iš savo verandos lyg iš operos ložės, o paskui praeiviai suima jį už rankų ir kojų ir patraukia nuo kelio, kad netrukdytų praeiti, ir surenka ant kelio pasklidusias knygas, ir skrybėlę, ir akinius... O žinai, kur jis buvo susiruošęs?! – rypuodama apmaudžiai užspiegė teta Ženė. – Jis buvo tik ką išėjęs į biblioteką atiduoti knygų ir niekada nė minties neturėjo važiuoti autobusu. Ir štai visai atsitiktinai susmuko pačioje autobusų stotelėje, priešais Globermanus. Toks švelnus vyras, toks mielas... toks švelnus vyras, ir staiga... kaip kokiame cirke, sakau tau, kaip filme! Žmogus sau ramiai eina keliu, ir staiga kažkas prisėlinęs iš nugaros trenkia lazda per galvą, ir žmogus sulinkęs sukniumba lyg kokia skudurinė lėlė ar dar kas. Sakau tau, Micha, gyvenimas – tik šlykšti mėšlo krūva. Palik vaiką pas kaimynus ar kur – greitai! – ir lekiam su manimi į Tel Avivą. Leilė ten viena, Leilė pakirstomis rankomis, o viską tvarkyti. Tūkstančiai

visokių formalumų. Žmogus iškeliauja į aną pasaulį, o formalumų tiek, kad gali pamanyti, jog mažų mažiausiai į užsienį išvažiuoja. Užsimesk paltą ar ką ir važiuojam. Aš nulėksiu į vaistinę ir iškviesiu taksi, ir... taip, Micha, prašom tamsų kostiumą ar bent jau švarką, ir paskubėkit – judu abu. Kokia nelaimė, Micha, kokia siaubinga nelaimė, Micha...

Teta Ženė išskubėjo. Girdėjau nervingus jos žingsnius laiptinėje ir akmenimis grįstame kieme. Aš stovėjau kaip stovėjusi nuo tos akimirkos, kai ji įžengė pro duris: pasirėmusi į lyginimo lentą, su karštu lygintuvu rankoje. Michaelis apsisuko ir puolė į balkoną tarsi norėdamas ją pašaukti: „Teta Žene! Teta Žene!“

Po akimirkos grįžo. Įtraukė langines, tyliai uždarė langus ir nuėjo užrakinti virtuvės durų. Koridoriuje dusliai sušvokštė. Turbūt netyčia pamatė savo veidą veidrodyje prie kabyklos. Jis atsidarė spintą, išsiėmė tamsųjį kostiumą ir įsivėrė į kelnes diržą.

– Mirė mano tėtis, – ištarė švelniai, nepakeldamas į mane akių. Lyg nebūčiau čia stovėjusi, kai jo teta tai pranešė.

Aš padėjau lygintuvą ant grindų po drabužių spinta, nunešiau lyginimo lentą į vonią ir nuėjau į Jairo kambarį. Atitraukiau jį nuo žaidimo, paraišiau raštelį ir nusiunčiau su juo pas Kamnicerius.

– Senelis Zalmanas labai serga, – pasakiau jam išleisdama.

Mano žodžiai grįžo iš laiptinės iškreiptu aidu, kai susijaudinęs Jairas visiems mūsų namo vaikams paskelbė:

– Mano senelis Zalmanas labai serga, ir mano tėveliai važiuoja padėti jam greičiau pasveikti!

Michaelis įsikišo piniginę į vidinę kišenę ir ėmė sagstytis švarką, kuris kadaise priklausė mano velioniui tėčiui ir kurį mama Malka persiuvo jam. Dukart susisegė ne taip. Užsidėjo skrybėlę. Per klaidą paėmęs nutrintą juodąjį portfelį, dirgliu judesiu padėjo atgal.

– Aš pasirengęs, – pranešė jis. – Gal kai kas jos kalboje buvo ne į temą, bet iš dalies ji teisi. Taip neturėjo nutikti. Tai neteisinga. Padorų, sąžiningą žmogų, nelabai stiprų ir ne ypač sveiką, staiga imti ir parblokšti ant šaligatvio miesto centre vidury dienos kaip pavojingą nusikaltėlį. Taip negalima, sakau tau, Hana, tai žiauru, tai... žiauru. Taip negalima.

Tardamas „tai žiauru, taip negalima“ Michaelis sudrebėjo visu kūnu. Kaip vaikas, pabudęs žiemos naktį ir vietoj motinos išvydęs tamsoje į jį spoksantį nepažįstamą veidą.

26

Po laidotuvių Michaelis savaitę nesiskuto. Nemanau, kad taip darė iš pagarbos religinei tradicijai ar paisydamas tėvo norų (Jackelis vadino save praktikuojančiu ateistu). Turbūt jam atrodė niekinga skustis gedului skirtą savaitę. Sukausčius sielvartui, kasdieniškiausi dalykai kartais ima atrodyti iki skausmo niekingi. Michaelis niekada nemėgo skustis. Jo veidas juodais šeriais apžėlusiais žandais įgavo įtūžusio žmogaus išraišką.

Šeriuotas Michaelis man atrodė lyg visai kitas žmogus. Kartais apimdavo jausmas, kad jo kūnas stipresnis, nei yra iš tikrųjų. Jo kaklas sulyso. Aplink burną susimetusios raukšlės bylojo apie šaltą ironiją, kuri Michaeliui visai nebūdinga. Pavargusių akių žvilgsnis – lyg būtų nualintas sunkaus fizinio darbo. Gedulo dienomis mano vyras panėšėjo į paišiną juodadarbį iš mažų dirbtuvėlių Agripos gatvėje.

Daugiau nei pusę dienos Michaelis prakiūtodavo krėsle su pašiltintomis šlepetėmis ir pilkšvu tamsiai pilkai languotu chalatu. Kai į sterblę padėdavau laikraštį, jis pasilenkęs paskaitydavo. Jei laikraštis nukrisdavo ant grindų, nesivargindavo jo pakelti. Aš nesuprasdavau – susimąstęs jis ar išsiblaškęs. Sykį paprašė įpilti brendžio. Padariau, ko prašyta, bet jis, regis, pamiršo. Tik įbedė į mane nustebusias akis ir gėrimo nepalietė. O sykį, išklausęs žinias, tarė: „Kaip keista." Daugiau nieko nesakė. Aš ir neklausiau. Elektros lemputė švietė geltonai.

Tomis dienomis po tėvo mirties Michaelis buvo labai tylus. Namie irgi buvo tylu. Kartkartėmis atrodė, kad visi sėdime ir laukiame kažkokios žinios. Jei Michaelis ką nors sakydavo man

ar sūnui, tai tik tyliai, tarsi tai aš gedėčiau. Naktimis jo labai geidžiau. Skausmingai. Per visus mūsų vedybinio gyvenimo metus nebuvau patyrusi, kokia žeminanti gali būti ši priklausomybė.

Vieną vakarą mano vyras užsidėjo akinius ir stovėdamas parimo ant savo darbo stalo. Nulenkta galva, susikūprinęs. Aš įžengiau į studiją ir pamačiau ne savo vyrą, o Jackelį Goneną. Pašiurpau. Nunarinta galva, nuleistais pečiais, kiek svyruojantis Michaelis atrodė vaidinantis savo tėvą. Atmintyje iškilo mūsų vestuvių diena, ceremonija ant plokščio senojo rabinato stogo priešais Steimackio knygyną. Tuomet Michaelis irgi buvo nepaprastai panašus į tėvą – taip, kad juodu supainiojau. Aš nepamiršau.

Rytais Michaelis sėdėdavo balkone ir įsmeigęs akis stebėdavo, kaip kieme darkosi katės. Tvyrojo ramybė. Niekad anksčiau nebuvau mačiusi Michaelio apimto ramybės. Jis amžinai skubėdavo atlikti nespėtus darbus. Pareikšti užuojautos atėjo religingieji kaimynai. Priimdamas juos Michaelis buvo šaltai mandagus. Kamnicerių šeimyną ir poną Gliką pro savo akinius jis nužiūrėjo kaip griežtas mokytojas prasižengusius mokinius, kol šiems paguodos žodžiai ėmė strigti gerklėje.

Neryžtingai įžengė ponia Zeldin. Ji užėjusi pasiūlyti leisti Jairui pagyventi pas ją, kol baigsis gedulo dienos. Niauri šypsena žaidė Michaelio lūpose.

– O kam? – paklausė jis. – Ne aš juk miriau.

– Sergėk Dieve nuo tokios minties, – apstulbusi sulemeno viešnia. – Aš tik pamaniau, kad gal...

– Gal ką? – rūsčiai nukirto Michaelis.

Senąją darželio vadovę tai pribloškė. Ji skubiai pasišalino. Išeidama atsiprašinėjo, lyg būtų mus įžeidusi.

Ponas Kadišmanas prisistatė juodu kostiumu, rimtu veidu. Jis pareiškė turėjęs malonumo per panelę Lėją Ganc šiek tiek pažinoti išėjusįjį. Nepaisant šiokio tokio jų politinių pažiūrų skirtumo, jis visada jautęs didelę pagarbą išėjusiajam, kuris buvęs vienas iš tos saujelės sąžiningų žmonių Darbininkų judėjime. Ne iš veidmainių, o vienas iš suklaidintųjų.

– Jis išėjo nepralaimėjęs, – baigė Kadišmanas.

– Žinoma, ne, – šaltai sutiko Michaelis. Aš sulaikiau šypseną.

Duryse išdygo Michaelio draugės iš Tirat Jaro vyras. Jis atsisakė užeiti – dėl suprantamo reikalo delikatumo. Norįs perduoti užuojautą. Paprašė pranešti Michaeliui, kad buvo užėjęs. Nuo Lioros – taip pat.

Ketvirtą vakarą sulaukėme geologijos profesoriaus ir dviejų dėstytojų asistentų. Jie susėdo ant sofos svetainėje priešais Michaelio krėslą. Sėdėjo tiesūs ir suglaudę kelius, nutarę, kad sėdėti atsilošus nedera. Aš atsisėdau ant taburetės prie durų. Michaelis paprašė manęs išvirti trims mūsų svečiams kavos, o jam – arbatos be citrinos, nes jam rėmuo. Ir pasiteiravo apie tyrimą Nachal Arugote Negevo dykumoje.

Kai vienas iš jaunesnių vyrų pradėjo pasakoti, Michaelis, stipraus ūmaus spazmo ištiktas, suktelėjo galvą į lango pusę, tarsi jo viduje būtų trūkusi kokia spyruoklė. Jo pečiai trūkčiojo. Aš išsigandau: dingtelėjo, kad jį purto iš juoko, kurio neįstengia užgniaužti. Paskui atsuko galvą į pradinę padėtį. Veidas buvo išvargęs ir bejausmis. Jis atsiprašė ir paragino pasakoti toliau.

– Prašom nieko nepraleisti, aš noriu viską girdėti.

Jaunuolis pasakojo tiksliai nuo tos vietos, kurioje buvo sustojęs. Michaelis metė į mane liūdną žvilgsnį, tarsi nustebintas kažin kokio anksčiau nepastebėto mano bruožo. Vakaro vėjas trinksėjo langines į namo sieną. Atrodė, laikas įgauna regimus pavidalus: elektros šviesa, paveikslai, baldai, baldų metami šešėliai, virpčiojanti šviesos ir šešėlių susikirtimo linija.

Profesorius ūmai atgijo ir įsiterpė į asistento ataskaitą:

– Mėnesio pradžioje tavo braižyta schema, Gonenai, nenuvylė. Faktai patvirtina tavo hipotezę. Todėl mūsų nuotaikos dvejopos: nuvylė gręžimo rezultatai, bet kartu padarė įspūdį tavo skaičiavimai.

Paskui jis dar painiai užsiminė apie praktinių tyrinėjimų, palyginti su teoriniais, nedėkingumą. Pabrėžė kūrybinės intuicijos svarbą abiejų rūšių tyrinėjimuose.

– Žiema jau ne už kalnų, – sausai atitarė Michaelis. – Naktys ilgėja. Ilgėja ir darosi šaltos.

Asistentai sužiuro vienas į kitą, tada pašnairavo į profesorių. Senukas žvitriai linktelėjo, parodydamas, kad suprato jų užuominą. Jis pakilo ir rimtai tarė:

– Liūdime kartu su tavimi, Gonenai, ir visi laukiame tavęs grįžtant. Pasistenk būti tvirtas ir... būk tvirtas, Gonenai.

Svečiai atsisveikino. Michaelis išlydėjo juos į koridorių. Suskubdamas paduoti sunkų paltą, užkliudė profesorių ir buvo priverstas atsiprašyti, vangiai šyptelėjęs. Nuo vakaro pradžios iki to momento Michaelis man darė įspūdį, bet tas vangus jo šypsnys įskaudino. Dėmesingas jis buvo iš noro įtikti, o ne iš nuoširdaus rūpesčio. Svečius Michaelis palydėjo iki pat durų. Jiems išėjus, grįžo į studiją. Buvo tylus. Sėdėjo veidu į tamsų langą ir nugara į mane. Po užtrukusios tylos prakalbo neatsisukdamas:

– Būk gera, Hana, įpilk dar vieną stiklinę arbatos ir gal išjungtum didžiąją šviesą. Kai Tėtis prašė duoti mūsų vaikui senamadišką vardą, mums derėjo išpildyti jo prašymą. Kai buvau dešimties, aš susirgau bjauria karštine. Tėtis kiauras naktis budėjo prie mano lovos. Vis keitė ir dėjo man ant kaktos suvilgytos medžiagos skiautes, ir vis niūniavo vienintelę lopšinę, kurią mokėjo. Nepataikydamas į taktą, vienodu balsu. Lopšinė skambėjo šitaip: *Baigiam dieną, mik, mažuti, jūra priglaudė saulutę. Žvaigždės žiba danguje, čiūčia liūlia apapa.*

Ar aš tau kada pasakojau, Hana, kad teta Ženė kaip įmanydama stengėsi įpiršti Tėčiui antrą žmoną? Ji retai kada atvažiuodavo pas mus į svečius be kokios draugės ar pažįstamos. Pagyvenusios seselės, imigrantės iš Lenkijos, šykščios išsiskyrėlės. Tos moterys iš pradžių puldavo prie manęs, glėbesčiuodavo ir bučiuodavo. Saldainių dėžės, burkavimai. Tėtis apsimesdavo, kad nesupranta tetos Ženės siekių. Jis buvo mandagus. Pradėdavo kalbą apie paskutinius vyriausiojo komisaro įsakus ir panašius dalykus.

Karščiuodamas turėjau daug temperatūros ir maudžiausi prakaite visą naktį. Patalai buvo permirkę. Lygiai kas dvi valandas

Tėtis rūpestingai keitė patalynę. Stengėsi manęs labai nejudinti, bet vis persistengdavo. Aš pabusdavau ir pravirkdavau. Dar neišaušus Tėtis viską išskalbdavo vonioje ir išnešdavo tamsoje į lauką sukabinti ant virvės šalia mūsų daugiabučio, kad išdžiūtų. Citrinos į arbatą, Hana, aš nenoriu dėl to, kad labai graužia rėmuo. Kai karštis nuslūgo, Tėtis nuėjo ir iš kaimyno Globermano parduotuvės nupirko man nukainotas šaškes. Jis stengėsi pralošti man visas partijas, kiek tik lošėm. Norėdamas pralinksminti, aimanavo susiėmęs galvą ir vadino mane mažuoju genijumi, mažuoju profesoriumi, mažuoju seneliu Zalmanu. Kartą jis man papasakojo Mendelsonų šeimos istoriją ir juokais palygino save su vidurinėliu Mendelsonu, kuris buvo vieno didžiojo Mendelsono sūnus, o kito – tėvas. Jis pranašavo man didžią ateitį. Vis nešė ir nešė man šiltą pieną su medumi, nugriebęs plėvelę. Jei aš užsispirdavau ir nenorėdavau gerti, jis griebdavosi vilionių ir papirkinėjimo. Liaupsino mano sąmoningumą. Štai kaip aš pasveikau. Gal galėtum, Hana, paduoti man pypkę? Ne, ne šitą – tą anglišką. Pačią mažiausią. Taip, šitą. Ačiū. Aš pasveikau, o mano karštinė prilipo Tėčiui ir jis sunkiai apsirgo. Tris savaites pragulėjo ligoninėje, kurioje dirba teta Ženė. Kol jis sirgo, teta Lėja pasisiūlė prižiūrėti mane. Po poros mėnesių man pasakė, kad Tėčiui pasisekė, kad tik per stebuklą išvengė mirties. Pats Tėtis ilgai pokštavo šia tema. Vis kartodavo posakį, kad jauni miršta iškilūs žmonės, o jis, laimė, – tik eilinis žmogelis. Aš prisiekiau priešais Herclio nuotrauką svetainėje, kad jeigu Tėtis staiga mirtų, aš irgi sugalvosiu būdą numirti, užuot važiavęs į prieglaudą ar pas tetą Lėją. Kitą savaitę, Hana, nupirksime Jairui elektrinį traukinuką. Didelį. Panašų į tą, kurį matėme batų parduotuvės „Freimann & Bein's" vitrinoje Jafos kelyje. Jairui nepaprastai patinka mechaniniai daiktai. Atiduosiu jam neveikiantį žadintuvą. Pamokysiu išardyti ir vėl surinkti. Gal užaugęs Jairas bus inžinierius. Ar pastebėjai, kaip berniuką traukia varikliai, spyruoklės, mašinos? Ar kada nors girdėjai, kad puspenktų metų vaikas bendrais bruožais suprastų, kaip

veikia radijo imtuvas? Niekados nelaikiau savęs ypač gabiu. Tu tai žinai. Nesu joks genijus ar panašiai, kaip įsivaizdavo ar sakė Tėtis. Aš nesu išskirtinis, Hana, bet tu turi pasistengti kaip galima labiau mylėti Jairą. Tau ir pačiai bus geriau, jei mylėsi. Ne, aš nesakau, kad tu nesirūpini vaiku. Nesąmonė. Bet aš jaučiu, kad neini dėl jo iš proto. O reiktų eiti iš proto, Hana. Kartais reikia net prarasti saiko jausmą. Ką aš bandau pasakyti – tai, kad būtų gerai, jei tu imtum... Aš nemoku išaiškinti savo požiūrio. Tiek jau to. Kadaise, prieš daug metų, mudu sėdėjome vienoje kavinėje, ir aš pažiūrėjau į tave, o paskui į save ir sau pripažinau, kad aš, taip sakant, – tikrai ne svajonių princas ir ne riteris ant žirgo. Tu graži, Hana. Tu labai graži. Ar sakiau tau, ką Tėtis sakė man praeitą savaitę Holone? Jis sakė, kad tu jam panaši į poetę, nors nerašai eilėraščių. Klausyk, Hana, aš nesuprantu, kodėl visa tai dabar tau pasakoju. Tu nieko nekalbi. Kuris nors iš mudviejų visąlaik klauso ir nieko nesako. Kodėl aš tau visa tai pasakojau? Tikrai ne tam, kad įžeisčiau ar įskaudinčiau. Klausyk, mums nereikėjo žūtbūt laikytis Jairo vardo. Pagaliau juk tai nebūtų pakeitę mūsų nusistatymo vaiko atžvilgiu. O mes pamynėme pačius tyriausius jausmus. Vieną dieną, Hana, turėsiu tavęs paklausti, kodėl išsirinkai mane iš to viso būrio įdomių vyrų, kuriuos tikriausiai buvai sutikusi. Bet dabar jau vėlu, aš per daug kalbu ir turbūt tave stebinu. Gal pradėtum jau kloti lovą, Hana? Aš tuoj padėsiu tau. Eime miegoti, Hana. Mano Tėčio nebėra. Aš pats esu tėvas. Visa... visa, ką mes darome, staiga ima priminti idiotiškus vaikų žaidimus. Aš atsimenu, kaip kadaise vaikai žaidėme mūsų miesto pakrašty tuščioje aikštelėje, kur prasideda smėlis: mes buvome sustoję į ilgą eilę, pirmasis mesdavo kamuolį ir lėkdavo į eilės galą, kol paskutinis tapdavo pirmas, o pirmas – paskutinis, paskui vėl iš naujo. Aš neprisimenu, kokia to žaidimo prasmė. Neprisimenu, kaip jį buvo galima laimėti. Neprisimenu net ar išvis buvo kokios taisyklės ir ar toje beprotybėje buvo kokios nors logikos. Pamiršai šviesą virtuvėje.

27

Gedulo dienos baigėsi. Per pusryčius vėl sėdėjome su vyru vienas priešais kitą prie virtuvės stalo, tokie tylūs ir geranoriški, kad pašalietis būtų klaidingai pamanęs, jog tarp mudviejų santarvė. Aš atkišu kavinuką. Michaelis paduoda du puodelius. Aš pripilu juos kavos. Michaelis suraiko duoną. Aš įdedu į kavą cukraus ir maišau, maišau, maišau, kol jo balsas sustabdo mane:

– Užteks, Hana! Jau išmaišei. Čia tau ne koks gręžinys.

Aš geriu juodą kavą. Michaeliui labiau patinka su pienu. Aš skaičiuoju: keturi, penki, šeši pieno šlakai į jo puoduką.

Štai kaip mudu sėdime: aš remiuosi nugara į šaldytuvo šoną ir matau žydrą stačiakampį – virtuvės langą. Michaelis sėdi nugara į langą ir akimis gali aprėpti tuščius butelius ant šaldytuvo, virtuvės duris, dalį koridoriaus ir vonios duris.

Paskui radijas mus apgaubia lengva ryto muzika, žydiškomis dainomis, kurios man primena vaikystę, o Michaeliui primena, kad jau vėlu.

Jis pakyla be žodžių, nueina prie kriauklės, išsiplauna puoduką ir lėkštę. Išeina iš virtuvės. Koridoriuje nusispiria šlepetes ir apsiauna batus. Užsivelka pilką švarką. Nukabina nuo kablio skrybėlę. Skrybėlėtas ir su senu juodu portfeliu po pažastimi grįžta į virtuvę pabučiuoti manęs į kaktą ir atsisveikinti. Aš turinti nepamiršti per pietus nupirkti parafino – jau beveik visą išbaigėme. Pats užrašų knygelėje pasižymi, kad turi užeiti į vandentiekio skyrių sumokėti už vandenį ir išsiaiškinti, ar sąskaitoje neįsivėlusi klaida.

Michaelis išeina iš namų, ir ašaros suspaudžia man gerklę. Aš klausiu savęs, iš kur tas liūdesys. Iš kokio prakeikto urvo jis iššliaužė sudrumsti mano žydro ryto ramybės? Tarytum buhalterė rūšiuoju trupančių atsiminimų šūsnį. Tikrinu kiekvieną ilgo stulpelio skaičių. Kažkur turi būti įsivėlusi šiurkšti klaida. O gal tai – tik saviapgaulė? Regis, aptinku tą nedovanotiną klaidą. Radijo dainos baigiasi. Staiga pradeda šnekėti apie riaušių proveržius kaimuose. Aštunta valanda: aš pajudu. Laikas niekados nesiilsi ir niekam niekados neleidžia ilsėtis. Stveriu rankinę. Be reikalo skubinu Jairą, kuris susiruošęs anksčiau už mane. Susikibę žingsniuojame į Saros Zeldin darželį.

Jeruzalės gatvėse spindi rytas. Skaidrūs balsai. Senas vežikas drybso ant pasostės ir visa gerkle traukia dainą. Tachkemonių religinės mokyklos berniūkščiai ant šono nusmauktomis beretėmis kitoje gatvės pusėje šaiposi ir provokuoja vežiką. Vežikas mojuoja ranka, lyg atsakydamas į pasveikinimą, šypsosi ir toliau plyšauja visa gerkle. Sūnus įninka man aiškinti, kad maršrutu 3b važinėja dviejų markių autobusai – fordai ir fargai. Fordo variklis daug galingesnis, o fargo autobusas silpnas ir lėtas. Staiga vaikui kyla įtarimas, kad aš neklausau jo paaiškinimų. Jis mane perklausia. Aš tam pasiruošusi. Nepraleidau nė vieno žodelio, Jairai. Tu – be galo protingas berniukas. Aš klausau.

Vaiskus žydras rytas Jeruzalėje. Net pilko akmens Šnelerio kareivinių sienos kaip įmanydamos stengiasi neatrodyti sunkios. O dykuose žemės plotuose veši veržli augalija: gervuogės, vijokliai, paprastasis tryškenis ir būrys kitų laukinių augalų, kurių vardų nežinau ir kurie paprastai vadinami piktžolėmis. Ūmai aš nustėrstu ir sustoju it įbesta:

– Jairai, ar išeidama iš namų užrakinau virtuvės balkono duris?

– Tėtis tas duris užrakino vakar vakare. O šiandien jų niekas nedarė. Mamyte, kas gi tau šiandien?

Žingsniuojame palei sunkius geležinius Šnelerio kareivinių vartus. Niekada nesu kojos įkėlusi už šių niūrių sienų. Kai buvau vaikas, čia šeimininkavo britų kariuomenė ir iš šaudomųjų angų kyšojo kulkosvaidžių vamzdžiai. Prieš daug metų ši tvirtovė buvo vadinama sirų našlaitynu, keistu vardu, kuris mane savotiškai baugina.

Prie vartų stovi šviesiaplaukis sargybinis ir savo kvapu šildo pirštus. Mums einant pro šalį, jaunasis karys nužvelgia mano kojas tarp sijono ir baltų trumpų kojinaičių. Nusprendžiu jam nusišypsoti. Jis perveria mane karščiuojančiomis akimis, kuriose sumišę gėda, geismas, ilgesys ir atsiprašymas. Pažiūriu į laikrodį: pusė devynių. Pusė devynių ryto, vaiski žydra diena, o aš jau pavargusi. Miegoti. Tik su sąlyga, kad sapnai paliks mane ramybėje.

Kiekvieną antradienį Michaelis, grįždamas iš universiteto, stabteli mieste ir „Kahanos" agentūroje užsako vietas į antrą kino seansą.

Kai mes išeiname, vaiką prižiūri Joramas, viršuje gyvenančių Kamnicerių sūnus. Kartą grįžusi iš kino ant naktinio stalelio gulinčiame romane aptikau popieriaus lapelį. Joramas paliko savo naujausią eilėraštį, kad paskelbčiau verdiktą. Joramo eilėraštyje vaikinas ir mergina vaikštinėja po vaismedžių sodą temstant. Prašuoliuoja keistas raitelis, juodas raitelis ant juodo eržilo su juodos ugnies ietimi rankoje. Jam prajojus juodas šydas uždengia žemę ir mylimuosius. Puslapio apačioje skliausteliuose paaiškinta, kad juodas raitelis – tai naktis. Joramas manimi nepasitikėjo.

Kitą dieną, sutikusi Joramą Kamnicerį ant laiptų, pasakiau, kad man patiko jo eilėraštis ir galbūt reikėtų jį nusiųsti kokiam jaunimo žurnalui. Joramas stipriai sugniaužė laiptų turėklą. Jis metė į mane panikos kupiną žvilgsnį, o kitą akimirką negarsiai per jėgą nusijuokė.

– Ten viskas sumeluota, ponia Gonen, – sumurmėjo.

– Tu dabar meluoji, – nusišypsojau aš.

Jis apsisuko ir užlėkė laiptais. Staiga sustojo, atsigręžė ir išgąstingai atsiprašė, tarsi kopdamas viršun būtų nustūmęs mane į šalį.

Šabo išvakarės. Vakarėjanti Jeruzalė. Aukštas vandentiekio bokštas ant Romemos kalvos apsemtas saulėlydžio raudonio. Šviesos adatos kyščioja pro medžių lapiją, lyg miestas liepsnotų. Rūkas iš lėto driekiasi pažeme į rytų pusę, tiesdamas balsvus pirštus virš akmeninių sienų ir geležinių turėklų. Jis buvo pasiųstas skleisti ramybės. Tyliai visa kas blėsta. Nenumaldomo troškimo nejučia pritvinksta miestas. Didžiulės uolos skiriasi su sukaupta kaitra ir atsiduoda šaltiems rūko pirštams. Lengvas vėjelis sūkuriuoja namų kiemuose. Pašiurena laikraščių skiautes ir palieka ramybėje, nieko smagaus jose neradęs. Kaimynai šabo apdarais traukia į pamaldas. Tolstančio automobilio glamonė purpuru užkloja šnabždančias pušis. Sustok, vairuotojau, trumpam sustok, atsisuk ir parodyk man savo veidą.

Mūsų stalas uždengtas balta staltiese. Geltonų medetkų puokštė vazoje. Butelis raudonojo vyno. Michaelis raiko šabo duoną. Jairas traukia tris darželyje išmoktas šabo giesmes. Aš dėlioju keptą žuvį. Šabo žvakių mes nedegame, nes, Michaelio manymu, tai būtų šventeiviška žmonėms, kurie apsisprendė nesilaikyti religinių priesakų.

Michaelis pasakoja Jairui apie 1936-ųjų maištus. Jairo povyza byloja apie sutelktą dėmesį. Aš irgi girdžiu vyro balsą. Yra dar maža graži mergaitė žydru paltuku ir ta mergaitė bando mane prisišaukti pro uždarą langą – štai kodėl daužo stiklą trapiais kumšteliais. Veide nerimas. Nedaug trūksta, kad pultų į nevilтį. Jos lūpos kažką taria ir vėl kartoja, o aš negirdžiu ir ji nustoja kalbėjusi, ir jos lūpos nebejuda, kaip ir stiklas. Mano velionis tėvas laimindavo vyną ir duoną kiekvieno šabo išvakarėse. Visuomet degindavome ir šabo žvakes. Mano tėvas nežinojo, kokia tiesa slypi religiniuose papročiuose. Todėl jų

ir laikėsi. Tik tada, kai mano brolis Emanuelis įsitraukė į jaunųjų socialistų judėjimą, visus šabo ritualus apleidome. Mūsų pagarba tradicijai pasirodė pernelyg menka. Tėtis nebuvo užsispyręs žmogus.

Vokiečių kolonijos įkalnėn Jeruzalės pietuose užsiropščia nusikamavęs traukinys. Garvežys ūkčioja ir pūškuoja. Jis suglemba ant ištuštėjusių peronų rankų. Paskutinis garų kamuolys išsiveržia bejėgišku atodūsiu. Paskutinį kartą garvežys užbaubia tyloje. Bet tyla pernelyg atkakli. Garvežys pasiduoda, apmiršta ir ima vėsti. Šabo išvakarės. Migloti lūkesčiai. Net paukščiai nutilę. Jo pėdos tikriausiai ties Jeruzalės vartais. Siloamo soduose ar už Piktų Užmačių kalvos. Miestas aptemsta.

– *Šabat šalom!* Gero šabo, – pasveikinu iš tolo.

Mano sūnus ir vyras juokiasi.

– Kaip šventiškai tu šį vakarą nusiteikusi, Hana, – atsiliepia Michaelis. – Ir kaip tau tinka ši nauja žalia suknelė.

Rugsėjo pradžioje mūsų isteriškąją kaimynę iš viršaus, ponią Glik, išvežė į ligoninę. Jos priepuoliai vis dažnėjo. Tarp priepuolių ji bejausmiu veidu klaidžiodavo gatvėje ir po kiemą. Ji buvo apkūni moteris, pasižyminti tuo išnokusiu nežabotu grožiu, kuriuo kartais apdovanojamos ketvirtą dešimtį baigiančios bevaikės moterys. Drabužiai visąlaik nerūpestingai atsagstyti, tarsi būtų ką tik pakilusi iš lovos. Vieną dieną užpakaliniame kieme ji užsipuolė Joramą, tą švelnų jaunuolį, aptalžė skruostus, perplėšė marškinius ir išvadino gašlūnu, iškrypėliu, smaksotoju.

Vieno šabo išvakarėse rugsėjo pradžioje Glik pastvėrė porą žvakidžių su degančiomis šabo žvakėmis ir sviedė savo vyrui į veidą. Glikas pasislėpė mūsų bute. Jis susmuko krėsle, jo pečiai kilnojosi. Michaelis padėjo pypkę, išjungė radiją ir nuėjo į vaistinę telefonu iškviesti pagalbos. Po valandos atvyko baltaskverniai sanitarai. Suėmę ligonę už parankių, palengva vedėsi į greitąją. Laiptais ji lipo lyg prilaikoma mylimųjų, visą kelią niūniavo linksmą dainelę jidiš kalba. Kiti namo nuomininkai

tyliai žiūrėjo pro savo butų duris. Joramas Kamniceris, nulipęs žemyn, atsistojo šalia manęs.

– Ponia Gonen, ponia Gonen, – šnibždėjo jis mirtinai išblyškęs. Aš siekiau jo rankos, bet pusiaukelėje sustojau ir atitraukiau.

– Šiandien šabas, šiandien šabas! – užspiegė ponia Glik, pasiekusi greitąją.

Jos vyras stovėjo šalia ir trūkčiojamai kalbėjo:

– Nesijaudink, Duba, visa tai niekis, praeis, tai tik laikina, Duba, viskas bus gerai.

Smulkaus sudėjimo Glikas vilkėjo suglamžytą šabo kostiumą. Jo reti ūseliai trūkčiojo taip, lyg gyventų savo, nuo jo nepriklausomą gyvenimą.

Prieš išvažiuodama greitoji Gliko prašė pasirašyti sutikimo raštą. Tai buvo detali nuobodi anketa. Greitosios žibintų šviesoje Michaelis vieną po kito perskaitė visus jos punktus. Net pasirašė poroje vietų už Gliką, kad apsaugotų jį nuo šabo išniekinimo. Paskui Michaelis luktelėjo su juo, kol gatvė ištuštėjo, ir parsivedė pas mus išgerti kavos.

Galbūt dėl to ponas Glikas tapo nuolatiniu mūsų svečiu.

– Sužinojau iš kaimynų, daktare Gonenai, kad renkate pašto ženklus. Per laimingą atsitiktinumą viršuje turiu visą dėžę ženklų, kurių man nereikia, su malonumu padovanočiau juos jums. Dovanokite, jūs – ne daktaras? Na, ir kas? Visagalio akyse visi izraelitai lygūs, išskyrus tuos, į kuriuos Jis žiūri nepalankiai. Daktarai, kapralai, menininkai – visi mes turime daug bendra, o skirtumai labai nežymūs. Grįžtant prie reikalo, mano vargšė žmona Duba turi brolį ir seserį: vienas Antverpene, kita Johanesburge. Jie siunčia daug laiškų ir klijuoja ant jų gražius pašto ženklus. Dievas nesiteikė manęs apdovanoti vaikais, todėl iš tų ženklų man jokios naudos. Būčiau laimingas dovanodamas juos jums, daktare Gonenai. Už tai norėčiau nuolankiai paprašyti leisti man retsykiais apsilankyti jūsų namuose ir paskaityti

„Encyclopaedia Hebraica“. Leiskite man paaiškinti. Šiuo metu aš siekiu pažinimo ir esu išsikėlęs tikslą atidžiai perskaityti visą „Encyclopaedia Hebraica“. Aišku, ne vienu prisėdimu. Po kelis puslapius. Duodu jums žodį, kad neįkyrėsiu ir nesukelsiu nepatogumų. Ir neprinešiu į namus purvo – prie durų kruopščiai nusitrinsiu kojas.

Šitaip kaimynas tapo dažnu svečiu mūsų namuose. Be pašto ženklų, Michaeliui jis dar atiduodavo religinio savaitraščio „Hatsofeh“ savaitgalio priedus, nes juose būdavo mokslui skirta skiltis. Aš nuo to laiko mėgavausi ypatinga nuolaida pono Gliko galanterijos parduotuvėje Davido Jelino gatvėje. Užtrauktukai, užuolaidų segtukai, sagos, sagtys ir siuvinėjimo siūlai – visa tai ponas Glikas man perleisdavo veltui. O aš nepajėgiau atsispirti šioms dovanoms.

– Jau šitiek metų dievobaimingai laikausi tikėjimo įsakų. Ir tikra tiesa, kad dabar, po vargšę žmoną Dubą užgriuvusios negandos, mane apniko abejonės. Rimtos abejonės. Aš noriu praplėsti savo akiratį ir išstudijuoti enciklopediją. Jau prisivariau iki straipsnio su antrašte „Atlantas“ ir išsiaiškinau, kad Atlantas yra ne tik vandenyno pavadinimas, bet ir vardas graikų milžino, kuris ant pečių laiko pasaulį. Pastaruoju metu sužinojau be galo daug dalykų. Ir kam už tai turiu būti dėkingas? Nagi ne kam kitam, o Gonenų šeimai, kuri man tokia maloni. Už gera norisi atsimokėti geru, ir aš nežinau, kaip kitaip išreikšiu dėkingumą, jeigu nesutiksite priimti šito milžiniško žvėrių loto, kurį nupirkau jūsų sūnui Jairui.

Mes sutikome jį priimti.

Tie geri pažįstami, kurie buvo įpratę pas mus lankytis, – tai geriausia mano draugė Chadasa ir jos vyras Aba. Aba buvo daug žadantis Prekybos ir pramonės ministerijos valdininkas. Chadasa toje pačioje ministerijoje dirbo telefono operatore. Juodu norėjo susitaupyti tiek pinigų, kad užtektų butui Rechavijoje, ir tik tada pasikviesti vaiką į šį pasaulį. Iš jų Michaelis nugirsdavo

laikraščiuose nespausdinamų politinių naujienų detalių. Mudvi su Chadasa dalydavomės mokyklinių metų ir britų mandato laikotarpio prisiminimais.

Mandagūs Geologijos fakulteto dėstytojai asistentai užsukę valandėlę su Michaeliu pajuokaudavo, kaip neįmanoma universitete ko nors pasiekti, kol nenumiršta kuris seniokas. Turėtų būti priimtos taisyklės, laiduojančios lygias galimybes jaunesniems mokslininkams.

Retsykiais mus aplankydavo Liora iš Tirat Jaro kibuco, viena arba su vyru ir dukterimis. Jie būdavo atkakę į Jeruzalę apsipirkti ar sukirsti ledų, tad užsukdavo pažiūrėti, ar mes dar gyvi. Kokios gražios užuolaidos, kaip blizga virtuvė! Ar nieko prieš, jei užmes akį į vonios kambarį? Jų kibuce statys naują daugiabučių kvartalą, tad norėtų turėti bent šiokį tokį supratimą, kad galėtų palyginti. Kultūros komiteto vardu jie kviečia Michaelį penktadienio vakare skaityti paskaitos apie Judėjos aukštumų geologinę sandarą. Jie žavėjosi mokslininko gyvenimu.

– Akademiniame gyvenime nėra tos sekinančios rutinos, – kalbėjo Liora. – Tebeprisimenu Michaelį dar tais senais – jaunimo judėjimo – laikais. Uolus, rimtas vaikis. Jau visai netrukus jis taps mūsų klasės pasididžiavimu.

– Kai jis susiruoš į Tirat Jarą skaityti paskaitos, – pridūrė ji, – privalote atvykti visi. Tai kvietimas visiems. Kokia gausybė bendrų prisiminimų mus sieja.

Kas dešimt dienų užeidavo Avrahamas Kadišmanas. Jis buvo iš senos jeruzaliečių šeimos, žinomos avalynės įmonės savininkas ir senas tetos Lėjos draugas. Tai jis dar prieš vedybas iššniukštinėjo apie mano šeimą ir informavo tetas prieš mums susipažįstant Holone, kad aš kilusi iš geros šeimos.

Įžengęs jis nusivilkdavo koridoriuje paltą ir nusišypsodavo Michaeliui taip, lyg į mūsų namus būtų atnešęs gaivaus vėjo gurkšnį iš plačiojo pasaulio ir lyg šio vizito būtume laukę dar nuo praeito jo atsilankymo. Kakava buvo mėgstamiausias jo

gėrimas. Jųdviejų pašnekesiai su Michaeliu sukdavosi apie vyriausybę. Ponas Kadišmanas buvo aktyvus dešinio Nacionalinės partijos sparno Jeruzalės skyriaus narys. Tarp jų nuolatos kildavo tie patys ginčai: dėl socialistų vado Arlozorovo nužudymo, dėl pogrindinio judėjimo prieš britus susiskaldymo, dėl vyriausybės sprendimo paskandinti „Altalenos" laivą. Nežinau, ką Michaelis atrado pono Kadišmano draugijoje. Gal tai buvo bendras įprotis rūkyti pypkę ar žaisti šachmatais, o gal Michaelio nenoras nusigręžti nuo beviltiškai vienišo seno žmogaus.

Kadišmanas rimuodavo eilėraštukus apie mūsų sūnų Jairą, kaip antai:

Ponaitis Jairas Gonenas
Bus mūsų tautos suverenas.
Šimtą metų jis gyvuos
Ir baimėje gyventi mums neduos.

Arba:

Jairas mažas dar, bet vieną dieną
Išlaisvins tas šaunuolis Raudų sieną.

Aš ruošiau arbatą, kavą ir kakavą. Stumdžiau iš virtuvės į svetainę stalelį su ratukais. Svetainė skendėdavo tabako dūmų migloje. Glikas, mano vyras ir Kadišmanas sėdėdavo aplink stalą tarsi gimtadienį švenčiantys vaikai. Glikas žvilgteli į mane akies krašteliu ir staigiai sumirksi, lyg pamanęs, kad ruošiuosi jį užsipulti. Kiti du užsikniaubę ant šachmatų lentos. Aš suraikau pyragą ir įdedu po riekę į lėkštutes. Svečiai giria šeimininkę. Mano veide mandagi, bet kitiems neskirta šypsena. Jų pokalbiai maždaug tokie:

– Kažkada žmonės kalbėjo, esą kai britai pasitrauks, sulauksime mesijo, – neryžtingai pradeda Glikas. – Ką gi, britai pasitraukė, o išganymo tebelaukiame.

Kadišmanas:

– Tai dėl to, kad šaliai vadovauja eiliniai žmogeliai. Jūsiškis Altermanas rašo, kad Don Kichotas kaunasi narsiai, bet visados laimi Sančas.

Mano vyras:

– Nėra jokios prasmės skirstyti visus į didvyrius ir niekšus. Politikoje egzistuoja objektyvūs veiksniai ir objektyvios tendencijos.

Glikas:

– Užuot buvę šviesuliu kitoms tautoms, mes tapome viena tauta iš daugelio. Ir kas galėtų pasakyti, gerai tai ar blogai?

Kadišmanas:

– Dėl to, kad Trečiąją Izraelio karalystę valdo smulkių partijėlių politikieriai. Vietoj mesijo karaliaus turime niekingus kibucų puoselėtojus. Galbūt mūsų šaunaus jaunojo draugo Jairo Goneno karta užaugusi įkvėps mūsų žmonėms savigarbos.

Jei kalbėtume apie mane, tai aš stumdau cukrinę nuo vieno svečio prie kito ir per daug nesigilindama įterpiu kokią pastabą, pavyzdžiui:

– Ir kur mus nuves šios madingos idėjos?

Kartais:

– Tokie laikai.

Arba:

– Kiekviena problema turi du galus.

Tai sakau, kad nekiurksočiau tylomis ir neatrodyčiau nemandagi. Ūmus smilktelėjimas: kodėl aš buvau ištremta čionai? „Nautilijus“. Drakonas. Salynai. Ak, atvažiuok, atvažiuok, Rachamimai Rachamimovai, dailusis mano bocharieti taksiste. Griausmingai papypink. Panelė Ivona Azulai jau pasirengusi kelionei. Pasirengusi ir laukia. Net persirengti nebūtina. Visiškai pasirengusi išvykti. Dabar pat.

28

Nykus dienų vienodumas. Aš nieko negaliu pamiršti. Nė kruopelytės nenoriu atiduoti lediniams laiko pirštams. Nekenčiu šito. Kaip sofa, krėslai ir užuolaidos, taip ir dienos – subtilios vienos vienintelės spalvos variacijos. Graži protinga mergaitė žydru paltuku, žvynuota vaikų darželio auklėtoja išsiplėtusiomis venomis, o tarp jųdviejų – stiklas, kuris nors pašėlusiai šveičiamas, vis labiau blausiasi. Ivoną Azulai paliko. Niekšingas apgavikas suvedžiojo ją. Geriausia mano draugė Chadasa kartą pasakojo, kas nutiko, kai mūsų mokyklos direktorius sužinojo, kad jam vėžys. Kai gydytojai pranešė šią liūdną žinią, žmogus įtūžęs ėmė piktintis: „Aš visados laiku mokėjau įmokas už gydymą, o per karą, nepaisydamas savo amžiaus, savanoriškai tarnavau karo medikų korpuse! O mankšta, kurią darau šitiek metų?! O dietos? Cigaretės burnoj gyvenime nesu turėjęs! O mano hebrajų kalbos gramatikos vadovėlis?!"

Niekingi skundai. Tačiau apgavystė ne tik niekinga, bet ir bjauri. Aš daug nereikalauju. Kad stiklas išliktų permatomas, tiktai tiek.

Jairas auga. Kitais metais leisime į mokyklą. Jairas yra vaikas, kuris niekados nesiskundžia nuoboduliu. Michaelis sako, kad jis visiškai savarankiškas.

Darželio smėlio dėžėje žaidžiame su Jairu – rausiame tunelius. Mano ranka kasasi jo mažyčio delniuko link, kol po smėliu susitinkame. Tada jis pakelia protingą galvą ir romiai ištaria:

– Susitikome.

Kartą Jairas man uždavė klausimą:

– Mamyte, o jeigu aš būčiau Aronas, o Aronas būtų aš. Kaip tu žinotum, katrą iš mūsų mylėti?

Jairas galėdavo valandą ar dvi žaisti savo kambaryje neišleisdamas nė garso. Taip, kad nuo tos tylos krūptelėdavau. Pagauta panikos, puldavau į jo kambarį. Nelaimė! Elektra! O jis ramiai pakeldavo į mane akis santūriai nustebęs: „Kas nutiko, mamyte?“

Švarus ir kruopštus vaikas. Ištvermingas vaikas. Kartais pareina sumuštas iki mėlynių. Atsisako pasiaiškinti. Pamuštomis akimis. Pagaliau, maldavimų ir grasinimų paveiktas, pasiduoda:

– Kilo muštynės. Mes susikirtom. Koks skirtumas, man neskauda. Kartais tenka susikivirčyti, štai ir viskas.

Mūsų sūnus panašus į mano brolį Emanuelį – tvirti pečiai, masyvi galva, vangūs judesiai. Bet jis visai neturi to mano broliui būdingo atlapaširdiško, padūkėliško entuziazmo. Kai bučiuoju, susigūžia, lyg būtų prisakęs sau tylomis tai iškęsti. Kai pasakoju ką nors, norėdama jį prajuokinti, įbeda į mane skvarbų žvilgsnį, pakreipęs galvą, sukluses, supratingas, rimtas. Tarsi svarstytų, kas mane paskatino pasirinkti būtent šitą juokelį. Daiktai jam kur kas įdomesni nei žmonės ar žodžiai. Spyruoklės, čiaupai, varžtai, kištukai, mygtukai.

Nykus dienų vienodumas. Michaelis išeina į darbą ir trečią valandą grįžta. Teta Ženė nupirko jam naują portfelį, nes per vestuves tėvo dovanotasis išsiskleidė. Raukšlės įsimetė į apatinę jo veido dalį. Jos bylojo apie šaltą, kandžią ironiją, kuri Michaeliui visai nebūdinga. Jo daktaro disertacija juda į priekį lėtai, bet užtikrintai. Kiekvieną vakarą porą valandų – tarp devintos ir vienuoliktos trumpųjų žinių – Michaelis skiria savo disertacijai. Jei neturime svečių, o per radiją nieko įdomaus, aš prašau Michaelio paskaityti keletą puslapių iš savo darbo. Jo lygaus balso ramumas. Stalinė lempa. Jo akiniai. Krėsle atsipalaidavęs kūnas, kai jis kalba apie ugnikalnių išsiveržimus, apie vėstančias kristalines

nuosėdas. Šie žodžiai išnirę iš mano sapnų ir į tuos sapnus jie sugrįš. Mano vyras ramus ir santūrus. Kartais prisimenu mažytį pilkšvai baltą kačiuką, kurį pavadinome Sniegiumi. Nevikrius kačiuko liuoksėjimus stengiantis nutverti drugelį palubėje.

Abu mus pradeda varginti visokie smulkūs negalavimai. Michaelis nuo keturiolikos metų nesirgo nė dienos, o man nebuvo nieko rimčiau už nedidelę slogą. Bet dabar Michaelį dažnai kamuoja rėmuo, ir gydytojas Urbachas uždraudė jam valgyti keptą maistą. Mane kankina skausmingi gerklės mėšlungiai. Porą sykių kelias valandas man buvo dingęs balsas.

Kartkartėmis tarp mudviejų plyksteli koks nedidelis barnis. Po jo stoja bežodė tyla. Kurį laiką svaidomės kaltinimais vienas kitam, paskui staiga imame kaltinti patys save. Šyptelime vienas kitam lyg du nepažįstami žmonės, netyčia susidūrę prastai apšviestoje laiptinėje. Sumišę, bet labai mandagūs.

Pirkome dujinę viryklę. Kitą vasarą turėsime skalbyklę. Jau pasirašėme sutartį ir sumokėjome pradinę įmoką. Pono Kadišmano dėka mums bus suteikta nemaža nuolaida. Jairo kambarį išdažėme žydrai. Michaelis įsitaisė daugiau knygų lentynų savo studijoje – pertvarkytame balkone. Dvi lentynas pakabinome ir Jairo kambaryje.

Su mumis sutikti Naujųjų metų atvažiavo teta Ženė. Viešėjo keturias dienas, nes iš karto po šventadienių ėjo šabas. Ji buvo dar labiau susenusi ir atšiauresnė. Su veide įsispaudusia atgrasia verksminga mina. Ji smarkiai rūkė, nepaisydama aštrių dieglių širdies plote. Sunki esanti gydytojo dalia karštoje ir nerimstančioje šalyje.

Su Michaeliu vedėmės tetą Ženę pasivaikščioti ant Herclio ir Siono kalnų. Taip pat užkopėme ant kalvos, kur turėjo iškilti naujas universiteto miestelis. Teta Ženė turėjo atsivežusi iš Tel Avivo lenkišką romaną rudais viršeliais, skaitė jį lovoje visą naktį.

– Kodėl jūs nemiegate, teta Žene? Turėtumėte išnaudoti poilsio dienas ir kaip reikiant išsimiegoti.

– Tu irgi nemiegi, Hanka. Mano amžiaus moteriai tai leistina, tavo – ne.

– Galiu išvirti jums mėtų arbatos. Ji atpalaiduoja ir padeda užmigti.

– Bet aš miegodama nė kiek nepailsiu, Hanka. Vis tiek ačiū.

Poilsio dienoms baigiantis teta Ženė paklausė mūsų:

– Jei judu apsisprendėte nesikelti iš šito šlykštaus buto, kodėl nepasigimdote dar vieno vaiko?

Kiek pamąstęs, Michaelis šyptelėjo:

– Kai baigsiu rašyti disertaciją, gal tada...

– Ne, – atsiliepiau aš. – Mes neatsisakėme planų iš čia išsikelti. Mes ruošiamės įsigyti naują jaukų butą. Ir pakeliauti po užsienį.

Teta Ženė, užplūsta gilaus kartaus liūdesio:

– Ką gi, laikas skrieja, patys suprantat, laikas skrieja. Judu gyvenate taip, tarsi laikas stovėtų vietoje ir lauktų jūsų. Žinokite, laikas nestovi vietoje. Laikas nė vieno nelaukia.

Po poros savaičių, per Sukoto šventes, man sukako dvidešimt penkeri. Aš ketveriais metais jaunesnė už vyrą. Kai Michaeliui sueis septyniasdešimt, man bus šešiasdešimt šešeri. Gimtadienio proga vyras man nupirko patefoną ir tris klasikos plokšteles: Bachą, Bethoveną ir Šubertą. Tai būsiąs pirmas žingsnis plokštelių fonotekos link. Rinkti plokšteles man būsią į sveikatą, kalbėjo Michaelis. Kažkur skaitęs, kad muzika atpalaiduoja. O kolekcionavimas – savaime atpalaiduojantis dalykas. Pagaliau juk jis pats renkąs pypkes ir pašto ženklus Jairui. Ar jam irgi būtina atsipalaiduoti, norėjau paklausti. Bet nenorėjau jo šypsenos. Todėl ir neklausiau.

Joramas Kamniceris apie mano gimtadienį sužinojo iš Jairo. Jis užėjo paskolinti mamai lyginimo lentos. Netikėtai neran-

giai ištiesė ranką ir padavė į rudą popierių suvyniotą paketėlį. Išvyniojau: Jakobo Fichmano poezijos knyga. Nespėjau ištarti padėkos žodžių, o Joramas jau lipo laiptais. Lyginimo lentą kitą dieną grąžino jo jaunesnė sesuo.

Prieš šventadienius nuėjau į kirpyklą ir trumpai, berniukiškai, nusikirpau plaukus.

– Kas gi tau pasidarė, Hana? – apstulbo Michaelis. – Aš nesuprantu, kas tau pasidarė.

Mama gimtadienio proga iš Nof Harimo atsiuntė siuntinį. Į jį buvo įdėtos dvi žalios staltiesės, abi mamos išsiuvinėtos rausvai violetinėmis našlaitėmis. Dailiai išsiuvinėtos.

Per Sukotą buvome Bibliniame zoologijos sode.

Biblinis zoologijos sodas vos už dešimties minučių kelio nuo namų, bet atrodo lyg kitas žemynas. Jis įsteigtas miške ant uolėtos kalvos šlaito. Pakalnėje plyti dykvietė, kur ne kur išvagota vingiuotų išdžiūstančių upelių. Pušų viršūnės šnarėjo vėjyje. Mačiau juodus paukščius, šaunančius į beribę dangaus žydrynę. Sekdama juos akimis, akimirką praradau orientaciją. Man pasirodė, kad tai ne paukščiai kyla, o aš krintu ir krintu. Pagyvenęs prižiūrėtojas sunerimęs palietė man petį: čionai, ponia, čionai.

Michaelis aiškino sūnui naktinių gyvūnų įpročius. Paprastais žodžiais, vengdamas būdvardžių. Jairas užduodavo klausimą, Michaelis atsakydavo. Aš negirdėjau žodžių, bet girdėjau garsus – vėjo ūžavimą ir beždžionių spygavimus narvuose. Akinamoje dienos šviesoje beždžionės buvo įnikusios į gaišlius žaidimus. Aš neįstengiau likti abejinga šiam vaizdui. Jis kėlė man begėdišką džiaugsmą, panašų į tą, kurį retsykiais patiriu sapnuose, kai iš manęs tyčiojasi nepažįstami žmonės. Priešais beždžionių narvą stovėjo senukas pilku paltu, pasistatęs apykaklę. Kaulėtomis rankomis parimęs ant savo drožinėtos lazdelės. Jauna ir tiesi, su vasarine suknia, aš tyčia einu ir atsistoju tarp jo ir narvo. Tas vyras žiūri kaip žiūrėjęs, lyg būčiau permatoma, o beždžionės toliau kergtųsi pro mano kūną. Į ką gi taip žiūri-

te, pone? Kodėl klausiate, jaunoji ponia? Galite mane įžeisti, pone. Jaunoji ponia per daug jautri. Jau keliaujate, pone? Einu namo, jaunoji ponia. Kur tie namai, pone? Kodėl klausiate? Jums nedera šito klausti. Aš turiu savo namus, jūs savo. Ar kas nors negerai? Kuo jūs mane laikote? Atleiskite man, pone, aš be reikalo įtarinėjau jus kėslais. Gerbiamoji ponia atrodo pavargusi, jūs kalbate pati su savim. Nesuprantu, ką jūs sakote. Atrodo, jūs nesveikuojate. Aš girdžiu tolimą muziką, pone, ar tenai tolumoje groja orkestras? Kas už tų medžių, jaunoji ponia, aš negaliu pasakyti. Sunku pasikliauti nepažįstama jauna ponia, kuri nesveikuoja. Aš girdžiu melodiją, pone. Tai apgaulė, vaikeli, tai tik džiaugsmingi beždžionių spygavimai, nešvankūs jų krykštavimai. Ne, pone, nepatikėsiu jumis. Jūs norite mane apgauti. Už tos giraitės ir namų Izraelio Karalių gatve traukia procesija. Ten mūsų jaunimas žygiuoja ir dainuoja, ten drūti policininkai ant savo ristūnų, karinis orkestras baltumu tviskančiomis uniformomis, apkraštuotomis auksu. Jūs norite mane apgauti, pone. Norite atskirti mane nuo kitų, kad visai ištuštėčiau. Aš dar niekam nepriklausau, bet jau ir nesu tokia pat. Neleisiu jums, malonusis pone, užliūliuoti manęs švelniais žodžiais. Ir jeigu perkarę pilki vilkai suka ir suka ratus savo narvuose, mikliai mindami glotniomis letenomis, iššieptais nasrais ir drėgnomis nosimis, nuo purvo ir seilių sulipusias gaurais, tai žinoma, kad mums jie grasina, mes – jų susitvenkusio įtūžio taikiniai, dabar, taip, dabar.

29

Nykus dienų vienodumas. Artinasi ruduo. Popietinė saulė, prasimušusi pro vakarinį langą, raižo šviesos graviūras ant kilimo ir krėslų apmušalų. Medžių viršūnėms lauke vos sušnarėjus, šviesos graviūros įninka palengva siūbuoti. Sūpuojasi be paliovos ir nesugaunamai. Viršutinės figmedžio šakos kas vakarą suliepsnoja iš naujo. Lauke žaidžiančių vaikų balsai išduoda išblėsusį įkarštį. Artinasi ruduo. Pamenu, kaip kartą, kai buvau maža, tėtis sakė, kad rudenį žmonės atrodo ramesni ir išmintingesni.

Būti ramiai ir išmintingai: kaip nuobodu.

Vieną vakarą į mūsų namus atėjo Jardena, Michaelio studijų draugė, sykiu atsinešdama nežabotą linksmumą. Su Michaeliu studijuoti ji pradėjusi vienu metu, bet dabar štai stropusis Michaelis jau taip pažengęs, o ji – gėda pasakyti! – tebesigaluoja su kažkokiu niekam tikusiu rašto darbu.

Jardena buvo aukšta, plačių klubų, vilkėjo trumpą aptemptą sijonėlį. Žaliaakė, vešliais šviesiais plaukais. Ji atėjusi prašyti Michaelio pagalbos. Ji turinti bėdą su savo rašto darbu. Visąlaik žinojusi, koks Michaelis protingas – nuo pirmos dienos, kai su juo susipažino. Jis turįs ją išgelbėti.

Mūsų sūnų Jardena malonybiškai vadino varliūkščiu, o mane – meilute.

– Meilute, tu nieko prieš, jei kokiam pusvalandžiui pasisavinsiu tavo vyrą, ką? Jei jis tuoj pat man neišaiškins to Deiviso, garbės žodis, aš nušoksiu nuo stogo. Jis varo mane iš proto!

Šnekėdama ji glostė Michaeliui galvą, tarsi šis būtų jos nuosavybė. Glostė jam galvą stambia blyškia plaštaka, aštrianagiais pirštais, padabintais dviem didžiuliais žiedais.

Mano veidas apsiniaukė. Pasijutau gėdingai. Bandžiau Jardenai atsakyti jos maniera:

– Imk jį! Jis visas tavo. Tas Deivisas – irgi.

– Meilute, – kreivai šyptelėjo Jardena. – Meilute, šitaip nekalbėk. Arba vėliau teks smarkiai gailėtis. Neatrodo, kad būtum iš akis draskančių moterų, kokią vaizduoji.

Michaelis nusprendė nusišypsoti, ir šypsantis jo lūpų kampučiai virpėjo. Jis užsidegė pypkę ir pakvietė Jardeną į savo studiją. Pusvalandį ar valandą sėdėjo su ja prie savo stalo. Jo balsas buvo duslus ir rimtas. Ji kalbėdama vis stengėsi tramdyti kiketą. Jų galvos – viena šviesiaplaukė, kita pilkšva – tarytum plaukiojo tabako dūmų debesyje, kai pas juodu įstūmiau ratukinį stalelį su kava ir pyragėliais.

– Meilute, – prabilo Jardena, – man rodos, tu nė kiek nesidžiaugi nusičiupusi šį mažutį genijų. Tavo vietoj aš jį gyvą praryčiau. Bet tu, meilute, tu, atrodo, – ne gobšuolė. Ne, nebijok manęs. Gal aš ir kalė, bet kandžiojuosi ne taip skaudžiai, kaip loju. O dabar, jei nieko prieš, gal leisi mums tęsti pamoką, kad galėtume laiku grąžinti tau šitą protingą nekaltą avinėlį. Tas jūsų vaikas – tikras varliūkštis – ana stypso tyliai kampe ir spokso į mane kaip mažiukas suaugęs vyras. Žvilgsnis grynai kaip tėčio – drovus, bet nuovokus. Patrauk tą vaiką man iš akių, kol nepradėjau siusti.

Aš išpėdinau į virtuvę. Langą dengė žydros užuolaidos. Užuolaidos, išmargintos gėlių raštais. Didžiulis varinis kubilas kabėjo virtuvės balkone. Šitame kubile skalbdavau drabužius, kol nusipirkome skalbyklę. Kitą vasarą. Ant atbrailos stovėjo vazonas su nudžiūvusia gėle ir paišina parafininė lempa. Jeruzalėje dažnai nutrūksta elektros tiekimas. Kodėl aš taip nusitrumpinau plaukus, murmu pati sau. Jardena stotinga ir išsipusčiusi, jos balsas šiltas ir skardus. Laikas ruošti vakarienę.

Išlėkiau pirkti daržovių. Pardavėjas persas Elijas Mosija jau buvo beuždaręs parduotuvę. Dar kelios minutės, džiugiai pranešė, ir būčiau jo neradusi. Aš pirkau pomidorų. Agurkų. Petražolių. Žaliųjų ir raudonųjų pipirų. Daržovių pardavėjas nepaliovė kvatojęs iš mano beviltiškai sutrikusių judesių. Abiem rankom suėmusi krepšį pasileidau namo. Staiga nustėrau ir sustojau it įbesta: neturiu rakto! Aš pamiršau pasiimti raktą.

Na, ir kas? Michaelis namie su savo viešnia. Durys neužrakintos. Be to, atliekamą buto raktą esame palikę viršuje pas Kamnicerius – nenumatytiems atvejams.

Aš be reikalo skubinausi. Jardena jau stovėjo ant laiptų, ne pirmąkart kartodama atsisveikinimo žodžius mano vyrui. Savo apvalainą koją priglaudusi prie turėklų grotelių. Sumišęs prakaito ir kvepalų tvaikas tvyrojo laiptinėje. Aš buvau uždususi nuo bėgimo ir panikos dėl rakto.

– Tavo drovuolis vyras per pusvalandį išsprendė problemą, kuri mane pusę metų kamavo, – pranešė Jardena. – Nežinau net kaip atsidėkoti – jums abiem.

Tai sakydama ji netikėtai ištiesė du pirštus ir išpuoselėtais nagais nuėmė man nuo smakro pleiskaną ar plauką.

Michaelis nusiėmė skaitymo akinius. Ramiai šypsodamas. Staiga aš įsitvėriau vyro rankos ir atsirėmiau į jį. Jardena nusikvatojo ir nulipo laiptais. Mes įėjome vidun. Michaelis įjungė radiją. Aš maišiau mišrainę.

Lietus užsilaikė. Žvarboka vėsa smelkė miestą. Šildytuvas mūsų bute kaisdavo ištisomis dienomis. Drėgnas rūkas vėl buvo apsiautęs saulę. Mano sūnus paišo pirštu ant lango stiklo. Kartais stoviu jam už nugaros ir žiūriu, bet niekad nieko neįžiūriu.

Šabo išvakarėse Michaelis ištraukė kopėtėles ir nukėlė žieminius drabužius. Vasarinius suslėpė. Aš negalėjau pakęsti visų savo pernykščių drabužių. Suknelė aukštu juosmeniu dabar man atrodė lyg siūta senai moteriai.

Šabui pasibaigus, išėjau į miestą apsipirkti. Isteriškai pirkau vieną daiktą po kito. Per vieną rytą išleidau mėnesio algą. Nusipirkau žalią paltą, kailinius aulinukus, zomšinius batus, tris sukneles ilgomis rankovėmis ir paprastą morkų spalvos megztinuką kasdienai. Jairui nupirkau šiltą jūreiviškai dryžuotą kostiumą iš Šetlando avių vilnos.

Paskui, žingsniuodama Jafos keliu, priėjau elektros prekių parduotuvę, kuri prieš daug metų priklausė mano tėvui. Tarpduryje pasidėjau krepšius. Stovėjau prieš nepažįstamą vyrą įsmeigusi akis į vieną tašką. Jis paklausė, ko pageidauju. Balsas buvo kantrus ir širdyje jam už tai dėkojau. Net tuomet, kai buvo priverstas pakartoti klausimą, tas vyras nekėlė balso. Blausiuose parduotuvės užkaboriuose įžiūrėjau įėjimą į tarnybinį kambariuką žemomis lubomis su pora žemyn į jį vedančių laiptelių. Tame kambariuke tėtis taisydavo pagedusius prietaisus. Tenai aš sėdėdavau ir skaitydavau berniukams skirtas knygeles, tomis dienomis, kai lankydavausi tėčio krautuvėlėje. Tame kambariuke mano tėtis du kartus per dieną plikydavosi arbatos, dešimtą ryte ir penktą po pietų. Devyniolika metų mano tėtis plikydavosi arbatos ten dukart per dieną, devintą ir penktą, vasarą ir žiemą.

Negraži maža mergaitė išlindo iš to galinio kambario su beplauke lėle rankose. Nuo verksmo paraudusiomis akimis.

– Kuo galiu jums padėti? – trečiąsyk paklausė tas nepažįstamas vyras. Jo balse nebuvo justi nuostabos. Gero elektrinio skustuvo, štai ko aš noriu, – išvaduoti savo vyrą nuo skutimosi kančių. Mano vyras skutasi tarsi jaunuolis: gremžia skustuvu odą, kol pasirodo kraujas, bet pasmakrėje vis tiek palieka šerių. Geriausio ir brangiausio elektrinio skustuvo. Noriu padaryti jam didelę staigmeną.

Stovėjau ir skaičiavau piniginėje likusius pinigus, staiga negražiosios mergaitės veidas nušvito: jai pasidingojo, kad atpažino mane. Ar aš kartais – ne gydytoja Koperman iš Katamono poliklinikos? Ne, mieloji, suklydai. Aš – panelė Azulai iš tenisi-

ninkų komandos. Ačiū ir geros dienos jums abiem. Jums reikėtų įsijungti šildytuvą. Šalta čia. Krautuvėlėje drėgna.

Michaelis buvo pritrenktas, kai pamatė visus namo parneštus pirkinius.

– Kas gi tau pasidarė, Hana? Aš nesuprantu, kas tau pasidarė.

– Tu, žinoma, prisimeni Pelenės istoriją, – atsakiau aš. – Princas ją išsirinko dėl to, kad jos pėdos buvo mažiausios visoje karalystėje, o jai jo reikėjo tam, kad sukeltų apmaudą pamotei ir bjauriosioms seserims. Juk sutinki, kad princo ir Pelenės sprendimas įsikurti po vienu stogu grįstas niekingais ir vaikiškais sumetimais? Mažos kojytės! Sakau tau, Michaeli, tas princas buvo visiškas kvailys, o Pelenė susipykusi su proteliu. Galbūt kaip tik dėl to jie tiko vienas kitam ir paskui ilgai ir laimingai gyveno.

– Man tai pernelyg gilu, – sausai šypsodamas pasiskundė Michaelis. – Per daug jau giliamintiška man ta tavo parabolė. Literatūra – ne mano sritis. Aš ne kažin kaip interpretuoju simbolius. Prašau, paaiškink man paprastais žodžiais, ką turėjai omenyje. Jeigu tai tikrai svarbu.

– Ne, mano brangusis Michaeli, tai nelabai svarbu. Pati gerai nežinau, ką bandžiau tau paaiškinti. Pati gerai nežinau. Visus šiuos naujus drabužius nusipirkau, kad džiaugčiausi jais ir būčiau laiminga, o tau, kad būtum laimingas, nupirkau elektrinį skustuvą.

– Kas tau sakė, kad aš nelaimingas? – tyliai paklausė Michaelis. – O tu, Hana, tu nesi laiminga? Kas gi tau pasidarė, Hana? Aš nesuprantu, kas tau pasidarė.

– Yra toks gražus vaikiškas eilėraštukas, – atsakiau. – Mergaitė klausia: „Juokdarėli juokdarėli, su manim ar šoksi?“ Ir jai atsako: „Juokdarėlis gražutėlis su kiekvienu šoks.“ Kaip manai, Michaeli, ar tai buvo tinkamas atsakymas į tos mergaitės klausimą?

Michaelis prasižiojo kažką sakyti. Persigalvojo. Ir nepasakė nieko. Jis išvyniojo pirkinius. Sudėliojo visus daiktus į vietas.

Nuėjo į savo studiją, bet po kelių akimirkų grįžo dvejodamas. Per mane, pasakė jis, reikės skolintis pinigų iš kurio nors draugo, greičiausiai iš Kadišmano, kad pratemptume šį mėnesį. Ir dėl ko visai tai? Štai ką jis bandąs suprasti. Kuo tai paaiškinti? Kur nors, danguje ar žemėje, be abejonės, turinti slypėti tokio mano elgesio priežastis.

– Žmonės turėtų apdairiai vartoti žodį „priežastis“. Ar ne pats, Michaeli, mane šito mokei beveik prieš šešerius metus?

30

Ruduo Jeruzalėje. Lietus vėluoja. Dangus tamsiai mėlynas, ramiōs jūros spalvos. Sausas šaltis smelkiasi į kūną. Pavieniai debesys skrieja į rytus. Anksti ryte debesys nusėda ir plaukioja tarp namų nelyginant tyli eskadra. Išsipūtę temdo ledines akmens arkas. Iškart po pietų ant miesto nusileidžia rūkas. Penktą ar ketvirtis šeštos įsiviešpatauja tamsa. Gatvės žibintų Jeruzalėje ne per daugiausiai. Jie šviečia blausiai gelsvai. Skersgatviuose ir kiemuose sukasi nukritę lapai. Mūsų gatvėje iškabintas iškilaus stiliaus nekrologas: „Nachumas Chanunas, bochariečių bendruomenės dvasios tėvas, sulaukęs metų pilnatvės, iškeliavo amžino poilsio." Pagaunu save bemąstančią apie Nachumo Chanuno vardą. Apie metų pilnatvę. Ir apie mirtį.

Apsiniaukęs, sunerimęs ir susisupęs į rusiškus kailinius pasirodė ponas Kadišmanas.

– Bus karas, – pareiškė. – Šįsyk mes paimsime visą Jeruzalę, Hebroną, Betliejų ir Nablusą. Teisingai sutvarkė Visagalis: paniekindamas vadinamųjų mūsų vedlių sveiką protą, jis atėmė nuovoką mūsų priešams. Kaip sakoma, ką viena ranka atima, kita atiduoda. Arabų paikystė grąžins mums tai, ko žydams nepavyko įgyti išmintimi. Bus didelis mūšis, ir mūsų šventosios vietos vėlei bus mūsų.

– Nuo tos dienos, kai buvo sugriauta Šventykla, – Michaelis pakartojo mėgstamą tėvo posakį, – nuo tos dienos, kai buvo sugriauta Šventykla, pranašavimo galia suteikta tokiems žmonėms

kaip jūs ar aš. Jei jums įdomi mano nuomonė, tai kariausime ne dėl Hebrono ar Nabluso, o dėl Gazos ir Rafos.

– Ponai, – nusijuokiau aš, – jūs abu netekote proto.

Akmenuoti kiemai nukloti sudžiūvusiais pušų spygliais. Ruduo sugrubęs ir tirštas. Sausus lapus vėjas šluoja iš kiemo į kiemą. Priešaušriu Mekor Barucho rajone gofruotos geležies balkonų lakštai ima skambėti. Abstraktus laikas panašus į mėgintuvėlyje šnypščiančią substanciją – išgrynintą, švytinčią, mirtinai pavojingą. Spalio dešimtosios naktį paryčiu išgirdau tolimą galingų variklių urzgimą. Duslų grumėjimą, kuriuo, atrodė, įnirtingai slopinama kažkokia kylanti energija. Už Šnelerio kareivinių sienų netoli mūsų namų užvedami tankai dusliai dundėjo vikšrais. Vaizdavausi juos kaip baisius įniršusius šunis, iš visų jėgų besiveržiančius nuo kaustančių grandinių.

Vėjas taip pat dalyvauja. Pasičiupęs nuo žemės šiukšlių, susuka į purviną verpetą ir tėškia į senovines langines. Pakelia į orą pageltonijusias laikraščių skiautes ir tamsoje lipdo pamėkliškus pavidalus. Nusitvėręs gatvės žibinto, šokdina blankius šešėlius. Sukumpę praeiviai galynėjasi su čaižiais vėjo šuorais. Kartkartėmis vėjas pasigauna be priežiūros paliktas duris ir tranko tol, kol iš toliausiai atsklinda dūžtančio stiklo žvangėjimas. Mūsų šildytuvas kaitina visą dieną. Paliekame jį net nakčiai. Radijo pranešėjų balsai rimti ir rūstūs. Kartus kankinamas tvardymasis prieš pratrūkstant nevaldomam įniršiui.

Spalio viduryje mūsų daržovių pardavėją persą Eliją Mosiją pašaukė į tarnybą. Jam išvykus, krautuvėje darbavosi jo dukra Levana. Blyškiaveidė ir tyliakalbė. Levana buvo nedrąsi mergina. Man patiko drovios jos pastangos įtikti. Iš jaudulio ji kramtydavo savo šviesių plaukų kasą, ir tai jaudino. Naktį aš sapnavau Michailą Strogovą. Jis stovėjo prieš skustagalvius totorių didžiūnus, kurių veidai buvo iškreipti žvėriško žiaurumo. Jis tyliai ištvėrė visus kankinimus ir neišdavė paslapties. Jo lūpos buvo kietai ir didingai sučiauptos. Melsvu plienu tviskėjo jo akys.

Pietaujant Michaelis pakomentavo radijo žinias: esanti tokia gerai žinoma taisyklė, kurią sugalvojo – jei atmintis jo neapgauna – geležinis vokiečių kancleris Bismarkas: kai priešai suvienija pajėgas prieš tave, reikia pulti ir sutriuškinti stipriausią iš jų. Taip būsią ir šį kartą, su įsitikinimu pareiškė mano vyras. Pirmiausia turime mirtinai įbauginti Jordaniją ir Iraką, o paskui netikėtai apsisukti ir smogti Egiptui.

Aš išpūčiau į savo vyrą akis, tarsi staiga būtų prabilęs sanskritiškai.

31

Ruduo Jeruzalėje.

Kas rytą iš virtuvės balkono šluoju lapus. Į jų vietą prikrinta naujų. Sausai traškėdami jie byra į dulkes tarp mano pirštų.

Lietus užsilaikė. Keliskart pasidingojo, kad pirmieji lietaus lašai jau krinta. Skuodžiau į lauką susirinkti skalbinių nuo virvės. Bet lietaus nebuvo. Tik drėgnas vėjas, nuo kurio šiurpo oda. Slogavau ir perštėjo gerklę. Labiausiai gerklę mausdavo rytais. Mieste buvo justi kažin kokia įtampa. Kitoniška ramybė sukaustė gerai pažįstamus daiktus.

Namų šeimininkės parduotuvėse šnekėjo, kad arabų legionas aplink Jeruzalę stato pabūklus. Konservai, žvakės ir parafininės lempos dingo iš parduotuvių. Aš nupirkau didžiulį sausainių paką.

Sanhedrijos rajone naktį šaudė sargyba. Tel Arzos giraitėse buvo dislokuoti artilerijos daliniai. Stebėjau, kaip laukuose už Biblinio zoologijos sodo atsargos kariai tiesia apsauginę vielų užtvarą. Mano geriausia draugė Chadasa užėjo pranešti, kad, jos vyro teigimu, vyriausybė posėdžiavo iki aušros, o išsiskirstę ministrai atrodė sunerimę. Nakčia Jeruzalę pasiekė kareivių sausakimši traukiniai. „Alenbio“ kavinėje Karaliaus Jurgio gatvėje mačiau keturis dailius prancūzų karininkus. Jiems ant galvų pūpsojo kepurės su snapeliu, o apvalūs antpečiai blyksėjo purpurinėmis juostelėmis. Tokį vaizdą anksčiau buvau mačiusi tik filmuose.

Svyruodama su pirkiniais namo, Davido Jelino gatvėje praėjau tris desantininkus margomis žygio uniformomis, ant pečių jiems kabojo po automatą. Jie stoviniavo prie 15-ojo autobuso stotelės. Vienas, tamsus ir lieknas, šūktelėjo man pavymui: „Širdele!“ Išvien su juo kvatojo ir jo beńdrai. Aš salau nuo jų juoko.

Trečiadienį, vos pradėjus švisti, ledinė vėsa siūbtelėjo į mūsų namus, žvarbiausia tą žiemą. Aš atsikėliau ir basomis nuėjau apkloti Jairo. Man patiko pėdas geliantis šaltis. Michaelis per miegus sunkiai šnopavo. Stalas ir krėslai buvo susilieję prietemoje. Aš atsistojau prie lango. Su malonumu prisiminiau difterijos priepuolį, ištikusį, kai buvau devynerių. Tą gebėjimą vaizduote įveikti ribą, kuri skiria miegą ir budinčią sąmonę. Šaltakraujišką valdymo meną. Erdvėje pasiskleidusių šviesiai ir tamsiai pilkų formų žaismą.

Aš stovėjau prie lango ir virpėjau iš džiaugsmo bei lūkesčio. Žiūrėjau pro langines į rausvų debesų apgaubtą saulę, besistengiančią prasimušti pro ploną balzganos miglos sluoksnį. Neilgai trukus saulė prasiveržė uždegdama medžių viršūnes ir suliepsnodama ant alavinių vonelių, sukabintų balkonuose. Buvau pakerėta šio vaizdo. Basomis su vienais naktiniais rymojau spausdama kaktą prie stiklo, pražydusio šerkšno gėlėmis. Chalatu vilkinti moteris ėjo išpilti šiukšlių. Jos plaukai, kaip ir mano, buvo susivėlę.

Sučirškė žadintuvas.

Michaelis nusitraukė antklodę. Jo akių vokai buvo sulipę. Veidas nugulėtas.

– Šalta. Kokia šlykšti diena, – sumurmėjo pats sau gergždžiančiu balsu. Tada praplėšęs akis apstulbęs pažvelgė į mane: – Hana, tu iš proto išsikraustei?

Atsisukau pažiūrėti į jį, bet neįstengiau prabilti. Vėl buvau netekusi balso. Bandžiau tai pasakyti, bet gerklė tepajėgė išspausti aštrų skausmą. Michaelis sugriebė mane už rankos ir jėga įtraukė į lovą.

– Tu išsikraustei iš proto, Hana, – pakartojo pasibaisėjęs. – Tu sergi, Hana. – Atsargiai lūpomis palietė mano kaktą ir pridūrė: – Tavo rankos kaip ledas, o kakta dega. Hana, tu sergi!

Po antklodėmis aš ir toliau siaubingai drebėjau. Bet tuo pat metu liepsnojau iš sprogdinančio jaudulio, kokio nebuvau patyrusi nuo pat vaikystės. Mane buvo pagavęs karštligiškas džiaugsmas. Kvatojau be atvangos neišleisdama nė garso.

Michaelis apsirengė. Pasirišo languotą kaklaraištį ir prisisegė smulkiu segtuku. Nuėjo į virtuvę ir pašildė man pieno. Pasaldino dviem šaukštais medaus. Aš nepajėgiau nuryti. Mano gerklė degė. Skausmas buvo kitoks nei anksčiau. Aš gardžiavausi stiprėjančiu tuo kitonišku skausmu.

Michaelis padėjo pieną ant taburetės šalia lovos. Mano lūpos šypsojosi jam. Vaizdavausi, kad esu voverė, mėtanti kankorėžius į bjaurų meškiną. Naujasis skausmas buvo mano, ir aš jį matavausi.

Michaelis skutosi stačiomis. Jis pagarsino radiją, kad per mašinėlės zirzimą girdėtų naujausių žinių santrauką. Paskui pūsdamas pravalė ją ir išjungė radiją. Nuėjo į vaistinę paskambinti gydytojui Urbachui iš Alfandarių gatvės. Grįžęs paskubomis aprengė Jairą ir išsiuntė į darželį. Michaelio judesiai buvo tikslūs nelyg gerai išmuštruoto kareivio.

– Lauke baisiai šalta, – pasakė jis. – Prašau: tik nelipk iš lovos. Skambinau Chadasai. Ji žadėjo atsiųsti savo namų tvarkytoją paslaugyti tavęs ir pataisyti valgyt. Gydytojas Urbachas žadėjo užsukti devintą ar pusę dešimtos. Hana, labai prašau: pabandyk dar kartą išgerti pieno, kol neataušo.

Mano vyras stovėjo prieš mane sustingęs it jaunas padavėjas ir tvirtai laikė puoduką. Aš nustūmiau puoduką į šalį ir pastveriau kitą Michaelio ranką. Bučiavau jo pirštus. Aš nenorėjau tramdyti vidinio juoko. Michaelis pasiūlė išgerti aspirino. Aš purčiau galvą. Jis patraukė pečiais – labai dirbtinai. Tada užsidėjo skrybėlę ir užsivilko paltą.

– Nepamiršk, Hana, kad privalai gulėti lovoje, kol pasirodys gydytojas Urbachas, – pasakė išeidamas. – Pasistengsiu grįžti

anksčiau. Tau negalima kalbėti. Tu tik persišaldei, Hana, ne daugiau. Žvarbu tame mūsų name. Prinešiu šildytuvą arčiau lovos.

Nespėjo mano vyras užverti paskui save durų, kai basa vėl stryktelėjau iš lovos prie lango. Aš buvau padūkęs neklusnus vaikas. Kaip girtuoklis tąsiau savo balso stygas, dainavau ir rėkiau. Skausmas ir malonumas kurstė vienas kitą. Skausmas buvo saldus ir gaivinantis. Aš traukiau į plaučius orą. Aš riaumojau, stūgavau, mėgdžiojau paukščius ir žvėris, kaip su Emanueliu be galo mėgom daryti vaikystėje. Bet nebuvo girdėti nė menkiausio garso – tikras stebuklas. Mane tiesiog paskandino siautulinga malonumo ir skausmo srovė. Pati šalau, o kakta liepsnojo. Basa ir nuoga stovėjau vonioje kaip vaikas tvankiai karštą dieną. Čiaupą atsukau iki galo. Aš voliojausi lediniame vandenyje. Taškiau vandenį į šalis: ant plytelių, ant sienų, ant lubų, ant rankšluosčių, ant Michaelio chalato, ant durų kablio. Prisisėmusi burną vandens, vis purškiau ir purškiau į savo atvaizdą veidrodyje. Aš pamėlau nuo šalčio. Skausmo šiluma liejosi nugara, sroveno stuburu. Speneliai buvo sustandėję. Pėdos suakmenėjusios. Tiktai galva degė, ir aš nė trumpam nepalioviau dainuoti be garso. Nesutramdomas geismas įsismelkė į pačias giliausias mano kūno ertmes, pačias jautriausias sandūras ir kerteles, kurios yra mano, nors niekada jų neišvysiu, iki gyvenimo galo. Aš turėjau kūną ir jis buvo mano, ir jis tvinkčiojo ir virpėjo, ir aš buvau gyva. Lyg beprotė blaškiausi po kambarius, virtuvę, po koridorių, o vanduo lašėjo be perstojo. Nuoga ir šlapia griuvau ant lovos ir rankomis bei keliais apglėbiau patalus. Minios draugiškų žmonių lėtai tiesė rankas paliesti manęs. Jų pirštams palietus mano odą, mane peršniodavo liepsnojanti banga. Dvyniai be žodžių sugriebė mano rankas ir surišo už nugaros. Poetas Saulas pasilenkė apsvaiginti manęs savo ūsais ir šiltu kūno kvapu. Atvažiavo ir Rachamimas Rachamimovas, dailusis taksistas, ir lyg laukinis sugniaužė mane rankomis per

liemenį. Šokio įkarštyje iškėlė aukštai į viršų. Muzika tolumoje kaukė ir griaudėjo. Rankos gniaužė mano kūną. Maigė. Kumščiavo. Badė. Aš kvatojau ir spiegiau iš visų jėgų. Be garso. Kareiviai margomis žygio uniformomis grūsdamiesi supo mane. Sodrus vyriškas kvapas bangomis ritosi nuo jų. Aš visa buvau jų. Aš buvau Ivona Azulai. Ivona Azulai, Hanos Gonen priešybė. Sušalusi. Užtvindyta. Vyrai sukurti būti vandeniu, šalti ir įnirtę šniokšti snieguotų stepių glūdumomis ir tarp žvaigždžių. Vyrai sukurti būti sniegu. Būti, o ne ilsėtis, rėkti, o ne šnabždėti, lytėti, o ne žiūrėti, tvindyti, o ne ilgėtis. Aš iškalta iš ledo, mano miestas iškaltas iš ledo ir mano valdiniai taip pat bus iš ledo. Visi iki vieno. Princesė įsako! Dancigą užgrius kruša, įdūkusi, krištolinė ir permatoma, ji nušluos visą miestą. Ant kelių, maištingieji valdiniai, ant kelių, nosimi į sniegą! Visi būsite skaidrūs, visi būsite balti, nes aš – baltoji princesė. Visi iki vieno privalome būti balti, šalti ir skaidrūs, kitaip sutrupėsim. Visas miestas virs krištolu. Jame nei lapai kris, nei paukščiai lakios, nei moterys drebės. Aš įsakau!

Naktis Dancige. Tel Arza su savo giraitėmis skendi sniege. Erdvi stepė driekiasi virš Machanės Jehudos, Agripos, Šeich Badelio, Rechavijos, Beit Hakeremo, Kirjat Šmuelio, Talpioto, Givat Šaulio, iki pat Kefar Liftos atšlaičių. Stepių ūkanos ir tamsa. Tai – mano Dancigas. Mamilos kelio gale iš vandens kyšo salelė. Joje stūkso princesės statula. Akmenyje – aš.

Tačiau už Šnelerio kareivinių sienų buvo rezgamas sąmokslas. Maišto nuojauta pleveno ore. Du tamsūs eskadriniai minininkai „Drakonas“ ir „Tigrė“ kėlė inkarus. Didingi jų pirmagaliai skrodė ledo plutą. Apsitūlojęs jūrininkas stovėjo apžvalgos aikštelėje siūbuojančio stiebo viršūnėje. Jis buvo iš sniego, kaip tas vyriausiasis sniego komisaras, kurį mes – Halilis, Hana ir Azizas – nulipdėme sniegingą keturiasdešimt pirmųjų žiemą.

Plokšti tankai tamsoje sunkiai riedėjo leduota Geulos gatvės nuokalne Mea Šearimo kvartalo link. Prie Šnelerio kareivinių

vartų pasalūniškai kuždėjosi būrelis karininkų šiurkščiomis neperpučiamomis striukėmis. Tai ne aš daviau įsakymą šiems manevrams. Mano įsakymas buvo sustingti į ledą. Tai buvo sąmokslas. Pašnibždomis ir įsitempus buvo duodami skubūs įsakymai. Lengvos snaigės pleveno tamsoje. Trumpomis šaižiomis papliūpomis kaleno pabūklai. O vešlių ūsų galuose žvilgėjo varvekliai.

Masyvūs ir našūs plokštieji tankai rauliojo mano miegančio miesto pakraščius. Likau vienui viena. Pats metas dvyniams slapta įsigauti į rusų kompleksą. Basi ir tylūs pasirodo jie. Be garso nušliaužia paskutinį kelio ruožą – į nugarą nusmeigti budėtojų, kuriuos pastačiau saugoti kalėjimo. Visi miesto padugnės buvo išlaisvinti, ir iš jų gerklių veržėsi laukiniai klyksmai. Jie užtvindė siauras gatveles. Sunkus klaikaus šėtono šnopavimas.

Paskutiniai pasipriešinimo židiniai tuo tarpu buvo užgesinti. Svarbiausi taškai užimti. Mano ištikimasis Strogovas suimtas. O atokesniuose priemiesčiuose karinė drausmė pašlijusi. Girti petingi kareiviai, ištikimieji ir maištininkai, brovėsi į piliečių ir pirklių namus. Krauju pasruvusiomis akimis. Odinėmis pirštinėmis aptemptos rankos tiesėsi prievartauti ir plėšti. Blogio jėgos niokojo miestą. Poetas Saulas buvo įkalintas transliavimo stoties rūsyje Melisandos gatvėje. Minia jį plūdo. Aš negalėjau šito pakelti. Aš verkiau.

Aukštutinių priemiesčių pusėn gumuotais ratais tyliai riedėjo lafetai. Mačiau, kaip vienplaukis maištininkas, užkopęs į Šv. Žemės viršūnę, tyliai pakeitė vėliavą. Dailus, triumfuojantis maištininkas plazdančiais plaukais.

Išlaisvintieji kaliniai tulžingai kvatojo. Su kalinių apranga jie išsklido po miestą. Su peiliais rankose. Jie išsisklaidė po priemiesčius suvesti žiaurių sąskaitų. Iškiliausi mokslininkai buvo kišami į kalėjimus vietoj tų padugnių. Mieguisti, apstulbę ir orūs jie protestavo mano vardu. Minėjo gerus savo ryšius. Reikalavo sau pagarbos. Kai kurie jau šunuodegiavo ir prisiekinėjo įsisenėjusią neapykantą man. Šautuvų buožės į nugaras

paskubindavo arba užtildydavo juos. Nauja niekšinga jėga valdė miestą.

Tankai pagal slapta iš anksto parengtą planą supo princesės rūmus. Lygiame sniege spaudė gilias provėžas. Princesė stovėjo prie lango ir iš visų jėgų šaukėsi Strogovo bei kapitono Nemo, bet jai buvo atimtas balsas, tik lūpos nevalingai judėjo, tarsi bandė linksminti džiūgaujančius karius. Aš negalėjau nuspėti mane saugančių karininkų minčių. Galbūt ir jie – sąmokslo dalyviai? Jie vis žvilgčiojo į savo laikrodžius. Gal laukė kažkokio sutarto laiko?

„Drakonas" ir „Tigrė" atplaukė ties rūmų vartais. Jų pabūklai iš lėto sukiojosi ant masyvių platformų. Lyg pabaisiški pirštai jie buvo nukreipti į mano langą. Į mane. Aš nesveikuoju, bandė kuždėti princesė.

Rytuose už Siono kalno, Judėjos dykumos pusėje, ji jau įžiūrėjo rausvai mirksinčius žiburius. Pirmąsias ne jos garbei surengtos šventės kibirkštis. Du žudikai nekantriai palinko virš jos. Jų akyse princesė matė apgailestavimą, aistrą ir pajuoką. Abu dar visai jaunučiai. Juodbruviai ir pavojingai išvaizdūs. Išdidžiai ir tyliai bandžiau žvelgti jiems į veidus, bet mane išdavė ir mano kūnas. Plonučiais naktiniais princesė keturpėsčia šliaužiojo ant ledinių plytelių. Ji atsidengė karščiuojantiems jų žvilgsniams. Dvyniai šypsojosi vienas kitam. Jų dantys baltai spindėjo. Nieko gero nežadanti virpulio banga nusirito jų kūnais. Kreivi šypsniai jaunuolių, pamačiusių moterį vėjo netikėtai pakeltu sijonu.

Miesto pakraščiuose patruliavo šarvuotis su garsiakalbiu. Skambus ramus balsas glaustai skelbė naujojo režimo įsakus. Perspėjo apie žaibiškus teismus ir mirties bausmes be pasigailėjimo. Pamišėlė ledo princesė nuversta amžiams. Kiekvienas, kuris priešinsis, bus nušautas kaip šuo. Neištrūks net baltasis banginis. Mieste išaušusi nauja era.

Aš ne viską girdžiu – žudikų rankos jau tiesiasi į mane. Abu kimiai kriūkčioja it supančioti besiskundžiantys gyvuliai. Jų akys žiba iš geismo. Jaudinantis skausmas smelkia stuburą, tvil-

ko, vilnija iki pat kojų pirštų galiukų, kaitriomis kibirkštimis ir geismo šiurpuliu pasiskleisdamas po visą nugarą, sprandą, pečius – visur kur. Sprogdinantis begarsis klyksmas manyje. Mano vyro pirštai vos vos paliečia veidą. Jis nori, kad aš atsimerkčiau. Negi nemato, kaip plačiai atmerktos mano akys? Nori, kad jo paklausyčiau. Ar būna klausytojų, dėmesingesnių už mane? Jis purto, vis purto mane už pečių. Priglaudžia prie kaktos lūpas. Aš vis dar priklausau ledui, nors svetimos jėgos jau surakino mane.

32

Mūsų gydytojas – daktaras Urbachas iš Alfandarių gatvės – smulkutis ir dailiai nulietas tarsi porcelianinė statulėlė. Skruostikauliai atsikišę, o žvilgsnis liūdnas ir geras. Ligonio apžiūrą jis buvo įpratęs palydėti neilga kalba:

– Kitą savaitę vėl būsime sveiki. Visapusiškai sveiki. Mes paprasčiausiai persišaldėme ir darėme tai, ko nereikėjo daryti. Kūnas nori pasveikti, o sąmonė turbūt stengiasi jį pristabdyti. Proto ir kūno ryšys ne toks kaip vairuotojo ir automobilio, greičiau – kaip vitaminų ir maisto, jei galima taip palyginti. Mano brangioji ponia Gonen, atminkite, kad jūs – jau motina. Prašom turėti omenyje ir savo mažąjį berniuką. Mums reikia, kad mūsų kūnas kaip reikiant pailsėtų, ponia Gonen, ir mūsų nervai, ir mūsų protas. Tai svarbiausia. Galime ir aspirino išgerti triskart per dieną. Gerklei sveika medus. Ir turime palaikyti šilumą miegamajame. Ir neprieštarauti damai. Turime sakyti jai tik taip, taip ir dar kartą taip. Mums reikia pailsėti. Atsipalaiduoti. Prašom kalbėti kaip galima mažiau. Kalbos sukelia tik ligos paūmėjimus ir dvasines kančias. Kalbėkite tik paprastais neutraliais žodžiais. Mes nesame nurimę, tikrai ne. Jei kiltų komplikacijų, iš karto skambinkite man. Bet jei pasireikštų isterija, tuomet reikia ramiai ir kantriai laukti. Neaštrinti dramos. Abejingi žiūrovai nužudo dramą kaip antibiotikai – virusus. Mums būtina ramybė, vidinė ramybė. Aš linkiu jums pasveikti. Aš prašau.

Vakarop man palengvėjo. Michaelis įvedė į kambarį Jairą, kad iš tolo man palinkėtų labos nakties. „Labos nakties, jums abiem“, – per jėgą tyliai išspaudžiau. Michaelis pridėjo sau prie lūpų pirštą: „Tau negalima kalbėti, nepertempk balso!“

Jis pavalgydino Jairą ir paguldė į lovą. Paskui grįžo į mudviejų kambarį. Įjungė radiją. Žinių pranešėja susijaudinusi skaitė Jungtinių Valstijų prezidento ultimatumą. Prezidentas ragina visas puses laikytis santūriai ir nesivelti į incidentus. Nepatvirtintais duomenimis, Irako kariai persikėlė į Jordaniją. Politikos apžvalgininkas šį pranešimą vertinąs skeptiškai. Vyriausybė prašo neprarasti budrumo ir laikytis rimties. Karo ekspertai tyli. Gi Molė kabinetas sušaukė du specialiuosius pasitarimus. Nusižudė garsi aktorė. Jeruzalėje vėl prognozuojami šalčiai.

– Simcha, Chadasos namų tvarkytoja, rytoj vėl ateis, – prabilo Michaelis. – O aš pasiimsiu išeiginę. Aš kalbu su tavimi, Hana, bet tu nieko nesakyk, nes tau negalima kalbėti.

– Man nesunku, Michaeli, man neskauda, – sukuždėjau aš.

Michaelis pakilo iš krėslo ir priėjo prie lovos kojūgalio. Jis atsargiai atlenkė patalynės kraštą ir prisėdo ant čiužinio. Keliskart lėtai palinksėjo, lyg mintyse perskaičiuodamas išspręstą sunkią lygtį. Valandėlę įdėmiai žiūrėjo į mane. Paskui delnais užsidengė veidą.

– Kaip siaubingai aš išsigandau, Hana, – pagaliau pratarė labiau sau nei man, – kai parėjęs per pietus radau tave tokią.

Tai sakydamas jis krūptelėjo, tarsi šiais žodžiais būtų sukėlęs sau skausmą. Jis atsistojo, sutaisė patalus, įjungė naktinę lempą ir užgesino viršutinę šviesą. Paėmė mano ranką. Sureguliavo rankinio laikrodžio, sustojusio ryte, rodykles. Prisuko jį. Michaelio pirštai buvo šilti, plokščiais nagais. Po pirštų oda glūdėjo sausgyslės, audiniai, nervai, raumenys, kaulai ir kraujo indai. Kai studijavau literatūrą, turėjau atmintinai išmokti Ibn Gabirolio eilėraštį, kad mes sudaryti iš dvokiančių skysčių. Kokio tyrumo, palyginti su jais, cheminiai nuodai – skaidriai balsvi kristalai. Žemė – tai tik žalia pluta, aptraukusi užgesusį ugnikalnį.

Suspaudžiau delnuose savo vyro pirštus. Michaelis prašypsojo, tarsi būtų laukęs mano atleidimo ir dabar jį gavęs. Aš apsipyliau ašaromis. Michaelis paglostė man skruostus. Prikandęs lūpą. Nutaręs nieko nesakyti. Mane jis glostė lygiai taip, kaip neretai glostydavo galvą Jairui. Šis panašumas dėl sunkiai paaiškinamos priežasties, o gal išvis be priežasties, mane nuliūdino.

– Kai kiek pasitaisysi, važiuosime kur nors toli, – pasakė Michaelis. – Galbūt į Nof Harimo kibucą. Galėtume palikti sūnų pas tavo mamą ir brolį ir kartu nuvykti į sanatoriją. Į Elatą arba Nahariją. Labanakt, Hana. Užgesinsiu šviesą ir išnešiu šildytuvą į koridorių. Atrodo, aš padariau klaidą, tik nežinau kokią. Kitaip sakant, ką aš turėjau padaryti ir ko neturėjau daryti, kad šito būtų išvengta. Mokykloje Holone mano fizinio mokytojas, toks Jehijamas Peledas, visąlaik vadino mane ištiža Gancu, nes buvau lėtokos reakcijos. Buvau gabus matematikai ir anglų kalbai, bet per fizinį – ištiža Gancas. Kiekvienas žmogus turi stiprių ir silpnų pusių – kokia banalybė! Šiaip ar taip, visa tai ne į temą. Aš tik norėjau pasakyti, Hana, kad aš – iš savo pusės – džiaugiuosi vedęs tave, o ne kokį kitą žmogų. Ir kaip išgalėdamas stengiuosi prisitaikyti prie tavo poreikių. Prašau, Hana, daugiau niekada negąsdink manęs kaip šiandien, kai parėjęs namo per pietus radau tave tokią. Prašau tavęs, Hana. Aš ne geležinis juk galų gale. Va ir vėl kalbu banalybes. Labanakt. Rytoj nunešiu skalbinius į skalbyklą. Jei naktį ko nors prireiktų, nešauk – dėl gerklės. Gali pabelsti į sieną: aš sėdėsiu studijoje ir tuoj pat ateisiu. Ant taburetės va padėjau karštos arbatos termosą. O čia – migdomųjų piliulė. Negerk, jeigu įstengsi užmigti be jos. Kur kas sveikiau užmigti be migdomųjų. Aš prašau, Hana, maldauju. Nedažnai tavęs ko nors prašau. Ką gi, jau trečią sykį sakau – koks senas nuoboda aš darausi! Labanakt, Hana.

Iš ryto Jairas paklausė:

– Mamyte, ar teisybė, kad jei tėtis būtų karalius, aš būčiau kunigaikštis?

Aš šyptelėjau ir kimiai sukuždėjau:

– „Bobutė jei sparnus turėtų, ji gulbė būtų – sklęstų danguje iš lėto."

Jairas nutilo. Turbūt bandė įsivaizduoti eilėraštuko turinį. Išsivertė jį į vaizdų kalbą. Atmetė vaizdinį.

– Ne, – galiausiai ramiai pareiškė, – bobutė su sparnais vis tiek yra bobutė, o ne gulbė. Tu kalbi gerai nepagalvojusi. Kaip tada, kai pasakojai apie Raudonkepuraitę – kad senelę ištraukė iš vilko pilvo. Vilko pilvas – ne sandėlis. Ir vilkai kramto, kai ėda. Tau viskas įmanoma. Tėtis pagalvoja prieš sakydamas ir sako ne tai, ką mano, o tik tai, ką žino.

Michaelis perrėkė ant dujinės kunkuliuojančio virdulio švilpimą:

– Jairai, prašom tuojau pat į virtuvę. Sėsk ir valgyk. Mamytė nesveikuoja. Gal malonėtum jai neįkyrėti, ką? Juk įspėjau.

Chadasos namų tvarkytoja Simcha persveria per palangę patalynę, kad prasivėdintų. Aš sėdžiu krėsle. Susivėlusi. Michaelis išėjo į daržovių parduotuvę, spausdamas delne mano sudarytą pirkinių sąrašą: duonos, sūrio, alyvuogių, grietinės. Jis buvo pasiėmęs išeiginę. Jairas stovi koridoriuje prie veidrodžio ir draiko sau plaukus, susišukuoja ir vėl sutaršo. Galop ima vaipytis žiūrėdamas į save veidrodyje.

Simcha daužo čiužinį. Aš žiūriu ir matau auksinių dulkių sūkurį, saulės spinduliu kylantį lango kertės link. Saldus glebumas apėmęs mano kūną. Nei kančių, nei troškimų. Tingi išsklidusi mintis: artimiausiu metu nusipirkti didelį puošnų persišką kilimą.

Sučirškia durų skambutis. Jairas įleidžia. Paštininkas nesutinka jam atiduoti registruoto laiško, nes reikia pasirašyti. Tuo metu laiptais užkopia Michaelis su pirkinių krepšiu. Jis paima iš paštininko šaukimo dokumentus ir pasirašo gavimo kvitą. Į kambarį įžengia rimtu veidu.

Kada gi šis žmogus nustos savitvardos? O, kad nors vieną sykį pamatyčiau jį apimtą panikos. Klykiantį iš džiaugsmo. Šėlstantį.

Michaelis trumpai drūtai išdėstė, kad karas negali užtrukti ilgiau nei tris savaites.

– Kalbu, savaime aišku, apie trumpalaikį, vietinės reikšmės karą. Laikai pasikeitė. Tai nebus dar vieni keturiasdešimt aštuntieji. Jėgų pusiausvyra tarp pasaulio galingųjų dar nenusistovėjusi. Dabar, kai Ameriką paralyžiavusi rinkimų karštinė, o rusai užsiėmę Vengrija, mums labai palankus momentas. Ne, šis karas tikrai ilgai netruks. Be to, aš juk ryšininkų dalinyje. Aš ne lakūnas ir ne desantininkas. Tai ko tu verki? Parvažiuosiu po kelių dienų ir parvešiu tau tikrą arabišką kavinuką. Aš juokauju, ko tu verki? Kai grįšiu, eisime atostogų, kaip ir žadėjau. Nuvažiuosime į Aukštutinę Galilėją. Arba į Elatą. Negi tu jau apraudi mane? Tik spėsiu išvykti ir jau grįšiu. Galbūt išvis padariau per daug skubotas išvadas. Galbūt čia viso labo visuotinės kovinės pratybos, visai ne karas. Jei pakeliui ištaikysiu progą, parašysiu laišką. Nenoriu tavęs nuvilti, todėl iš anksto įspėju, kad iš manęs ne kažin koks laiškų rašytojas. Taigi, apsivilksiu uniformą ir susikrausiu kuprinę. Gal man paskambinti į Nof Harimą ir paprašyti tavo mamos, kad atvažiuotų, kol manęs nebus? Kaip keistai jaučiuosi su chaki spalvos drabužiais. Per šitiek metų aš nė kiek nepriaugau svorio. Pameni, Hana, kaip atrodė mano tėvas, kai užsivilkęs ant pižamos budėtojo uniformą žaidė su Jairu? Ak, aš labai atsiprašau. Kvailys, kad priminiau tuos laikus. Dabar įskaudinau ir tave, ir save. Neturėtume kiekviename atsitiktiniame žodyje ieškoti ženklų. Žodžiai yra tik žodžiai, ir ne daugiau. Va palieku stalčiuje tau šimtą svarų. Ir užrašiau savo bei karinio dalinio numerį. Lapelį pakišau po vaza. Vandens, elektros ir dujų sąskaitas apmokėjau mėnesio pradžioje. Karas tikrai nebus ilgas. Bent jau aš įsitikinęs. Supranti, amerikiečiai... tiek to. Hana, nežiūrėk taip į mane. Tau tik pačiai bus sunkiau. Man irgi. Chadasos Simcha čia pasitvarkys, kol grįšiu. Paskambinsiu Chadasai. Ir Sarai Zeldin paskambinsiu. Dabar ir vėl taip žiūri. Aš gi dėl to nekaltas, Hana. Nepamiršk, aš – ne lakūnas ir ne desantininkas. Kur padėjai mano megztinį? Ačiū. Taip taip,

manau, paimsiu ir šaliką. Naktimis gali būti šalta. Sakyk tiesą, Hana, kaip aš atrodau su uniforma? Nepanašus į profesorių su maskaradine apranga? Kapralas ištiža Gancas, ryšininkų korpusas. Aš juokauju, Hana, turėtum juoktis, ne verkti. Užteks jau tų ašarų. Pati žinai, aš ne atostogauti važiuoju. Neverk. Neverta. Aš... Aš galvosiu apie tave. Rašysiu, jei karo lauko paštas veiks. Aš rūpinsiuos savimi. Tu irgi... Ne, Hana, dabar ne laikas kalbėti apie jausmus. Kokia nauda iš tų pažadų? Sentimentalumas tik skaudina. Ir aš... aš – ne lakūnas ir ne desantininkas. Jau ne kartą tai sakiau. Grįžęs tikiuosi tave rasti sveiką ir laimingą. Noriu tikėti: kol būsiu toli, blogai apie mane negalvosi. Aš apie tave galvosiu su meile. Tuomet nebūsime taip toli vienas nuo kito. Ir... nesvarbu.

Tarsi aš būčiau tik jo vaizduotės kūrinys. Kaip galima tikėtis kitam žmogui būti kažkuo daugiau nei vien jo vaizduotės kūriniu? Aš gyva, Michaeli. Aš nesu tik tavo vaizduotės kūrinys.

33

Chadasos Simcha virtuvėje plauna indus. Ji niūniuoja sau Šošanos Damari dainas: *Aš – mylinti elnė, meilioji stirnaitė. Žvaigždelė spindi danguje, šakalai kaukia miškuose, grįžk – tavęs Hefziba laukia.*

Aš guliu lovoje su Džono Steinbeko romanu rankoje, kurį man atnešė geriausia draugė Chadasa, atėjusi aplankyti praeitą vakarą. Aš neskaitau. Mano ledinės kojos priglaustos prie karšto vandens butelio. Aš rami ir visiškai išsibudinusi. Jairas darželyje. Iš Michaelio – jokių žinių, o ir negalėtų dar būti. Parafino pardavėjas traukia gatve su vežimėliu ir vis skambina savo varpeliu. Jeruzalė nebemiega. Į lango stiklą atsitrenkia musė. Musė – ne ženklas ir ne užuomina. Musė, ir tiek. Troškulio nejaučiu. Pastebiu, kad knyga, kurią laikau rankoje, gerokai apspurusi. Viršeliai suklijuoti lipnia juosta. Vaza savo vietoje. Po ja pakištas popieriaus lapelis, kuriame Michaelis užrašė savo ir karinio dalinio numerius. „Nautilijus“ tyliai tūno gelmėje po ledo pluta Beringo sąsiauryje. Glikas sėdi savo parduotuvėje ir skaito religinį dienraštį. Šaltas rudens vėjas gairina miestą. Ramybė.

Devintą valandą radijas pranešė:

Praeitą naktį Izraelio gynybinės pajėgos įsiveržė į Sinajaus dykumą, užėmė Kuntilą bei Ras en Nakebą ir įsitvirtino Nachelio prieigose per šešiasdešimt kilometrų į rytus nuo Sueco kanalo. Karo ekspertas komentuoja. Tuo tarpu iš politinio požiūrio taško. Nesibaigiančios provokacijos. Skandalingas laisvo judėjimo jūra suvaržymas. Moralinis pasiteisinimas. Terorizmas ir sabotažas.

Beginklės moterys ir vaikai. Auganti įtampa. Nekalti civiliai. Vietos ir užsienio inteligentijos nuomonė. Iš esmės gynybinė operacija. Išlaikykite rimtį. Neikite iš namų. Nedekite šviesos. Nekaupkite atsargų. Pakluskite nurodymams. Visuomenė raginama. Nepasiduokite panikai. Visa šalis dalyvauja kare. Kariuomenė – visa tauta. Išgirdę įspėjamąjį signalą. Kol kas viskas klostosi pagal planą.

Pusę dešimtos:

Paliaubų sutartis nutraukta, palaidota ir niekada nebus atnaujinta. Mūsų pajėgos veržiasi į priekį. Priešai užleidžia pozicijas.

Iki pusės vienuoliktos radijas grojo mano jaunystės žygio dainas: *Nei Dano, nei Ber Ševos mes niekada nepamiršim. Patikėki manimi, išauš ta diena.*

Kodėl turėčiau tavimi tikėti? O jei ir nepamirši – kas iš to.

Pusę vienuoliktos:

Sinajaus dykuma, izraelitų tautos istorinis lopšys.

Ne Jeruzalė. Iš paskutiniųjų stengiuosi didžiuotis ir išlaikyti susidomėjimą. Kažin ar Michaelis nepamiršo savo tablečių nuo rėmens? Visad susitvarkęs ir švarutis. Ką gi, pašoko penkerius metus, dabar turės ištarti „lik sveika" savo balandėlei.

Ištuštėjusiame skersgatvyje Naujajame Beit Izraelyje Jeruzalės pakraštyje dabar kitoks dvelksmas. Gatvelė grįsta akmenimis. Akmenys sutrūkinėję, bet dailiai nugludinti. Sunkios arkos kybo tarp gatvelės ir žemų debesų. Gatvelė aklinu galu. Laikas sutirštėja ir suslūgsta akmens įdubose. Mieguistas budėtojas, į civilinę gynybą pašauktas pagyvenęs pilietis, ramsto sieną. Langinės uždarinėtos. Dusliai aidi tolimi varpo dūžiai. Nuo kalvų viršūnių atlekia vėjas. Skersgatvio vingyje jis išsiskaido verpetais. Sūkuriuodamas brūžuoja geležines langines ir duris, užšautas surūdijusiais skląsčiais. Berniukas ortodoksas stovi prie lango, peisai nusidriekę išblyškusiais skruostais. Rankoje obuolys. Jis žiūri į paukščius drebulės šakose kieme. Stovi sustingęs. Senasis budėtojas bando sugauti jo žvilgsnį pro stiklą. Skęsdamas gilio-

je vienatvėje šypsosi berniukui. Jokio atlydžio. Berniukas mano. Švininė šviesa įsipainiojusi drebulių garbanose. Kalvų toliuose ir čia gili tyla ir atplaukiantis varpų skambesys. Ramuma nusileido ant paukščių ir benamių kačių. Didžiuliai vagonai atriedės, prariedės ir nuriedės tolyn. Kad būčiau iš akmens! Tvirta ir nepajudinama. Šalta ir esanti.

Galimas daiktas, vyriausiasis britų komisaras irgi klydo. Vyriausiojo komisaro rūmuose ant Piktų Užmačių kalvos Jeruzalės pietryčiuose slaptas pasitarimas užtrunka iki paryčių. Languose švinta blausi diena, bet šviesos dar dega. Stenografininkės pluša dviejų valandų pamainomis. Sargyba nuvargusi, bet sunerimusi.

Michailas Strogovas su atmintyje saugoma slapta žinia vienui vienas ryžtingai skrodžia naktį vykdydamas vyriausiojo komisaro pavedimą. Šaltakraujį ir stiprų Michailą Strogovą apsupa nuožmūs laukiniai. Su akinamai tviskančiais durklais. Žvygaujantys. Bežodžiai. Panašiai kaip Azizas ir Jehuda Gotlibas iš Usiškino gatvės, besigrumiantys apleistoje statybų aikštelėje. Aš – teisėja. Aš – prizas. Abiejų veidai perkreipti. Akys pasruvusios neslūgstančia neapykanta. Taiko vienas kitam į pilvą – minkščiausią vietą. Plaka rankomis it patrakę. Spardosi. Kandžiojasi. Vienas apsisuka ir pasileidžia bėgti. Belėkdamas persigalvoja. Pastveria sunkų akmenį, sviedžia ir vos nepataiko. Priešininkas sprogsta iš įtūžio. Susikabinę, griežda mi dantimis juodu voliojasi ant surūdijusios spygliuotos vielos ritinio. Drasko vienas kitą. Kraujuoja. Siekia įsitverti priešininkui į gerklę ar tarpkojį. Plūstasi pro sukąstus dantis. Abu kaip vienas staiga suglemba išsekę. Akimirką abu priešai tyso apsiviję vienas kitą rankomis lyg mylimieji. Lyg šnopuojančių meilužių pora Azizas ir Jehuda Gotlibas tyso gaudydami orą. Kitą akimirką vėl sukyla drumzlina jų energija. Kaukolės pokši viena į kitą. Nagais į akis. Kumščiu į krūtinę. Keliu į paslėpsnius. Surūdijusios vielos dyglių suplėšytos nugaros. Kietai suspaustos lūpos. Jokio garso. Negirdėti nei verksmo, nei atodūsių. Ramūs ir tylūs. Bet abu

rauda be garso. Pravirksta vienu metu. Jų skruostai šlapi. Aš – teisėja ir prizas. Aš piktdžiugiškai kvatoju. Aš trokštu kraujo, laukinių riksmų. Emek Refaime sušvilps prekinis traukinys. Siautulys ir tūžmas tyliai išgaruos. Ašaros irgi.

Lietaus bus daug vėliau. Ne žodžių lietus čaižys britų šarvuočius. Auštant prasmukę pro arką Musraroje gatvelėn įsėlina teroristai. Prasmunka glausdamiesi prie akmeninės sienos, tamsoje nutildo vienišą gatvės žibintą, tvirtina prie sprogdiklio degiklį, sprogdiklis, dar šalta geležis, pašoks kibirkštis ir ugnikalnis tūno giliai po dulkių sluoksniu skalūno granito. Šalta.

Lietaus bus.

Lengvi rūkai atklys į miškingą Kryžiaus slėnį. Paukštis klyktelės ant Skopo kalno. Vėtra plakdama lankstys pušų viršūnes. Žemė nesivaržys, žemė nebus santūri. Dykuma rytų pusėje. Iš Talpioto pakraščių matyti lietaus nepasiekiamos vietos: Moabo kalnai, Negyvoji jūra žemumoje. Liūtys talžys Arnoną prie pilko Sur Bachero kaimo. Galingomis čiurkšlėmis kėsinsis į minaretus. Ir Betliejuje lošėjai užsidarys kavinėje, bus išskleistos triktrako lentos ir iš visų kampų skambės raudulinga Amano radijo muzika. Uždari ir tylūs lošiantys vyrai. Galabijos* ir tankūs ūsai. Deginanti kava. Dūmai. Dvyniai desantininkų uniformomis su automatais.

Po lietaus – skaidrūs krušos ledukai. Dailūs aštriabriauniai kristalai. Senieji miesto prekeiviai ras priedangą Machanės Jehudos gatvėje – drebėdami spiesis po išsikišusiais balkonais. Ant Abu Gošo kalvų, Kirjat Jearimo, Neve Ilano, Tirat Jaro giraitėse baltos miglos apgaubtos susipynusios pušys. Tenai randa prieglobstį bėgliai nuo įstatymo. Rūstūs dezertyrai tyliai klaidžioja per lietų, klampoja pažliugusiais takais.

Žemas dangus virš Šiaurės jūros. „Drakonas“ ir „Tigrė“ plaukioja greta vienas kito tarp didžiulių ledkalnių tykodami jūros baisūno Mobio Diko ir dairydamiesi radarų ekranuose po-

* Tradicinis arabų vyrų drabužis.

vandeninio „Nautilijaus“. Ei, ei, riktelės iš stiebo viršūnės apsitūlojęs jūreivis. Alio, kapitone, rūke pastebėtas neatpažintas objektas, šešios mylios į rytus, du laipsniai į kairę nuo šiaurės pašvaistės, keturių mazgų greitis, metaliniu balsu perduos radistas į vyriausiąjį štabą tolimoje povandeninėje slėptuvėje. Palestina irgi užtems, nes lietus ir tirštas rūkas Hebrono kalvose iki pat Talpioto, iki Augusta Viktorijos, iki dykumos pakraščių, kurių niekad neperžengs lietus, iki vyriausiojo komisaro rūmų.

Vienui vienas besiniaukiančiame lange stovi aukštas, pažeidžiamas ir sunykęs vyriausiasis komisaras, rankos sudėtos už nugaros, sukąsta pypkė, melsvos apsiblaususios akys. Jis pripils dvi taures skaidraus aitraus eliksyro, vieną sau, kitą drūtajam Michailui Strogovui, išsiųstam tamsoje skintis kelio per priešo žemes, knibždančias barbarų iki pakrantės, toliau atvira jūra į Paslaptingąją salą, kur erelio žvilgsniu jūros tolius stebėdamas laukia inžinierius Sairusas Smitas, spaudžiantis rankoj galingą žiūroną ir nežinantis, kas yra neviltis. Manėme esą vienui vieni šioje negyvenamoje saloje. Mūsų juslės mus, žinoma, apgavo. Saloje mes ne vieni. Kalno gelmenyse tūno kažin kas negero. Kuo kruopščiausiai iš pagrindų išieškojome salą, bet neradome to, kuris stebi mus iš tamsos blankiai šypsodamas, tos nebylios būtybės, stebinčios mus iš už nugaros, ji pati nesučiuopiama, tik auštant jos pėdos išryškėja ant įmirkusio tako. Tūno ir tyko neperregimame šešėlyje migloje lietuje audroje tamsiame miške tyko iš po žemių tūno ir tyko už moterų vienuolyno sienų En Kereme nepažįstamas vyras tūno ir tyko be atvangos. Tegu jis atgyja ir urgzdamas parbloškia mane ant žemės tegu įsiskverbia į mano kūną jis krioks o aš atsiliepsiu aš spiegsiu iš siaubo palaimos iš kerinčio siaubo ir virpulio klyksiu aš degsiu ir siurbsiu tarsi vampyrė girtas laivas besiblaškantis naktį be proto aš būsiu kai artinsis jis prie manęs kunkuliuosiu ir ūšiu ir tvinsiu jūra putojanti būsiu plūstanti naktį per lietų srūvanti užlieti Jeruzalės dangus nusileis palies debesys žemę ir vėtra laukinė miestą nušluos.

34

– Labas rytas, ponia Gonen.

– Labas rytas, daktare Urbachai.

– Vis dar kamuojamės, ponia Gonen?

– Karštis nukrito, daktare. Po poros dienų, tikiuosi, vėl normaliai jausiuos.

– Normaliai, ponia Gonen, – labai sąlygiškas įvardijimas, jei taip galima pasakyti. Pono Goneno nėra namie?

– Mano vyrą pašaukė į tarnybą, daktare. Šiuo metu jis, ko gero, Sinajaus dykumoje. Kol kas jokių žinių iš savo vyro nesu gavusi.

– Tai labai svarbios dienos, ponia Gonen, lemtingos dienos. Tokiu metu sunku susilaikyti nuo biblinių minčių. Ar mūsų gerklė dar paraudusi? Žvilgtelėkim ir išsiaiškinkim. Negerai, labai negerai, brangioji ponia, darėte, kai pylėtės šaltu vandeniu vidury žiemos, tartum dvasios ramybę būtų galima atgauti žalojant kūną. Prašau man atleisti, bet kokią discipliną yra pasirinkęs daktaras Gonenas? Biologiją? Ak, geologiją. Prašom man atleisti. Suklydome. Ką gi, naujienos iš fronto šiuo metu optimistinės. Anglai su prancūzais taip pat kovos mūsų pusėje prieš musulmonus. Per radiją šį rytą net apie aljansą šnekėjo. Beveik kaip Europoje. Vis dėlto, ponia Gonen, kažin kuo faustiškas man šis karas. Matot, labiau nei kas kitas arčiausiai tiesos buvo mažoji Gretchen. O kokia atsidavusi ji buvo, ir visai ne naivi, kaip dažnai ją apibūdina. Prašom, ponia Gonen, dabar duoti ranką, turiu pamatuoti kraujospūdį. Tai paprasčiausias patikrinimas. Nė kiek neskaudės. Kai kuriems žydams būdingas intelekto nepa-

kankamumas: mes nesugebame nekęsti tų, kurie nekenčia mūsų. Kažkoks psichinis sutrikimas. Taigi, vakar Izraelio armijos tankai užsiropštė ant Sinajaus kalno. Beveik apokaliptinis vaizdas, sakyčiau, bet tik beveik. Dabar, meldžiu atleisti, esu priverstas užduoti jums gana intymų klausimą. Ar pastebėjote kokių nors mėnesinių ciklo sutrikimų, ponia Gonen? Ne? Tai – geras ženklas. Labai geras. Tai ženklas, kad kūnas neįsitraukė į dramos veiksmą. Vadinasi, jūsų vyras – geologas, ne antropologas. Truputėlį suklydome. Ką gi, turime dar kelias dienas ramiai pailsėti. Visapusiškai pailsėti. Nevarginti savęs apmąstymais. Miegas – pats geriausias vaistas. Miegas tam tikra prasme – natūraliausia žmogaus būsena. Ir galvos skausmai neturėtų mūsų gąsdinti. Nuo migrenos apsiginsime aspirinu. Migrena nėra savaiminė liga. Ir, beje, žmonės nemiršta taip lengvai, kaip galbūt mums gali atrodyti kritiniais momentais. Linkiu jums pasveikti.

Gydytojui Urbachui išėjus, pasirodė Chadasos namų tvarkytoja Simcha. Nusivilkusi paltą, ji šildėsi virš dujinės rankas. Paklausė, kaip ponia šiandieną jaučiasi. Aš pasiteiravau, kokios naujienos mano draugės Chadasos namuose. Ryte Simcha buvo skaičiusi laikraštyje, kad arabai pralaimėjo, o mes pasiekėme pergalę. Ką gi, sakė ji, jie tikrai to nusipelnė: nedaug kas taip ilgai tyliai iškęstų.

Simcha nuėjo į virtuvę. Pašildė man pieno. Paskui pravėrė studijos langą pravėdinti kambarį. Siūbtelėjo geliantis šaltis. Senu laikraščiu Simcha nušveitė langus. Nušluostė dulkes nuo baldų. Išėjo į parduotuvę. Grįžo su naujiena apie jūroje už Haifos liepsnojantį arabų karo laivą. Ar jai pradėti lyginti?

Visu kūnu šiandien jaučiausi puikiai. Aš sirgau. Man nereikėjo sutelkti dėmesio. Liepsnojantis jūroje – visa tai jau yra vykę tolimoje praeityje. Tai nebuvo pirmas kartas.

– Šiandieną jūs labai išbalusi, ponia, – susirūpino Simcha. – Ponas išvažiuodamas prisakė su ponia daug nekalbėti, dėl ponios sveikatos.

– Kalbėk su manimi, Simcha, – maldavau aš. – Papasakok apie save. Kalbėk, nesustok.

– Aš dar netekėjusi, ponia, bet susižadėjusi. Kai mano vyras Bechoras pareis iš armijos, nusipirksime naują butą Beit Mazmile. Pavasarį kelsime vestuves. Mano vyras Bechoras turi susitaupęs pinigų. Jis dirba taksistu „Kešeryje“. Jis drovokas, bet išsimokslinęs. Pastebėjau, kad daugumos draugių vyrai panašūs į jų tėčius. Bechoras irgi panašus į mano tėtį. Čia toks dėsnis, kartą skaičiau apie jį žurnale „Moteris“, ten buvo paaiškinta: merginos vyras visąlaik būna panašus į jos tėvą. Aš manau, jeigu myli kokį žmogų, tai nori, kad jis bent truputėlį būtų panašus į tą, kurį jau myli nuo seniau. Tai keistuolė – laukiu nesulaukiu, kol įkais lygintuvas, visai iš galvos išgaravo, kad Jeruzalėje dingusi elektra!

Aš galvojau:

Somerseto Moemo ar Štefano Cveigo apsakyme vienas jaunuolis iš mažo miestelio atvažiuoja į tarptautinį kazino palošti ruletės. Nuo vakaro pradžios jis jau pralošė du trečdalius atsivežtų pinigų. Po kruopštaus skaičiavimo paaiškėja: likusios sumos jam pakaks tik už viešbutį susimokėti ir traukinio bilietui, kad padoriai išvyktų iš miesto. Antra nakties. Ar jaunuolis pakils ir išeis iš kazino? Skaisčiai nutvieksta ruletė dar sukasi ir kibirkščiuoja sietynai. Galbūt užtikrintas laimėjimas jo laukia kaip tik kitąkart sustojus ruletei? Štai priešais sėdintis šeicho sūnus iš Hadramauto prieš akimirką vienu statymu susišlavė tūkstantinę sumelę. Ne, jis negali pakilti ir išeiti. Ir ypač dėl to, kad ta pagyvenusi anglų dama, kuri visą vakarą pelėdos akimis spokso į jį pro savo pensnė, tikrai jį palydės šaltos ironijos žvilgsniu. O tamsiame lauke, kiek akys užmato, sninga. Ir neaiškus šėlstančios jūros šniokštimas lauke. Ne, jaunuolis negali pakilti ir išeiti. Už likusius pinigus jis perka žetonų. Stipriai sumerkia akis, paskui atsimerkia. Atsimerkia ir ima mirksėti lyg šviesos apakintas. O tamsiame lauke dusliai šniokščia jūra ir tyliai krinta snaigės.

Susituokę mudu jau daugiau nei šešeri metai. Jei darbo reikalais tau prireikia į Tel Avivą, visados grįžti tą patį vakarą. Nuo mūsų vestuvių dienos atskirai nebuvome praleidę daugiau nei dviejų naktų. Šešeri metai, kai mudu susituokę ir gyvename šiame bute, o aš vis dar nemoku atidaryti ir uždaryti balkono langinių, nes tai – tavo darbas. Dabar, kai tu pašauktas, langinės atlapotos dieną naktį. Galvoju apie tave. Tu iškart supratai, kad pašaukė tave į karą, o ne į pratybas. Kad kariaujama bus Egipte, o ne Rytuose. Kad karas bus trumpas. Visa tai nustatei pasitelkęs savo puikiai suderintą vidinį mechanizmą, dėl kurio visą laiką darai racionaliai pagrįstas išvadas. Aš turiu pateikti tau lygtį, nuo kurios sprendimo priklausau taip, kaip nuo turėklų tvirtumo priklauso žmogus, rymantis ant bedugnės krašto.

Šįryt sėdėjau krėsle ir keičiau tavo tamsiojo švarko rankogalių sagas, kad atrodytų madingiau. Siūdama klausiau savęs, iš kur tas neperžengiamas stiklo kupolas, nusileidęs ant mūsų ir atskyręs mūsų gyvenimus nuo daiktų, vietų, žmonių, minčių. Žinoma, Michaeli, mes turime draugų, svečių, bendradarbių, kaimynų, giminaičių. Bet kai jie sėdi mūsų svetainėje ir kalba su mumis, jų žodžių neįmanoma suprasti dėl to stiklo, kuris net nėra skaidrus. Tik iš jų veidų apytikriai nuspėju, ką jie sako. Kartais tie žmonės netenka pavidalo – tampa išsklidusia beforme mase. Daiktų, vietų, žmonių, minčių – man jų reikia, aš be jų negaliu. O tu, Michaeli, patenkintas ar ne? Kaip man sužinoti? Kartais atrodai liūdnas. Ar tu patenkintas, ar ne? O kas, jeigu aš numirčiau? O kas, jeigu numirtum tu? Aš tik apgraibomis su kažkuo pažindinuos, kažkam rengiuosi, dar viš mokąusi ir repetuoju sudėtingą vaidmenį, kurį turėsiu atlikti ateityje. Deduosi daiktus. Ruošiuosi. Treniruojuosi. Kada mes leisimės į kelią, Michaeli? Aš pavargau laukti. Tavo rankos ant vairo. Tu snūduriuoji ar mąstai? Aš nežinau: tu visąlaik toks ramus ir susitvardęs. Užvesk, Michaeli, važiuojam. Jau šitiek metų, kai aš susiruošusi ir laukiu.

35

Simcha parvedė iš darželio Jairą. Jo pirštai buvo pamėlę nuo šalčio. Gatvėje jie sutiko laiškanešį, tas įteikė karišką atvirlaiškį iš Sinajaus: mano brolis Emanuelis rašo, kad sveikas gyvas ir kad jo akyse ir jam dalyvaujant vyksta įstabūs dalykai. Kitą atviruką atsiųsiąs iš Kairo, Egipto sostinės. Viliasi, kad Jeruzalėje mums viskas gerai. Michaelio nesutikęs: dykuma milžiniška, mūsiškis Negevas, palyginti su ja, – tik smėlio dėžė. Ar aš pamenanti tą kelionę į Jerichą su tėčiu, kai buvome maži? Netrukus pasistūmėsime į Jordaniją ir tuomet vėl galėsime važiuoti į Jerichą pirkti vikšrių kilimėlių. „Pabučiuok nuo manęs Jairą, – baigė jisai. – Tikiuosi, užaugęs vieną dieną jis kausis su mūsų priešais. Likite sveiki, jus mylintis Emanuelis."

Iš Michaelio nebuvo jokios žinios.

Įsivaizduoju:

Karinio radijo aparato šviesoje jo tarsi išskaptuotas veidas – sekinamo pareigingumo įsikūnijimas. Pečiai susitraukę. Lūpos kietai sučiauptos. Jis palinkęs virš radijo aparato. Susikūprinęs. Be jokios abejonės, nusisukęs nuo mėnulio pjautuvo, kuris, blyškus ir laibas, kyla jam už nugaros.

Tą vakarą pažiūrėti, kaip laikausi, atėjo pora lankytojų.

Po pietų ponas Kadišmanas ir ponas Glikas atsitiktinai susitikę Chaturimo gatvėje. Tai iš pono Gliko ponas Kadišmanas patyręs, kad ponia Gonen serga ir kad ponas Gonenas pašauktas į kariuomenę. Juodu tuojau pat nusprendę užeiti vakare ir

pasiūlyti savo pagalbą. Taigi abudu kartu atėję manęs aplankyti: jei būtų atėję pavieniui, būtų galėję kilti paskalų.

– Jums tikriausiai labai sunku, ponia Gonen, – pasakė Glikas. – Laikai neramūs, lauke šalta, o jūs vienui viena.

Kadišmanas tuo tarpu stambiais putliais pirštais čiuopė arbatos puoduką prie mano lovos.

– Šalta, – paskelbė gedulingai, – stingdantis šaltis. Ar leisite man, mieloji ponia, įsibrauti į jūsų virtuvę – įsibrauti kabutėse, savaime suprantama, – ir užplikyti jums šviežios arbatos?

– Žinoma, ne, – atsakiau. – Man galima išlipti iš lovos. Tuoj užsimesiu chalatą ir išvirsiu judviem kavos ar kakavos.

– Sergėk Dieve, ponia Gonen, sergėk Dieve! – persigando Glikas ir sumirksėjo taip, lyg būčiau pasikėsinusi į jo padorumo jausmą. Jo burna nervingai trūkčiojo. Nelyginant zuikio, išgirdusio nepažįstamą garsą.

– Ką rašo mūsų draugas iš fronto? – ėmė domėtis Kadišmanas.

– Dar negavau jo laiško, – atsakiau šypsodama.

– Mūšiai jau baigėsi, – skubiai pridūrė Kadišmanas, nušvitęs iš laimės. – Mūšiai baigėsi, ir Chorebo tyrlaukiuose priešo jau nebėra.

– Gal galėčiau paprašyti įjungti šviesą? – paklausiau. – Ana ten, į kairę nuo jūsų. Ko gi kiurksome tamsoje?

Glikas dviem pirštais sukinėjo apatinę lūpą. Akimis, regis, sekė elektros srovės kelią nuo jungiklio iki lemputės palubėje.

– Gal galėčiau jums kuo nors padėti? – paklausė, turbūt pasijutęs sėdįs be darbo.

– Labai jums ačiū, mano brangusis pone Glikai, bet man nereikia jokios pagalbos. – Staiga man toptelėjo pridurti: – Jums irgi tikriausiai sunku, pone Glikai, be žmonos ir... vienui vienam.

Kadišmanas valandėlę dar pastovėjo sustingęs prie šviesos jungiklio, tarsi abejodamas savo veiksmo rezultatu ir negalėdamas patikėti sėkme. Tada parlingavo ir atsisėdo. Rambokais judesiais jis priminė gigantišką priešistorinį gyvūną smulkute

kaukole. Staiga Kadišmano veide pastebėjau kažin ką mongoliška: platūs priploti skruostikauliai, bruožai tuo pat metu ir stambūs, ir priešingai – stebėtinai grakštūs. Totoriaus veidas. Klastingasis Michailo Strogovo tardytojas. Nusišypsojau jam.

– Ponia Gonen, – pradėjo Kadišmanas, nerangiai prisėdęs. – Ponia Gonen, šiomis istorinėmis dienomis aš be galo ilgai mąsčiau apie tai, kad Vladimiro Žabotinskio doktrinos – nors jo sekėjai ir buvo nustumti į šalį – vis dėlto sulaukė didelio pasisekimo. Tiesą sakant, labai didelio.

Atrodė, kad jis kalba su slepiamu palengvėjimu. Man patiko, ką Kadišmanas sakė: būna nuosmukių ir išmėginimų, bet po užtrukusių išmėginimų sulaukiame deramo atpildo. Šitaip mintyse išsiverčiau į savo kalbą jo totorišką šneką.

– Laikas parodys, – atsakiau, nenorėdama įžeisti jo tylėjimu.

– Jis jau rodo! – paskelbė Kadišmanas su pergalinga mina savo neįprastų bruožų veide. – Šių istorinių dienų žinia aiški ir neabejotina.

Glikui per tą laiką pavyko suformuluoti atsakymą į klausimą, kurį buvau uždavusi ir jau beveik pamiršusi.

– Mano vargšelė brangioji Duba, ją gydo elektros šoku. Sako, vilties dar yra. Nereikėtų pulti į neviltį, sako. Dievo valia...

Jo stambios rankos maigė ir minkė sukiužusią skrybėlę. Siauri ūseliai virpčiojo lyg koks mažytis gyvūnėlis. Balsas nerimastingas, maldaujantis gailestingumo, kurio nenusipelnė. Neviltis – mirtina nuodėmė.

– Viskas bus gerai, – pasakiau aš.

Glikas:

– Amen. Amen sela. Ak, kokia neganda. Ir už ką visa tai?

Kadišmanas:

– Nuo šiol Izraelio valstybė pasikeis. Šį sykį kirvį laikanti ranka, Bialiko žodžiais tariant, yra mūsų. Dabar atėjo eilė ne žydų pasauliui garsiai stūgauti ir klausti, ar žemėje yra teisybė ir jei yra, kada apsireikš. Izraelis – jau nebe paklydusi avelė. Mes – jau nebe ėriukas tarp septyniasdešimt vilkų ir ne skersti veda-

mas avinėlis. Gana jau! Būk vilkas tarp vilkų! Viskas įvyko taip, kaip pranašiškame romane „Preliudas Dalilei“ aprašė Žabotinskis. Ar skaitėte, ponia Gonen, Žabotinskio „Preliudą Dalilei“? Tikrai verta paskaityti. Ypač dabar, kai mūsų kariuomenė persekioja sutriuškintas faraono pajėgas, o sprunkantiems egiptiečiams jūra nepersiskiria į šalis.

– Bet kodėl judu sėdite su paltais? Aš atsikelsiu ir užkursiu dujinę. Padarysiu ko atsigerti. Prašom nusivilkti paltus.

Lyg subartas Glikas skubiai pašoko ant kojų:

– Ne, maldauju, ponia Gonen, nelipkite iš lovos! Nėra jokio reikalo. Mes paprasčiausiai... užsukome pažiūrėti, kaip jūs jaučiatės. Tuojau eisime. Prašom nesikelti. Nėra jokio reikalo kaisti dujinę.

Kadišmanas:

– Aš irgi turiu atsisveikinti. Tik užsukau eidamas į komiteto susirinkimą. Užsukau paklausti, ar galėčiau kuo būti naudingas.

– Naudingas, pone Kadišmanai?

– Jeigu jums ko nors reikėtų. Sutvarkyti verslo reikalus, o gal...

– Ačiū už gerus norus, pone Kadišmanai. Tamsta priklausote nykstančiai tikrų džentelmenų padermei.

Jo ropliški veido bruožai nušvito:

– Ryt ar poryt vėl užeisiu – pasiklausyti, ką mūsų mielasis draugas rašo laiške.

– Labai prašom, pone Kadišmanai, – pakviečiau su pašaipėle. Mano Michaelio draugų pasirinkimas mane stulbino.

Kadišmanas reikšmingai linktelėjo.

– Dabar, kai buvote tokia maloni ir atvirai pakvietėte, aš, be jokios abejonės, užeisiu, – pažadėjo.

– Linkiu jums greitai ir visiškai pasveikti, – tarė Glikas. – Ir jeigu galėčiau ką nors dėl jūsų padaryti – nupirkti ką ar atlikti kitokį pavedimą... Gal jūs ko nors pageidautumėt?

– Tamsta toks malonus, pone Glikai, – atsakiau.

Jis nudūrė akis į sulamdytą savo skrybėlę. Stojo tyla. Du pagyvenę vyrai kitame kambario gale kilo ir suko durų link, tarp savęs ir mano lovos išlaikydami kaip galima didesnį atstumą. Glikas ant Kadišmano palto nugaros pastebėjo baltą siūlą ir nuėmė. Vėjas lauke sušvokštė ir nuščiuvo. Virtuvėje, tarsi įgavęs antrą kvėpavimą, staiga suūžė šaldytuvas. Mane vėl užplūdo tas pats ramus, skaidrus jausmas, kad neilgai trukus mirsiu. Kokios niūrios mintys. Šalto proto moteris neabejinga mintims apie mirtį. Mirtis ir aš abejingos viena kitai. Artimos, bet dar tolimos. Pažįstamos, kurios tik pasisveikina. Pajutau, kad tuojau pat turiu ką nors pasakyti. Pajutau, kad negaliu dabar atsisveikinti su draugais ir jų išleisti. Galbūt šį vakarą sulauksim pirmojo lietaus. Juk aš – dar tikrai ne senė. Aš dar galiu būti patraukli. Turiu tučtuojau keltis. Užsimesti chalatą. Užplikyti kavos ir kakavos, paduoti pyrago, pradėti pokalbį, domėtis ir dominti. Aš taip pat išsilavinusi, aš taip pat turiu idėjų ir savo nuomonę. Kažkas suspaudė man gerklę.

– Ar jūs tikrai labai skubate? – paklausiau.

– Deja, privalau atsisveikinti, – atsiliepė Kadišmanas. – Ponas Glikas gali likti, jei nori.

Glikas vyniojosi storą šaliką.

Dar neikite, senieji bičiuliai. Negalima jos palikti vienos. Taisykitės krėsluose. Nusivilkite paltus. Atsipalaiduokite. Padiskutuosime apie politiką ir filosofiją. Pasikeisime nuomonėmis apie tikėjimą ir dorybingumą. Būsime iškalbūs ir draugiški. Pagurkšnosime drauge. Neišeikite. Ji bijo namie likti viena. Likite. Neikite.

– Linkiu jums kuo greičiau pasveikti, ponia Gonen, ir labai gerai išmiegoti.

– Išeinate, taip greitai. Turbūt jums su manimi nuobodu.

– Sergėk Dieve net nuo tokių minčių! – jų sujaudinti balsai susiliejo į vieną.

Abiejų vyrų, vienišų ir nebejaunų, judesiai buvo kažkokie neužtikrinti. Nė vienas jų nebuvo pratęs lankyti ligonio.

– Gatvė ištuštėjusi, – tariau aš.

– Linkiu jums pasveikti, – atsiliepė Kadišmanas. Jis spustelėjo skrybėlę ant kaktos lyg užšaudamas stoglangį.

– Prašom tik nesijaudinti, ponia Gonen, – pasakė Glikas išeidamas. – Jokios naudos iš to nerimo. Viskas bus gerai. Viskas, tikrai viskas, kaip sakoma, išeis tik į gera. Taip. Jūs šypsotės. Kaip malonu matyti jus besišypsančią.

Lankytojai išėjo.

Aš tučtuojau įsijungiau radiją. Sukedenau patalynę. Gal aš sergu užkrečiama liga? Kodėl tuodu seni bičiuliai atėję ir išeidami pamiršo paspausti man ranką?

Radijas skelbė, kad pusiasalis šiuo metu jau užimtas visas. Gynybos ministras bylojo, kad Jotbato sala, visiems žinoma Tirano vardu, grąžinta Trečiosios Izraelio karalystės valdoms. Hana Gonen bus grąžinta Ivonai Azulai. Bet mūsų tikslas – taika, skelbė ministras savo neprilygstamu pompastišku stiliumi. Jeigu tik nuosaikieji elementai nuslopintų arabų stovykloje nuožmų kerštos troškimą, seniai laukta taika įsivyrautų.

Pavyzdžiui, mano dvyniai.

Sanhedrijos priemiesčio kiparisai linksta nuo vėjo ir atsitiesia, atsitiesia ir linksta. Lankstumas, mano kuklia nuomone, – tai raganystė. Prieš kelerius metus vieną žiemos dieną Šv. Žemėje užsirašiau kelias liūdesio kupinas žydų literatūros profesoriaus pastabas: nuo Abraomo Mapu iki Pereco Smolenskino žydų Apšvietos sąjūdžiui teko išgyventi skausmingą virsmą. Vilčių žlugimo ir nusivylimo nulemtą krizę. Kai svajonės sutriuškinamos, jautrūs vyrai ne palenkiami, o palūžta. „Naikintojai ir niokotojai tavo ves į priekį tave“, – ši Izaijo knygos eilutė turi dvejopą prasmę, kalbėjo profesorius. Pirmiausia žydų Apšvietos judėjimas savo užantyje išpuoselėjo idėjas, kurios galiausiai sunaikino jį patį. Vėliau daug puikių vyrų pasklido ganyti akių po svetimas pievas. Kritikas Abraomas Uris Kovneris buvo tragiška asmenybė. Jo padėtis – kaip to skorpiono, kuris, iš visų pusių

apsuptas liepsnų, susivaro sau geluonį į nugarą. Septintąjį ir aštuntąjį ano amžiaus dešimtmečius visus buvo apėmusi slegianti užburto rato nuotaika. Jei ne saujelė svajotojų ir kovotojų – realistų, sukilusių prieš realybę, – nebūtų buvę jokio atgimimo ir mes iš esmės būtume buvę pasmerkti. O didžius dalykus juk visąlaik pasiekia tik svajotojai, apibendrino profesorius. Aš nepamiršau. Koks milžiniškas vertimo darbas manęs laukia! Šitai aš irgi turiu išsiversti į savo kalbą. Aš nenoriu mirti.

Panelė Hana Grinbaum-Gonen: iš pirmųjų vardo raidžių galima sudėti hebrajišką žodį „šventė“. Kad visas gyvenimas būtų šventė be pabaigos. Mano draugas malonusis Šv. Žemės bibliotekininkas su šlike, su kuriuo sveikindavomės ir persimesdavome šmaikščiomis pastabomis, jau seniai miręs. Liko tik žodžiai. Aš pavargau nuo žodžių. To pigaus masalo.

36

Kitą rytą radijas pranešė, kad Devintoji brigada užėmė artilerinius Šarm el Šeicho pakrančių įtvirtinimus. Užsitęsusi mūsų laivų blokada nutraukta. Nuo šiol mums atsiveria nauji horizontai.

Gydytojas Urbachas tą rytą irgi turėjo ką pranešti. Jis šypsojo savo liūdna gera šypsena ir trūkčiojo miniatiūriniais pečiais lyg prieštaraudamas savo žodžiams:

– Dabar mums jau galima truputėlį pavaikščioti ir pasidarbuoti. Su sąlyga, kad vengsime bet kokios įtampos ir nevarginsime gerklės. Ir kad susitaikysime su objektyvia tikrove. Linkiu jums kuo greičiau pasveikti.

Pirmąkart pakilusi iš lovos nuo tada, kai Michaelis išvyko, išėjau į lauką. Ši permaina buvo į naudą. Tarsi koks įkyrus veriamas garsas staiga būtų nutilęs. Tarsi pavakare staiga kas būtų išjungęs visą dieną lauke burzgusį variklį. Visą dieną negirdėjau to garso. Pajutau jį tik tada, kai nutilo. Ūmi tyla. Garsas buvo, o dabar jo neliko. Neliko dėl to, kad buvo.

Aš atsisakiau ateinančios namų tvarkytojos pagalbos. Parašiau į Nof Harimą raminamą laišką mamai ir brolio žmonai. Iškepiau varškės pyragą. Per pietus paskambinau į karo informacijos tarnybą Jeruzalėje. Paklausiau, kur šiuo metu apsistojęs Michaelio batalionas. Manęs mandagiai atsiprašė: didžioji dalis kariuomenės dar tebejuda. Karo lauko paštas nepatikimas. Priežasties nerimauti nėra. Michaelio Goneno vardas nefigūruoja nė viename jų sąraše.

Bergždžios pastangos. Parėjusi iš vaistinės, dėžutėje radau laišką nuo Michaelio. Datos spaudas rodė, kad buvo užlaikytas pašte. Michaelis laišką pradėjo rūpestingai teiraudamasis apie mano sveikatą, apie vaiką ir namus. Tada informavo, kad jo sveikata gera, išskyrus rėmenį, kuris dar paūmėjo dėl prasto maisto, ir kad pačią pirmą kelionės dieną sulūžo jo akiniai. Michaelis laikėsi karinės cenzūros taisyklių ir nenurodė savo dalinio dislokacijos vietos, bet leido suprasti, kad karo veiksmuose jo kuopa išvis nedalyvauja ir yra atsakinga už saugumo palaikymą šalies viduje. Galiausiai priminė, kad ketvirtadienį Jairui reikia pas dantų gydytoją.

Ketvirtadienį, vadinasi, rytoj.

Rytojaus dieną su Jairu išsiruošėme į Štrauso medicinos centrą, kuriame buvo įsikūrusi ir vietinė dantų klinika. Kurį laiką drauge ėjo kaimynų sūnus Joramas Kamniceris, nes netoli klinikos buvo jo jaunimo klubas. Joramas droviai prisipažino, kad jį nuliūdino žinia apie mano ligą ir kad džiaugiasi matydamas pasveikusią.

Mes stabtelėjome prie karštų kukurūzų kiosko, pasisiūliau Jairui ir Joramui nupirkti po burbuolę. Joramui pasirodė derama atsisakyti pasiūlymo. Jis atsisakė pusbalsiu, beveik nebyliai. Aš pasielgiau su juo negražiai. Paklausiau, ko šiandien toks užsisvajojęs ir išsiblaškęs. Gal įsimylėjo kokią bendraklasę?

Nuo mano klausimo Joramo kaktą išmušė stambūs prakaito lašai. Jis norėjo nusišluostyti veidą, bet delnai buvo lipnūs nuo kukurūzo, kurį jam nupirkau. Nenuleidau nuo jo akių, norėdama dar labiau sutrikdyti. Pažeminimas ir neviltis įkvėpė jaunuoliui įžūlios, nervingos drąsos. Jis atsuko į mane rūškaną iškankintą veidą ir sumurmėjo:

– Aš nedraugauju su jokia mergaite iš savo klasės, ponia Gonen, ir apskritai su jokia mergaite. Atleiskite, nenoriu būti nemandagus, bet jums nederėjo šito klausti. Aš neklausinėju. Meilė ir panašūs dalykai – tai... asmeniška.

Jeruzalėje karaliavo vėlyvas ruduo. Dangus be debesų, bet ir negiedras. Rudeniškos spalvos: melsvai pilkas kaip asfaltas ir

kaip seni akmens mūrai. Jų atspalviai derėjo. Man vėl pasirodė, kad šitaip nutinka ne pirmą kartą. Čia ir dabar jau esu buvusi anksčiau.

– Atleisk man, Joramai. Pamiršau, kad tu lankai religinę mokyklą. Aš per daug smalsi. Kodėl turėtum pasakoti man savo paslaptis. Tau septyniolika, o man dvidešimt septyneri. Nieko nuostabaus, kad aš tau panaši į seną raganą.

Vaikinukui šie žodžiai sukėlė dar didesnes kančias nei prieš tai. Ir aš tai dariau tyčia. Jis nusuko žvilgsnį į šoną. Sudirgęs atsitrenkė ir vos nepatiesė ant žemės Jairo.

Jis pradėjo kalbėti, bet neradęs tinkamų žodžių galiausiai pasidavė.

– Sena... jūs?! Priešingai, ponia Gonen, priešingai... Ką aš norėjau pasakyti, tai... Jūs domitės mano problemomis, ir... su jumis aš kartais galiu... Ne. Kai pabandau tai išreikšti žodžiais, viskas išeina kažkaip atvirkščiai... Aš tik norėjau pasakyti...

– Nurimk, Joramai. Tau nebūtina šito sakyti.

Jis buvo mano. Visas mano. Jis priklausė nuo mano valios. Jo veide galėjau piešti kokią tik nori miną. Lyg ant popieriaus lapo. Šimtas metų praėjo nuo to laiko, kai paskutinį kartą mėgavausi šiuo žiauriu žaidimu. Aš toliau atsukinėjau veržles, mažyčiais gurkšneliais gardžiuodamasi mane pripildžiusiu džiaugsmu.

– Ne, Joramai. Tau nebūtina šito sakyti. Gali man parašyti laišką. Šiaip ar taip, jau beveik viską pasakei. Beje, ar kas nors kada yra sakęs, kad tavo gražios akys? Jei labiau pasitikėtum savimi, galėtum būti tikras širdžių ėdikas. Jei būčiau tavo metų, o ne sena ragana, net nežinau, ar pajėgčiau tau atsispirti. Tu – žavus vaikinas.

Kurį laiką neatitraukiau šaltų savo akių nuo jo veido. Aš siurbiau į save jo nuostabą, ilgesį, kančią, beprotišką viltį. Aš svaiginausi.

– Ponia Gonen, prašau... – mikčiojo Joramas.

– Hana. Gali vadinti mane Hana.

– Aš... Aš jaučiu jums pagarbą, ir... ne, pagarba – ne tas žodis... palankumą ir... jūs man įdomi.

– Kam tie atsiprašinėjimai, Joramai? Tu man patinki. Ne nuodėmė – kam nors patikti.

– Jūs verčiate mane apgailestauti, ponia Gonen, Hana... Daugiau aš nesakysiu nė žodžio, nes paskui gailėsiuos. Atleiskite, ponia Gonen.

– Kalbėk, Joramai. Nemanau, kad gailėsies.

Tuo momentu įsikišo Jairas. Kukurūzų prigrūsta burna jis paaiškino:

– Gailestis – tai apie britus. Per Nepriklausomybės karą jie palaikė arabus, o dabar dėl to jau gailisi.

– Čia man jau reikia sukti į šalį, ponia Gonen. Atsiimu visus savo žodžius ir meldžiu man atleisti.

– Luktelėk, Joramai. Noriu tavęs kai ko paprašyti.

– Kai buvome Holone, kai senelis Zalmanas buvo gyvas, jis man sakė, kad britai šaltakraujai kaip gyvatės.

– Taip, ponia Gonen. Kuo galiu padėti?

– Mamyte, ką tai reiškia: šaltakraujės gyvatės?

– Tai reiškia, kad jų kraujas nešiltas. Norėjau paprašyti...

– Bet kodėl gyvačių kraujas nešiltas? Ir kodėl žmonių kraujas šiltas, o britų kraujas nėra šiltas kaip kitų žmonių?

– Pasakykite, kad ant manęs neužpykote, ponia Gonen. Galbūt aš ką nors leptelėjau.

– Kai kurių gyvūnų širdis varinėja kraują ir taip jį sušildo. Tiksliai negaliu paaiškinti. Nekankink savęs, Joramai. Kai buvau tavo metų, aš galėjau stipriai mylėti. Norėčiau dar su tavimi šnektelėti. Šiandien arba rytoj. Patylėk nors truputį, Jairai, nebūk įkyrus. Kiek kartų tėtis tau sakė nepertraukti kalbančių žmonių? Šiandien arba rytoj. To aš ir norėjau tavęs paprašyti. Noriu pasišnekėti su tavimi. Noriu tau duoti keletą patarimų.

– Aš nieko ir nepertraukiau! Gal tik tada, kai Joramas pertraukė mane.

– O kol kas nesikankink be reikalo. Sudie, Joramai. Aš nepykstu ant tavęs, ir tu negraužk savęs. Jairai, aš atsakiau į tavo klausimą. Taip yra, ir viskas. Aš ne viską šiame pasaulyje galiu paaiškinti. Kaip, kodėl, kur, kada. „Bobutė jei sparnus turėtų, ji gulbė būtų – sklęstų danguje iš lėto." Kai tėtis grįš, jis tau viską išaiškins, nes yra protingesnis už mane ir viską žino.

– Tėtis ne viską žino, bet kai tėtis nežino, jis sako, kad nežino. Jis nesako, kad žino, bet nemoka paaiškinti. Tai neįmanoma. Jei ką žinai, tai gali ir paaiškinti. Baigiau.

– Ačiū Dievui, Jairai.

Jairas nusviedė nugraužtą kukurūzo burbuolę. Kruopščiai nosine nusišluostė rankas. Tylomis nukentė įžeidimą. Jis nešnekėjo. Net kai pagauta ūmios panikos paklausiau, ar išeidami iš namų užsukome dujas, jis nepratarė nė žodžio. Aš negalėjau pakęsti to nepalenkiamo jo išdidumo. Kai nusigavome į kliniką, jėga pasodinau jį į dantisto krėslą, nors jis nė nebandė priešintis. Nuo to karto, kai Michaelis išaiškino jam, kokią žalą ėduonis daro dantų šaknims, Jairas buvo supratingas ir visiškai sukalbamas. Dantistai nepaliaudavo juo stebėtis. Negana to, grąžtai ir kiti dantistų įrankiai žadino gyvą vaiko susidomėjimą, kuris man buvo atgrasus: penkiametis vaikas, kurį žavi gendantys dantys, turėjo užaugti šlykštus tipas. Nekenčiau savęs už tokias mintis, bet negalėjau jų atsikratyti.

Kol dantistas taisė Jairui dantis, aš sėdėjau ant žemos kėdutės koridoriuje ir mintyse dėliojausi, ką pasakysiu Joramui Kamniceriui.

Pirmiausia išgausiu ramybės jam neduodantį prisipažinimą. Žinojau, man tai lengvai pasiseks ir aš dar kartą salsiu nuo tų savo galių, kurių nesu negrįžtamai nustojusi, nors laikas ir kėsinasi į jas, naikina, slopina ir gniuždo savo blyškiais skrupulingais pirštais.

Tuomet, kai vėl būsiu įvaldžiusi tą valdymo meną, kurio taip ilgiuosi, ketinau paakinti Joramą pasirinkti gaivališko gyveni-

mo kelią. Tai yra padrąsinti jį tapti, tarkim, poetu, o ne Biblijos mokytoju. Tai yra išsviesti jį į priešingą krantą. Tai yra paskutinį kartą paskutinį Michailą Strogovą pabandyti pajungti nuverstosios princesės valiai ir misijai.

Ketinau jam pasiūlyti neką daugiau nei saują bičiuliškų gana aptakių žodžių, nes Joramas buvo švelnus vaikinas ir aš neįžvelgiau jame tos magiškos lankstumo galios ar giluminės energijos versmių.

Visi mano planai nuėjo perniek. Vaikinukas netesėjo vargais negalais duoto pažado aplankyti mane. Turbūt įvariau jam paniką, kuri buvo stipresnė už jį patį.

Mėnesio gale kažkoks mažai žinomas žurnalas išspausdino Joramo meilės eilėraštį. Kitaip nei ankstesniuose eilėraščiuose, šįsyk jis išdrįso įvardyti moters kūno dalis. Moteris buvo Potifaro žmona, savo apnuogintu kūnu bandanti sugundyti dorybingąjį Juozapą.

Ponus Kamnicerius tučtuojau iškvietė religinės vidurinės mokyklos direktorius. Buvo nutarta nekelti triukšmo su sąlyga, kad Joramas paskutinius mokslo metus baigs religiniame kibuce šalies pietuose. Visas šias peripetijas sužinojau tik po kurio laiko. Tik daug vėliau perskaičiau ir drąsų eilėraštį apie nepavydėtiną dorybingojo Juozapo nedalią. Gavau jį paštu paprastame voke su mano vardu, užrašytu didžiosiomis raidėmis. Tai buvo pakilaus, įmantraus stiliaus eilės – prastos nuotaikos skraiste pridengtas kankinamo kūno skundas.

Aš pripažinau savo pralaimėjimą. Taigi, Joramas įstos į universitetą. Baigęs jį, mokys Biblijos ir hebrajų kalbos. Jis netaps poetu. Tam tikra proga jis galbūt sueiliuos vieną kitą tvarkingą posmelį, pavyzdžiui, ant spalvingo sveikinimo atviruko, kurį mums siųs per kiekvienus Naujuosius metus. Mes, Gonenų šeima, atsakysime naujamečio sveikinimo atviruku Joramui ir jaunai jo šeimai. Laikas visados bus čia pat – ori, stingdanti nematoma būtybė, nepalanki Joramui, nepalanki man, nežadanti nieko gero.

Tiesą sakant, tokią baigtį buvo nulėmusi ponia Glik, mūsų isteriškoji kaimynė, kuri užpuolė Joramą kieme prieš išvežama į ligoninę. Ji perplėšė jam marškinius, aptalžė skruostus ir išvadino gašlūnu, iškrypėliu, smaksotoju.

Bet pralaimėjau aš. Tai buvo paskutinis mano mėginimas. Grėsmingoji būtybė pasirodė esanti stipresnė už mane. Nuo šiol atsiduosiu tėkmei, leisiuosi plukdoma pasroviui, nešama, nuolanki ir nurimusi.

37

Kitos dienos vakarą, bemaudant Jairą ir trenkant jam galvą, durų angoje sustingo išdžiūvusi dulkėta figūra. Dėl bėgančio vandens ir Jairo šnekų negirdėjau, kaip jis įėjo. Jis stovėjo basas vonios kambario tarpduryje. Galimas daiktas, stovėjo ir tyliai žiūrėjo į mane jau kelias minutes, kol jį pastebėjau ir kimiai riktelėjau iš išgąsčio bei nuostabos. Batus buvo nusiavęs prieškambaryje, kad neprinešty į namus purvo.

– Michaeli, – norėjau ištarti švelniai šypsodama. Bet vardas iš mano gerklės ištrūko su verksmingu atodūsiu.

– Jairai. Hana. Labą vakarą abiem. Gera jus sveikus matyti. Aš grįžau.

– Tėti, ar nužudei bent vieną arabą?

– Ne, mano berniuk. Atvirkščiai. Žydų armija vos nepražudė manęs. Paskui papasakosiu. Hana, geriau nušluostyk vaiką ir aprenk, kol mirtinai nesušalo. Vanduo seniai atvėsęs.

Rezervinis batalionas, kuriame tarnavo Michaelis, dar nebuvo išformuotas, bet Michaelį paleido anksčiau, nes, pirma, per neapsižiūrėjimą buvo pašaukta dviem radistais per daug, antra, sudužus akiniams prie radijo siųstuvo iš jo nebuvę jokios naudos, trečia, dalinys bet kuriuo atveju per porą dienų būsiąs išformuotas. Ir dar dėl to, kad jis šiek tiek sirguliuojąs.

– Sergi, tu? – pakėliau balsą lyg priekaištaudama.

– Aš pasakiau „šiek tiek sirguliuoju“. Visai nebūtina šaukti, Hana. Pati matai, paeinu, galiu šnekėti ir kvėpuoti. Tik truputį negaluoju. Tikriausiai apsinuodijau maistu ar panašiai.

– Aš tiesiog išsigandau, Michaeli. Aš tuoj liausiuos. Jau viskas. Štai. Jokių ašarų. Aš susitvardžiau. Pasiilgau tavęs. Kai tu išvykai, aš sirgau ir buvau blogos nuotaikos. Dabar jau nesergu ir pasistengsiu tau būti meilesnė. Man tavęs trūksta. Tu nusiprausk, o aš tuo metu paguldysiu Jairą į lovą. Paruošiu tau karališką vakarienę. Ant baltutėlės staltiesės. Su vynu. Ir tai tik vakaro pradžiai. Na va, kokia aš kvaila: nebus jokios staigmenos!

– Kažin ar šį vakarą galėsiu ragauti vyno, – atsiprašė Michaelis su ramia šypsena lūpose. – Nekaip jaučiuosi.

Nusiprausęs iškraustė savo kuprinę, nešvarius drabužius sumetė į skalbinių krepšį, sudėliojo daiktus į vietas. Susisupo į storą apklotą. Michaelio dantys kaleno. Jis paprašė dovanoti, kad savo bėdomis sugadino grįžtuvių vakarą.

Veidas atrodė pasikeitęs. Be akinių jis sunkiai įskaitė laikraštį. Užgesino šviesą ir nusisuko į sieną. Naktį kelis kartus prabudau, nugirdusi Michaelį lyg gargaliuojant, lyg raugčiojant. Paklausiau, gal išvirti arbatos. Jis padėkojo ir atsisakė. Atsikėliau ir išviriau arbatos. Liepiau gerti. Jis pakluso ir nurijo dideliais gurkšniais. Vėl išleido tą garsą, bet tai nebuvo nei gargaliavimas, nei raugulys. Atrodė, kad jį tąso baisus vėmulys.

– Tau skauda, Michaeli?

– Ne, neskauda. Miegok, Hana. Rytoj pakalbėsim.

Kitą rytą išsiunčiau Jairą į darželį ir iškviečiau gydytoją Urbachą. Jis įtipeno trapiais žingsniukais, ilgesingai nusišypsojo ir prisakė būtinai važiuoti į ligoninę ir skubiai atlikti tyrimus.

– Žmonės taip lengvai nemiršta, kaip kritiškais momentais gali pasirodyti, – baigė jis įprasta raminamąja fraze. – Linkiu jums pasveikti.

– Jaučiuosi kaip karo didvyris iš sovietinių filmų. Beveik, – važiuojant taksi į ligoninę „Šarei Cedek" Michaelis bandė sąmoju išblaškyti mano susirūpinimą. Paskui kiek patylėjęs pa-

prašė, jeigu jam pablogėtų, paskambinti tetai Ženei į Tel Avivą ir pranešti, kad serga.

Tebeprisimenu. Kai man buvo trylika, mano tėtis Josifas Grinbaumas susirgo paskutinį kartą. Jis mirė nuo piktybinio auglio. Per likusias iki mirties savaites jo veidas vis labiau nyko. Oda raukšlėjosi ir gelto, skruostai dubo, plaukai smuko saujomis, dantys puvo. Atrodė, vysta kas valandą. Šiurpiausiai atrodė smenganti burna, paliekanti sustingusios klastingos šypsenos įspūdį. Tarsi jo liga būtų tik nevykusi išdaiga. Savo paskutinėmis dienomis tėtis iš tikrųjų vis rodė kažin kokį pabrėžtiną linksmumą. Jis sakė mums, kad žmogaus likimo po mirties klausimas – vienas iš tų, kurie jam kelia susidomėjimą nuo pat jaunystės dienų Krokuvoje. Kartą jis net iškėlęs šį klausimą vokiškai rašytame laiške profesoriui Martinui Buberiui. Ir kartą jo pasvarstymus šia tema laiškų skyrelyje išspausdinęs didžiausias šalies dienraštis. Ir štai dabar, po kelių dienų, jis gausiąs patikimą ir autoritetingą pomirtinio gyvenimo slėpinio išaiškinimą. Tėtis turėjo vokiškai paties profesoriaus Buberio ranka rašytą atsakymą – kad mes gyvuojame savo vaikuose ir savo veikaluose.

– Aš negaliu pasigirti jokiais veikalais, – plačiai nusišypsojo suzmekusia burna. – Bet vaikų turiu. Hana, ar tu jautiesi mano sielos ir kūno tąsa? – Ir tuojau pridūrė: – Aš pajuokavau. Tavo jausmai yra vien tavo jausmai. Į tokius klausimus atsakymo neturėjo net senieji patriarchai žiloje senovėje.

Tėtis mirė namie. Gydytojams atrodė, kad nedera jo vežti į ligoninę, nes vilčių jau nebuvo ir Tėtis tai žinojo, o gydytojai žinojo, kad jis žino. Jie išrašė skausmą malšinančių vaistų ir neslėpė nuostabos, koks jis ramus paskutinėmis dienomis. Tėtis visą gyvenimą ruošėsi mirties dienai. Paskutinį rytą jis su savo ruduoju chalatu prasėdėjo krėsle spręsdamas kryžiažodį anglų kalba leidžiamame laikraštyje „Palestine Post“. Per pietus nuėjo iki pašto dėžutės ir išsiuntė sprendimo atsakymą. Grįžęs užsidarė savo kambaryje,

durų nerakino. Jis užsikniaubė ant palangės ir išleido paskutinį atodūsį. Taip buvo sumanęs – nugara į kambarį, kad apsaugotų artimuosius nuo nemalonaus vaizdo. Mano brolis Emanuelis tuo metu jau buvo vieno toli nuo Jeruzalės įsteigto kibuco pogrindinės grupuotės narys, o mudvi su mama lankėmės pas kirpėją. Tą rytą iš fronto atkeliavo nepatvirtintų pranešimų apie stulbinamą karo persilaužimą po Stalingrado mūšio. Testamentu Tėtis paliko man tris tūkstančius svarų mano vestuvėms. Pusę sumos buvau įpareigota atiduoti Emanueliui tuo atveju, jei šis paliktų kibucą. Tėtis buvo taupus žmogus. Be to, jis paliko aplanką su maždaug tuzinu laiškų nuo iškilių žmonių, kurie teikėsi jam atsakyti įvairiais teoriniais klausimais. Du ar tris iš jų savo ranka buvo parašiusios pasaulinio garso įžymybės. Paliko Tėtis ir pastabų primargintą užrašų knygutę. Iš pradžių pamaniau, kad jis pats buvo įpratęs slapta užsirašinėti savo mintis ir pastebėjimus. Vėliau supratau, kad tai – žinomų žmonių žodžiai, nugirsti ir užfiksuoti per daug metų. Kartą jam, pavyzdžiui, teko bendrauti su žymiuoju Menahemu Usiškinu, su kuriuo dalijosi viena kupė iš Jeruzalės į Tel Avivą vykstančiame traukinyje ir nugirdo jį sakant: „Prieš ko nors imdamasis, pasitelk abejonę, bet ėmęs veikti, veik taip, lyg abejojęs nebūtum.“ Radau šiuos žodžius tėčio užrašų knygutėje su skliausteliuose nurodytu šaltiniu, data ir kitomis aplinkybėmis. Tėtis buvo dėmesingas žmogus, visada pasiruošęs įžvelgti ženklus ir užuominas. Jam neatrodė neoru visą gyvenimą lankstytis prieš galingas jėgas, kurių prigimtis jam buvo neįžvelgiama. Nieko kito pasaulyje aš nemylėjau labiau už Tėtį.

Michaelis ligoninėje „Šarei Cedek“ išgulėjo tris dienas. Jam pasireiškė pirmieji skrandžio opos simptomai. Dėl gydytojo Urbacho budrumo liga diagnozuota dar tik pradinės stadijos. Nuo šiol Michaeliui bus uždrausti tam tikri valgiai. Po savaitės jis galėsiąs grįžti prie įprasto darbo.

Kartą lankomas ligoninėje Michaelis rado laiko tesėti pažadą Jairui – papasakoti apie karą. Jis pasakojo apie patruliavimą, pa-

salas ir pavojaus signalus. Ne, jis neturįs ką atsakyti į klausimus apie pačias kautynes:

– Deja, ne tėvelis užgrobė egiptiečių minininką Haifos įlankoje. Ne, jis nebuvo Gazoje ir nešoko su parašiutu prie Sueco kanalo. Tėtis – ne lakūnas ir ne desantininkas.

Jairas parodė nuovokumą:

– Tu nelabai tam tikęs. Dėl to tave ir paliko užnugaryje.

– O kas, tavo manymu, yra tikęs karui, Jairai?

– Aš.

– Tu?

– Kai užaugsiu, būsiu stiprus karys. Aš stipresnis už daugelį didesnių kiemo berniukų. Negerai būti silpnam. Kad ir mūsų kieme. Aš baigiau.

– Reikia būti išmintingam, Jairai, – atsakė Michaelis.

Jairas tylomis apsvarstė šią pastabą. Lygino, skaidė, siejo. Buvo rimtas. Susikaupęs. Galiausiai paskelbė nuosprendį:

– Išmintingumas nėra stiprumo priešybė.

– Iš visų žmonių man labiausiai patinka stiprūs išmintingi vyrai, – tariau aš. – Norėčiau kada nors tokį sutikti.

Michaelis, žinoma, atsakė šypsena. Ir tyla.

Mūsų draugai nepamiršo mūsų. Lankytojai ėjo vienas po kito. Ponas Glikas. Ponas Kadišmanas. Geologai. Mano geriausia draugė Chadasa su vyru Aba. Ir pagaliau – Jardena, šviesiaplaukė Michaelio draugė. Ji prisistatė su Jungtinių Tautų pajėgų karininku – milžinu iš Kanados. Negalėjau nuo jo atplėšti akių, nors Jardena užklupo mane žiūrinčią į jį ir kelis kartus šyptelėjo. Ji palinko virš lovos, pabučiavo liesą Michaelio ranką, lyg tas gulėtų mirties patale, ir pasakė:

– Liaukis, Micha. Netinka tau tos ligos. Stebini mane. Nori tikėk, nori ne, bet aš jau atidaviau savo kursinį ir net užsirašiau į baigiamąjį egzaminą. Lėtai, bet užtikrintai – tokia jau aš. Micha, juk būsi gerutis, padėsi man pasiruošti egzaminui, ką?

– Tai aišku, – nusijuokė Michaelis. – Žinoma, padėsiu. Džiaugiuosi dėl tavęs, Jardena.

Jardena:

– Micha, tu nepakartojamas! Nesu sutikusi už tave protingesnio ir mielesnio žmogaus. O dabar sveik kuo greičiau – būk geras berniukas.

Michaelis pasveiko ir vėl ėmėsi darbo. Ir po ilgos pertraukos grįžo prie disertacijos. Jo siluetas vakarais vėl judėjo už studiją nuo miegamojo skiriančio matinio stiklo. Dešimtą valandą išverdu jam arbatos be citrinos. Vienuoliktą jis kelioms akimirkoms atsitraukia nuo savo darbo išklausyti paskutinių trumpųjų žinių. Paskui nakties šešėliai šokčioja ir rangosi ant sienos su menkiausiu jo krustelėjimu: kai atidaro stalčių, perverčia puslapį, pasiremia ranka, siekteli knygos.

Michaelio akiniai grįžo iš taisyklos. Teta Lėja atsiuntė jam naują pypkę. Mano brolis Emanuelis iš Nof Harimo – dėžę obuolių. Mama numezgė man raudoną šaliką. Ir mūsų daržovių pardavėjas persas Elijas Mosija grįžo iš armijos.

Galų gale, įpusėjus lapkričiui, pasirodė ilgai lauktas lietus. Dėl karo jis tais metais vėlavo. Pylė įnirtingai ir aršiai. Miestas užsidangstė langinėmis. Visa kas kiaurai permirko. Nutekamieji vamzdžiai niūriai gurgėjo. Mūsų kiemas buvo tuščias ir pažliugęs. Nakčia įsismarkavę vėjai klebeno langines. Nuogas ir paniuręs stirksojo senasis figmedis už virtuvės balkono. Užtat pušys žaliavo ir tarpo. Jos jausmingai kuštėjo. Nepaliko manęs ramybėje. Pravažiuojančios mašinos ilgai šniokšdavo šlapiu asfaltu.

Dukart per savaitę lankau Dirbančių motinų asociacijos rengiamus anglų kalbos kursus pažengusiems. Tarp liūčių balose prie mūsų namo Jairas plukdo šarvuočius ir minininkus. Šiuo metu jį apėmusi neįprasta jūros trauka. Kai lietus uždaro mus namie, vandenynu ir uostu tampa kilimas ir krėslas. Didingi jūrų mūšiai vyksta svetainėje. Domino plokštelės – Jairo laivy-

nas. Egiptiečių minininkas liepsnoja jūroje. Pabūklai spjaudosi ugnimi. Kapitonas priima sprendimus.

Kartais, jei anksčiau paruošiu vakarienę, aš irgi įsitraukiu į žaidimą. Mano pudrinė – povandeninis laivas. Aš – priešas. Kartą meiliai suspaudžiau Jairą glėbyje ir apibėriau galvą bučiniais, nes akimirksnį jis man pasirodė tikras jūrų kapitonas. Dėl to kaipmat buvau išmesta iš žaidimo ir išvaryta iš kambario. Sūnus dar kartą pademonstravo niaurų išdidumą: jo žaidime galėsiu dalyvauti tik tol, kol laikysiuosi per atstumą ir nerodysiu jausmų.

Galbūt aš klystu. Ryškėja atšiaurus Jairo valdingumas. Šios savybės jis nepaveldėjo iš Michaelio. Iš manęs irgi. Jo atmintis man nepaliauja kelti nuostabos. Jis tebeprisimena Chasano Salamės gaują, puolusią Holoną iš Tel Arišo, apie kurią išgirdo iš senelio prieš pusantrų metų, kai Jackelis dar buvo gyvas.

Po kelių mėnesių Jairas iš vaikų darželio pereis į mokyklą. Su Michaeliu nusprendėme jį leisti verčiau į Beit Hakeremo pasaulietinę, o ne į Tachkemonių religinę berniukų mokyklą arčiau namų. Michaelis griežtai nusistatęs suteikti sūnui pažangų išsilavinimą.

Kamniceriai, kaimynai iš viršaus, nerodo man atviro priešiškumo. Jie teikiasi atsakyti į mano pasveikinimus, bet mažosios dukters jau nebesiunčia pas mus paskolinti lygintuvo ar kepimo skardos.

Lygiai kas penkios dienos užeina ponas Glikas. Skaitydamas „Encyclopedia Hebraica“ jis jau prisivarė iki straipsnio apie Belgiją. Jo vargšės žmonos Dubos brolis – deimantų pirklys Antverpene. Ponia Glik taisosi. Gydytojai žadėjo išleisti ją namo balandžio arba gegužės mėnesį. Mūsų kaimyno dėkingumas neturi ribų: be religinio dienraščio „Hatsofeh“ savaitgalio priedų, dovanų jis dar atneša smeigtukų, sąvaržėlių, užsieninių pašto ženklų.

Michaeliui pagaliau pavyko sužadinti gyvą Jairo susidomėjimą pašto ženklais: šeštadienio rytus jie skiria kolekcijai. Jai-

ras mirko ženklus vandenyje, atsargiai lupa nuo popieriaus ir patieseęs džiovina ant didelio sugeriamojo popieriaus lapo, kurį jam dovanojo Glikas. Nudžiūvusius ženklus Michaelis rūšiuoja ir klijuoja į albumą. Tuo metu aš paleidžiu patefono plokštelę, susirangau krėsle, pasikišu po savimi pavargusias kojas, mezgu ir klausau muzikos. Atsipalaiduoju. Pro langą matau kaimynystėje gyvenančią moterį, kabinančią ant balkono turėklų patalus pravėdinti. Aš negalvoju ir nejaučiu. Laiko buvimas apčiuopiamas. Aš tyčia nekreipiu į jį dėmesio, norėdama sugluminti. Elgiuosi lygiai taip, kaip jaunystėje reaguodavau į akiplėšišką įžūlių vyrų spoksojimą: nenuleidžiu akių ir nenusisuku. Aš nutaisau šaltos paniekos šypsnį. Nepasiduodu panikai ir nesutrinku. Lyg sakyčiau:

– Na, ir?

Aš suprantu, aš pripažįstu: tai – niekinga gynyba. Tačiau ir apgavystė ne tik niekinga, bet ir bjauri. Aš daug nereikalauju: kad stiklas išliktų permatomas, tik tiek. Protinga graži mergaitė žydru paltuku. Suvytusi vaikų darželio auklėtoja išsiplėtusiomis šlaunų venomis. Tarp jųdviejų Ivona Azulai plūduriuoja jūroje be krantų. Kad stiklas išliktų permatomas. Nieko daugiau.

38

Žiemą Jeruzalei pažįstami šviesūs saulingi šeštadieniai, kai dangus nusidažo sodraus, tamsiai tiršto mėlynumo atspalviu, tartum virš miesto aukštyn kojom būtų pakibusi jūra. Vaiski, švytinti skaistuma, suvarpyta nerūpestingų šviesoje nardančių paukščių choro. Toliuose skendintys daiktai, kalvos, namai, miškai mirguliuoja be atvangos. Šį neįprastą reiškinį sukelia garuojanti drėgmė, paaiškino Michaelis.

Tokiais šeštadieniais mes paprastai anksti pusryčiaujame ir išsiruošiame į ilgus pasivaikščiojimus. Palikę už nugaros religingųjų jeruzaliečių kvartalus pro Talpiotą, En Keremą ar Malchą nusibastome iki pat Givat Šaulio. Vidudienį susėdame kokioje giraitėje ir valgome priešpiečius. Namo važiuojame pirmuoju autobusu po šabo, saulei nusileidus. Tokios dienos ramios. Kartais regis, kad Jeruzalė driekiasi priešais mane atsilapojusi, su nušviestomis slapčiausiomis kertelėmis. Aš nepamirštu, kad žydra šviesa akimirksniu išsisklaidys. Kad paukščiai išsilakios. Dabar jau moku nekreipti dėmesio. Plaukti pasroviui. Nesipriešinti.

Per vieną tokią šeštadienio iškylą netikėtai sutikome senąjį profesorių, dėsčiusį man žydų literatūrą, kai buvau jaunesnė. Po jaudinamų pastangų mokslininkas ne tik atpažino mane, bet ir prisiminė vardą.

– Kokią staigmeną mums patyliukais ruošiate, gerbiamoji? – paklausė. – Eilėraščių rinkinį?

Paneigiau jo spėjimą.

Kiek pamąstęs, profesorius meiliai nusišypsojo ir pasidalijo savo mintimis:

– Koks nuostabus miestas ta mūsų Jeruzalė! Ne veltui jos taip kartų kartomis geidė po giliausius pasaulio užkampius išsisklaidžiusi žydų diaspora.

Aš pritariau jam. Išsiskirdami paspaudėme vienas kitam ranką. Michaelis palinkėjo senukui sveikatos. Profesorius nežymiai linktelėjo ir pamojavo skrybėle. Buvau laiminga jį sutikusi.

Glėbiais skiname laukines gėles: vėdrynus, narcizus, alpines našlaites, plukes. Traukiame per apleistus laukus. Ilsimės rasotų pilkų uolų paunksnėje. Stebeilijame į pakrančių lygumas tolumoje, Hebrono aukštumas, Judėjos dykumą. Kartais žaidžiame slėpynių ar gaudynių. Išsprūdę iš gaudančių rankų kvatojame. Michaelis linksmas ir nerūpestingas. Kartkartėmis pakilią nuotaiką išreiškia, pavyzdžiui, tokiais žodžiais:

– Jeruzalė – didžiausias miestas pasaulyje. Perėjęs vos dvi tris gatves, atsiduri kitame žemyne, tarp kitų kartų žmonių, net klimatas pasikeičia.

Arba:

– Kokia graži ta Jeruzalė, Hana, ir kokia graži šioje vietoje tu, mano liūdnoji jeruzaliete.

Jairas iš esmės domisi dviem dalykais: Nepriklausomybės karo kovomis ir visuomeninio transporto tinklu.

Pirmuoju klausimu Michaelis – neišsemiamas informacijos šaltinis. Jis atpažįsta ir ranka rodo vietoves, braižo ant žemės brėžinius, pasitelkia į pagalbą šakeles ir akmenis: arabai buvo čia, mes – šičia. Per čia jie bandė prasiveržti. Čia juos apėjome iš užnugario.

Michaelis mano, kad tikslinga išaiškinti sūnui strategijos klaidas, nesėkmes, apsirikimus. Aš irgi klausau ir deduosi į galvą. Kiek nedaug težinojau apie mūšį dėl Jeruzalės. Dvynių tėvui Rašidui Šachadai priklausęs namas buvo perduotas Sveikatos organizacijai, ši pertvarkė jį į gimdymo namus. Apleistame žemės plote iškilęs gyvenamasis namas. Vokiečių ir graikų kolonijos

išsikėlė. Į jų vietą atsikraustė nauji žmonės. Kiti vyrai, moterys ir vaikai atsikėlė į Jeruzalę. Tai nebuvęs paskutinis mūšis dėl Jeruzalės. Taip girdėjau šnekant mūsų draugą Kadišmaną. Aš irgi jaučiu paslaptingas jėgas, nenuilstamai kažką rezgančias, gausėjančias, įsisiūbuojančias, besiveržiančias į paviršių.

Mane stebina Michaelio gebėjimas sudėtingus dalykus Jairui išaiškinti paprastais žodžiais, beveik nevartojant būdvardžių. Mane stebina ir kartais rimti, protingi sūnaus klausimai.

Karą Jairas įsivaizduoja kaip nepaprastai sudėtingą žaidimą, kuriame atsiveria užburiantis, savo logiką ir tvarką turintis pasaulis. Laiką mano vyras ir sūnus suvokia kaip seką vienodų milimetrinio popieriaus langelių, padedančių braižyti tieses ir figūras.

Nė karto nekilo poreikio aiškinti Jairui karo motyvus. Jie buvo savaime aiškūs: nugalėti ir valdyti. Vaiko klausimai buvo susiję tiktai su įvykių eiliškumu: arabai, žydai, aukštuma, slėnis, griuvėsiai, apkasai, priedanga, žygis, ataka.

Miesto autobusų tinklas taip pat žavėjo mūsų sūnų – sudėtingais maršrutų tarpusavio ryšiais. Trasų subtilybės – atstumai tarp stotelių, skirtingų maršrutų sutapimas tam tikruose kelio ruožuose, trasų susiliejimas miesto centre ir išsišakojimas už jo – teikdavo jam šiurpinančio malonumo. Šiuo klausimu Jairas galėjo apšviesti mudu abu. Michaelis pranašavo jam autobusų parko dispečerio ateitį. Ir suskubdavo pabrėžti, kad, be abejo, juokauja.

Jairas atmintinai žinojo vienu ar kitu maršrutu kursuojančių autobusų modelius. Jis su pasimėgavimu aiškindavo skirtingų autobusų modelių parinkimo priežastis: čia esanti stati įkalnė, tenai – staigus posūkis arba prasta kelio danga. Vaiko aiškinimo maniera be galo priminė tėvo. Abu dažnai vartojo tokius žodžius kaip „šitokiu būdu“, „tuo tarpu“, „vadinasi“, „maža tikimybė“.

Aš stengiausi jų abiejų klausyti tyliai ir dėmesingai.

Įsivaizduoju:

Mano sūnus ir mano vyras įknibę į milžinišką žemėlapį, patiestą ant plataus rašomojo stalo. Žemėlapis nubarstytas įvairiais skirtukais. Spalvoti smeigtukai susmaigstyti pagal suderintą planą, kuriame aš neįžvelgiu jokios tvarkos. Juodu mandagiai ginčijasi vokiečių kalba. Abudu pilkomis eilutėmis, kuklūs kaklaryšiai prisegti sidabriniais segtukais. Aš stoviu atokiau, plonyčiais nušiurusiais naktiniais. Juodu įnikę į savo užduotį. Užlieti baltos šviesos, bet nemeta šešėlių. Jų laikysena byloja apie sutelktą dėmesį ir stropų pareigingumą. Aš įsiterpiu į jų pokalbį su pastaba ar prašymu. Abu malonūs ir mandagūs, jų nesuerzina mano įsikišimas. Jie pasiruošę man patarnauti. Jie su malonumu man padėsią. Gal aš galėčiau luktelėti penkias minutes?

Būna ir kiek kitokių šeštadienio iškylų.

Mes vaikštinėjame po prabangiausias miesto dalis – Rechaviją ir Beit Hakeremą. Renkamės namą. Apžiūrinėjame dar nebaigtus statyti. Svarstome vieno ar kito buto pranašumus ir trūkumus. Skirstomės kambarius.

Sprendžiame, kur ką sudėti: čia bus Jairo žaislų vieta, šičia – studija, čia stovės sofa. Knygų spinta. Krėslai. Kilimas.

– Turime pradėti taupyti, Hana, – kalba Michaelis. – Negalime amžinai gyventi nuo algos iki algos.

– Pinigų galėtume gauti už patefoną ir plokšteles, – siūlo Jairas. – Užtenka muzikos per radiją. Be to, nuo jos man jau bloga.

Aš:

– Norėčiau pakeliauti po Europą. Įsivesti telefoną. Nusipirkti nedidelį automobilį, kad galėtume savaitgaliais nuvažiuoti prie jūros. Kai buvau vaikas, kaimynystėje gyveno arabas, toks Rašidas Šachada. Labai turtingas arabas. Dabar jie, manau, gyvena pabėgėlių stovykloje. Jie turėjo namą Katamone. Tokį mūrą su vidiniu kiemu. Kiemas buvo uždaras. Galėdavai lauke sėdėti niekieno nematomas. Norėčiau turėti tokį namą. Uolų ir pušų

rajone. Palūkėk, Michaeli, dar nebaigiau vardyti. Norėčiau pagalbininkės namie. Ir didelio sodo.

– Ir vairuotojo su livrėja, – šyptelėjo Michaelis.

– Ir nuosavo povandeninio laivo, – Jairas neatsilikdamas mažyčiais žingsneliais pėdino tėvui iš paskos.

– Ir vyro, kuris būtų princas, poetas, boksininkas, lakūnas, – pridėjo Michaelis.

Jairas suraukė kaktą visai kaip tėvas, mąstantis ką nors sudėtinga. Jis kiek padvejojo, o paskui išrėžė:

– O aš noriu mažo broliuko! Aronui tiek pat metų kiek man, o jau turi du brolius. Aš nusipelniau brolio.

– Šiais laikais butas Rechavijoje ar Beit Hakereme kainuoja nemažus pinigus, – tęsė Michaelis. – Bet jei mes pradėtume sistemingai taupyti, galėtume truputį pasiskolinti iš tetos Ženės, truputį iš Universiteto paramos fondo, truputį iš pono Kadišmano. Ir tai nėra skrajojimas padebesiais.

– Ne, – atsakiau, – tai nėra skrajojimas padebesiais. Bet kaipgi mudu?

– Ką – mudu?

– Skrajojame padebesiais, Michaeli. Ne tik aš. Tu irgi. Tu net ne padebesiais skrajoji, tu plaukioji atvirame kosmose. Viskas plaukioja, išskyrus Jairą, mūsų mažąjį realistą.

– Hana, tu – pesimistė.

– Aš pavargau, Michaeli. Eime namo. Ką tik prisiminiau, kad laukia krūvos nelygintų drabužių. O rytoj ateina dažytojai.

– Tėti, kas yra realistas?

– Tai daugiareikšmis žodis, mano berniuk. Mama turėjo omenyje tokį žmogų, kuris visąlaik elgiasi apgalvotai ir nesapnuoja gyvenime.

– Bet aš irgi naktimis sapnuoju!

– Ir ką gi tu sapnuoji, Jairai? – paklausiau prasišypsojusi.

– Sapnus.

– Kokius?

– Visokius.

– Na, pavyzdžiui?
– Sapnus, ir tiek.

Vakare lyginau drabužius. Kitą dieną visas mūsų butas buvo išbaltintas. Mano geriausia draugė Chadasa porai dienų vėl perleido savo namų tvarkytoją Simchą. Savaitės viduryje vėl prapliupo žieminis lietus. Nutekamieji vamzdžiai urzgavo. Jų muzika buvo liūdna ir grėsminga. Dažnai ilgam dingdavo elektra. Gatvėje – purvynai.

Kai namai buvo išdažyti baltai ir išmazgoti, iš Michaelio piniginės paėmiau dvidešimt penkis svarus. Ištaikiusi tarpą tarp liūčių, išėjau į miestą. Visoms lempoms nupirkau sietynus. Dabar mano svetainėje žibės raižytas stiklas. Krištolas. Man patiko žodis „krištolas“. Ir patiko pats krištolas.

39

Tokios pat visos dienos ir tokia pati aš. Bet kažin kas nėra taip pat. Nežinau, kaip tai pavadinti.

Mano vyras ir aš – kaip du nepažįstami žmonės, atsitiktinai drauge išeinantys iš klinikos, kur jiems buvo atliktos nemalonios gydymo procedūros. Abu susidrovėję, skaitantys vienas kito mintis, jaučiantys juos siejantį nesmagų, trikdantį bendrumą, besistengiantys apčiuopti šiai situacijai tinkamą kalbėjimo toną.

Michaelio daktaro disertacija artėjo prie baigiamųjų skyrių. Jis puoselėjo pamatuotą viltį kitąmet pasikelti akademinį laipsnį. 1957-ųjų vasaros pradžioje Michaelis dešimt dienų praleido Negevo dykumoje – vykdė jo moksliniam tyrimui būtinus stebėjimus ir eksperimentus. Mums parvežė butelį skirtingų spalvų smėlio.

Iš vieno Michaelio kolegos sužinojau, kad įteikęs disertaciją mano vyras ketina varžytis dėl stipendijos, kuri užtikrintų tolesnes ilgalaikes teorinės geologijos studijas viename Amerikos universitete. Pats Michaelis buvo nutaręs šio savo tikslo man neatskleisti, nes žinojo mano silpnybes. Nenorėjęs duoti pagrindo naujoms mano svajonėms. Svajonės galinčios žlugti. Iš to kyląs nusivylimas.

Bėgant metams pasimatė laipsniški Mekor Barucho pokyčiai. Vakarinėje dalyje buvo pristatyta naujų daugiabučių. Gatvės išasfaltuotos. Turkiškojo laikotarpio pastatai pasipildė moder-

naus stiliaus viršutiniais aukštais. Skersgatviuose savivaldybė pristatė žalių suoliukų ir šiukšlių dėžių. Įkūrė parką. Seniau apleistuose, piktžolių prižėlusiuose sklypuose pridygo dirbtuvių ir spaustuvių.

Senieji gyventojai per laiką išsikėlė iš šio rajono. Valstybės tarnautojai ir agentūros darbuotojai persikraustė į Rechaviją ar Kirjat Šmuelį. Kontorų raštvedžiai ir kasininkai išsipirko pigius valdiškus butus Jeruzalės pietuose. Tekstilės ir galanterijos didmenininkai išsikėlė į Romemą. Mes buvome palikti stebėti mirštančių gatvių. Tai buvo nepertraukiamas vos pastebimas nyksmas. Langinės ir geležiniai turėklai tolydžio traukėsi rūdimis. Priešais mūsų namą ortodoksų nusamdytas rangovas iškasė pamatų duobę, išvertė krūvas smėlio ir žvyro, paskui staiga atsisakė savo sumanymo. Gal persigalvojo, o gal mirė.

Kamnicerių šeimyna paliko mūsų namą bei Jeruzalę ir išsikėlė į Tel Avivo priemiestį. Joramas iš armijos grįžo neeilinių atostogų padėti susipakuoti daiktus. Jis pamojavo man iš tolo. Su uniforma atrodė įdegęs ir tvirtas. Negalėjau su juo šnektelėti – rūstus tėvas nesitraukė nuo jo nė per žingsnį. O ir ką būčiau galėjusi pasakyti Joramui – dabar?

Į gausiai atsilaisvinusius rajono namų butus kėlėsi religingos šeimos. Taip pat besikuriantys naujieji imigrantai, daugiausia iš Irako ir Rumunijos. Tai buvo laipsniškas vyksmas. Vis daugėjo tarp balkonų skersai gatvę ištemptų skalbinių virvių. Vakarais girdėdavau gomurinius šūkalojimus. Mūsiškis daržovių ir vaisių pardavėjas persas Elijas Mosija perleido savo krautuvę dviem amžinai nepatenkintiems broliams. Net Tachkemonių religinės berniukų mokyklos auklėtiniai man atrodė pasiutesni ir agresyvesni nei seniau.

Gegužės pabaigoje nuo inkstų nepakankamumo mirė mūsų draugas ponas Kadišmanas. Nacionalinės partijos Jeruzalės skyriui jis užrašė nedidelę pinigų sumą. Michaeliui ir man paliko visas savo knygas: Herclio, Nordau, Žabotinskio ir Klausnerio veikalus. Testamente jis prašė savo advokato užeiti pas mus ir

padėkoti už svetingumą mūsų namus lankiusiam velioniui. Ponas Kadišmanas buvęs vienišas žmogus.

Tą pačią 1957-ųjų vasarą mirė ir senoji vaikų darželio auklėtoja Sara Zeldin – po to, kai Malachijo gatvėje ją partrenkė kariškas sunkvežimis. Darželis buvo uždarytas. Aš susiradau pusės etato raštininko darbą Prekybos ir pramonės ministerijoje. Tai Aba, mano geriausios draugės vyras, parūpino man šią tarnybą. O rudenį dar mirė ir trys jeruzaliečiai, artimi tėvų draugai iš mano vaikystės. Anksčiau šito nepaminėjau, nes užmarštis pralaužė gynybinius mano įtvirtinimus. Net ir didžiausiomis pastangomis neįmanoma prieš ją atsilaikyti. Aš ketinau aprašyti viską. Neįmanoma aprašyti visko. Daugelis dalykų nepastebėti pranyksta tyloje.

Rugsėjį mūsų sūnus Jairas pradėjo lankyti Beit Hakeremo pradinę mokyklą. Michaelis nupirko jam rudą portfelį. Aš nupirkau penalą, drožtuką, pieštukų ir liniuotę. Teta Lėja atsiuntė didžiulę akvarelinių dažų dėžę. Iš Nof Harimo atkeliavo de Amičio „Širdis“ dailiais viršeliais.

Spalį mūsų kaimynę ponią Glik išrašė iš ligoninės. Rodydama tylų nuolankumą, dabar ji atrodė ramesnė ir taikingesnė. Be to, buvo senstelėjusi ir gerokai priaugusi svorio. Ji nustojo to sodraus, išnokusio grožio, kuriuo buvo atlyginta už vaikų neturėjimą. Niekada daugiau neišgirdome jos isterijos proveržių ir nevilties riksmų. Po užsitęsusio gydymo ponia Glik grįžo apatiška ir nuolanki. Ji ištisomis valandomis sėdėjo ant žemos tvoros prie pagrindinių vartų ir žiūrėjo į gatvę. Žiūrėjo ir be garso juokėsi, lyg mūsų gatvė būtų virtusi džiaugsmingų pasilinksminimų vieta.

Michaelis palygino ponią Glik su aktoriumi Albertu Kristinu, antruoju tetos Ženės vyru. Jis irgi patyręs nervinį išsekimą, o kai pasveiko, pasidavė visiškai apatijai. Šešioliktus metus leidžiąs pensione Naharijoje, kur nieko daugiau neveikia, tik miega, valgo ir žiūri į vieną tašką. Teta Ženė iki pat šiol jį išlaikanti.

Teta Ženė po rimto susikirtimo išėjo iš darbo ligoninės vaikų skyriuje. Po kelių nesėkmingų mėginimų susirado naują darbą – tapo privačios chroniškomis ligomis sergančių senukų prieglaudos Ramat Gane gydytoja.

Atvažiavusi pas mus paviešėti per Sukoto šventę, teta Ženė įvarė man siaubą. Nuo besaikio rūkymo jos balsas pašiurkštėjo ir prikimo. Kaskart degdama cigaretę ji keiksnodavo lenkiškai. Smarkiau užsikosėjusi, pro suspaustas lūpas pati sau niurnėdavo: „Užsičiaupk, idiote. *Cholera!*" Jos plaukai išretėjo ir pražilo. Veidas – sugižusios senės. Jai dažnai pritrūkdavo hebrajiškų žodžių. Karštligišku judesiu užsidegusi naują cigaretę, greičiau užspjaudavo nei užpūsdavo degtuką, kažką niurnėdama jidiš kalba, panosėje šnypšdama lenkiškus keiksmažodžius. Ji apkaltino mane rengiantis drabužiais, kurie nedera su Michaelio visuomenine padėtimi. Priekaištavo Michaeliui, kad visame kame man nusileidžiąs – ne vyras, o skudurinė lėlė. Jairas, jos nuomone, netašytas, įžūlus ir kvailas. Kai teta Ženė išvažiavo, sapnavau ją ir jos atvaizdas liejosi su senųjų Jeruzalės vaiduoklių – senatviniais pelėsiais apsitraukusių klajojančių amatininkų ir prekeivių – pavidalais. Aš jos bijojau. Aš bijojau mirti jauna ir bijojau mirti pasenusi.

Gydytojui Urbachui susirūpinimą kėlė mano balso stygos. Aš ne kartą kelioms valandoms vėl buvau praradusi balsą. Jis skyrė ilgą gydymą, kai kurios jo procedūros man keldavo pažeminimo jausmą.

Aš ir toliau budinėdavau švintant, lengvai pasiekiama piktiems balsams ir atsikartojančiam košmarui, kaskart įgaunančiam vis naujų atspalvių. Kartais tai būdavo karas. Kartais potvynis. Traukinio katastrofa. Aš apdujusi. Į pagalbą man visados atskubėdavo galingi vyrai, bet išgelbėdavo tik tam, kad išsityčiotų ir išduotų.

Aš žadindavau savo vyrą. Įsirausdavau po jo antklode. Prisispausdavau prie jo kūno kaip beišgalėdama stipriau. Gręžda-

vau iš jo savitvardą, kurios taip troškau pati. Mūsų naktys tapo audringos kaip niekad. Verčiau Michaelį stebėtis mano ir savo paties kūnu. Vedžiojau vaizdingomis iš romanų išskaitytomis šalikelėmis. Kreivais filmų pasufleruotais keliais. Visa, ką paauglystėje girdėjau iš mokykloje besikuždančių kikenančių mergiočių. Visa, ką žinojau ir nutuokiau esant beprotiškiausiose, labiausiai iškrypusiose vyrų fantazijose. Visa, ko buvau išmokusi iš savo sapnų. Nupurtančios ekstazės blyksniai. Ugnimi užplūstantys traukuliai ledinio duburio gelmėse. Saldžiai lengvas išsekimas.

Ir vis dėlto aš su juo prasilenkdavau. Suartėdavau tik su jo kūnu: raumenimis, galūnėmis, plaukais. Širdies gilumoje žinojau, kad ir vėl jį apgaudinėju. Su jo paties kūnu. Tai buvo aklas nėrimas į šiltos bedugnės gelmes. Daugiau jokių angų man nebuvo palikta. Greitai net ta vienintelė užsivers.

Michaelis neįstengdavo atsilaikyti prieš tą siautulingą, kunkuliuojantį perteklių, jį užgriūvantį švintant. Paprastai jis pasiduodavo ir palūždavo su pirmaisiais mano pakurstymais. Ar per sprogdinančių pojūčių antplūdį Michaelis jautė mano panieką jam? Kartą jis išdrįso pašnibždomis paklausti, ar tik aš neįsimylėjusi jo dar kartą. Bet paklausė su tokiu aiškiai juntamu nerimu, kad abu supratome, jog į šį klausimą atsakyti nereikia.

Rytais Michaelis neišsiduodavo. Santūrus apgailestavimas veide, kaip įprastai. Ne tiek naktį pažeminto vyro, kiek jautraus jaunuolio, pirmąkart merginančio aikštingą, patyrusią merginą.

Negi, Michaeli, mes taip ir numirsime – tu ir aš – nė karto nepajautę vienas kito? Nepalietę. Nesusilieję. Tu nesupranti. Panirti, įaugti vienam į kitą. Tirpsmas. Junginys. Difuzija. Aš nemoku paaiškinti. Net žodžiai prieš mane. Kokia apgavystė, Michaeli. Kokie niekingi spąstai. Aš nebeturiu jėgų. O, miegoti ir miegoti!..

Kartą pasiūliau pažaisti: abu turėjome vienas kitam papasakoti viską apie savo pirmąją meilę.

Michaelis nepanoro manęs suprasti: aš esanti jo pirmoji ir paskutinė meilė.

Bandžiau paaiškinti. Kažkada juk buvai vaikas. Jaunuolis. Skaitei romanus. Tavo klasėje buvo mergaičių. Kalbėk. Pasakok. Negi praradai atmintį ir nustojai jausmų? Šnekėk. Sakyk ką nors. Tu niekada nieko nepasakoji. Nustok vieną sykį tylėti, nustok diena iš dienos tiksėti nelyg žadintuvas ir nebevaryk manęs iš proto.

Pagaliau Michaelio akys kažkaip neįtikinamai prašviesėjo.

Kruopščiai rinkdamasis žodžius, nevartodamas būdvardžių, jis ėmė dėstyti apie kažkokią seniai pamirštą vasaros stovyklą En Charodo kibuce. Jo draugė Liora, dabar gyvenanti Tirat Jaro kibuce. Kažkoks suvaidintas teismas, kuriame jis buvęs kaltintojas, o Liora – teisiamoji. Kažkoks netiesioginis įžeidimas. Tas pats fizinio lavinimo mokytojas Jehijamas Peledas, kuris dėl lėtesnės reakcijos Michaelį vadindavo ištiža Gancu. Laiškas. Asmeninis pasiaiškinimas jaunimo vadovui. Vėl Liora. Atsiprašymas. Ir taip toliau.

Tai buvo niekam tikęs pasakojimas. Skaitydama paskaitą iš geologijos aš nebūčiau labiau sutrikusi. Kaip dauguma optimistų, dabartį Michaelis laikė minkšta beforme medžiaga, iš kurios sunkiu atsakingu triūsu turi nulipdyti ateitį. Į praeitį jis žiūrėjo su nepasitikėjimu. Kaip į naštą. Kaip į nereikalingą daiktą. Praeitis Michaeliui atrodė kaip apelsino žievelės, kurių reikia atsikratyti: ne išbarstyti jas pakeliui, nes tai būtų šiukšlinimas, bet surinkti į krūvą ir sunaikinti. Išsilaisvinti ir nusimesti naštą. Būti atsakingam tik už išsikeltus ateities tikslus.

– Papasakok ką nors, Michaeli, – raginau aš, nesivargindama slėpti pasibodėjimo. – Kam tu, po galais, gyveni šioje žemėje?

Michaelis atsakė ne iš karto. Ji apsvarstė klausimą. Sustūmė į krūvelę duonos trupinius ant stalo prieš save. Galų gale pareiškė:

– Tai beprasmis klausimas. Žmonės negyvena dėl ko nors. Jie gyvena, ir taškas.

– Micha Gancai, tu mirsi toks, koks gimei – visiškas niekas! Taškas.

– Kiekvienas žmogus turi stipriųjų ir silpnųjų pusių. Turbūt sakysi, kad tai banalu. Ir būsi teisi. Bet banalybė nėra tiesos priešybė. „Dukart du – keturi" banalu, bet vis dėlto...

– Vis dėlto, Michaeli, banalybė *yra* tiesos priešingybė, ir jau visai netrukus aš išeisiu iš proto kaip Duba Glik, ir tu būsi dėl to kaltas, daktare ištiža Gancai!

– Nusiramink, Hana, – atsiliepė Michaelis.

Vakare mudu susitaikėme. Dėl barnio abu kaltinome save. Atsiprašėme vienas kito ir kartu nuėjome aplankyti Abos su Chadasa jų naujajame bute Rechavijoje.

Turiu užrašyti dar štai ką:

Su Michaeliu leidžiamės į kiemą išpurtyti lovatiesės. Purtome ją, netrukus mums pavyksta suderinti savo judesius. Dulkės kyla.

Paskui lovatiesę lankstome. Michaelis žengteli manęs link išskėstomis rankomis, lyg staiga panoręs apkabinti. Prideda savo laikomus lovatiesės kampus. Atsitraukia, suima naujus kampus. Išskečia rankas. Žengteli prie manęs. Prideda. Atsitraukia. Suima. Žengteli manęs link. Prideda.

– Gana, Michaeli. Jau sulankstėme.

– Taip, Hana.

– Ačiū, Michaeli.

– Nebūtina dėkoti, Hana. Lovatiesė – mūsų abiejų.

Temstantis kiemas. Vakaras. Pirmosios žvaigždės. Neaiškus tolimas kauksmas – moters spiegimas arba radijo muzika. Šalta.

40

Naujoji tarnyba Prekybos ir pramonės ministerijoje man tinka daug labiau nei ankstesnis darbas Saros Zeldin vaikų darželyje. Nuo devintos iki pirmos aš sėdžiu pastate, kuriame anksčiau buvo įsikūręs viešbutis „Palace“. Mano kabinete prieš tai buvo kambarinių persirengimo kambarys. Ant mano stalo iš visų šalies kampelių sukeliauja įvairiausių projektų ataskaitos. Mano užduotis – išrašyti iš jų tam tikrą informaciją, palyginti ją su kitais duomenimis, užfiksuotais bylose, sudėtose į lentynas šalia manęs, šio palyginimo rezultatus bei ataskaitų paraštėse esančias pastabas surašyti į specialų blanką ir persiųsti jį į kitą skyrių.

Mane žavi šis darbas, ir ypač tokie begalinio patrauklumo žodžiai kaip „eksperimentinės inžinerijos projektas“, „chemijos konglomeratas“, „laivų statyklos“, „sunkiųjų metalų liejyklos“, „plieno konstrukcijų konsorciumas“.

Šie žodžiai man – akivaizdus įrodymas, kad egzistuoja konkreti daiktiška tikrovė. Aš nepažįstu ir nenoriu iš arčiau susipažinti su šiomis toli esančiomis įmonėmis. Man pakanka konkretaus nenuneigiamo fakto, kad jos kažin kur toli egzistuoja. Jos yra. Jos veikia. Kinta. Skaičiavimai. Žaliavos. Pelnas. Planai. Galingas daiktų, vietovių, žmonių, nuomonių srautas.

Aš suprantu: jos labai toli. Bet ne padebesiuose. Ne svajonių pasaulyje, kuris nesučiuopiamas.

1958-ųjų sausį mums įvedė telefoną. Michaeliui, kaip mokslininkui, buvo suteikta pirmenybė. Pravertė ir Abos pažintys.

Aba svariai pagelbėjo ir tvarkant naujo buto skyrimo reikalus. Jis pasirūpino, kad mes atsidurtume kandidatų į vyriausybės statomą būstą sąrašo pradžioje. Mes turėjome apsigyventi naujame rajone, turinčiame iškilti ant kalvos už Bajit Vagano su vaizdu į Betliejaus aukštumas ir Emek Refaimo pakraščius. Mes sumokėjome pradinę įmoką, o likusią įsipareigojome mokėti dalimis. Pagal sutartį naujojo buto raktus turėjome gauti 1961-aisiais.

Tą vakarą Michaelis parūpino butelį raudonojo vyno. Be to, ta proga įteikė man didžiulę chrizantemų puokštę. Iki pusės pripylė taures vyno ir ištarė:

– Už mus, Hana. Esu tikras, naujasis rajonas tave veiks raminamai. Mekor Baruchas – niūri vieta.

– Taip, Michaeli, – atsakiau aš.

– Tiek metų svajojome išsikraustyti į naują butą. Turėsime visus tris kambarius ir dar mažytę studijėlę. Aš tikiuosi, tu laiminga šį vakarą.

– Laiminga, Michaeli, – atsiliepiau. – Turėsime naują net trijų kambarių butą. Mes visąlaik svajojome išsikraustyti. Mekor Baruchas – niūri vieta.

– Bet tu pasakei lygiai tą patį, ką ir aš! – nusistebėjo Michaelis.

– Pasakiau lygiai tą patį, ką ir tu, – šyptelėjau. – Po aštuonerių bendro gyvenimo metų žmonės nori nenori ima panašiai galvoti.

– Laikas ir sunkus darbas, Hana, mums visko parūpins. Pamatysi. Ateis laikas ir mes išgalėsime pakeliauti po Europą ar net po tolimesnius kraštus. Išgalėsime įsigyti nedidelę mašiną. Per laiką pagerės tavo savijauta.

– Per laiką ir sunkiai dirbant viskas eis tik į gera, Michaeli. Ar pastebėjai, kad dabar kalbėjai ne tu, o tavo tėvas?

– Ne, – atsakė Michaelis, – tikrai nepastebėjau. Bet toks dalykas nėra neįmanomas. Tiesą sakant, tai netgi natūralu. Šiaip ar taip, aš juk – savo tėvo sūnus.

– Būtent. Tai nėra neįmanoma. Netgi natūralu. Tu – jo sūnus. Tai siaubinga, Michaeli, siaubinga.

– Kas gi čia siaubinga, Hana? – liūdnai paklausė Michaelis. – Tau nedera šaipytis iš mano tėvo. Jis buvo geras žmogus. Negražu taip kalbėti. Nederėjo tau šitaip.

– Tu nesupratai manęs, Michaeli. Siaubinga ne tai, kad tu – savo tėvo sūnus, bet kad pradėjai šnekėti kaip tėvas. Ir kaip tavo senelis Zalmanas. Ir mano senelis. Ir mano tėvas. Ir mano mama. O po mūsų – Jairas. Visi mes. Žmogus keičia žmogų lyg kokį išbrokuotą daiktą, ne daugiau. Vienas po kito rašomi nauji švarraščiai ir vienas po kito glamžomi ir metami į šiukšlių dėžę, kad juos pakeistų naujesnė, kiek pataisyta kopija. Kaip beprasmiška visa tai. Kaip nuobodu. Kas per nevykęs pokštas!

Michaelis šią mintį sutiko tyliu susimąstymu. Išsiblaškęs ištraukė iš laikiklio popierinę servetėlę. Kruopščiai išlankstė iš jos mažytį laivelį, atidžiai apžiūrėjo ir labai švelniai pastatė ant stalo. Galų gale tarstelėjo, kad mano požiūris į gyvenimą gana poetiškas. Jo tėvas sykį prasitaręs, kad Hana jam atrodo tikra poetė, nors ir nerašo eilėraščių.

Paskui Michaelis parodė man naujojo buto planą, kurį jam įteikė šį rytą, kai pasirašėme sutartį. Pakomentavo jį sau įprasta aiškia, dalykiška kalba. Paprašiau paaiškinti smulkiau. Michaelis viską išdėstė iš naujo. Akimirką mane nusmelkė jausmas, kad visa tai vyksta ne pirmą kartą. Ši akimirka ir ši vieta man jau seniai pažįstama. Visi šie žodžiai jau buvo ištarti tolimoje praeityje. Net popierinis laivelis nebuvo naujas. Net tabako dūmai, kylantys elektros lemputės link. Šaldytuvo ūžimas. Michaelis. Aš pati. Visa kas. Nutolę, bet skaidru kaip krištolas.

1958-ųjų pavasarį nusisamdėme namų pagalbininkę. Nuo šiol mano virtuvėje šeimininkaus kita moteris. Dabar nebereikės pavargusiai grįžus iš tarnybos karštligiškai atidarinėti skardinių ir smulkinti daržovių, pasikliaujant Michaelio ir Jairo gera valia neburbėti dėl valgio vienodumo. Kas rytą Fortūnai aš paduodavau

darbų sąrašėlį. Atlikusi kurį nors pavedimą, išbraukdavo iš sąrašo. Aš buvau ja patenkinta: darbšti, sąžininga, ne itin išprususi.

Bet kelis kartus pastebėjau savo vyro veide tokią miną, kokios nebuvau mačiusi per visus mūsų santuokos metus. Kai Michaelis žvelgdavo į tos merginos figūrą, jo veide išryškėdavo kažin kokia vidinės sumaišties įtampa. Žandikaulis kiek atvipdavo, galva pasvirdavo į šoną, šakutė ir peilis trumpam sustingdavo rankose. Visiško vėplos, nepataisomo minkštapročio mina, tartum vaiko, įtariančio, kad jį pastebėjo nusirašinėjantį per egzaminą. Dėl to aš neleidau Fortūnai su mumis pietauti. Duodavau jai ką išlyginti ar išdulkinti arba liepdavau surinkti skalbinius. Ji pietaudavo viena, mums jau pavalgius.

– Man liūdna, Hana, kad su Fortūna tu elgiesi taip, kaip kadaise poniutės su tarnaitėmis, – reagavo Michaelis. – Fortūna – ne tarnaitė. Ji mums nepriklauso. Ji – dirbanti moteris. Taip, kaip ir tu.

– Klausau, sere! *Maladec*, drauge Gancai, – nusišaipiau aš.

– Dabar tu elgiesi neprotingai, – atsakė Michaelis.

– Fortūna – ne tarnaitė ir mums nepriklauso. Ji – dirbanti moteris. Neprotingai elgiesi tu, kai sėdi priešais mane ir vaiką ir išsprogusiomis veršio akimis spoksai į jos apvalumus. Tai neprotinga ir stačiai idiotiška.

Michaelis sustingo. Išblyško. Buvo besižiojąs kažką sakyti. Dar kiek pagalvojo. Ir nieko nebesakė. Jis atkimšo mineralinio butelį ir kruopščiai pripylė tris stiklines.

Vieną dieną, grįžtant namo iš klinikos, kur vaikščiojau į ilgą gerklės ir balso stygų gydymo kursą, Michaelis išėjo iš namų ir ėmė artintis prie manęs. Mudu susitikome prie parduotuvės, kuri anksčiau priklausė ponui Elijui Mosijai ir kurioje dabar tvarkėsi du amžinai nepatenkinti broliai. Veide – nekokios naujienos. Jį ištikusi šiokia tokia nelaimė, pasakė.

– Nelaimė, Michaeli?

– Šiokia tokia nelaimė.

Jis ką tik savo akimis pamatęs naujausią Didžiosios Britanijos karališkosios geologų draugijos žurnalo numerį su žymaus Kembridžo universiteto profesoriaus straipsniu, kuriame pateikiama nauja ir tiesiog stulbinanti erozijos teorija. Kai kurios esminės Michaelio disertacijos prielaidos meistriškai nuneigtos.

– Na, ir puiku! – atsiliepiau aš. – Dabar tavo eilė, Michaeli Gonenai. Parodyk tam anglui, kas yra kas. Sumalk jį į miltus. Nepasiduok!

– Negaliu, – sulemeno Michaelis. – Dėl to negali būti nė kalbos. Jis teisus. Aš įsitikinęs.

Kaip dauguma studentų humanitarų, aš visąlaik įsivaizdavau, kad bet kokie faktai pasiduoda skirtingoms interpretacijoms ir kad aštraus proto ir ryžtingas interpretatorius jais visados gali pasinaudoti taip, kaip jam patinka. Jei tik nestokos įžūlumo ir valios.

– Vadinasi, pasiduodi be kovos, Michaeli, – pasakiau. – Aš norėčiau matyti, kaip tu kovoji ir nugali. Tuomet labai tavimi didžiuočiaus.

Michaelis nusišypsojo ir neatsakė. Jei vietoj manęs čia stovėtų Jairas, jis pasistengtų ką nors atsakyti. Aš įsižeidžiau ir pasišaipiau iš jo:

– Vargšiukas Michaelis. Dabar turės suplėšyti savo darbą ir pradėti viską nuo nulio.

– Tiesą sakant, truputėlį perdedi. Ne taip jau viskas beviltiška, kaip manai. Šįryt aš šnekėjau su savo profesoriumi. Man reikės perrašyti įvadinius skyrius ir šį tą pakoreguoti trijose vietose pačiame darbe. Baigiamoji dalis, šiaip ar taip, dar nebaigta, todėl ją rašydamas galėsiu pasiremti naująja teorija. Aprašomiesiems skyriams ji įtakos neturės, šie liks tokie, kokie yra. Man reikės vienų papildomų metų, gal net mažiau. Profesorius be kalbų sutiko pratęsti doktorantūrą.

Pati sau mąsčiau: paimtam į nelaisvę Michailui Strogovui žiaurieji totoriai susiruošė įkaitinta geležimi išdurti akis. Strogovas buvo rūstus, bet kartu stipriai mylintis žmogus. Iš meilės jo akys paplūdo ašaromis. Tos meilės ašaros jį išgelbėjo – jos atvėsino įkaitintą geležį. Valia ir sumanumas padėjo jam apsimetinėti neregiu tol, kol baigė sunkią misiją, kurią jam patikėjo caras Sankt Peterburge. Misiją ir patį agentą išgelbėjo meilė ir ryžtas.

Ir jis tikriausiai išgirdo neaiškų tolimos ištęstos melodijos aidą. Tik sutelkęs visą dėmesį galėjai sugauti tuos silpnus atgarsius. Toli – už girios, už kalvų, už pievos – be paliovos trenkė orkestras. Žygiavo ir dainavo jaunuoliai. Galingi policininkai ant stiprių, drausmingų žirgų. Karinis orkestras baltomis, auksu kraštuotomis uniformomis. Princesė. Iškilmės. Tolumoje.

Gegužės mėnesį nuėjau į Beit Hakeremo mokyklą susitikti su Jairo mokytoja. Tai buvo jauna, žavi, šviesiaplaukė mėlynakė, nelyg princesė iš vaikiškos knygelės paveiksliukų. Studentė. Jeruzalė staiga prisipildė gražuolių. Žinoma, prieš dešimt metų studijuodama pažinojau išvaizdžių merginų. Pati buvau viena iš jų. Bet ši naujoji karta kažkuo skyrėsi, ji pasižymėjo laisvumu, lengvu, pastangų nereikalaujančiu grožiu. Man ji nepatiko. Man nepatiko ir vaikiški drabužiai, kuriais ji rengėsi.

Iš Jairo mokytojos sužinojau, kad jaunasis Gonenas apdovanotas aštriu protu ir sistemingu mąstymu, gebėjimu susikaupti ir gera atmintimi, bet stokojąs jautrumo. Tarkim, klasėje jie aptarinėję izraelitų išėjimą iš Egipto ir Dešimt Dievo rykščių. Kitus vaikus smarkiai sukrėtė egiptiečių žiaurumas ir žydų kentėjimai. O Gonenas suabejojo bibliniu pasakojimu apie Raudonosios jūros persiskyrimą. Jis racionaliai paaiškino šį įvykį jūrai būdingais potvyniais ir atoslūgiais. Tartum egiptiečiai ar žydai jo visai nebūtų sudominę.

Jaunoji mokytoja skleidė aplink save šviesų, nerūpestingą džiugesį. Apie mažąjį Zalmaną ji pasakojo su šypsena. O šypsan-

tis jos veidas švytėjo, tarsi jame nebūtų likę nė vienos šypsenos nepalytėtos kertelės. Staiga aš pasibjaurėjau ir ėmiau neapkęsti savo rudos suknelės.

Vėliau, gatvėje, mane aplenkė dvi merginos. Studentės. Jos nerūpestingai kvatojo ir tryško svaigiu visa stelbiančiu grožiu. Abi mūvėjo sijonus su giliu praskiepu šone ir nešėsi šiaudines rankines. Jų vilnijantis juokas man pasirodė nepadorus. Tarsi joms būtų priklausiusi visa Jeruzalė. Kai mane lenkė, viena jų skundėsi:

– Jie nenormalūs! Jie išvarys mane iš proto!

– Čia gi laisva šalis, – nusikvatojo jos draugė. – Tegu daro, ką nori. Dėl manęs tai tegu pasikaria!

Jeruzalė plečiasi ir plėtojasi. Gatvės. Modernūs nutekamieji grioviai. Visuomeniniai pastatai. Yra net vietų, akimirką sukeliančių eilinio miesto įspūdį: tiesios asfaltuotos alėjos, prismaigstytos suoliukų. Bet įspūdis trumpalaikis. Jei apsižvalgysi, vidury karštligiškų statybų išvysi uolėtą laukymę. Alyvmedžius. Skurdžius tyrlaukius. Tirštai prižėlusius slėnius. Susikertančius nesuskaičiuojamos daugybės kojų išmindžiotus takus. Aplink naujai pastatytą ministro pirmininko buveinę besiganančias kaimenes. Taikingai rupšnojančias avis. Ant uolos sustingusį senų laikų piemenį. O aplinkui visur – kalvos. Griuvėsiai. Vėjas pušyse. Vietiniai gyventojai.

Herclio gatvėje mačiau iki pusės nuogą tamsaus gymio darbininką, sunkiu mechaniniu gręžtuvu gremžiantį griovį skersai kelio. Jis žliaugė prakaitu. Oda blizgėjo kaip varis. O pečiai vis šokčiojo išvien su sunkiu gręžtuvu, tarsi darbininkas nebūtų pajėgęs nuslopinti jį užplūdusios energijos ir neišvengiamai turėjo tuoj tuoj suriaumoti ir liuoktelėti iš vietos.

Iš nekrologo, pakabinto ant senelių prieglaudos sienos Jafos plento gale, sužinojau apie pamaldžiosios ponios Tarnopoler – mano šeimininkės prieš ištekant – mirtį. Tai Tarnopoler pamokė mane virti mėtų arbatą kaip vaistą neramiai sielai. Gaila

buvo mirusiosios. Gaila pačios savęs. Ir nerimo persmelktų sielų.

Jairui prieš miegą pasekiau pasaką, kurią atmintinai išmokau dar tolioje vaikystėje. Užburiančią pasaką apie mažąjį Dovydėlį, kuris visados buvo „susitvarkęs ir švarutis“. Be galo ją mėgau. Norėjau, kad mano sūnus ją irgi pamėgtų.

Vasarą visi trys nuvažiavome į Tel Avivą pailsėti prie jūros. Penkioms dienoms. Vėl apsistojome pas tetą Lėją jos sename bute Rotšildo aveniu. Kiekvieną rytą keliaudavome į pietinį Tel Avivo paplūdimį, prie Bat Jamo. Po pietų skindavomės kelią į zoologijos sodą, atrakcionus, kiną. Vieną vakarą teta Lėja nusitempė mus į operą. Ši buvo perpildyta pagyvenusių damų lenkių, gausiai apsikabinėjusių auksu. Jos karališkai plaukiojo šen bei ten lyg masyvūs šarvuotlaiviai. Per pertrauką su Michaeliu išslinkome laukan. Nuėjome ligi jūros. Paplūdimiu patraukėme į šiaurę, kol priėjome uosto sieną. Ūmai mane užliejo iki pat kojų pirštų galiukų. Lyg skausmas. Lyg šiurpas. Michaelis priešinosi ir bandė paaiškinti. Aš neklausiau. Su mane pačią stebinančia jėga nuplėšiau jam marškinius. Parverčiau jį ant smėlio. Kandžiojau. Gaikčiojau. Prislėgiau visu kūnu, lyg būčiau sunkesnė už jį. Šitaip risdavosi mergaitė žydru paltuku prieš daugelį metų, per pertraukas tarp pamokų, su gerokai stipresniais berniukais. Ledinė ir užsiliepsnojusi. Verkdama ir tyčiodamasi.

Jūra buvo išvien. Ir smėlis. Skvarbūs aštraus malonumo kirčiai, veriantys ir tvilkantys. Persigandęs Michaelis. Jis manęs neatpažįstąs, vebleno jisai, aš vėl nepanaši į save ir jam tai nepatinką. Aš džiūgavau, kad aš nepanaši į save. Aš nenorėjau jam patikti.

Kai vidurnaktį parsigavome į tetos Lėjos namus, Michaelis turėjo išraudęs aiškintis susirūpinusiai tetai dėl suplėšytų marškinių ir apdraskyto veido.

– Mes vaikštinėjome ir... mus užpuolė kažkokie chuliganai ir... buvo gana nesmagu.

– Visad turėk galvoje savo visuomeninę padėtį, Micha, – papriekaištavo jam teta Lėja. – Tokiam žmogui kaip tu nieku gyvu negalima veltis į jokius skandalus.

Aš nesitvėriau juoku. Tylomis kvatojausi iki pat paryčių.

Kitą dieną nusivedėme Jairą į cirką Ramat Gane. Savaitės pabaigoje grįžome namo. Michaelis sužinojo, kad jo draugė Liora iš Tirat Jaro kibuco paliko vyrą. Ji pasiėmė vaikus ir išvažiavo gyventi į kibucą Negevo dykumoje, kibucą, kurį po Nepriklausomybės karo įsteigė jos ir Michaelio bendraklasiai. Ši žinia stipriai paveikė Michaelį. Veide atsispindėjo neužgniaužta baimė. Jis buvo rimtas ir tylus. Net labiau nei įprastai. Šeštadienio popietę tiesdamas ranką prie vazos pakeisti vandenį, jis netikėtai kiek sudvejojo. Neryžtingą judesį pakeitė per daug skubrus. Aš pašokau ir vazą pagavau jau ore. Rytojaus dieną išėjau į miestą nupirkti jam paties brangiausio parkerio, kokį tik buvo galima rasti.

41

1959-ųjų pavasarį, likus trims savaitėms iki Velykų, Michaelis baigė daktaro disertaciją.

Tai buvo nuodugni Parano dykumos griovų eroziją sukeliančių veiksnių studija. Darbe remtasi naujausiomis viso pasaulio mokslininkų erozijos teorijomis. Smulkiai išanalizuota minėtos teritorijos morfotektoninė struktūra. Kuestos, egzogeninės ir endogeninės jėgos, klimato poveikis ir tektoniniai veiksniai – visa tai išnagrinėta. Baigiamuosiuose skyriuose net užsimenama apie gautų rezultatų praktinį pritaikomumą. Darbas gerai argumentuotas. Michaelis susidorojo su labai sudėtinga tema. Savo moksliniam tyrimui jis paaukojo ketverius metus. Disertacija parašyta atsakingai. Deja, jam nepavykę išvengti pertraukų ir trukdžių iš šalies – tiek su darbu susijusių sunkumų, tiek asmeninių problemų.

Po Velykų Michaelis rankraštį įteiksiąs mašininkei, kad išspausdintų gerąjį egzempliorių. Tada atiduosiąs įvertinti geologijos autoritetams. Disertacijos išvadas, darbą pristatęs, turėsiąs apginti laisvo pokalbio forma eiliniame mokslininkų susirinkime. Disertaciją jis ketino paskirti brangaus atminimo Jackeliui Gonenui, rimtam, doram ir kukliam žmogui, kad būtų įamžinta jo viltis, jo meilė ir jo atsidavimas.

Maždaug tuo pat metu mes atsisveikinome su geriausia mano drauge Chadasa ir jos vyru Aba. Aba buvo dvejiems metams siunčiamas į Šveicariją dirbti ekonomikos atašė. Mums jis prisipažino širdies gilumoje laukiantis tos dienos, kai jam bus pasiūlytas postas, leisiantis nuolatos gyventi Jeruzalėje, o ne trankytis

lyg pasiuntinukui po kitų šalių sostines. Be to, jis dar nesąs galutinai atsisakęs minties apskritai palikti valdišką tarnybą ir savo jėgomis bandyti prasimušti plačiajame finansų pasaulyje.

– Vieną dieną tu irgi būsi laiminga, Hana, – kalbėjo Chadasa. – Aš įsitikinusi. Vieną dieną jūs pasieksite savo tikslą. Michaelis – darbštus vaikis, o tu visados buvai protinga mergaitė.

Chadasos išvykimas ir jos atsisveikinimo žodžiai mane sujaudino. Aš pravirkau, išgirdusi ją sakant, kad vieną dieną mes irgi pasieksime tikslą. Ar gali taip būti, kad visi, išskyrus mane, jau susitaikė su laiku, su pasiaukojimu, ištvermingumu, pastangomis, siekiais ir pasiekimais? Žodžių „vienatvė“ ir „neviltis“ aš nesakau. Mane tai slegia. Aš jaučiuosi pažeminta. Apgavystė įvyko. Kai buvau trylikos, tėtis mane perspėjo apie nedorus vyrus, kurie maloniomis kalbomis suvilioja moteris, o paskui palieka jas likimo valiai. Jis bylojo taip, tarsi jau pats dviejų skirtingų lyčių egzistavimas būtų netvarka, dauginanti pasaulio kančias, netvarka, kurios padarinius žmonės turi stengtis kaip išgalėdami mažinti. Manęs nesuvedžiojo pasileidėlis ar chamas. Ir aš nepriešinu lyčių tarpusavyje. Bet apgavystė įvyko, ir tai negali nežeminti. Sudie, Chadasa. Rašyk į Jeruzalę Hanai, į tolimąją Palestiną. Klijuok ant vokų gražius pašto ženklus mano vyrui ir sūnui. Rašyk ir pasakok man apie kalnus bei sniegą. Apie nakvynės namus kalnuose. Apie slėniuose išsibarsčiusias nebegyvenamas trobeles, senas trobeles, kurių duris vėjai tranko ant cypiančių vyrių. Aš nieko prieš. Chadasa. Šveicarijoje nėra jūros. „Drakonas“ ir „Tigrė“ ilsisi sausuose dokuose Sent Pjero ir Mikelono salų uoste. Jų įgulos bastosi po slėnius ir ieško dar nematytų merginų. Aš nepavydžiu. Manęs tai nejaudina. Aš ilsiuosi ramybėje. Kovo vidurys. Jeruzalėje tebedulksnoja.

Likus dešimčiai dienų iki Velykų su šiuo pasauliu atsisveikino mūsų kaimynas ponas Glikas. Mirė nuo vidinio kraujavimo. Su Michaeliu dalyvavome laidotuvėse. Religingieji prekybininkai iš Davido Jelino gatvės širsdami jidiš kalba aptarinėjo Jeruza-

lėje atidarytą nekošerinės mėsos parduotuvę. Liesas samdytas giedotojas juodu durtiniu prie atviros duobės skaitė maldas ir dangus atsakė smarkia liūtimi. Lietaus ir maldos sąjunga Dubai Glik pasirodė kažin kuo juokinga. Ji pratrūko kimiai kvatoti. Glikų šeima vaikų neturėjo. Michaelis jiems niekuo nebuvo įsipareigojęs. Bet buvo ištikimas principams ir velionio tėvo Jackelio būdui. Tad apsiėmė organizuoti laidotuves. O su tetos Ženės pagalba jam pavyko ponią Glik įtaisyti į chroniškų ligų kamuojamų senelių namus. Tai buvo ta pati prieglauda, kurioje dirbo teta Ženė.

Švęsti Velykų važiavome į Galilėją. Buvome pakviesti dalyvauti Velykų iškilmėse Nof Harimo kibuce, su mama ir brolio šeima. Toli nuo Jeruzalės. Toli nuo jos siaurų gatvelių. Toli nuo ortodoksių senučių, trūnijančių saulėje ant žemų suoliukų it nelabi paukščiai ir besižvalgančių primerktomis akimis, tarsi prieš jas driektųsi lygumų toliai, o ne ankštas miestukas.

Kraštą buvo apėmęs pavasaris. Laukinės gėlės žydėjo pakelėse. Migruojantys paukščiai pulkais plūdo žydra padange. Stamantrūs kiparisai ir sulapoję eukaliptai klojo ant kelio ramius šešėlius. Nubaltintų namukų kaimai. Raudonuojantys stogai. Jokių nykių mūrų, jokių trupančių balkonų ir surūdijusių turėklų. Tai buvo baltumos pasaulis. Žalumos. Raudonio. Sausakimšais keliais. Su plūstančių į visas puses keliauninkų srautais. Mūsų autobuso keleiviai – būrelis jaunimo judėjimo narių – kvatojo ir be paliovos traukė iš rusų kalbos verstas dainas apie meilę ir laukų platybes. Vairą vairuotojas sukinėjo viena ranka. Antrąja, sugniaužęs bilietų žymeklį, beldė į prietaisų skydą, pritardamas smagiam ritmui. Kartkartėmis jis užsiriesdavo ūsus, įjungdavo garsiakalbį ir skeldavo mums kokią linksmą istoriją. Jis buvo apdovanotas žemu sodriu balsu.

Visą kelią maudėmės kaitriuose saulės spinduliuose. Menkiausia metalo atraižėlė blizgėjo nuo saulės, žėrėjo kiekviena stiklo šukė. Neužmatomos lygumos žaluma ir dangaus žydris

liejosi ties horizontu. Žmonės išlipdavo ir įlipdavo kiekvienoje stotelėje, su lagaminais, kuprinėmis, medžiokliniais šautuvais, nešini našlaičių ir plukių puokštėmis, vėdrynais, medetkomis, orchidėjomis. Kai nusigavome į Ramlą, Michaelis visiems trims nupirko po citrininį saldainį su pagaliuku. Prie Beit Lodo pervažos nusipirkome limonado ir žemės riešutų. Abipus kelio plytėjo laukai, skersai išilgai išraižyti drėkinamųjų vamzdžių. Saulės spiginami, jie virsdavo akinamai blyksinčiomis juostomis.

Toliuose kalvos melsvavo, virpčiojo garuojančioje drėgmėje. Oras buvo tvankus. Michaelis su sūnumi visą kelią šnekėjosi apie Nepriklausomybės karo mūšius ir vyriausybės ketinamus diegti drėkinimo įrenginius. Nutaisiau pačią gražiausią savo šypseną. Buvau tikra šimtu procentų, kad vyriausybė nuveiks didžius drėkinamosios melioracijos darbus, kuriuos buvo numačiusi. Lupau savo vyrui ir sūnui apelsiną po apelsino, dalijau juos skiltelėmis, gramdžiau baltą odelę, nosine šluosčiau Jairui lūpas.

Kaimų palei Vadi Arą gyventojai stovėjo pakelėse ir mojo mums. Aš nusirišau savo žalią skarą ir mojavau tiems žmonėms atsakydama, kol jie išnyko, bet aš vis tiek mojavau.

Afuloje buvo švenčiama kažin kokia ypatinga diena. Miestas padabintas mėlynomis ir baltomis vėliavomis. Įvairiaspalvių lempučių girliandos ištemptos viršum gatvių. Ties vakariniu įvažiavimu į miestą stovėjo išpuošta geležinė arka ir užrašas su džiaugsmingu pasveikinimu plaikstėsi vėjyje. Kaip ir mano plaukai.

Michaelis nusipirko šventinį laikraščio numerį. Buvo neblogų politinių naujienų. Michaelis jas aiškino. Aš, apkabinusi jį per pečius, pūsčiojau į jo trumpai kirptus plaukus. Tarp Afulos ir Tiberijaus Jairas mums ant kelių nusnūdo. Aš žvelgiau į kampuotą sūnaus galvą, į griežtas žandikaulio linijas ir aukštą blyškią kaktą. Vieną mirksnį, žydrai šviesai subangavus, mane pagavo tikrumas, kad sūnus išaugs į išvaizdų, galingą vyrą. Ka-

rininko uniforma bus dailiai aptempusi jo liemenį. Gelsvais pūkeliais bus apžėlę jo dilbiai. Gatvėje įsikibsiu jam į parankę ir nebus išdidesnės motinos už mane visoje Jeruzalėje. Kodėl Jeruzalėje? Mes gyvensime Aškelone. Netanijoje. Prie jūros putotomis bangomis. Gyvensime mažame baltame vasarnamyje su raudonų čerpių stogu ir keturiais vienodo dydžio langais. Michaelis dirbs mechaniku. Šalia namuko vešės gėlių darželis. Kas rytą eisime į pajūrį rinkti jūros geldelių. Druskingas brizas ištisą dieną dvelks mums pro langus. Kaitri saulė mus kaitins diena iš dienos. Amžinai sūrūs ir įrudę nuo saulės mes būsime. Ir visuose vasarnamio kambariuose be atvangos skambės radijo muzika.

Tiberijuje vairuotojas paskelbė pusės valandos pertrauką. Pabudo Jairas. Užvalgėme *falafelio* ir nuėjome į paežerę. Visi trys išsiavę įbridome į ežerą. Vanduo buvo šiltas. Ežeras raibuliavo ir blykčiojo. Matėme gelmėje nardančių žuvų guotus. Žvejai tingiai rymojo ant įjuodusių turėklų. Diržingi vyrai tvirtomis plaukuotomis rankomis. Pamojau jiems savo žalio šilko skarele, ir ne veltui. Vienas jų pastebėjo mane ir šūktelėjo: „Gražuole!“

Tolesnis kelionės ruožas driekėsi žaliuojančiais stačiašlaičių kalvų suspaustais slėniais. Dešinėje kelio pusėje žuvų tvenkiniai spindėjo it skaidrūs melzgani veidrodžiai. Aukštų kalvų atspindžiai virpčiojo vandenyje. Virpėjimas švelnus ir lengvas, lyg mylimųjų kūnų. Aplinkui išsibarstę juodo bazalto luitai. Senos gyvenvietės – Migdalis, Roš Pina, Jisud Chamala, Machanajimas – spinduliavo pilkšvą ramybę. Visas šis kraštas svaigiai sukosi ir svirduliavo tarsi pagautas per kraštus besiveržiančio siautulio.

Prie Kirjat Šmonės įlipo pagyvenęs kontrolierius, primenantis trečiojo dešimtmečio pionierių. Vairuotojas, matyt, buvo jo senas bičiulis. Juodu linksmai šnekučiavo apie elnių medžioklę, numatytą Neftalio kalnuose per besiartinančios švenčių savaitės vidurį. Visa senoji šoferių šutvė bus sukviesta į medžioklę! Visi

tie, kurie dar puikiai laikosi: Čita, Abu Masris, Moskovičius, Zambezis. Be žmonų. Trys dienos, trys naktys. Žymusis pėdsekys iš desantininkų būrio irgi dalyvausiąs. Medžioklė, kokios pasaulis dar neregėjo. Iš Manaros pro Bar Amą iki Chanitos ir Roš Chanikros. Trys nepakartojamos dienos. Jokių žmonų ir vaikų bliovimo. Tiktai senoji gvardija. Šautuvai jau ištepti, amerikietiško stiliaus atviros palapinės irgi paruoštos. Ir ko tik ten nebūsią. Visi seni vilkai ir liūtai, kurių strėnos dar neišglebo. Visai kaip tais senais šauniais laikais.

– Visi susirinks, visi iki vieno! Taip duosimės po tuos kalnus, kad net žiežirbos ims lakstyti!

Už Kirjat Šmonės autobusas ėmė ropštis į Neftalio kalnus. Staigių posūkių kelias buvo siauras ir nelygus, išskaptuotas kalnų šlaituose. Pašėlęs, svaigus sukimasis. Autobusas spiegė iš džiaugsmo ir baimės. Visuotinį įsijaudrinimą vairuotojas dar labiau padidino, užlaužęs vairą taip, kad autobusas pravažiuotų palei pat bedugnės kraštą. Paskui suvaidino betėškiąs mus į kalno šlaitą. Aš taip pat spiegiau iš džiaugsmo ir baimės.

Nof Harimą pasiekėme su paskutiniais saulės spinduliais. Žmonės švariais baltiniais lindo iš dušų. Su permestais per petį rankšluosčiais, šlapiais, bet sušukuotais plaukais. Šviesiaplaukiai vaikai dūko pievelėje. Kvepėjo šviežiai nupjauta žole. Dulksnojo vandens purkštuvai. Vakaro žaros raudonyje vandens lašeliai buvo išvirtę žėrinčiu vaivorykštės spalvų karoliukų fontanu.

Nof Harimo kibucas neretai dar vadinamas „erelio lizdu“. Jo namai, prigludę prie stačios kalno viršūnės, tarsi plevena ore. Iš čia matyti kalvos papėdėje plytintis margais sklypais sudalytas slėnis. Mane pakerėjo šis vaizdas iš viršaus. Aš mačiau tolimus miškuose ir tvenkiniuose beveik nugrimzdusius kaimus. Kuplius vaismedžių sodus. Siaurus kiparisų eilėmis apsodintus keliukus. Baltus vandens bokštus. Ir sodriai žydras kalvas tolybėje.

Dauguma Nof Harimo narių buvo ketvirtą dešimtį įpusėję mano brolio bendraamžiai. Smagių žmonių kompanija, po

linksmumo luobu slepianti rūpestį ir atsakomybę. Pastebėjau jų vieningumą ir drausmę. Jie be paliovos pokštavo ir neprarasdavo geros nuotaikos, sakytum, griežtai laikydamiesi kažin kokio susitarimo. Man patiko šie žmonės. Man patiko ši aukštuma.

Paskui – nedidelis Emanuelio namukas su langais į kibuco tvorą, o kartu į Libano sieną. Šaltas dušas. Apelsinų sultys ir mamos kepti pyragėliai. Vasarinė suknelė. Trumpas atokvėpis. Šypsančios brolio žmonos Rinos paslaugumas. Mano sūnui Jairui nerangų lokį vaizduojantis Emanuelis. Mėgdžiojo jį taip pat vykusiai kaip vaikystėje, kai abu prisikvatodavome iki ašarų. Net ir dabar visi raičiojomės iš juoko.

Mano sūnėnas Josis pasisiūlė užimti Jairą. Susikibę už rankų juodu patraukė apžiūrėti karvių ir avių. Buvo ilgų šešėlių ir prieblandos metas. Mes išsitiesėme žolėje. Kai sutemo, Emanuelis ištempė ant ilgo laido lempą ir pakabino ant medžio šakos. Tarp brolio ir mano vyro užsimezgusi lengva, geranoriška diskusija netrukus baigėsi beveik visišku nuomonių sutapimu.

Galiausiai – mamos Malkos džiaugsmo ašaros. Jos bučiniai. Jos klausimai. Darkyta hebrajų kalba, kuria sveikino Michaelį baigus daktaro disertaciją.

Paskutiniu metu mano mamą buvo pradėję kamuoti rimti kraujo apytakos sutrikimai. Ji, atrodė, skaičiuoja paskutines dienas. Kiek nedaug vietos mano mintyse užėmė mama. Ji buvo tėčio žmona. Tiktai tiek. Tuos kelis kartus, kai ji pakėlė balsą prieš tėtį, aš jos nekenčiau. Išskyrus tai, daugiau vietos mano širdyje jai nebuvo. Jaučiau, kad turiu rasti laiko pasikalbėti su ja. Apie save. Apie ją. Apie tėčio jaunystę. Ir nujaučiau, kad šįkart irgi nepradėsiu apie tai kalbos. Nujaučiau, kad kitos progos gali jau nebūti, nes mama atrodė skaičiuojanti tikrai paskutines dienas. Bet tokios mintys netemdė džiaugsmo. Džiaugsmas virė mano krūtinėje, tarsi būtų gyvenęs atskirą, nuo manęs nepriklausomą gyvenimą.

Aš nepamiršau. Vakaronė Velykų išvakarėse. Lankinės lempos. Vynas. Kibuco choras. Apeigos su kviečių pėdais. Mėsos kepimas ant laužo po vidurnakčio. Šokiai. Aš šokau visus šokius iki vieno. Aš dainavau. Sukausi ir sukausi su stuomeningais šokėjais. Aš net išsitempiau Michaelį, visą persimainiusį, į ratelio vidurį. Jeruzalė buvo toli, ir jos šešėlis manęs čia nesiekė. Galbūt ji jau užkariauta iš trijų pusių spaudžiančio priešo. Galbūt pagaliau galutinai subyrėjo į dulkes. Kaip ir nusipelnė. Iš tolo Jeruzalės aš nemylėjau. Ji linkėjo man bloga. Bloga linkėjau jai aš. Nof Harimo kibuce aš leidau pašėlusią naktį. Valgomasis skendo dūmų, prakaito ir tabako tvaike. Lūpinė armonikėlė grojo be atvangos. Aš ūžiau. Aš buvau užvaldyta. Aš nebepriklausiau pati sau.

Bet prieš aušrą aš pasišalinau vienumoje parymoti Emanuelio namuko balkone. Mačiau spygliuotos vielos spirales. Mačiau tamsius krūmynus. Dangus šviesėjo. Aš stovėjau ir žiūrėjau į šiaurę. Jau skyriau kalnuoto kraštovaizdžio linijas – Libano žemes. Senuose akmeninių namų kaimuose blėso gelsvi žiburiai. Neprieinami slėniai. Tolimos snieguotos viršukalnės. Nuošalūs statiniai kalvų viršūnėse – vienuolynai arba tvirtovės. Riedu liais nuklotos, gilių griovų išraižytos erdvės. Padvelkė šiurpus vėjas. Aš sudrebėjau. Aš pajutau troškimą keliauti. Nepakeliamą ilgesį.

Prieš pat penkias prasiveržė saulė. Ji kilo apgaubta tirštos miglos. Žemi padūmavę brūzgynai buvo prigludę prie žemės veido. Ant kalvos šlaito priešais stovėjo jaunutis piemuo arabas, apsuptas pilkų įnirtingai čiaumojančių ožkų. Girdėjau tolimus padange atsiritančius varpų dūžius. Tarsi dar viena Jeruzalė būtų išnirusi iš melancholiško sapno. Tamsus, bauginantis jos atspindys. Jeruzalė persekiojo mane. Automobilio šviesos žibėjo kelyje, kurio neįžiūrėjau. Vešliai tarpo didingi vieniši seni medžiai. Kur ne kur tuščiuose slėniuose draikėsi miglos sruogos. Tai buvo sustingęs, drumstas paveikslas. Šalta šviesa mazgojo svetimą žemę.

42

Šiuose puslapiuose kažkur rašiau: „Visame kame esama alchemijos, kuriančios ir mano vidinio gyvenimo melodiją.“ Dabar aš linkusi atsisakyti šio teiginio dėl jo pakilumo: „alchemija“, „vidinio gyvenimo melodija“. Galiausiai kažin kas tikrai įvyko, 1959-ųjų gegužę, bet įvyko niekingomis aplinkybėmis. Apgailėtina, absurdiška parodija.

Gegužės pradžioje aš pastojau. Dėl pirmojo nėštumo metu kilusių komplikacijų man buvo privalomi medicininiai tyrimai. Juos atliko gydytojas Lombrozas, nes mūsų šeimos gydytojas dr. Urbachas mirė nuo širdies smūgio pačioje žiemos pradžioje. Naujasis gydytojas nenustatė nieko tokio, dėl ko reikėtų sunerimti. Vis dėlto, kalbėjo jis, trisdešimties metų moteris – tai ne dvidešimtmetė mergina. Aš turinti vengti įtampos, aštrių patiekalų ir kūniško kontakto su vyru iki pat nėštumo pabaigos. Vėl pradėjo tinti kojų venos. Vėl tamsūs ratilai aplink akis. Ir pykinimas. Nepraeinantis nuovargis. Tą gegužės mėnesį kelissyk pamiršau, kur padėjau vieną ar kitą daiktą, drabužį. Suvokiau tai kaip ženklą. Iki tol ničnieko nepamiršdavau.

Tuo metu Jardena pasisiūlė mašinėle surinkti Michaelio daktaro disertaciją. Michaelis savo ruožtu pasiūlė jai pagalbą ruošiantis baigiamiesiems egzaminams, kuriuos ši jau buvo nusikėlusi į paskutinę laikymo datą. Taigi kas vakarą Michaelis, susitvarkęs ir švarutis, traukdavo pas Jardeną į jos kambarį studentų miestelio pakraštyje.

Pripažįstu: visas šis reikalas buvo daugiau nei juokingas. Ir giliai viduje aš nuo pat pradžių šito tikėjausi. Manęs tai nepribloškė. Per vakarienę Michaelis atrodydavo nerimastingas ir išsiblaškęs. Vis taisėsi kaklaraištį, sidabriniu segtuku prisegtą savo kuklų kaklaraištį. Šypsojo blankia prasikaltusio šypsena. Jo pypkė nenorėdavo įsikurti. Jis amžinai šokinėjo apie mane siūlydamasis padėti: nunešti, iškratyti, nušluostyti, paduoti. Nebemačiau jokio reikalo ilgiau kankintis ir ieškoti įrodymų.

Kalbėsiu atvirai: nemanau, kad Michaelis nuėjo toliau nei nedrąsios mintys ir pasvajojimai. Nesugalvoju priežasties, kodėl Jardena jam būtų turėjusi atsiduoti. Antra vertus, nesugalvoju priežasties, kodėl ji būtų turėjusi jam atsakyti. Bet žodis „priežastis" man beprasmis. Aš nežinau ir nenoriu žinoti. Mane labiau ima vidinis juokas nei pavydas. Geriausiu atveju Michaelis man panašus į mūsų kačiuką Sniegių, kuris kadaise graudulį keliančiais strykčiojimais stengėsi sugauti palubėje plazdenantį drugelį. Prieš dešimt metų mudu su Michaeliu „Edisono" kino teatre žiūrėjome filmą su Greta Garbo. Jo herojė paaukoja savo kūną ir sielą netikusiam vyrui. Pamenu, jos kančios ir jo beviltiškumas man atrodė kaip du paprastutės matematikos lygties nariai, ir taip pat pamenu, kad nesivarginau tos lygties spręsti. Aš žiūrėjau į ekraną šonu, kol vaizdai susiliejo į šokčiojančią juodų ir baltų, bet iš esmės pilkšvų pustonių seką. Taigi ir dabar nesiimsiu tos lygties spręsti ar narplioti. Aš žiūriu pakreipusi galvą. Tik dabar aš daug labiau pavargusi. Ir, be jokios abejonės, per visus tuos nykius metus kažkas pasikeitė.

Ne vienus metus Michaelis laikė rankas ant vairo snūduriuodamas ar mąstydamas. Aš sakau jam „sudie". Aš nebe su juo. Aš pasidaviau. Kai buvau aštuonerių metų mergaitė, tikėjau, kad jeigu viską darysiu kaip berniukas, išaugsiu į vyrą, o ne moterį. Bergždžios pastangos. Man nebereikia lyg beprotei lakstyti uždusus. Mano akys atmerktos. Sudie, Michaeli. Aš stovėsiu prie lango ir piešiu ant apgaravusio stiklo. Jei nori, gali manyti, kad moju tau. Negriausiu tavo iliuzijų. Mes nebe kartu. Mes – du

skirtingi žmonės, ne vienas. Daugiau nebūsi rūpestingas mano vyriausias sūnus. Gero tau vėjo. Galbūt dar ne vėlu pasakyti, kad nuo tavęs, Michaeli, čia niekas nepriklausė. Nuo manęs irgi. Nepamiršai, Michaeli, kaip kartą prieš daug metų, kai dviese sėdėjome „Ataros" kavinėje, tu kalbėjai, kad būtų šaunu, jei mūsų tėvai galėtų susitikti? Pamėgink dabar įsivaizduoti šį susitikimą. Mūsų mirusius tėvus. Josifą. Jackelį. Prašau, Michaeli, nors kartą nustok šypsojęsis. Pasistenk. Susikaupk. Pabandyk įsivaizduoti: tu ir aš – kaip brolis ir sesuo. Pasaulyje tokia gausybė įvairių ryšių. Motina ir sūnus. Kalva ir miškas. Akmuo ir vanduo. Ežeras ir valtis. Judesys ir šešėlis. Pušis ir vėjas.

Bet man liko šis tas daugiau nei vien žodžiai. Aš dar galiu nuimti sunkią spyną. Atlapoti geležinius vartus. Paleisti laisvėn brolius dvynius, kurie išsėlins į beribę naktį vykdyti mano įsakymų. Aš skubinsiu juos.

Sutemoms leidžiantis prisirietę prie žemės jie ruoš savo ginkluotę. Išblukusios kareiviškos kuprinės. Sprogmenų dėžutė. Detonatoriai. Degikliai. Šaudmenys. Granatos. Blizgantys peiliai. Tiršta tamsa viešpatauja suklypusioje pašiūrėje. Halilis ir Azizas, dailusis dvejetas, kurį vadindavau Halzizo vardu. Juodu apsieis be žodžių. Tik gomuriniai garsai. Tikslūs judesiai. Miklūs ir tvirti pirštai. Į vieną susiliejantys kūnai. Lengvai ir ryžtingai it palmė kyla į viršų. Ant peties – automatas. Petys kampuotas ir rudas. Guminiai batų padai. Tamsus tampriai liemenį aptempiantis chaki drabužis. Vienplaukiai, gairinami vėjo. Paskutiniams saulėlydžio gaisams raustant juodu pakils kaip vienas. Išlindę iš pašiūrės nusliuogs stačia kalno atšlaite. Pėdos mina akiai neįžiūrimą taką. Jų kalba – paprasčiausių ženklų: lengvas prisilietimas, slopus murmesys, lyg dviejų mylimųjų. Pirštai ant peties. Delnas pasmakrėje. Paukščio klyksmas. Mįslingas švilptelėjimas. Aukšti erškėčiai lomoje. Senutėlių alyvmedžių paūksmė. Tyliai pasiduoda žemė. Laibi ir niauriai sudžiūvę, jie smelksis vinguriuojančia griova. Sulinkę ir susirietę lyg liauni

sodinukai vėjyje. Vidurius smelkianti įtampa. Naktis pastvers, pridengs, panardins juos savo klostėse. Svirplių čirškimas. Tolimas lapių kiauksėjimas.

Susikūprinę liuokteli per kelią. Judesiai primena besvorį sklendimą. Ūksmingų giraičių šnarėjimas. Žnyplės negailestingai rėžia spygliuotas vielas. Žvaigždės – jųdviejų bendrai. Blyksėjimu duoda nurodymus. Tolumoje – kalnai it pajuodusių debesų luitai. Lygumoje apačioje žiburiuoja kaimai. Vandens šniokštimas vamzdžių raizgynėje. Purkštuvų teškenimas. Garsus sučiuopia oda, padais ir delnais, plaukų šaknimis. Be garso apsuka ratu daubos klostėse pasislėpusią pasalą. Tiesiu taikymu kerta dervos juodumo sodus. Tarkšteli akmenukas. Ženklas. Azizas šoka priekin. Halilis užsiglaudžia už žemos akmeninės tvoros. Šaižiai užkaukia šakalas, stoja tyla. Automatai užtaisyti, nutaikyti, atlaužtais gaidukais. Niršiai blyksteli durklas. Dusli dejonė. Atsipalaidavimas. Sūraus prakaito žvarbis. Ir vėl užplūstanti tyla.

Pavargusi moteris persisveria pro apšviestą langą, uždaro jį ir pradingsta. Kimiai krenkščia mieguistas naktinis budėtojas. Juodu rangosi tarp dygliuotų krūmokšnių. Balti dantys iššiepti nukąsti granatos kaištelį. Užkimęs budėtojas raugteli. Atsuka nugarą. Eina į šalį.

Milžiniškas vandens bokštas, visu svoriu parimęs ant betoninių kojų. Jo kampai tamsoje suapvalėję, paskendę šešėliuose. Keturios lanksčios rankos išsitiesia. Vienu metu, tarsi šokyje. Tarsi valdomos meilės. Lyg to paties kūno. Virvė. Degiklis. Detonatorius. Uždegiklis. Kūnai pasileidžia pakalnėn, vos liesdami žemę. Panirus žemiau horizonto linijos, bėgimas vogčia – ilgesinga glamonė. Želdiniai prisiploja ir vėl atsitiesia. Nelyg lengvas luotas slystų ramiu lygiu jūros paviršiumi. Uolinga žemė. Griovos žiotys. Lankstu pro tūnančius pasaloje. Virpčiojantys juodi kiparisai. Sodai. Kelio vingis. Klastingai priglunda prie stačios uolos veido. Išsiplėtusios šniurkščiojančios šnervės. Atbrailos grabaliojantys pirštai. Ilgesingi svirpliai tolumoje. Rasos

ir vėjo drėka. Ir tada netikėtas tikėtas slopus sprogimo trenksmas. Horizontas vakarų pusėje nušvinta. Duslaus aido atplaišos išsisklaido kalnų olose.

Tuomet – juoko pliūpsnis. Laukinis, gomurinis, užgniaužtas kvatojimas. Skubus rankų paspaudimas. Saldžiosios ceratonijos šešėlis ant kalvos. Pašiūrė. Suodina lempa. Rėkimas iš džiaugsmo. Pirmieji žodžiai. Paskui – miegas. Lauke purpurinė naktis. Gausi rasa slėniuose. Žvaigždė. Kalnų masyvas.

Tai aš juos pasiunčiau. Priešaušriu jie pas mane grįš. Nusikamavę ir sukaitę. Putoti ir tvoskiantys prakaitu.

Taikingas vėjelis paliečia ir sujudina pušis. Palengva tolumoje blykšta dangus. O ant neaprėpiamų platybių bežadė šalta ramuma nusileidžia.

Oz, Amos
Oz-01 Mano Michaelis : romanas / Amos Oz ; iš anglų kalbos vertė Andrius Patiomkinas. – Vilnius : Alma littera, 2008. – 248 p.

ISBN 978-9955-24-957-3

„Mano Michaelis“ – žymiausias pasaulinį pripažinimą pelniusio Izraelio rašytojo Amoso Ozo romanas. Jame – dvasinė moters drama, nepastebimai vykstanti po lygiu kasdienio gyvenimo paviršiumi. Puikiai parašytas jaudinantis pasakojimas kartu yra sukrečianti meilės istorija ir turtingas, sodrus Jeruzalės portretas.

UDK 892.45-3

Amos Oz

MANO MICHAELIS

Romanas

Iš anglų kalbos vertė *Andrius Patiomkinas*
Redaktorė *Valia Valentaitė*
Korektorė *Edita Vaskelaitė*
Viršelio dailininkė *Jūratė Šatūnienė*
Maketavo *Albertas Rinkevičius*

Tiražas 1300 egz.
Išleido leidykla „Alma littera“, A. Juozapavičiaus g. 6/2, LT-09310 Vilnius
Interneto svetainė: www.almalittera.lt
Spaudė UAB „Logotipas“, Utenos g. 41a, LT-08217 Vilnius

Amos Oz

(Amosas Ozas, g. 1939 m.)

Vienas žymiausių šiuolaikinių Izraelio rašytojų, žurnalistas, visuomenės veikėjas, kovotojas už taiką, Nobelio premijos nominantas, daugiau kaip 30 prozos kūrinių, daugelio esė ir publicistinių straipsnių autorius. Pasaulinį pripažinimą pelniusio rašytojo kūryba išversta daugiau kaip į 30 kalbų ir apdovanota įvairiomis prestižinėmis premijomis.

A. Ozo kūryboje dominuoja dėmesys sudėtingai ir prieštaringai žmogaus prigimčiai, sielos ir kūno, fantazijų ir realybės, senųjų tradicijų ir šiuolaikinės realybės konfliktui.

Michaelis ir Hana susipažino skubėdami į paskaitas Jeruzalės universitete, kur jis studijavo geologiją, o ji – žydų literatūrą. Atsitiktinis jaunuolių susitikimas peraugo į draugystę, vėliau – į santuoką ir ramų, laimingą, neišskirtinį gyvenimą: šeima rūpinasi buitimi, ieško darbo ir dirba, augina sūnų, bendrauja su kaimynais, giminėmis, draugais... Tačiau Hana pamažu gūžiasi, ją kankina ilgesys ir abejonės. Ji sutiko Michaelį atsitiktinai: gal ir jųdviejų vedybos – tik atsitiktinumas? Kas jis, tas žmogus, kuris miega šalia? Gal jie vienas kitam svetimi? Tačiau kodėl tiek metų gyvena kartu? Jei viskas gerai, tai iš kur tas ilgesys ir nepasitenkinimas? Galiausiai iš ko atsiranda ir kur dingsta meilė?

Romaną „Mano Michaelis“ (1968 m.) Tarptautinė leidėjų asociacija įtraukė į 100 geriausių XX a. romanų sąrašą. Knyga Izraelyje perleista daugiau kaip 60 kartų, išversta į beveik 30 kalbų, pagal ją sukurtas filmas.

knygų klubas

Tapkite Knygų klubo nariu!
Nemokamas knygų katalogas kiekvieną ketvirtį
Naujausios ir populiariausios knygos
Ypatingi pasiūlymai
Knygų pristatymas į namus, darbovietę ar paštą
Informacijos teiraukitės nemokamu tel. 8 800 20022
www.knyguklubas.lt

9 789955 249573